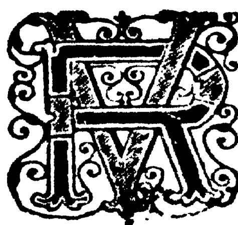
7900

శ్రీ ర స్తు.

విక్రమార్కచరిత్రము

సటీకము

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే బ్రకటితము.

1950.

Printed by
V. VENKATESWARA SASTULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE 'VAVILLA' PRESS,
Madras.—1950.

శ్రీరస్తు.

విక్రమార్కచరిత్రమ్.

శ్రీపురాణపురుషం పురాన్తకం పద్మసంభవ ముమాసుతం మయా,
సంప్రణమ్య చ సురాన్ సరస్వతీం విక్రమార్కచరితం విరచ్యతే. 1

అస్తి కిల మాలవేషు సమస్తవస్తుసంపూర్ణా స్వగుణపరాభూతపురన్దరపుర విభూతి రుజ్జయినీనామ నగరీ. తత్ర సమస్తసామన్తసీమన్తినీసీమన్తసిన్దూరారుణచరణ

టీక.—శ్రీపురాణపురుషం = కాంతితోఁగూడిన యాదిపురుషుఁడయిన విష్ణువును, పురాన్తకం = త్రిపురములకు నాశకుఁడయిన శివుని, పద్మసంభవం = విష్ణువు యొక్క నాభికమలమందుఁ బుట్టినవాఁడగు బ్రహ్మదేవుని, ఉమాసుతం = పార్వతికిఁ బుత్త్రుఁడగు వినాయకుని, సురాన్ = వేల్పులను, సరస్వతీం = సరస్వతీదేవిని, సంప్రణమ్య = లెస్సగా నమస్కరించి, మయా = నాచేత, విక్రమార్కచరితం = విక్రమార్కునికథ అను గ్రంథము, విరచ్యతే = చేయఁబడుచున్నది.

నేను బ్రహ్మ విష్ణు శివులను, వినాయకుని, తక్కిన దేవతలను నమస్కరించి, విక్రమార్కచరిత్ర మను గ్రంథమును రచింపఁబోవుచున్నాను.

కథాప్రారంభము.

మాలవేషు = మాలవదేశమునందు, సమస్తవస్తుసంపూర్ణా = సకల వస్తువులతో నిండినదియు, స్వగుణ...విభూతిః-స్వ = తనదైన, గుణ = మంచి గుణములచేత, పరాభూత = తిరస్కరింపఁబడిన, పురన్దరపుర = ఇంద్రుని పట్టణముయొక్క (అమరావతి యొక్క), విభూతిః = కలిమిగలదియు, (అమరావతిపురముకంటె మించిన వైభవములు గలదియు) అగు, ఉజ్జయినీ నామ = ఉజ్జయిని యను ప్రసిద్ధమయిన, నగరీ = పట్టణము, అస్తి కిల = ఉన్నదిగదా. తత్ర = ఆ ఉజ్జయినీపురమునందు, సమస్త...చరణః-సమస్తసామన్త = చుట్టుపట్టులనుండు రాజులందఱియొక్క, సీమన్తినీ = స్త్రీలయొక్క, సీమన్త = పాపటలయందలి, సిందూర = కుంకుమముచేత, అరుణ = ఎఱ్ఱనైన, చరణకమల = కమలములవంటి

కమలయుగళో భర్తృహరి ర్నామ రాజాఽఽసీత్. స చ సకలకలాప్రవీణః సమస్తశాస్త్రాభిజ్ఞశ్చ. తస్య చ రాజ్ఞః స్వవిక్రమాపహృతవైరివిక్రమో విక్రమో నామానుజోఽభూత్. తత్ర చ నగరే సకలశాస్త్రాభిజ్ఞః సమస్తమన్త్రశాస్త్రప్రవీణో బ్రాహ్మణః కశ్చి దజాయత. స కేవలం దరిద్రః. స హైకదా మన్త్రానుష్ఠానేన భువనేశ్వరీ మతోషయత్. సా తు సంతుష్టా బ్రాహ్మణ మాహ—“భో బ్రాహ్మణ! ఫల మేత ద్భక్షయ. అనేన జరామరణవర్జితో భవిష్యసి.” బ్రాహ్మణ స్తత్ఫలం గృహీత్వా స్వభవనం ప్రత్యాగత్య స్నాత్వా దేవార్చనాం విధాయ, యావ త్ఫలం భక్షయితు మయ

పాదములయొక్క, యుగళం = జంటగలవాఁడగు, (రాజుల స్త్రీలచే మ్రొక్కఁబడువాఁడు) భర్తృహరి ర్నామ రాజా = భర్తృహరి యనెడిరాజు, ఆసీత్ = ఉండెను. సచ = ఆరాజు, సకల...వీణః-సకల = అన్ని, కళా = విద్యలందు, ప్రవీణః = నేర్పరియు, సమస్త...భిజ్ఞశ్చ-సమస్త = అన్ని, శాస్త్ర = శాస్త్రములను, అభిజ్ఞశ్చ = ఎఱిఁగినవాఁడును. (కం)చ = మఱియు, తస్య = ఆ, రాజ్ఞః = రాజునకు (భర్తృహరికి), స్వ...విక్రమః-స్వ = తనయొక్క, విక్రమ = మగఁటిమిచేత, అపహృత = పోఁగొట్టఁబడిన, వైరి = పగతురయొక్క, విక్రమః = మగఁటిమిగల (తన మగఁటిమిచే పగతురమగఁటిమి నణఁచినవాఁడగు), విక్రమః-నామ = విక్రమార్కుఁ డనుపేరుగల, అనుజః = తమ్ముఁడు, అభూత్ = ఉండెను. (కం) చ = మఱియు, తత్ర = ఆ, నగరే = పురమునందు, సకలశాస్త్ర-అభిజ్ఞః-సకల = అన్ని, శాస్త్ర = శాస్త్రములను, అభిజ్ఞః = ఎఱిఁగినవాఁడును, సమస్త...ప్రవీణః-సమస్త మన్త్రశాస్త్ర = మన్త్రశాస్త్రము లన్నిటియందు, ప్రవీణః = నేర్పరియునైన, బ్రాహ్మణః = బాఁపఁడు, కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడు, అజాయత = ఉండెను. సః = ఆబ్రాహ్మణుఁడు, కేవలం = మిగుల, దరిద్రః = పేదయైనవాఁడు. సః-చ = ఆబ్రాహ్మణుఁడును, ఏకదా = ఒకప్పుడు, మన్త్రఅనుష్ఠానేన = మన్త్రమును పునశ్చరణచేయుటచే, భువన-ఈశ్వరీం = కాళికాదేవిని, అతోషయత్ = సంతోషపెట్టెను. సాతు = ఆకాళికయు, సంతుష్టా = సంతోషము నొందినదై, బ్రాహ్మణం = విప్రునిఁగూర్చి, ఆహ = పలికెను. భో బ్రాహ్మణ = ఓబ్రాహ్మణుఁడా!, ఏతత్ = ఈ, ఫలం = పండును, భక్షయ = తినుము. అనేన = ఈ పండు తినుటచేత, జరామరణవర్జితః-జరా = ముదిమిచేతను, మరణ = చావుచేతను, వర్జితః = విడువఁబడినవాఁడవుగా (ముసలితనమును చావును లేనివాఁడవు), భవిష్యసి = కాఁగలవు. బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, తత్ఫలం = ఆపండును, గృహీత్వా = తీసికొని, స్వభవనం = తనయింటికి, ప్రత్యాగత్య = మరలి వచ్చి, స్నాత్వా = జలకమాడి, దేవ-అర్చనాం = దేవపూజను, విధాయ = చేసి, యావత్ = ఎంతలో, ఫలం = పండును, భక్షయితుం = తినుటకొఱకు, అయతిష్ట = పూనెనో, తావత్ = అంతలోపల, అస్య = ఇతనియొక్క, మనసి

తిష్ఠ తావ దస్య మన స్యేవం బుద్ధి రభూత్:— అహం తావ ద్దరిద్రః, జరామరణవర్జితో భూత్వా క స్యోపకారం కరిష్యామి? బహుకాలజీవినోఽపి మమ భిక్షాటనే నైవ జీవనం కార్యమ్. పరోపకారిణస్తు పురుషస్య స్వల్పకాలజీవన మపి శ్రేయో భవతి. అన్యచ్చ, జ్ఞానశౌర్యాది గుణోపలక్షితః క్షణమాత్రమపి యో జీవతి తస్యైవ జీవితం సఫలమ్. తథా చోక్తమ్—

యజ్జీవతి క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యై
ర్విజ్ఞానశౌర్యవిభవాదిగుణైః సమేతః,
తస్యైవ జీవితఫలం ప్రవదన్తి సన్తః
కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుఙ్క్తే. 2

మనసి=మనస్సునందు, ఏవం=ఇట్లు, బుద్ధిః=తలంపు, అభూత్=కలిగెను. అహం తావత్=నేనన్ననో, దరిద్రః=పేదను. జరామరణవర్జితః=ముదిమి చావులు లేనివాఁడనై, కస్య=ఎవనికి, ఉపకారం=మేలును, కరిష్యామి=చేయఁగలను. బహుకాలజీవినః-అపి=పెక్కుకాలము బ్రతికెడువాఁడనైనను, మమ=నాకు, (నేను), భిక్షాటనేన-ఏవ=బిచ్చమెత్తుకొనుటచేతనే, జీవనం=జీవించుట, కార్యం=చేయఁదగినది. (కిం)తు=కాని, పరోపకారిణః=ఇతరులకు మేలుచేయునట్టి, పురుషస్య=మానవునియొక్క, స్వల్పకాలజీవనం-అపి=కొంచెముకాలము బ్రతుకుట, శ్రేయః=మేలుగాఁగలయది భవతి=అగుచున్నది. అన్యత్-చ=మఱియు, జ్ఞాన...లక్షితః-జ్ఞాన=తెలివి, శౌర్య=బలిమి, ఆది=మొదలగు, గుణ=సుగుణములతో, ఉపలక్షితః=కూడినవాఁడయి, యః=ఎవఁడు, క్షణమాత్రం-అపి=కొంచెము కాలమయినను, జీవతి=బ్రతికియున్నాఁడో, తస్య=అతనియొక్క, జీవితం-ఏవ=బ్రతుకే, సఫలం=మేలయినది, తథా చ=అట్లనే, ఉక్తం=చెప్పఁబడియున్నది.

2. మనుష్యైః=మనుష్యులచే, ప్రథితం=ప్రసిద్ధికెక్కిన, విజ్ఞాన...గుణైః-విజ్ఞాన=తెలివు, శౌర్య=బలము, విభవ=కలిమి, ఆది=మొదలు గాఁగల, గుణైః=సుగుణములతో, సమేతః=కూడినవాఁడై, క్షణమపి=ఇంచుక సేపయినను, జీవతి(యత్)=జీవించుచున్నాఁడనుట యేది కలదో, తస్య=వానియొక్క, తత్=ఆజీవితమును, సన్తః=పెద్దలు, జీవితఫలం=బ్రతుకునకు ఫలితమునాఁగా, ప్రవదన్తి=చెప్పుదురు. కాకః-అపి=కాకియు, చిరాయ=పెక్కేండ్లు, జీవతి=బ్రతుకుచున్నది. బలిం=పిండమును, భుఙ్క్తే-చ=తినుచున్నది.

తా. కాకి బహుకాలము బ్రతికియున్నను, పిండముఁగూడ తినుచున్నదే కాని, యితరులకేమియు నుపయోగపడునది కాదు. అట్లే మనుష్యుఁడు ఊరక సేను లేక

యస్మిన్ జీవతి జీవన్తి బహవః స తు జీవతు,
బకోఽపి కిం న కురుతే చఞ్చ్వా స్వోదరపూరణమ్. 3

కించ, క్షుద్రాః సన్తి సహస్రశః స్వభరణవ్యాపారపూర్ణాదరాః
స్వార్థో యస్య పరార్థ ఏవ స పుమా నేకః సతా మగ్రణీః
దుష్పూరోదరపూరణాయ పిబతి స్రోతఃపతిం బాడబో
జీమూతస్తు నిదాఘసంభృతజగత్సంతాపవిచ్ఛిత్తయే. 4

బ్రతికియున్నంతమాత్రమున నేమియు నుపయోగము లేదు. మనుష్యుఁడు జ్ఞానము, పరాక్రమము, కలిమి కలిగి యొక కొంతకాలము బ్రతికియున్నను, వాని జీవితకాలమే మేలని పెద్దలు పలుకుదురు. అట్టివాఁడు కానివాని బ్రతుకు నీచము అని భావము.

3. యస్మిన్=ఏవఁడు, జీవతి (సతి)=బ్రతికియుండఁగా, బహవః=అనేకులు, జీవన్తి=బ్రతుకుచున్నారో, సతు = వాఁడే, జీవతు=బ్రతుకునుగాక. బకః-అపి=కొంగయు, చఞ్చ్వా=ముక్కుతో, స్వ-ఉదరపూరణం = తనపొట్ట నింపుకొనుటను, న కురుతే కిం=చేయదా?

తా. కొంగ ముక్కుతో తన కడుపుమాత్రము నింపుకొనునట్లు, మనుష్యుఁడు తన చేతులతో సార్జించిన ధనంబుతోఁ దన కడుపుమాత్రము పూడ్చుకొనుచున్న నేమి యుపయోగము లేదు. కనుక, ఎవఁడు బ్రతికియుండఁగా వాని నాశ్రయించి పెక్కండ్రు జీవింతురో వాని మనుగడయే శ్రేష్ఠము.

4. కించ=మఱియు, స్వభరణ...దరాః-స్వ=తనయొక్క, భరణ=పోషించుకొనుట అను, వ్యాపార=పనియందు, పూర్ణ=నిండిన, ఆదరాః=ఆసక్తిగల, క్షుద్రాః=నీచులు, సహస్రశః=వేనవేలు, సన్తి=ఉన్నారు. యస్య=ఎవరికి, పర-అర్థ ఏవ=ఇతరుల పనియే, స్వార్థః=తన పనియో, సః-పుమాన్=ఆపురుషుఁడు, ఏకః=ఒక్కఁడే, సతాం=సత్పురుషులలో, అగ్రణీః=శ్రేష్ఠుఁడు, బాడబః=బడబాగ్ని, దుష్పూ...ణాయ-దుష్పూర=నింపబాలని, ఉదర=కడుపుయొక్క, (ను), పూరణాయ=నింపుకొనుటకై, స్రోతఃపతిం=సముద్రమును, పిబతి = త్రాగుచున్నది. జీమూతః-తు=మేఘమున్నదో, నిదాఘ...చ్ఛిత్తయే-నిదాఘ=వేసఁగియందలి, సంభృత=నిండిన, జగత్=లోకము యొక్క (జనులయొక్క), సంతాప=వేఁడిమియొక్క(ని), విచ్ఛిత్తయే=పోఁగొట్టుటకై (స్రోతఃపతిం=సముద్రమును, పిబతి=త్రాగుచున్నది.)

తా. బడబాగ్ని తన కడుపు నింపుకొనుటకై సముద్రోదకమును పానము చేసిన చందంబున, నీచులు పెక్కండ్రు తమ పనలను జూచుచుఁ దమ పొట్ట నింపు

అసంపాదయతః కశ్చి దర్థం జాతి క్రియా గుణైః,
యదృచ్ఛాశబ్దవత్ పుంసః సంజ్ఞాయై జన్మ కేవలమ్. 5

ఏవమాది విచార్య, 'ఏతత్ఫలం రాజ్ఞే దద్యాం, స జరామరణవర్జితో భూత్వా చాతుర్వర్ణ్యం ధర్మతః సవిశేషం పాలయేత్.' ఇతి నిశ్చిత్య తత్ఫలం గృహీత్వా రాజసమీప మాగత్య,

అహీనమాలికాం బిభ్ర త్తథా పీతాంబరం వపుః,
హరో హరి శ్చ భూపాల! కరోతు తవ మంగళమ్. 6

కానుటయం దుష్కృతయుక్తులవారుగా ఉన్నారు. అట్టివారివలన లోకమునకేమియు మేలు కలుగదు. మేఘములు లోకము వేడిమిని పోగొట్టుటకై సముద్రోదకమును పానము చేయునట్లు, సజ్జనులు, ఇతరులపనులే తమ పనులుగా నెంచి యాపనులను చక్కపెట్టుకొందురు. అట్టివారే మంచివారు.

5. జాతి...గుణైః-జాతి = బ్రాహ్మణాది జాతిచేతను, క్రియాః = పనులచేతను, గుణైః=సుగుణములచేతను, కశ్చిత్ =ఒకానొక, అర్థం=కార్యమును-ప్రయోజనమును, అసంపాదయతః=సంపాదింపని, పుంసః=పురుషునియొక్క, జన్మ=పుట్టుక, యదృచ్ఛాశబ్దవత్ = డిత్థ డవిత్థ అనుపేర్లవలె, సంజ్ఞాయై వకేవలం = గుర్తునకు మాత్రమే, (భవతి = అగుచున్నది.)

తా. జాతి, కార్యము, సుగుణములు వీనిలో దేని మూలముననైనను కీర్తిని సంపాదింపలేనివాని జన్మము అర్థము లేక గుర్తుకై పెట్టుకొన్న పేర్లవలెనే పనికిరానిదని భావము.

ఏవమాది=ఇది మొదలుగా, విచార్య=తలపోసి, ఏతత్=ఈ, ఫలం=పండును, రాజ్ఞే=రాజునకు, దద్యాం=ఇచ్చెదను. సః=ఆ రాజు, జరామరణవర్జితః=చావుపుట్టుకలు లేనివాడు, భూత్వా=అయి, చాతుర్వర్ణ్యం=నాలుగు వర్ణములవారిని, ధర్మతః=న్యాయముచే, సవిశేషం=బాగుగా, పాలయేత్ = రక్షించును. ఇతి=అని, నిశ్చిత్య=నిశ్చయించుకొని, తత్-ఫలం = ఆపండును, గృహీత్వా=తీసుకొని, రాజసమీపం = రాజు చేరువకు, ఆగత్య = వచ్చి.

6. శివపరమైన యర్థము.—అహి ఇన మాలికాం-అహి=పాములకు, ఇన=ప్రభువగు ఆదిశేషుడను, మాలికాం=పూలదండను, బిభ్రత్=మోయువాడును, తథాపి= అయినను, ఇతాంబరం=వస్త్రములేని (దిగంబరమైన), వపుః = శరీరమును, బిభ్రత్ = ధరించునట్టి, హరః=శివుడును, (విష్ణుపరమైనయర్థము) అహీనమాలికాం-అహీన=

ఇత్యాశిషం ప్రయుజ్య ఫలం దత్త్వా భణతిస్మ—'భో రాజన్! దేవతావరప్రసాదలబ్ధ మిద మపూర్వం ఫలం భక్షయ. అనేన త్వం జరామరణవర్జితో భవిష్యసి.' రాజా తు తత్ఫలం గృహీత్వా బ్రాహ్మణంసమ్మాన్య ప్రేష్య విచారయతి స్మ:—'అహో! మమై తత్ఫలభక్షణా దమరత్వం భవిష్యతి! మమ త్వనఙ్గసేనాయాం మహతీ ప్రీతి రస్తి. సా మయి జీవతి మ్రియేతచేత్ తస్యా వియోగదుఃఖం సోఢుం న శక్నోమి. తస్మాదిదం ఫలం మమ ప్రాణప్రియాయా యనఙ్గసేనాయై దాస్యామీ'తి అనన్తరం రాజా తామా హూయ తస్యై తత్ఫలం దదౌ. తస్యా మన్దురికః కశ్చిత్ ప్రియతమః; సాపున ర్విచార్య

తగ్గని (వాడని), మాలికాం=పుష్పహారమును, తథా=అట్లే, పీతాంబరం=పచ్చనిపచ్చడముగల, వపుః=శరీరమును, బిభ్రత్=మోయువాఁడును అగు, హరిః=విష్ణువును, హే భూపాల=ఓరాజా!, తవ=నీకు. మంగళం=క్షేమమును, కరోతు=చేయునుగాక.

తా. నాగభూషణంబులఁ దాల్చిన దిగంబరుండగుశివుండు, వనమాలిక యను హారమును, పీతాంబరమును దాల్చినవిష్ణుండును నీకు క్షేమముఁ గావింతురుగాక.

ఇతి=అని, ఆశిషం=దీవనను, ప్రయుజ్య=చేసి, ఫలం=పండును, దత్త్వా=ఇచ్చి, భణతిస్మ=చెప్పెను. భోరాజన్=ఓరాజా! దేవతా...లబ్ధం-దేవతా = దేవతయొక్క, వర=ఇష్టదానముయొక్క, ప్రసాద=అనుగ్రహముచేత, లబ్ధం=పొందఁబడిన, ఇదం=ఈ, అపూర్వం=వింతయైన, ఫలం = పండును, భక్షయ=తినుము. అనేన=ఈపండు తినుటచేత, త్వం=నీవు, జరామరణవర్జితః=ముదిమి చావులులేనివాఁడవు, భవిష్యసి=కాఁగలవు. రాజాతు = రాజన్ననో, తత్ ఫలం = ఆపండును, గృహీత్వా=తీసికొని, బ్రాహ్మణం=బ్రాహ్మణుని, ప్రేష్య=పంపి, విచారయతి స్మ = యోచించెను. అహో=అహో!, మమ=నాకు, ఏతత్ ఫలభక్షణాత్=ఈపండుతినుటవలన, అమరత్వం=చావులే కుండుట, భవిష్యతి=కలుగఁగలదు. మమతు=నాకన్ననో, అనంగసేనాయాం=అనంగసేన (పట్టపురాణి)యందు, మహతీ=మిక్కుటమైన, ప్రీతిః=ప్రేమ, అస్తి=కలదు. సా=ఆనాప్రియురాలు, మయి=నేను, జీవతిసతి=బ్రతికియుండఁగా, మ్రియేతచేత్=చచ్చెనేని, తస్యాః=దానియొక్క, వియోగదుఃఖం=ఎడబాటువలని వ్యసనమును, సోఢుం=ఓర్చుకొనుటకు, న శక్నోమి=చాలను. తస్మాత్=కాబట్టి, ఇదంఫలం=ఈపండును, మమ=నాయొక్క, ప్రాణప్రియాయై=ప్రాణమువలె నిష్టురాలైన, అనంగసేనాయై=అనంగసేనకొఱకు, దాస్యామి=ఇచ్చెదను. ఇతి=అని, అనంతరం = పిదప, రాజా=భర్తృహరిమహారాజు, తాం=ఆఅనంగసేనను, ఆహూయ=పిలిపించి,తస్యై=దానికొఱకు, తత్ ఫలం=ఆపండును, దదౌ=ఇచ్చెను. తస్యాః=ఆరాజుగారిదేవికి, కశ్చిత్=ఒక, మందురికః=గుఱ్ఱపువాఁడు, ప్రియతమః=కడునిష్టుఁడు. సాపునః=ఆదేవియు, విచార్య

తస్మై తత్ఫలం దదౌ. తస్య కాచి ద్దాసీ ప్రియతమా; స తస్యై ప్రాదాత్. తస్యాః కశ్చి ద్గోపాలః ప్రియః, సా తస్మై ప్రాదాత్. తస్య కస్యాంచి ద్గోమయధారిణ్యాం మహా త్ప్రేమాభూత్. సోఽపి తస్యై ప్రాయచ్ఛత్. తతః సా గోమయధారిణీ గ్రామా ద్బహి ర్గోమయం హృత్వా తద్భాజనం శిరసి నిధాయ తదుపరి తత్ఫలం నిక్షిప్య రాజవీథ్యా మాజగామ. తావ ద్రాజా భర్తృహరీ రాజకుమారైః సహ బహి ర్గచ్ఛన్ తస్యాః శిరస్స్థాపితగోమయాగ్రస్థితం ఫలం దృష్ట్వా గృహ మాగత్య బ్రాహ్మణ మాహూ యావదత్:—'భో బ్రాహ్మణ! త్వయా య త్ఫలం దత్తం తాదృశ మన్యత్ కి మస్తి?' బ్రాహ్మణః:—"భో రాజన్! తత్ఫలం దేవతావరప్రసాదలబ్ధమ్; తాదృశం

=ఆలోచించి, తస్మై = వానికొఱకు, తత్ఫలం = ఆపండును, దదౌ = ఇచ్చెను. తస్య= వానికి, కాచిత్ =ఒకానొక, దాసీ = వరవృడము సేయునది, ప్రియతమా = కడునిష్టరాలు. సః=ఆగుఱ్ఱపువాఁడు, తస్యై = ఆదానికొఱకు, ప్రాదాత్ =ఇచ్చెను. తస్యాః = ఆదానికి, కశ్చిత్ =ఒకానొక, గోపాలః=గొల్లవాఁడు, ప్రియః=వలపుఁగూర్చువాఁడు. సా = ఆదాసి, తస్మై = ఆగొల్లనికొఱకు, ప్రాదాత్ =ఇచ్చెను. తస్య = ఆగొల్లనికి, కస్యాం చిత్ =ఒకానొక, గోమయధారిణ్యాం = పేఁడయెత్తుదానియందు, మహత్ = ఎక్కువ, ప్రేమ = చెలిమి, అభూత్ = ఉండెను. సోఽపి=ఆగొల్లఁడును, తస్యై = దానికొఱకు, ప్రాయచ్ఛత్ =ఇచ్చెను. తతః=తర్వాత, సా=ఆ, గోమయధారిణీ=పేఁడ మోయునది, గ్రామాత్-బహిః = ఊరికివెలుపల, గోమయం=పేఁడను, హృత్వా=తీసికొని (పోగుచేసికొని), తత్-భాజనం = ఆపేఁడగంపను, శిరసి=తలమీఁద, నిధాయ= ఉంచుకొని, తదుపరి = ఆపేఁడగంపమీఁద, తత్-ఫలం=ఆపండును, నిక్షిప్య=ఉంచుకొని, రాజవీథ్యాం=రాజమార్గమున, ఆజగామ=వచ్చెను. తావత్ = అప్పుడు, భర్తృహరిః-రాజా=భర్తృహరిమహారాజు, రాజకుమారైః-సహ=రాజపుత్రులతోఁగూడ, బహిః=వెలుపల, గచ్ఛన్=పోవుచు, తస్యాః=ఆపేఁడమోయుదానియొక్క, శిరః... స్థితం-శిరః=తలమీఁద, స్థాపిత = ఉంచఁబడిన, గోమయ = పేఁడయొక్క, అగ్ర = కొనయందు, స్థితం=ఉన్నయట్టి, ఫలం=పండును, దృష్ట్వా=చూచి, గృహం=నగరుకు, ఆగత్య = వచ్చి, బ్రాహ్మణం = (పండునిచ్చిన) బ్రాహ్మణుని, ఆహూయ = పిలిపించి, అవదత్ = అడిగెను. భో బ్రాహ్మణ = ఓబ్రాహ్మణుఁడా! త్వయా = నీచే, యత్= ఏ, ఫలం = పండు, దత్తం = ఈఁబడినదో, తాదృశం = అట్టి, అన్యత్ = వేఱొక, ఫలం=పండు, అస్తికిం=ఉన్నదా! బ్రాహ్మణః (ఆహ)=విప్రుఁడు బదులుచెప్పెను. భో రాజన్=ఓరాజా!, తత్ ఫలం=ఆపండు, దేవతావరప్రసాదలబ్ధం=కాళికాదేవియొక్క వరానుగ్రహమువలన పొందఁబడినది. (దేవతావరమువలన దొరకినది అని భావము.)

ఫలం భూలోకే నాస్తి. సత్య మేతత్. రాజా నామ సాక్షా దీశ్వరః. తస్య పురతో ఽనృతం న వాచ్యమ్. స దేవవ న్నిరీక్షణీయః. తథా చోక్తమ్:—

సర్వదేవమయో రాజా ఋషిభిః పరికీర్తితః,
తస్మాత్తం దేవవ త్పశ్యే న్నవ్యలీకం వదే త్సుధీః. 7

రాజా.—'తాదృశం ఫల మిదానీ మేవ దృష్టం రాజవీథ్యామ్.' బ్రాహ్మణః:—'మయా దత్తం ఫలం భక్షితం వా నవా?' రాజా:—'నాహ మభక్షయమ్, కింతు మమ ప్రాణప్రియాయా యనఙ్గసేనాయై ప్రాదామ్.' బ్రాహ్మణః.—'తర్హి తాం పృచ్ఛ.' రాజా తా మాహూయ సశపథ మపృచ్ఛత్. అనఙ్గసేనా 'మయా తత్ఫలం మన్దురికాయ దత్త' మితి బభాణ. స త్వాకారితో దాస్యై దత్త మి త్యకథయత్.

తాదృశంఫలం=అట్టిపండు, భూలోకే= భూలోకమందు, నాస్తి=లేదు. ఏతత్=ఇది, సత్యం=నిజము. రాజానామ=రాజు అనఁగా, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షమైన, ఈశ్వరః= దేవుఁడు. తస్య=అతనియొక్క, పురతః=ముందట, అనృతం=అసత్యము, న వాచ్యమ్= ఆడఁదగదు. సః=అతఁడు, దేవవత్ = దేవతతో సమానముగా, నిరీక్షణీయః = చూడఁదగినవాఁడు. తథాచ = అలాగే, ఉక్తం = చెప్పఁబడినది.

7. రాజా=ఱేఁడు, సర్వదేవమయః=సకలదేవతల స్వరూపుఁడుగా, ఋషిభిః = ఋషులచే, పరికీర్తితః = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, తం = ఆఱేనిని, దేవవత్ = దేవతతో సమానముగా, పశ్యేత్ = చూడవలెను. సుధీః = పండితుఁడు, వ్యలీకం=అసత్యమును, న వదేత్=చెప్పఁగూడదు.—రాజా (ప్రాహ)= రాజు పలికెను. తాదృశం - ఫలం = అట్టిపండు, రాజవీథ్యాం = రాజమార్గమునందు, ఇదానీం-ఏవ=ఇప్పుడే, దృష్టం = చూడఁబడినది, బ్రాహ్మణః (ప్రాహ) = విప్రుఁడు పలికెను. మయా=నాచేత, దత్తం=ఇయ్యఁబడిన, ఫలం = పండు, భక్షితం-వా = తినఁబడినదా?' న(భక్షితం)వా=లేదా?' రాజా(ప్రాహ)=రాజుపలికెను. అహం=నేను, న-అభక్షయం=తినలేదు. కింతు = ఇఁక నేమియనిన, మమ = నాయొక్క, ప్రాణప్రియాయై= ప్రాణవల్లభయగు, అనఙ్గసేనాయై=అనంగసేనకొఱకు, ప్రాదామ్=ఇచ్చితిని. బ్రాహ్మణః (ప్రాహ)=విప్రుఁడు పలికెను. తర్హి = అయితే, తాం=ఆమెను, పృచ్ఛ = అడుగుము. రాజా=ఱేఁడు, తాం=ఆదేవిని, ఆహూయ=పిలిచి, సశపథం=ప్రమాణపూర్వకముగా, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను. అనంగసేనా=రాజుభార్య, మయా = నాచేత, తత్ఫలం = ఆ పండు, మందురికాయ=గుఱ్ఱపువానికొఱకు, దత్తం=ఈఁబడినది. ఇతి=అని, బభాణ= చెప్పెను. స - తు=ఆగుఱ్ఱపువాఁడును, ఆకారితః = పిలిపింపఁబడినవాఁడై, దాస్యై = పనికత్తెకొఱకు, దత్తం=ఈఁబడినది. ఇతి=అని, అకథయత్ = చెప్పెను. దాసీ=పని

దాసీ గోపాలా యేతి, గోపాలో గోమయధారిణ్యా ఇతి, అవాదీత్. తతో జాత సంప్రత్యయో రాజా విషాదం పరమం గత్వా ససంభ్రమం గోమయధారిణీ మాకార్య తత్ఫలం గృహీత్వా కతిచి చ్ఛ్లోకా నపాఠీత్:—

రూపే మనోహారిణి యౌవనేచ వృథైవ పుంసా మభిమానబుద్ధిః,
నతభ్రువాం చేతసి చిత్తజన్మా కర్తుం యదే వేచ్ఛతి తత్కరోతి. 8

అహో! స్త్రీణాం చిత్తం చరిత్రం చ కే నాపి జ్ఞాతుం న శక్యతే? త దుక్తమ్:—

అశ్వప్లుతం వాసవగర్జనం చ స్త్రీణాం చ చిత్తం పురుషస్య భాగ్యమ్,

కత్తై, గోపాలాయ-ఇతి=గొల్ల వానికని, గోపాలః=గొల్ల వాఁడు, గోమయధారిణ్యై-ఇతి =పేఁడ మోయుదానికి అని, అవాదీత్=పలికెను. తతః=తర్వాత, రాజా=భర్తృహరి, జాతసంప్రత్యయః=పుట్టిననమ్మకముగలవాఁడై, పరమం=ఎక్కువయిన, విషాదం=వ్యసనమును, గత్వా=పొంది, ససంభ్రమం=త్వరితముగా, గోమయధారిణీం = పేఁడమోయుదానిని, ఆకార్య=పిలిపించి, తత్ఫలం = ఆపండును, గృహీత్వా = కైకొని, కతిచిత్ = కొన్ని, శ్లోకాన్ = శ్లోకములను, అపాఠీత్ = చదివెను.

8. మనోహారిణి=సొగసయిన, రూపే=రూపమునందును, యౌవనే-చ=ప్రాయమునందును, పుంసాం=మగవారికి, అభిమానబుద్ధిః=గర్వముతోడితలంపు, వృథా-ఏవ=పనికిరానిదే. నతభ్రువాం = వంకరకనుబొమలు గలవారియొక్క (ఆఁడువారియొక్క), చేతసి=మనసునందు, చిత్తజన్మా=మన్మథుఁడు, యత్-ఏవ=దేనిని, కర్తుం=చేయుటకు ఇచ్ఛతి=కోరుచున్నాఁడో, తత్=దానిని, కరోతి=చేయుచునేయున్నాఁడు.

తా. మగవారు మనము అందగాండ్రము. మనము మంచి ప్రాయమునందున్నాము. మన స్త్రీలు మనలను విడిచి పరాయి పురుషులను గోరరని తలంతురు. అట్టియభిమానముంచుట వ్యర్థము. వారి మనసులో మన్మథుఁడు చొచ్చి, వారిచేత నేమేమి చేయింపఁదలఁచునో, దానిని తానే వారిచేతఁ జేయించును. అనఁగా వారి యిచ్చ చొప్పున వారు నడచుకొందురు.

అహో=అహా!, స్త్రీణాం=స్త్రీలయొక్క, చిత్తం = మనస్సును, చరిత్రం-చ= నడవడియు, కేన-అపి=ఒకనిచేతను, జ్ఞాతుం=తెలిసికొనుటకు, న-శక్యతే=వీలు కాదు. తత్=ఆసంగతి, ఉక్తం=చెప్పఁబడి యున్నది.

9. అశ్వప్లుతం=గుఱ్ఱముయొక్క దుముకును, వాసవగర్జనం-చ=మబ్బులయురుమును, స్త్రీణాం = ఆఁడువారియొక్క, చిత్తం-చ=మనస్సును, పురుషస్య = మగవాని

అవర్షణం చాప్యతివర్షణం చ దేవో న జానాతి కుతో మనుష్యః॥

తథాచ, గృహ్ణన్తి విపినే వ్యాఘ్రం విహఙ్గం గగనే స్థితమ్,
సరిన్మధ్యగతం మీనం న స్త్రీణాం చపలం మనః. 10

కించ, హీనభాగ్యస్య రాజ్యశ్రీః పుష్పశ్రీ ర్గగనస్య వా,
భవే దేవ న తు స్త్రీణాం మనశ్శుద్ధి ర్మనా గపి. 11

అపిచ, సుఖ దుఃఖ జయ పరాజయ జీవిత మరణాని యే విజానన్తి,
ముహ్యన్తి తే హి నూనం తత్త్వవిదశ్చాపి చేష్టితైః స్త్రీణామ్,

యొక్క, భాగ్యం = సంపదను, అవర్షణం-చ=వానకురియమియు, అతివర్షణం-చ = ఎక్కువగా వానకురియుటయు, దేవః=దేవుఁడే, న-జానాతి=ఎఱుఁగఁడు. మనుష్యః =మానవుఁడు, కుతః = ఎట్లు, (జానాతి = ఎఱుఁగఁగలఁడు?)

10. తథాచ=అట్లే, విపినే=అరణ్యమందు, (స్థితం=ఉన్న,) వ్యాఘ్రం=పులిని, గృహ్ణన్తి = పట్టుదురు. గగనే = ఆకసమందు, స్థితం = ఉన్న, విహఙ్గం = పక్షిని, (గృహ్ణన్తి = పట్టుదురు.) సరిన్మధ్యగతం-సరిత్ = ఏటియొక్క, మధ్య = నడిమిభాగమును, గతం=పొందిన, మీనం=చేఁపను, (గృహ్ణన్తి = పట్టుదురు.) స్త్రీణాం = ఆఁడువారియొక్క, చపలం = చంచలమైన, మనః=మనస్సును, న (గృహ్ణన్తి)=పట్టజాలరు.

తా. అరణ్యమునఁ దిరుగు పులిని, ఆకసంబున నెగురు పక్షిని, నీటి నడుమనున్న చేఁపను బట్టవచ్చునుగాని, స్త్రీలయొక్క చంచలములగు మనస్సును గనిపెట్టుట కష్టము.

11. కించ=మఱియు, హీనభాగ్యస్య = అదృష్టము లేనివానికి, రాజ్యశ్రీః = రాజ్యసంపద వచ్చుటగాని, గగనస్య = ఆకసమునకు, పుష్పశ్రీః - వా = పువ్వుల శోభగాని, భవేత్ - ఏవ = కలుగనైనను గలుగవచ్చును. స్త్రీణాం = ఆఁడువారికి, మనశ్శుద్ధిః - తు = మనస్సుయొక్క పరిశుద్ధత యన్ననో, మనాక్ - అపి = ఇంచుకయైనను, న-భవేత్ = కలుగనేరదు.

12. అపిచ = మఱియు, సుఖ...రణాని-సుఖ = సౌఖ్యమును, దుఃఖ=వ్యసనమును, జయ = గెల్పును, పరాజయ = అవమానమును, జీవిత = బ్రతుకును, మరణాని = చావును, యే=ఎవరు, విజానన్తి = ఎఱుఁగుదురో, తే=అట్టి, తత్త్వవిదః - చ-అపి = బ్రహ్మజ్ఞానులు సైతము, స్త్రీణాం=ఆఁడువారియొక్క, విచేష్టితైః = తగుతగు చేష్టలచేత, నూనం = నిక్కముగా, ముహ్యన్తి = అజ్ఞానమునఁ బడుచున్నారు.

అన్యచ్చ, స్మరోపమ మపి ప్రాప్య వాఞ్ఛన్తి పురుషాన్తరమ్,
నార్య స్సర్వా స్స్వభావేన నోచ్యన్తే హ్యమలాశయాః. 13
తథాచ, వినా యన్త్రేణ మన్త్రేణ తన్త్రేణ వినయేన చ,
వఞ్చయన్తి నరం నార్యః ప్రజ్ఞాధన మపి క్షణాత్. 14
కులజాతిపరిభ్రష్టం నికృష్టం దుష్టచేష్టితమ్,
అస్పృశ్య మధమం ప్రాయో మన్యే స్త్రీణాం ప్రియం వరమ్.
గౌరవేషు ప్రతిష్ఠాసు గుణే ష్వారాధ్యకోటిషు,
ధృతా అపి నిమజ్జన్తి దోషపఙ్కే స్వయం స్త్రియః. 16

తా. భూతభవిష్యద్వర్తమానముల నెఱిఁగినమునులుగూడ స్త్రీల యొయ్యారములను జూచి మోసపోవుదురు.

13. అన్యత్-చ=వేఱొకటియు, నార్యః-సర్వాః=స్త్రీలందఱు, స్మరోపమం-స్మర=మన్మథుఁడు, ఉపమం=సాటిగాఁగల మగనిని, ప్రాప్య-అపి=పొందియు, పురుష-అన్తరం = వేఱొకపురుషుని, వాఞ్ఛన్తి=కోరుదురు. స్వభావేన = తఱచుగా, అమల-ఆశయాః=నిర్మలమగు మనస్సుగలవారని, న-ఉచ్యంతే-హి=చెప్పఁబడరుగదా.

14. తథాచ=అట్లే, యన్త్రేణ = యన్త్రము, మన్త్రేణ = మంత్రము, తన్త్రేణ= తంత్రము, వినయేన = అడఁకువ, వినా=లేకయే, నార్యః = స్త్రీలు, ప్రజ్ఞాధనం-అపి=బుద్ధియే ధనముగాఁగలవానినైనను, నరం = పురుషుని, క్షణాత్ = శీఘ్రముగా, వఞ్చయన్తి=మోసపుత్తురు.

15. అస్పృశ్యం = తాఁకఁగూడనివానిని, అధమం = నీచుని, కులజాతిపరిభ్రష్టం - కుల = వంశమునుండి, జాతి = జాతినుండి, పరిభ్రష్టం = పడినవానిని (కులజాతులుతప్పినవానిని), నికృష్టం = హీనుని, దుష్టచేష్టితం = చెడ్డనడవడిగలవానిని, ప్రాయః = తఱచుగా, స్త్రీణాం = ఆఁడువారికి, ప్రియం = ఇష్టుఁడయిన, వరం = పెనిమిటినిగా, మన్యే = తలంచెదను.

తా. కులము తక్కువఁడైనను, చండాలుఁడయినను, చెడువడవడి గలవాఁడయినను స్త్రీలకు ప్రియుఁడగును. అట్టివానినే వారు ప్రియునిఁగాఁ దలంతురు.

16. గౌరవేషు = మర్యాదయందును, ప్రతిష్ఠాసు = కీర్తులయందు, గుణేషు = సుగుణములయందు, ఆరాధ్యకోటిషు - ఆరాధ్య = పూజచేయఁదగిన వారియొక్క, కోటిషు=సమూహములయందు, ధృతా-అపి=ఉంచఁబడినవారయినను, స్త్రియః=ఆఁడు

ఏతా హసన్తి చ రుదన్తి చ కార్యహేతో
ర్విశ్వాసయన్తి చ నరం న తు విశ్వసన్తి,
తస్మా న్నరేణ కులశీలవతా సదైవ
నార్యః శ్మశానసుమనా ఇవ వర్జనీయాః. 17

అన్యచ్చ, న వైరాగ్యా త్పరం భాగ్యం న బోధా దపరః సఖా,
న హరే రపర స్త్రాతా న సంసారా త్పరో రిపుః. 18

ఇత్యేవం పఠిత్వా పరం విరక్తో భర్తృహరి ర్విక్రమార్కం రాజ్యేఽభిషిచ్య తత్ఫలం తస్మై దత్త్వా స్వయం వనం జగామ. తతః ప్రాప్తరాజ్యో విక్రమః సకలా మపి వసుంధరాం న్యాయేన పర్యపాలయత్.

వారు, స్వయం=తాముగా, దోషపఙ్కే = పాపమనుబురదలో, నిమజ్జన్తి = మునుఁగుచున్నారు.

17. ఏతాః=ఈస్త్రీలు, కార్యహేతోః=పనినిమిత్తమై, హసన్తి-చ = నవ్వను నవ్వుదురు. రుదన్తి-చ = ఏడ్వను ఏడ్చెదరు. నరం = మనుష్యుని-మగవానిని, విశ్వాసయన్తి-చ=నమ్మింపను నమ్మించెదరు. (కిం)తు=అయితే, న-విశ్వసన్తి=తాముమాత్రము నమ్మరు. తస్మాత్=కనుక, కులశీలవతా = మంచి కొలమునఁ బుట్టుకయు, మంచి నడవడియుఁగల, నరేణ=మనుజునిచేత, సదా-ఏవ=ఎల్లప్పుడును, నార్యః=స్త్రీలు, శ్మశానసుమనా-ఇవ=వల్లకాటిసందలి జాజి పువ్వులవలె, వర్జనీయాః=విడువఁదగినవారు.

18. వైరాగ్యాత్=విరక్తికంటె, పరం=మించిన, భాగ్యం=దైవము, న=లేదు. బోధాత్=బ్రహ్మజ్ఞానముకంటె, అపరః = వేఱొక, సఖా = చెలికాఁడు, న=లేఁడు. హరేః = విష్ణువుకంటె, అపరః=మించిన, త్రాతా = రక్షకుఁడు, న=లేఁడు. సంసారాత్=సంసారమునకంటె, పరః=మించిన-వేఱొక, రిపుః = పగతుఁడు, న=లేఁడు.

ఇతి-ఏవం=ఈవిధముగ, పఠిత్వా=చదివి, పరం=మిగుల, విరక్తః=ఆశదిగనాడినవాఁడై, భర్తృహరిః=భర్తృహరి, విక్రమార్కం=విక్రమార్కుని, రాజ్యే=రాజ్యపాలనమునందు, అభిషిచ్య=పట్టాభిషిక్తునిఁ జేసి, తత్-ఫలం=ఆపండును, తస్మై=ఆవిక్రమార్కునికి, దత్త్వా=ఇచ్చి, స్వయం=తాను, వనం=అడవినిగూర్చి, జగామ=వెళ్లెను. తతః=తర్వాత, విక్రమః=విక్రమార్కమహారాజు, ప్రాప్తరాజ్యః=రాజ్యమును బొందినవాఁడై, సకలాం-అపి-వసుంధరాం=భూమిని అంతయు, న్యాయేన=నీతిలో, పర్యపాలయత్=పాలించెను.

తత ఏకదా దిగమ్బరః కశ్చింద్రాజసమీప మాగత్య

లీలయా మణ్డలీకృత్య భుజఙ్గా న్ధారయన్ హరః,
దద్యాద్దేవో వరాహశ్చ తుభ్యమభ్యధికాం శ్రియమ్. 19

ఇత్యాశిష ముక్త్వా రాజహస్తే ఫలం దత్త్వాఽబ్రవీత్:—‘భో రాజన్! అహం కృష్ణచతుర్దశ్యాం మహాశ్మశాన అఘోరమన్త్రేణ హవనం కరిష్యామి. తత్త్వయోత్తర సాధకేన భవితవ్యమ్.’ రాజా చ ‘తథేతి’ ప్రతిజ్ఞాయ తేన సహ పితృవనం ప్రావిశత్. తత్ర దిగమ్బరో నృపం హన్తు మారభ్య తేన స్వయ మేవ హతః. తేన ప్రసఙ్గేన తస్య రాజ్ఞో బేతాళో వశంవదో బభూవ. అష్ట మహాసిద్ధయశ్చ ప్రాప్తాః. తత స్త్రిభువనేఽస్య కీర్తి రనర్గళా గఙ్గేవ బభూవ.

---

19. శివపరమైనయర్థము.—లీలయా = వేడుకతో, భుజఙ్గాన్ = పాములను, మండలీకృత్య=గుండ్రముగాఁజేసి, ధారయన్ = ధరించునట్టి, హరః=శివుఁడును, (విష్ణుపరమైనయర్థము.-) లీలయా = విలాసముతో, భుజం=చేతిని, మండలీకృత్య = వంచి, గాం=భూమిని, ధారయన్ = మీఁదికెత్తిన, దేవః-వరాహశ్చ = వరాహమూర్తియు, తుభ్యం=నీకొఱకు, అభ్యధికాం=మిక్కిలి హెచ్చైన, శ్రియం=సంపదను, దద్యాత్ = ఇచ్చునుగాక. ఇతి=ఇవ్విధముగా, ఆశిషం=దీవనను, ఉక్త్వా=చెప్పి-చేసి, రాజహస్తే= రాజుచేతియందు, ఫలం=పండును, దత్త్వా=ఇచ్చి, అబ్రవీత్=పలికెను. భోరాజన్= ఓరాజా!, అహం= నేను, కృష్ణచతుర్దశ్యాం=కృష్ణపక్షచతుర్దశినాఁడు, మహాశ్మశానే= గొప్పశ్మశానమందు, అఘోరమంత్రేణ = “అఘోరేభ్యో” అనుమంత్రముచేత, హవనం=హోమమును, కరిష్యామి=చేసెదను. తత్ = కాఁబట్టి, త్వయా=నీవు, ఉత్తర సాధకేన=పైపనివాఁడవుగా, భవితవ్యం=ఉండవలసినది. రాజా-చ = విక్రమార్క మహారాజును, తథా=అలాగే, ఇతి=అని, ప్రతిజ్ఞాయ=ఒప్పుకొని, తేనసహ=ఆదిగంబరసన్న్యాసితోఁగూడ, పితృవనం=వలకాటిని, ప్రావిశత్ = చొచ్చెను. తత్ర= అచ్చట, దిగంబరః = సన్న్యాసి, నృపం=రాజును, హన్తుం = చంపుటకు, ఆరభ్య= పూని, తేన=ఆయనచేత, స్వయమేవ=తానే, హతః = చంపఁబడెను. తేన-ప్రసంగేన=ఆసందర్భముచేత, తస్య-రాజ్ఞః=ఆవిక్రమార్కనృపాలునికి, బేతాళః=బేతాళుఁడు, వశంవదః = లోఁబడ్డవాఁడు, బభూవ=ఆయెను. అష్ట=ఎనిమిది, మహాసిద్ధయః-చ=అణిమాది గొప్పసిద్ధులును, ప్రాప్తాః=దొరకినవి. తతః=తర్వాత, త్రిభువనే=ముజ్జగములందు, అస్య=ఈతనియొక్క, కీర్తిః=పేరు, గంగా-ఇవ=గంగవలె, అనర్గళా=అడ్డులేనిది, బభూవ=ఆయెను.

తత్రాన్తరే రమ్భోర్వశ్యోర్నర్తననైపుణ్యాం వివాదస్సమజాయత. తయో రన్తర మవగన్తు మమరేషు కోఽపి న శశాక. ఏకదా సింహాసనాసీనం దేవం వాసవం నారదో బభాణ:—'దేవ! ధరాతలే విక్రమో నామ రాజా జాగర్తి. స సకలకలాభిజ్ఞో విశేషతః సంగీతవిద్యావిచక్షణః. స ఏవైతయో ర్వివాదనిర్ణయం కర్తుం ప్రభవేత్.' తచ్ఛ్రుత్వా మహేన్ద్రో విక్రమ మానేతుం మాతలిం ప్రేషయామాస. విక్రమోఽపి మాతలిసమానీతం రథ మారుహ్య సహైవ బేతాళేన సుధర్మాం ప్రవిశ్య వాసవేన సమ్మానితః సముచిత మాసన మధ్యాస్త. తదానీం రమ్భోర్వశ్యో ర్నృత్తం ప్రావర్తత. రాజా తూర్వశీం ప్రశశంస; నృత్తశాస్త్రరహస్యా న్యుపన్యస్య జయ మూర్వశ్యై ప్రాదా చ్చ. పాకశాసనస్తు పరం సంతుష్య మణిమయ మతిమనోహారం

తత్ర-అంతరే=అంతలోపల, రమ్భోర్వశ్యోః = రంభకును ఊర్వశికిని, నర్తననైపుణ్యాం=ఆట నేర్పునందు, వివాదః=జగడము, సమజాయత=కలిగెను. తయోః=వారియొక్క, అంతరం=తారతమ్యమును, అవగన్తుం=తెలిసికొనుటకు, అమరేషు=వేల్పులలోపల, కోఽపి=ఒకఁడును, న-శశాక=నేరఁడాయెను. ఏకదా=ఒకనాఁడు, సింహాసనాసీనం = సింహాసనమునందుఁ గూర్చుండియున్న, దేవం-వాసవం = దేవేంద్రునిగూర్చి, నారదః=నారదమహాముని, బభాణ=పలికెను. దేవ=ఓ వేల్పుతేఁడా!, ధరాతలే=భూలోకంబున, విక్రమో-నామ=విక్రమార్కుఁడను పేరుగల, రాజా=ఱేఁడు, జాగర్తి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు. సః=అతఁడు, సకల-కలా-అభిజ్ఞః = అన్ని విద్యలతెలిసినవాఁడు. విశేషతః=మీఁదుమిక్కిలి, సంగీతవిద్యావిచక్షణః = సంగీతశాస్త్రమందు నేర్పరి. సః-ఏవ=అతఁడే, ఏతయోః = ఈరంభోర్వశులయొక్క, వివాదనిర్ణయం = తగవుతీర్పుటను, కర్తుం=చేయుటకు, ప్రభవేత్=చాలును. తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, మహేంద్రః=వేల్పులఱేఁడు, విక్రమం=విక్రమార్కుని, ఆనేతుం=పిలిపించుటకు, మాతలిం=మాతలిని, ప్రేషయామాస = పంపెను. విక్రమోఽపి=విక్రమార్కుఁడును, మాతలిసమానీతం=మాతలిచేఁ దేఁబడిన, రథం=తేరిని, ఆరుహ్య=ఎక్కి, బేతాళేన-సహ-ఏవ = బేతాళునితోఁ గూడనే, సుధర్మాం=ఇంద్రసభను, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, వాసవేన = ఇంద్రునిచేత, సమ్మానితః = గౌరవింపఁబడినవాఁడై, సముచితం = తగిన, ఆసనం = అధ్యాస్త = పీఠము నందుఁ గూర్చుండెను. తదానీం = అప్పుడు, రమ్భోర్వశ్యోః = రంభకును ఊర్వశికిని, నృత్తం = నాట్యము, ప్రావర్తత = నడచెను. రాజా-తు = విక్రమార్కుఁడు, ఊర్వశీం = ఊర్వశిని, ప్రశశంస = పొగడెను. కించ = మఱియు, నృత్తశాస్త్ర రహస్యాని-నృత్తశాస్త్ర = నాట్యశాస్త్రమందలి, రహస్యాని = లోగుట్టులను, ఉపన్యస్య= వివరించి చెప్పి, జయం = గెల్పును, ఊర్వశ్యై = ఊర్వశికి, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. పాకశాసన-స్తు=

సింహాసన మేక మస్మై ప్రాదాత్. తస్మిన్ సింహాసనే ద్వాత్రింశత్ సాలభఞ్జికాః సన్తి. తాసాం శిరసి పదం నిధాయ త దధ్యాసితవ్యమ్. రాజా తు మహేన్ద్ర మాపృచ్ఛ్య త దాసనం గృహీత్వా నిజపుర మగమత్. తదనన్తర మేకదా శుభే ముహూర్తే విక్రమార్కో బ్రాహ్మణాశీర్వాదపూర్వకం తత్సింహాసన మారుహ్య రాజ్య మకరోత్. ఏవం మహాన్ కాలో గతః.

తత ఏకదా ప్రతిష్ఠాననగరే కస్యాంచిత్ కన్యకాయాం శాలివాహనో నామ సమజాయత. త త్రాన్తరే తూజ్జయినీం పరితో భూకమ్ప ధూమకేతు దిగ్దాహాదీని దుర్నిమిత్తాని దృష్టాని. తతో విక్రమాదిత్యో దైవజ్ఞా నాహూయ భూకమ్పాదిఫలం

ఇంద్రుఁడును, పరం = మిక్కిలి, సంతుష్య = సంతోషము నొంది, మణిమయం = రత్నములుచెక్కిన, అతిమనోహరం = మిక్కిలి అందమైన, సింహాసనం - ఏకం = ఒక సింహాసనమును, అస్మై = ఈవిక్రమార్కునకు, ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. తస్మిన్-సింహాసనే = ఆసింహాసనమునందు, ద్వాత్రింశత్ = ముప్పదిరెండు, సాలభఞ్జికాః = బొమ్మలు, సన్తి = ఉన్నవి. తాసాం = వానియొక్క, శిరసి = నెత్తియందు, పదం = అడుగును, నిధాయ = పెట్టి, తత్ = ఆసింహాసనము, అధ్యాసితవ్యం = ఎక్కఁదగినది. రాజా - తు = విక్రమార్కుఁడును, మహేంద్రం = దేవేంద్రుని, అపృచ్ఛ్య = వీడ్కొని, తత్ - ఆసనం = ఆసింహాసనమును, గృహీత్వా = పట్టించుకొని, నిజపురం - తనపురమునకు, అగమత్ = వెళ్లెను. తదనన్తరం = తర్వాత, ఏకదా = ఒకనాఁడు, శుభే = మంచిదైన, ముహూర్తే = లగ్నమందు, విక్రమార్కః = విక్రమార్కుఁడు, బ్రాహ్మణా...ర్వకం - బ్రాహ్మణ = బ్రాహ్మణులయొక్క, ఆశీర్వాద = దీవనలు, పూర్వకం = ముందుగాఁ గలుగునట్లు, తత్ - సింహాసనం = ఆసింహాసనమును, ఆరుహ్య = ఎక్కి, రాజ్యం = రాజ్యమును, అకరోత్ = చేసెను. ఏవం = ఈవిధముగా, మహాన్ - కాలః = చాలకాలము, గతః = కడచెను.

తతః = తర్వాత, ఏకదా = ఒకప్పుడు, ప్రతిష్ఠాననగరే = ప్రతిష్ఠానపట్టణమునందు, కస్యాఞ్చిత్ = ఒకానొక, కన్యకాయాం = కన్నెయందు, శాలివాహనః - నామ = శాలివాహనుఁడని ప్రసిద్ధుడైనవాఁడు, సమజాయత = పుట్టెను. తత్ర - అన్తరే - తు = ఆసమయమునసే, ఉజ్జయినీం - పరితః = ఉజ్జయిని చుట్టును, భూకమ్ప = భూమి కదలుట, ధూమకేతు = తోఁకచుక్క, దిక్ - దాహ = దిక్కులు గాలుట, ఆదీని = మొదలుగాఁగల, దుర్నిమిత్తాని = దుశ్శకునములు, దృష్టాని = తోఁచినవి. తతః = తర్వాత, విక్రమాదిత్యః = విక్రమార్కుఁడు, దైవజ్ఞాన్ = జోస్యులను, ఆహూయ = పిలిపించి, భూకమ్ప-ఆదిఫలం = భూమికదలిక మున్నగువానియొక్క

పప్రచ్ఛ. దైవజ్ఞాః—"భో దేవ! యదయం భూకమ్పస్సంధ్యాకాలే జాతః, అతో రాజ్ఞోఽనిష్టం సూచయతి. తథాచ నారదీయే :—

అనిష్టదః క్షితీశానాం భూకమ్పస్సంధ్యయోర్ద్వయోః,
రాజ్ఞాం వినాశపిశునో ధూమకేతు రుదాహృతః." 20

ఏతద్దైవజ్ఞవచనం శ్రుత్వా రాజాఽబ్రవీత్.—"భో దైవజ్ఞాః! పురా పరమేశ్వరః సంతోషిత స్తపసా మాం ప్రాహ.—'భో రాజన్! ప్రసన్నోఽస్మి. వినాఽమరత్వం వరం యాచస్వే'తి. తతోఽహమవోచమ్-'భో దేవ! సార్ధ ద్విహాయనాయాం కన్యాయా ముత్పన్నాత్ పుత్రాన్మమమృతి రస్త్వితి. తచ్ఛ్రుత్వా దేవ స్తథే త్యనుజగ్రాహ." ఇతి రాజ్ఞో వచనం శ్రుత్వా తర్హి తాదృశః పుత్రో భవిష్యతీ'తి దైవజ్ఞై రప్యు

ప్రయోజనమును, పప్రచ్ఛ=అడిగెను. దైవజ్ఞాః (ఊచుః)=జ్యోస్యులు (పలికిరి), భో దేవ=ఓరాజా !, యత్=ఏకారణమున, అయం=ఈ, భూకమ్పః = భూమి కదలుట, సంధ్యాకాలే=సంజవేళయందు, జాతః=పుట్టినదో, అతః=ఆకారణమువలన, రాజ్ఞః= నృపునకు, అనిష్టం = చెఱుపును, సూచయతి = తెలుపుచున్నది. తథాచ = అట్లు, నారదీయే = నారదీయమనుగ్రంథమందు (ఉక్తం = చెప్పఁబడియున్నది.)

20. సంధ్యయోః-ద్వయోః=రెండుసంజలందు, భూకమ్పః=భూమి యదరుట, క్షితీశానాం = రాజులకు, అనిష్టదః=చెఱుపును గలిగించునది, ధూమకేతుః = ధూమకేతువు, రాజ్ఞాం= రాజులకు, వినాశపిశునః=చెఱుపునకు గుఱుతుగా, ఉదాహృతః= చెప్పఁబడియున్నది.

ఏతత్ - దైవజ్ఞవచనం = ఈజ్యోస్యులమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా= నృపాలుఁడు, అబ్రవీత్=పలికెను. భో దైవజ్ఞాః = ఓజ్యోస్యులారా! పురా=మునుపు, పరమేశ్వరః = శంకరుఁడు, తపసా = నేఁజేసిన తపస్సుచే, సంతోషితః=సంతోష పెట్టఁబడినవాఁడై, మాం = నన్నుఁగూర్చి, ప్రాహ=పలికెను. భో రాజన్=ఓరాజా !, ప్రసన్నః = సంతోషపడినవాఁడను, అస్మి=అయితిని, అమరత్వం - వినా = చావు లేకుంట తప్ప, వరం=ఏవరమునైనను, యాచస్వ = కోరుము. ఇతి = అని, తతః= తర్వాత, అహం = నేను, అవోచం = పలికితిని. భో దేవ = ఓభగవంతుఁడా !, సార్ధ ద్విహాయనాయాం=రెండున్నరయేండ్లు ఈడుగల, కన్యాయాం=పడుచునందు, ఉత్పన్నాత్ = పుట్టిన, పుత్రాత్ = కుమారునివలన, మమ = నాకు, మృతిః = చావు, అస్తు=కలుగునుగాక, ఇతి=అని, తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, దేవః=శంకరుఁడు, తథా-ఇతి=ఆలాగే నని, అనుజగ్రాహ=అనుగ్రహించెను. ఇతి=ఇట్లుచెప్పిన, రాజ్ఞః = నృపాలునియొక్క, వచనం=మాటను, శ్రుత్వా=విని, తర్హి = అయితే, తాదృశః =

కమ్, రాజాఽపి, 'హా! దైవసృష్టి రచింత్యా! తాదృశః కస్మిన్ దేశే కథ ముత్పన్నో భవిష్యతి!' ఇతి వ్యాకులితచిత్తో బేతాళ మాహూయైత త్సర్వం తస్మై నివేద్యాబ్రవీత్:—'భో యక్ష! పృథివీం పరిభ్రమ. ఏవంవిధః పుత్త్రః కస్మిన్ దేశే కుత్ర నగరే సముత్పన్న ఇతి జ్ఞాత్వా ఝడితి సమాగచ్ఛ' ఇతి. బేతాళోఽపి మహాన్ ప్రసాద ఇతి నిర్గత్య సాగరవేలావలయితాం సగిరికాననాం వసుంధరాం పర్యటన్ ప్రతిష్ఠాననగరం ప్రవిశ్య కుత్రాపి కుమ్భకారగృహే కంచి న్మాణవకం కాంచి త్కన్యకాం చ క్రీడన్తౌ దృష్ట్వాఽపృచ్ఛత్—'కౌ యువా'మితి.—కన్యా:'అయం మమ పుత్త్ర'ఇతి ప్రత్యాహ. బేతాళః.—'క స్తేపితా?' కన్యాః-కఞ్చన బ్రాహ్మణ మదర్శయత్. తతో బ్రాహ్మణ

అటువంటి, పుత్త్రః=కొడుకు, భవిష్యతి=కలుగఁగలఁడు, ఇతి=అని, దైవజ్ఞైః-అపి=జ్యోస్యులచేతను, ఉక్తం=చెప్పఁబడెను. రాజా-అపి=విక్రమార్కుఁడును, హా = ఆహా!, దైవసృష్టిః=దైవముయొక్క నిర్మాణము, అచిన్త్యా=యోచింపరానిది. తాదృశః =అట్టిపుత్త్రుఁడు, కస్మిన్ - దేశే=ఏదేశమునందు, కథం=ఏలాగు, ఉత్పన్నః=పుట్టినవాఁడు, భవిష్యతి=కాఁగలఁడు. ఇతి=అని, వ్యాకులితచిత్తః=మనసున కలవరపడినవాఁడై, బేతాళం=బేతాళుని, ఆహూయ=పిలిచి, ఏతత్-సర్వం = ఇది అంతయు, తస్మై=వానికొఱకు, నివేద్య=తెలిపి, అబ్రవీత్=పలికెను. భోయక్ష=ఓబేతాళుఁడా!, పృథివీం = నేలనంతయు, పరిభ్రమ=తిరిగిచుట్టుము, ఏవంవిధః = ఇట్టి, పుత్త్రః= కొడుకు, కస్మిన్-దేశే=ఏదేశమున, కుత్ర-నగరే=ఏపట్టణమున, సముత్పన్నః=పుట్టినవాఁడు, ఇతి=అని, జ్ఞాత్వా=తెలిసికొని, ఝడితి = వేగముగా, సమాగచ్ఛ = రమ్ము, ఇతి=అని. బేతాళోఽపి=బేతాళుఁడును, మహాన్=గొప్ప, ప్రసాదః=అనుగ్రహము, ఇతి=అని, నిర్గత్య = వెడలి, సాగర...యితాం - సాగర = సముద్రముయొక్క, వేలా = గట్టుచేత, వలయితాం = చుట్టఁబడిన, సగిరికాననాం = పర్వతములతోను అడవులతోను కూడిన, వసుంధరాం=భూమిని, పర్యటన్ = అంతటఁ దిరుగుచు, ప్రతిష్ఠాననగరం=ప్రతిష్ఠానపురమును, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, కుత్రాపి=ఒకానొక, కుమ్భకారగృహే = కుమ్మరవాని యింటియందు, కఞ్చిత్ - మాణవకం = ఒకపిల్లవానిని, కాఞ్చిత్ - కన్యకాం-చ=ఒక కన్నెను, క్రీడన్తౌ=ఆటలాడువారిని, దృష్ట్వా=చూచి, కౌ-యువాం-ఇతి=మీరు ఎవరని, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను. కన్యా(ప్రాహ)=కన్యక (చెప్పెను). అయం=వీఁడు, మమ = నాయొక్క, పుత్త్రః = కొడుకు, ఇతి=అని, ప్రత్యాహ = బదులు చెప్పెను. బేతాళః(ఆహ) = బేతాళుఁడడిగెను, కః-తే-పితా= నీతండ్రి యెవ్వఁడు? కన్యా = ఆకన్యక, కంచన బ్రాహ్మణం = బ్రాహ్మణు నొకనిని, అదర్శయత్=చూపెను. తతః=తర్వాత, బేతాళః=బేతాళుఁడు, బ్రాహ్మణం=బ్రాహ్మ

మపృచ్ఛ ద్వేతాళః. బ్రాహ్మణః—'ఇయం మమ కన్యా. అస్యాః పుత్రోఽయమ్.' తచ్ఛ్రుత్వా విస్మయం గతో వేతాళః పున ర్బ్రాహ్మణ మవాదీత్: 'భో బ్రాహ్మణ! కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్:—'దేవానాం చరిత్ర మగోచరమ్. అస్యా రూపలావణ్యాతిశయమోహితః శేషో నాగేన్ద్రోఽనయా సంజగామ. తస్మా దస్యాం జాతః పుత్రోఽయం శాలివాహనః.' తచ్ఛ్రుత్వా వేతాళః సత్వర ముజ్జయినీ మాగత్య విక్రమాదిత్యాయ సర్వ మపి వృత్తాన్త మకథయత్. రాజాఽపి తస్య పారితోషికం దత్త్వా ఖడ్గ మాదాయ ప్రతిష్ఠాననగరం ప్రవిశ్య యావ త్ఖడ్గం శాలివాహనే చిక్షేప, తావ త్తేన ఖడ్గేన స్వయ మేవ క్షతః ప్రతిష్ఠాననగరా దుజ్జయిన్యాం నిపపాత. క్షత వేదనాదహ్యమానశరీరోఽన న్తర మేవ జీవితం విససర్జ.

ణుని, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను. బ్రాహ్మణః (ప్రత్యాహ) = బ్రాహ్మణుఁడు (బదులు చెప్పెను). ఇయం=ఈబిడ, మమ=నాయొక్క, కన్యా=కూఁతురు, అయం = వీఁడు, అస్యాః=దీనియొక్క, పుత్రః=కొడుకు. తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, విస్మయం= ఆశ్చర్యమును, గతః=పొందిన, వేతాళః = వేతాళుఁడును, పునః=మరల, బ్రాహ్మణం= బ్రాహ్మణునిగూర్చి, అవాదీత్ = పలికెను. భో బ్రాహ్మణ=ఓవిప్రుఁడా!, ఏతత్ = ఇది, కథం=ఏలాగు. (పొసఁగెను.) సః = ఆబ్రాహ్మణుఁడు, అబ్రవీత్ = బదులుచెప్పెను. దేవానాం = వేల్పులయొక్క, చరిత్రం=వృత్తాంతము, అగోచరం = తెలియవీలుకా నిది. అస్యాః=దీనియొక్క, రూప...హితః-రూప=ఆకారముచేత, లావణ్య=అందము యొక్క, అతిశయ = హెచ్చుచేత, మోహితః=ఆశపెట్టఁబడినవాఁడై, నాగేంద్రః = సర్పరాజగు, శేషః=ఆదిశేషుఁడు, అనయా=దీనితో, సంజగామ=కూడెను. తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, అస్యాం=దీనియందు, అయం=ఈ, శాలివాహనః=శాలివాహనుఁడు, పుత్రః=కుమారుఁడుగా, జాతః=పుట్టినాఁడు. తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, వేతాళః=వేతాళుఁడు, సత్వరం = వేగముగా, ఉజ్జయినీం = ఉజ్జయినీపురినిగూర్చి, ఆగత్య= వచ్చి, విక్రమాదిత్యాయ=విక్రమార్కునికి, సర్వమపి-వృత్తాన్తం=సంగతి అంతయును, అకథయత్=చెప్పెను. రాజా-అపి=విక్రమార్కుఁడును, తస్య=అతనికి, పారితోషికం =బహుమానమును, దత్త్వా=ఇచ్చి, ఖడ్గం=కత్తిని, ఆదాయ=తీసికొని, ప్రతిష్ఠాన నగరం=ప్రతిష్ఠానపురమును, ప్రవిశ్య=చొచ్చి, యావత్=ఎంతలోపల, ఖడ్గం = కత్తిని, శాలివాహనే=శాలివాహనునియందు, చిక్షేప=వేసెనో, తావత్=అంతలోపల, తేన-ఖడ్గేన=ఆకత్తిచేత, స్వయం-ఏవ = తానే, క్షతః=గాయపఱుపఁబడినవాఁడై, ప్రతిష్ఠాన నగరాత్=ప్రతిష్ఠానపురమునుండి, ఉజ్జయిన్యాం = ఉజ్జయినియందు, నిపపాత-పడెను. క్షత...రీరః-క్షత=గాయములయొక్క, వేదనా = నొప్పిచేత, దహ్యమాన =

తతో మన్త్రిషు రాజాఽయ మపుత్త్రః. కథం కర్తవ్య మితి విచారయత్సు, భట్టిః ప్రాహ:—'విచార్యతా మాసాం కాపి గర్భిణీ రాజమహిషీణాం స్యా' దితి. తతో విచార్యమాణే కాఽపి సప్తమాసగర్భిణీ సమభూత్. తదా సర్వే మన్త్రిణో మిళిత్వా గర్భ స్యాభిషేకం కృత్వా స్వయం రాజ్యం పర్యపాలయన్. త దిన్ద్రదత్తం సింహాసనం య ద్దైవ శూన్య మాసీత్, తదా మధ్యేసభం కా ప్యశరీరిణీ వాగాసీత్:—'భో మన్త్రిణః! అస్మిన్ సింహాసనే సముపవేష్టుం విక్రమార్కసదృశో రాజా కోఽపి నాఽస్తి, తస్మా దిదం సుక్షేత్రే నిక్షిప్యతామ్!' త చ్ఛ్రుత్వా మన్త్రిణః కుత్రాపి పవిత్రే క్షేత్రే తత్సింహాసనం నిక్షిప్య తత్క్షేత్రం యావనాళచణక

కాల్పఁబడిన, శరీరః = శరీరముగలవాఁడై, అనన్తరం - ఏవ = వెంబడినే, జీవితం= ప్రాణమును, విససర్జ = వదలెను.

తతః = తర్వాత, మన్త్రిషు = మంత్రులు, రాజా - అయం = ఈరాజు, అపుత్త్రః=బిడ్డలు లేనివాఁడు, కథం=ఏలాగు, కర్తవ్యం=చేయఁదగినది? ఇతి-విచారయత్సు=అని వగచుచుండఁగా, భట్టిః-ప్రాహ=భట్టి పలికెను. ఆసాం-రాజమహిషీణాం =ఈరాజభార్యలలోపల, కా - అపి = ఎవ్వతెయైనను, గర్భిణీ = కడుపుతో నున్నది, స్యాత్=అయ్యెడినేమో, ఇతి-విచార్యతాం = అని విచారింపఁబడుగాక (మీరు విచారింపుఁడు). తతః=తర్వాత, విచార్యమాణే = (సంగతి)విచారింపఁబడగా, కాఽపి = ఒకానొకతె, సప్తమాసగర్భిణీ=ఏడునెలలగర్భముగలదిగా, సమభూత్ = ఉండెను. తదా=అప్పుడు, సర్వే-మన్త్రిణః=మంత్రులందఱు, మిళిత్వా=కలిసి, గర్భస్య=గర్భమునకు, అభిషేకం=పట్టాభిషేకమును, కృత్వా=చేసి, స్వయం=తాము, రాజ్యం=రాజ్యమును, పర్యపాలయన్=ఏలిరి. తత్=ఆ, ఇన్ద్రదత్తం=ఇంద్రునిచే నియ్యఁబడిన, సింహాసనం=సింహాసనము, శూన్యం = ఉత్తది, యద్దైవ = ఎప్పుడు, అభూత్=ఆయెనో, తదా=అప్పుడు, మధ్యేసభం=సభనడుమ, కాఽపి-అశరీరిణీవాక్=ఒక శరీరము లేని మాట, ఆసీత్=కలిగెను (పుట్టెను.) భోమన్త్రిణః = ఓమంత్రులారా, అస్మిన్-సింహాసనే=ఈసింహాసనమందు, సముపవేష్టుం=కూర్చుండుటకు, విక్రమార్కసదృశః=విక్రమార్కునికిసాటియగు, రాజా=రాజు, కోఽపినాస్తి=ఒక్కరుఁడును లేఁడు, తస్మాత్=కనుక, ఇదం=ఈసింహాసనమును, సుక్షేత్రే=మంచి చేనియందు, నిక్షిప్యతాం=ఉంచఁబడుఁగాక, (ఈసింహాసనమునుఉంచుఁడు.) తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, మన్త్రిణః=మంత్రులు, కుత్రాపి = ఒకానొక, పవిత్రే=పరిశుద్ధమైన, క్షేత్రే=చేనియందు, తత్-సింహాసనం=ఆసింహాసనమును, నిక్షిప్య = ఉంచి, యావనాళ...సమృద్ధం-యావనాళ= జొన్నలతోను, చణక = సెనగలతోను, సమృద్ధం=నిండిన, తత్-క్షేత్రం=ఆచేనిని,

సమృద్ధం బ్రాహ్మణాయ కస్మైచి ద్దదుః. బ్రాహ్మణోఽపి యత్ర సింహాసనం నిక్షిప్తం తదుచ్చస్థాన మితి పక్షిణా ముత్థాపనార్థం తదుపరి మఞ్చం నిక్షిప్యోపవిశ్య పక్షిణః సముత్థాపయ న్నవర్తత.

అథ కదాచి ద్భోజరాజ స్ససైన్యో మృగయా మటన్ రాజకుమారైః సమేత స్తత్క్షేత్రసమీపే యావ దాజగామ, తావన్మఞ్చోపరిస్థితో బ్రాహ్మణః ప్రాహ—'భో రాజన్! ఏత త్క్షేత్రం ఫలిత మస్తి. ససైన్యేన సమాగత్య భవతా యథేచ్ఛం భుజ్యతామ్, అశ్వేభ్య శ్చణకాదయో దీయన్తామ్, అద్య మమ జీవితం సఫల మాసీత్, యతో భవాన్ మ మాతిథి ర్జాతః. ఈదృశ స్త్వతిథిః కదాఽపి న సందృశ్యతే.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా ససైన్యః క్షేత్రమధ్యం ప్రవివేశ. తతో బ్రాహ్మణః పక్ష్యుత్థాప

కస్మైచిత్ = ఒకానొక, బ్రాహ్మణాయ = బ్రాహ్మణునికి, దదుః = ఇచ్చిరి. బ్రాహ్మణోఽపి=బ్రాహ్మణుఁడును, యత్ర = ఏచోట, సింహాసనం=సింహాసనము, నిక్షిప్తం = ఉంచఁబడినదో, తత్=అది, ఉచ్చస్థానం-ఇతి = ఎత్తుచోటని, పక్షిణాం = పక్షులయొక్క, ఉత్థాపనార్థం = తోలుటకై, తదుపరి = దానిమీఁద, మఞ్చం=మంచెను, నిక్షిప్య = కట్టి, ఉపవిశ్య = కూర్చుండి, పక్షిణః = పక్షులను, సముత్థాపయన్ = తోలుచు, అవర్తత = ఉండెను.

అథ=తర్వాత, కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు, భోజరాజః=భోజమహారాజు, ససైన్యః=సేనతోఁగూడినవాఁడై, మృగయాం=వేఁటకై, అటన్=తిరుగుచు, రాజకుమారైః=రాజపుత్రులతో, సమేతః=కూడినవాఁడై, తత్క్షేత్రసమీపే=ఆచేనిదాపునకు, యావత్=ఎప్పుడు, ఆజగామ=వచ్చెనో, తావత్ = అప్పుడు, మఞ్చోపరిస్థితః = మంచమీఁదనున్న, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, ప్రాహ=చెప్పెను. భోరాజన్ = ఓరాజా!, ఏతత్ క్షేత్రం=ఈచేను, ఫలితం|= పండినదిగా, అస్తి=ఉన్నది. ససైన్యేన=సేనతోఁగూడినవాఁడవగు, భవతా=నీవు, సమాగత్య=వచ్చి, యథేచ్ఛం=ఇష్టప్రకారము, భుజ్యతాం=భక్షింపబడుగాక. అశ్వేభ్యః=గుఱ్ఱములకు, చణకాదయః=సెనగలుమొదలగునవి,|దీయన్తాం=చేయఁబడుఁగాక. యతః=ఏకారణముచే, భవాన్=నీవు, మమ=నాకు, అతిథిః=ఆగంతుకుఁడవుగా, జాతః=అయితివో, (తతః=ఆకారణముచే), అద్య=ఇప్పుడు, మమ=నాయొక్క, జీవితం=బ్రతుకు, సఫలం = సార్థకము, ఆసీత్=అయెను. ఈదృశః=ఇటువంటి, అతిథిః=విందు, కదాఽపి=ఎప్పుడును, న సందృశ్యతే=కనఁబడఁడు, తత్-శ్రుత్వా=ఆమాట విని, రాజా=భోజరాజు, ససైన్యః=సేనతోఁగూడినవాఁడై, క్షేత్రమధ్యం=చేని నడుమను, ప్రవివేశ=చొచ్చెను. తతః=తర్వాత, బ్రాహ్మణః=ద్విజుఁడు,

నాయ మఞ్చాదవరుహ్య క్షేత్రమధ్యే ప్రవిష్టం రాజానం దృష్ట్వా భీతోఽభణత్- "రాజన్! కి మేవ మధర్మః క్రియతే? బ్రాహ్మణక్షేత్ర మిదం వినాశ్యతే? యదన్యై రధర్మః క్రియేత త ద్రాజ్ఞే నివేదనీయమ్; త్వ మేవా న్యాయ్యం కర్తుం ప్రవృత్తః. ఇదానీం కో వా నివారయిష్యతి? ఉక్తం చ,

గజే కడఙ్గరీయే తు జారే రాజని వా పునః,
పాపకృత్సు చ విద్వత్సు నియన్తా జన్తు రత్ర కః? 21

అన్యచ్చ, భవాన్ శాస్త్రాభిజ్ఞః బ్రాహ్మణద్రవ్యం కథం వినాశయతి? బ్రహ్మస్వ మేవహి విషమ్. తథా హి,

న విషం విష మి త్యాహు ర్బ్రహ్మస్వం విష ముచ్యతే,

పక్షి-ఉత్థాపనాయ = పక్షులను తోలుటకై, మఞ్చాత్ = మంచెనుండి, అవరుహ్య= దిగి, క్షేత్రమధ్యే = చేనినడుమ, ప్రవిష్టం=చొచ్చిన, రాజానం=రాజును, దృష్ట్వా= చూచి, భీతః = భయపడినవాఁడై, అభణత్ = చెప్పెను. రాజన్ = ఓరాజ!, కిం= ఏల, ఏవం=ఈలాగు, అధర్మః=అన్యాయము, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నది. ఇదం = ఈ, బ్రాహ్మణక్షేత్రం = బ్రాహ్మణునిచేను, వినాశ్యతే=చెఱుపఁబడుచున్నది. యత్ = ఎప్పుడు, అధర్మః=అన్యాయము, అన్యైః = ఇతరులచేత, క్రియేత = చేయఁబడునో, తత్ = అప్పుడు, (అధర్మః = ఆయధర్మము,) రాజ్ఞే=రాజుకొఱకు, నివేదనీయమ్ = మనవి చేయఁదగినది. త్వం - ఏవ = నీవే, అన్యాయ్యం = న్యాయము తప్పిన పనిని, కర్తుం = చేయుటకు, ప్రవృత్తః = పూనుకొంటివి. ఇదానీం = ఇప్పుడు, కో వా = ఎవఁడు, నివారయిష్యతి = మరల్పఁగలఁడు? ఉక్తంచ=చెప్పఁబడియున్నది.

21. గజే=ఏనుఁగు, కడంగరీయే తు = పొల్లు తినునదియైనను, పునః = ఇంకను, రాజని=రాజు, జారే వా = జారుండయినను, విద్వత్సు = పండితులు, పాపకృత్సుచ= పాపము చేయువారయినను, అత్ర = ఈలోకమున, నియన్తా = శిక్ష చేయునట్టి, జన్తుః = ప్రాణి, కః = ఎవఁడు?

అన్యచ్చ = మఱియు, భవాన్ = నీవు, శాస్త్రాభిజ్ఞః = శాస్త్రములనెఱిఁగిన వాఁడవు. బ్రాహ్మణద్రవ్యం = బాఁపలసొమ్మును, కథం=ఎట్లు, వినాశయతి = పాడు చేయుచున్నావు? బ్రహ్మస్వమేవ=బాఁపలసొమ్మే, విషంహి=విసము కదా. తథాహి = అదెట్లనఁగా.

22. విషం=విషమును, విషమితి=విషమని, నాహుః = (పెద్దలు) చెప్పిరి. బ్రహ్మస్వం = బ్రాహ్మణద్రవ్యము, విషం = విషమని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

విష మేకాకినం హన్తి బ్రహ్మస్వం పుత్త్రపౌత్త్రకమ్. 24

ఇతి తేనోక్తం శ్రుత్వా యావ ద్రాజా క్షేత్రా ద్బహిః సపరివారో నిర్జగామ, తావత్ పక్షిణః సముత్థాప్య పున ర్మఞ్చారూఢో బ్రాహ్మణః ప్రాహ.—'భో రాజన్! కిమితి గచ్ఛసి? ఇదం క్షేత్రం సాధు పరిణతం దృశ్యతే. యావనాళకాన్ చణకాంశ్చ భక్షయన్తు తవ పరివారాః. పశ్యోర్వారుకఫలాని చ సన్తి. యథేష్టం భుజ్యతామ్.' పున ర్బ్రాహ్మణవచన మాకర్ణ్య సపరివారో రాజా యావత్ క్షేత్రమధ్యం ప్రవివేశ, తావ న్మఞ్చా దవరుహ్య స పున స్తథైవాభణత్. తతో రాజా స్వమనసి విచారయతి స్మ. 'అహో! బ్రాహ్మణో యదా మఞ్చ మారోహతి, తదాఽస్య చేతసి

విషం=విషము, ఏకాకినం=ఒకనిని మాత్రము, హన్తి=చంపుచున్నది. బ్రహ్మస్వం = బ్రాహ్మణద్రవ్యము, పుత్త్రపౌత్త్రకం = కొడుకులను మనుమలను (వంశమును) (హన్తి = చంపుచున్నది.)—ఇతి = అని, తేన = ఆవిప్రునిచేత, ఉక్తం = చెప్పఁబడినమాటను, శ్రుత్వా = విని, యావత్ = ఎంతలో, రాజా = భోజనృపాలుఁడు, క్షేత్రాత్ - బహిః = చేనివెలుపటికి, సపరివారః = సేనతోఁ గూడినవాఁడై, నిర్జగామ = వెడలి వచ్చెనో, తావత్ = అంతలోపల, పక్షిణః = పక్షులను, సముత్థాప్య = తోలి, పునః = మరల, మంచారూఢః = మంచము నెక్కినవాఁడై, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడు, ప్రాహ = పలికెను. భోరాజన్ = ఓరాజా!, కిమితి = ఎందులకు, గచ్ఛసి = పోవుచున్నావు. ఇదంక్షేత్రం=ఈచేను, సాధు=లెస్సగా, పరిణతం = పండినదిగా, దృశ్యతే = కనఁబడుచున్నది. తవ = నీయొక్క, పరివారాః= సేనలు, యావనాళకాన్ = జొన్నలను, చణకాంశ్చ = సెనగలను, భక్షయన్తు = తిందురుగాక. ఉర్వారుకఫలానిచ = దోసపండ్లును, సన్తి = ఉన్నవి. పశ్య = చూడుము. యథేష్టం = స్వేచ్ఛగా, భుజ్యతాం = తినఁబడునుగాక. పునః = మరల, బ్రాహ్మణవచనం = బ్రాహ్మణుని పలుకును, ఆకర్ణ్య = విని, సపరివారః = సేనతోఁగూడినవాఁడై, రాజా = భోజనృపాలుఁడు, యావత్ = ఎంతలోపల, క్షేత్రమధ్యం = చేనిమధ్యను, ప్రవివేశ = చొచ్చెనో, తావత్=అంతలోపల, మఞ్చాత్= మంచెనుండి, అవరుహ్య = దిగి, సః = ఆబ్రాహ్మణుఁడు, పునః = మరల, తథైవ = ముందు చెప్పినయట్లే, అభణత్ = పలికెను. తతః = తర్వాత, రాజా = భోజనృపాలుఁడు, స్వమనసి = తనమనస్సునందు, విచారయతిస్మ = ఆలోచించెను. అహో = ఇదేమి వింత!, బ్రాహ్మణః = ఈవిప్రుఁడు, యదా = ఎప్పుడు, మఞ్చం = మంచను, ఆరోహతి = ఎక్కుచుండెనో, తదా = అప్పుడు, అస్య = ఇతనియొక్క, చేతసి =

ప్రథమోపాఖ్యానమ్.

దాతవ్య మితి బుద్ధి రుత్పద్యతే. యదాఽవతరతి, తదా దీనబుద్ధి రుత్పద్యతే 'అహం మఞ్చ మారుహ్య. పశ్యేయమ్.' ఇతి యావన్మఞ్చ మారురోహ, తావ ద్భోజరాజస్య చేత స్యేవ మభూత్:—నను విశ్వ స్యార్తిః పరిహర్తవ్యా. సర్వ స్యాపి లోకస్య దారిద్ర్యం నివారణీయమ్. దుష్టా దణ్డనీయాః. శిష్టాః పరిపాలనీయాః. ప్రజా ధర్మేణ రక్షణీయాః కిం బహునా, అస్మిన్ సమయే యదికోఽపి మమ శరీర మపి ప్రార్థయిష్యతే త దపి దేయ మితి. తతో రాజా పరమానన్దపరిపూర్ణః పున రపి విచారయతి స్మ:—ఏతత్క్షేత్రమాహాత్మ్యం స్వయ మేవంవిధాం బుద్ధి ముత్పాదయతి. ఉక్తంచ,

> జలే తైలం ఖలే గుహ్యం పాత్రే దానం మనాగపి,
> ప్రజ్ఞే శాస్త్రం స్వయం యాతి విస్తారం వస్తుశక్తితః. 23

మనస్సునందు, దాతవ్యం-ఇతి=ఈయవలెనని (దానము చేయవలెనని), బుద్ధిః=తలంపు, ఉత్పద్యతే = పుట్టుచున్నది, యదా =ఎప్పుడు, (మఞ్చాత్=మంచెనుండి,) అవతరతి= దిగుచున్నాఁడో, తదా = అప్పుడు, దీనబుద్ధిః = లోభపుఁదలంపు, ఉత్పద్యతే=పుట్టుచున్నది. అహం= నేను, మఞ్చం=మంచెను. ఆరుహ్య=ఎక్కి, పశ్యేయం = చూచెదను. ఇతి=అని, యావత్ = ఎంతలోపల, మంచం = మంచెను, ఆరురోహ = ఎక్కెనో, తావత్ =అంతలోనే, భోజరాజస్య=భోజభూపాలునియొక్క, చేతసి=మనస్సునందు, ఏవం = ఇట్లు (తలంపు), అభూత్=కలిగెను.

విశ్వస్య=ప్రపంచముయొక్క, ఆర్తిః=బాధ, పరిహర్తవ్యా-నను=పోఁగొట్టఁదగినదికదా. సర్వస్య-అపి-లోకస్య=జనులందఱియొక్క, దారిద్ర్యం=లేమిడి, నివారణీయం=పోఁగొట్టఁదగినది, దుష్టాః=దుర్మార్గులు, దణ్డనీయాః = శిక్షింపఁదగినవారు, శిష్టాః=పెద్దలు (సజ్జనులు), పరిపాలనీయాః=కాపాడఁదగినవారలు, ప్రజాః=జనులు, ధర్మేణ=న్యాయముతో, రక్షణీయాః = కాపాడఁదగినవారు. కిం-బహునా = వేయిమాటలేల, అస్మిన్ - సమయే=ఇప్పుడు, కోఽపి=ఎవ్వఁడయినను, మమ=నాయొక్క, శరీరమపి=దేహమునైనను, ప్రార్థయిష్యతే-యది=కోరెనేని, తదపి=అదియు, దేయం= ఈయఁదగినదే, ఇతి=అని. తతః=తర్వాత, రాజా=భోజరాజు, పరమానన్దపరిపూర్ణః= ఎక్కువసంతోషముతో నిండినవాఁడై, పునరపి = ఇంకను, విచారయతిస్మ=యోచించెను. ఏతత్ క్షేత్రమాహాత్మ్యం = ఈచేనిమహిమ, స్వయం = తానే, ఏవంవిధాం= ఇట్టి, బుద్ధిం=తలంపును, ఉత్పాదయతి=కలిగించుచున్నది. ఉక్తంచ=(అట్లే) చెప్పఁబడియున్నది.

23. జలే=నీటియందు, తైలం=నూనెయు, ఖలే=కొండెగానియందు, గుహ్యం= రహస్యమును, పాత్రే=యోగ్యునియందు, మనాక్-అపి=రవంతయైనను, దానం=దాన

కథ మేతత్క్షేత్రమాహాత్మ్యం జ్ఞాయతామ్?—ఇతి విచార్య బ్రాహ్మణ మాహూయాభణత్:—'భో బ్రాహ్మణ! త వైతత్క్షేత్రే కియాన్ లాభో భవతి?'. బ్రాహ్మణః.—"భో రాజన్! భవాన్ సకలాభిజ్ఞః. అవిదితం తవ కి మపి నాస్తి. యదర్హ మేతత్ త దాలోచయతు భవాన్. అన్యచ్చ, రాజా నామ సాక్షా ద్విష్ణో రవతారభూతః. తస్య కటాక్షా యదుపరి నిపతన్తి తస్య దైన్యదుర్భిక్షాదయో న భవన్తి. రాజా నామ సాక్షాత్ కల్పతరుః. స త్వం మమ దృష్టిగోచరీభూతః. అద్య మమ దారిద్ర్యం సుదూర మపసృతమ్. క్షేత్రం నామ కియత్?"

తతో రాజా బ్రాహ్మణ మనేకధనధాన్యాదినా సంభావ్య క్షేత్రం గృహీత్వా మఞ్చస్యాధ శ్చఖాన. తత్ర పురుషమాత్రే గర్తే శిలైకా సుమనోహరా దృశ్యత.

మును, ప్రజ్ఞే=బుద్ధిమంతునియందు, శాస్త్రం=చదువును, స్వయం=తనంతటఁదానే, వస్తుశక్తితః=వస్తువుయొక్క స్వభావమువలన, విస్తారం=ప్రసిద్ధిని, యాతి=పొందుచున్నది.

కథం=ఏలాగు, ఏతత్క్షేత్రమాహాత్మ్యం=ఈచేనిమహిమ, జ్ఞాయతాం=తెలియనగును? ఇతి = అని, విచార్య = ఆలోచించి, బ్రాహ్మణం = బ్రాహ్మణుని, ఆహూయ= పిలిచి, అభణత్ = పలికెను. భో బ్రాహ్మణ = ఓవిప్రుఁడా! తవ = నీకు, ఏతత్క్షేత్రే = ఈ చేనియందు, కియాన్=ఎంతమాత్రము, లాభః = ఆదాయము, భవతి=కలుగుచున్నది. బ్రాహ్మణః-(ప్రాహ) = బ్రాహ్మణుఁడు పలికెను. భోరాజన్=ఓరాజా! భవాన్ = నీవు, సకల-అభిజ్ఞః=అన్నిసంగతులు తెలిసినవాఁడవు. తవ=నీకు, అవిదితం=తెలియనిది, కిమపి=ఏదియు, నాస్తి=లేదు. ఏతత్=ఈచేను, యదర్హం=ఎంతచేయఁదగినదో, తత్=దానిని, భవాన్=నీవు, ఆలోచయతు = యోచింతువుగాక, అన్యచ్చ=అంతియగాక, రాజా నామ=రాజు అనఁగా, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా, విష్ణోః = విష్ణువుయొక్క, అవతారభూతః = అవతారమయినవాఁడు. తస్య = అట్టిరాజుయొక్క, కటాక్షాః = క్రీఁగంటిచూపులు, యదుపరి = ఎవనిమీఁద, నిపతన్తి = పడుచున్నవో, తస్య=వానికి, దైన్య-దుర్భిక్ష - ఆదయః-దైన్య = లేమిడి, దుర్భిక్ష=కఱవు, ఆదయః= మొదలుగాఁగలకీడులు, నభవన్తి=కలుగవు. రాజా నామ=రాజుఅనఁగా, సాక్షాత్= ప్రత్యక్షమైన, కల్పతరుః = కల్పవృక్షమువంటివాఁడు. సః-త్వం = అట్టినీవు, మమ= నాయొక్క, దృష్టిగోచరీభూతః=కంటఁబడినవాఁడవైతివి. అద్య = ఇప్పుడు, మమ= నాయొక్క, దారిద్ర్యం = లేమిడి, సుదూరం=కడుదవ్వు, అపసృతం = పరుగెత్తినది. క్షేత్రంనామ=చేను అనఁగా, కియత్=ఏమాత్రము? తతః=తర్వాత, రాజా=భోజరాజు, బ్రాహ్మణం=విప్రుని, అనేక...దినా-అనేక=విస్తారమైన, ధన=ద్రవ్యము, ధాన్య= ధాన్యము, ఆదినా=మొదలుగాఁగలదానిచేత, సంభావ్య=గారవించి, క్షేత్రం=చేనిని, గృహీత్వా=తీసికొని, మఞ్చస్య=మంచెయొక్క, అధః = క్రిందివైపున, చఖాన=

తచ్ఛిలాధః ప్రదేశే కాఽపి చన్ద్రకాన్తశిలా దృష్టా. తతో నానావిధరత్న ఖచితం ద్వాత్రింశత్సాలభఞ్జికామిళిత మతిరమణీయం సింహాసన మదృశ్యత. తతో భోజః పరమానన్దామృతలహరీపరిపూర్ణహృదయ స్సింహాసనం నగరం నేతుం యావ దుచ్చాలయామాస, తావ దతిగరిష్ఠ మాసనం నోచ్చలాల. తతో రాజా మన్త్రిణ మవదత్!—'కుత స్సింహాసనం నోచ్చలతి?' మన్త్రీ:—'భో రాజన్! దివ్య మేత దాసనమ్. బలిపూజాదికం వినా నోచ్చలతి. తవ సాధ్యం చ న భవతి.' తస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా బ్రాహ్మణా నాకార్య తత్ సర్వ మపి విధానం కారితవాన్. తత స్తత్సింహాసనం లఘు భూత్వా స్వయ మే వోచ్చచాల. త దవలోక్య రాజా మన్త్రిణ

త్రవ్వెను. తత్ర=అచ్చట, పురుషమాత్రే=ఒకనిలువులోఁతుగల, గర్తే=గోతిలో, సుమనోహరా=మిక్కిలియుందమైన, శిలా-ఏకా=ఒకబండ, అదృశ్యత=కనఁబడెను. తచ్ఛిలాధఃప్రదేశే=ఆబండయొక్క యడుగున, కాఽపి=ఒకానొక, చన్ద్రకాన్తశిలా=చంద్రకాంతపుఱాయి, దృష్టా=కనఁబడినది. తతః=తర్వాత, నానావిధరత్నఖచితం=అన్నివిధములయిన రత్నములచేఁబొదుగఁబడిన, ద్వాత్రిం...మిళితం-ద్వాత్రింశత్=ముప్పదిరెండు, సాలభంజికా=బొమ్మలతో, మిళితం=కూడిన అతిరమణీయం=మిక్కిలి సొగసయిన, సింహాసనం=సింగపుగద్దియ, అదృశ్యత=కానఁబడెను. తతః=పిమ్మట, భోజః=భోజరాజు, పరమానన్ద...దయః-పరమ=ఎక్కువయిన, ఆనన్ద=సంతోషమనెడి, అమృత=అమృతముయొక్క, లహరీ=ప్రవాహముతో, పరిపూర్ణ=నిండిన, హృదయః=మనస్సుగలవాఁడై, సింహాసనం=ఆసింగపుగద్దెను, నగరం=పట్టణమునకు, నేతుం=తెచ్చుటకై, యావత్=ఎప్పుడు, ఉచ్చాలయామాస=కదలించెనో, తావత్=అప్పుడు, అతిగరిష్ఠం=మిక్కిలిబరువగు, ఆసనం=ఆసింహాసనము, నోచ్చచాల=కదలలేదు. తతః=అటువెనుక, రాజా=భోజుఁడు, మన్త్రిణం=మంత్రినిగూర్చి, అవదత్=పలికెను. కుతః=ఏల, సింహాసనం=సింహాసనము, న-ఉచ్చలతి=కదలకున్నది. మన్త్రీ-(ప్రాహ)=మంత్రి బదులుచెప్పెను. భోరాజన్=ఓప్రభూ! ఏతత్=ఈ ఆసనం=గద్దియ, దివ్యం=దేవతాసంబంధమైనది. బలిపూజా-ఆదికం-వినా=బలి పూజ మొదలుగాఁగలది లేక, న-ఉచ్చలతి=కదలదు. తవ=నీకు, సాధ్యంచ=వశమగునదియు, నభవతి=కాదు. తస్య=ఆమంత్రియొక్క, వచనం=మాటను, శ్రుత్వా=ఆలకించి, రాజా=భోజనరపాలుఁడు, బ్రాహ్మణాన్=విప్రులను, ఆకార్య=పిలిపించి, తత్=ఆ, సర్వం-విధానం-అపి=క్రియసంతటిని, కారితవాన్=చేయించెను. తతః=తర్వాత, తత్-సింహాసనం=ఆ సింగపుగద్దియ, లఘు=తేలికగా, భూత్వా=అయి, స్వయమేవ=తనంతటఁదానే, ఉచ్చచాల=కదలెను. తత్=అట్లు కదలుటను, అవలోక్య=చూచి, రాజా=ఱేఁడు, మన్త్రిణం=మంత్రినిగూర్చి,

ఉవాచ:—“యో౽నర్థం నివారయతి, ఆగామ్యర్థం చ సాధయతి స ఏవ మన్త్రీ. ఉక్తంచ,

స్థితస్య కార్యస్య సముద్భవార్థ మనర్థకార్యప్రతిఘాతనార్థమ్,
ఆగామినో౽ర్థస్య చ సంగ్రహార్థం యో మన్త్రకృత్స్యాత్పరమ
స్స మన్త్రీ”

తతో మన్త్రీ ప్రత్యబ్రవీత్:“మన్త్రిణా స్వామిహితమేవ కర్తవ్యమ్. తథాచోక్తమ్:—
మన్త్రః కార్యానుగో యేషాం కార్యం స్వామిహితానుగమ్,
త ఏవ మన్త్రిణో రాజ్ఞాం న తు యే గల్లపుద్గలాః. 25

అన్యచ్చ:— మన్త్రిణా వినా రాజ్యం, ధాన్యం వినా దుర్గం, కారుణ్యం వినా సౌభాగ్యం, జ్ఞానం వినా వైరాగ్యం, దుర్జనానాం శక్తిః, పాషణ్డానాం మతిః, వైశ్యా

ఉవాచ=పలికెను. యః = ఎవఁడు, అనర్థం = చెఱుపును, నివారయతి=పోఁగొట్టుచున్నాఁడో, ఆగామ్యర్థంచ= వచ్చెడికార్యమును, సాధయతి = చక్కఁబెట్టుచున్నాఁడో, స ఏవ=వాఁడే, మన్త్రీ=మంత్రి. ఉక్తంచ=అట్లే చెప్పఁబడినది.

24. యః=ఎవఁడు, స్థితస్య=ఉన్నట్టి, కార్యస్య=పనియొక్క, సముద్భవార్థం=వృద్ధియగు నిమిత్తమును, అనర్థ...ర్థం-అనర్థ = చెడ్డ, కార్య=పనులయొక్క, ప్రతిఘాతనార్థం = తొలఁగించుటకొఱకును, ఆగామినః=రాఁగల, అర్థస్య=పనియొక్క, సంగ్రహార్థంచ=చక్కఁబెట్టు నిమిత్తమును, మన్త్రకృత్=ఆలోచనచేయువాఁడుగా, స్యాత్=అగునో, సః=అతఁడు, పరమః = ముఖ్యుఁడయిన, మన్త్రీ=మంత్రి. తతః=తర్వాత, మన్త్రీ=ప్రధానుఁడు, ప్రత్యబ్రవీత్ = బదులు పలికెను. మన్త్రిణా=మంత్రిచేత, స్వామిహితం-ఏవ=ప్రభునకు హితమగుకార్యమే, కర్తవ్యం = చేయఁదగినది. తథాచ=అట్లే, ఉక్తం = చెప్పఁబడినది.

25. యేషాం=ఎవరియొక్క, మన్త్రః=ఆలోచన, కార్య-అనుగః = కార్యమననుసరించినదో, కార్యం=చేయుపని, స్వామిహితానుగం-స్వామి=ప్రభువుయొక్క, హిత=మేలును, అనుగం=అనుసరించినదో, తఏవ=వారే, రాజ్ఞాం=రాజులకు, మన్త్రిణః=మంత్రులు. యే=ఎవ్వరు, గల్లపుద్గలాః=చెక్కిళ్లచే సొబగయినవారలో, తేతు=వారన్నో, న (మన్త్రిణః) =మంత్రులుగారు.—అన్యచ్చ=మఱియు, మన్త్రిణావినా=మంత్రిలేక, రాజ్యం=ఏలుబడియు, ధాన్యంవినా= ధాన్యములేక, దుర్గం=కోటయు, కారుణ్యం-వినా = దయలేక, సౌభాగ్యం=సంపదయు, జ్ఞానం-వినా= తెలివిలేక, వైరాగ్యం=విరక్తియు, దుర్జనానాం=దుష్టులయొక్క, శక్తిః=బుద్ధియు, పాషణ్డానాం=వేదవిరుద్ధమైన బుద్ధిగలవారియొక్క. మతిః = బుద్ధియు, వైశ్యానాం=కోమటులయొక్క, విశ్వాసః=

నాం విశ్వాసః, దైత్యానాం ప్రీతిః, తస్కరాణాం యుక్తిః, ఖలానాం మైత్రీ, పరాధీనస్య స్వాతన్త్ర్యమ్, నిర్ధన స్యాటోపః, సేవకస్య కోపః, స్వామినః స్నేహః, కృపణస్య గృహం, జారిణ్యాః పతిభక్తిః, మూర్ఖాణాం సంగతిః, ఇత్యేతత్ సర్వం నిష్ఫలమ్. అన్యచ్చ,—రాజ్ఞా మహతా మర్చనం కార్యమ్. ఆప్తానాం బుద్ధిః శ్రోతవ్యా. దేవబ్రాహ్మణాః పరిపాలనీయాః, న్యాయమార్గే వర్తితవ్యమ్. అపి చ, భో రాజన్! యే రాజగుణాః, తే సర్వే త్వయి విద్యన్తే. అతస్త్వం సకలరాజరాజోత్తమః. మన్త్రిణా ప్యేవం గుణగరిష్ఠేన భవితవ్యమ్:—స్వామికార్యార్థ ముద్యమః, పాపాద్భయం, ప్రజానాం హితం, పరివారాణాం సంయోజనం, రాజ్ఞ శ్చిత్తవృత్త్యనుసరణం, సమయోచితపరిజ్ఞానమ్, అపాయకృత్యా ద్రాజనివారణమ్, ఏవంవిధగుణయుక్తః

నమ్మికయు, దైత్యానాం=రక్కసులయొక్క, ప్రీతిః=ప్రేమయు, తస్కరాణాం=దొంగలయొక్క, యుక్తిః=ఉపాయము, ఖలానాం=కొండెగాండ్రయొక్క, మైత్రీ=చెలిమియు, పరాధీనస్య=లోఁబడినవానియొక్క, స్వాతన్త్ర్యం=స్వేచ్ఛయు, నిర్ధనస్య=దరిద్రునియొక్క, ఆటోపః=ఆడంబరమును, సేవకస్య=పనివానియొక్క, కోపః=ఆగ్రహము, స్వామినః=రాజుయొక్క, స్నేహః=ప్రేమయు, కృపణస్య=లోభియొక్క, గృహం = ఇల్లును, జారిణ్యాః=ఱంకుటాలియొక్క, పతిభక్తిః=భర్తయందలిభక్తియు, మూర్ఖాణాం =మూఢులయొక్క, సఙ్గతిః=సహవాసమును, ఇతి-ఏతత్-సర్వం=అనునదియంతయు, నిష్ఫలం=ప్రయోజనములేనిది.—అన్యచ్చ = అంతియకాక, రాజ్ఞా=ఱేనిచేత, మహతాం=పెద్దలయొక్క, అర్చనం=పూజ, కార్యం = చేయఁదగినది, ఆప్తానాం=హితులయొక్క, బుద్ధిః=ఉపదేశము, శ్రోతవ్యా=ఆలకింపఁదగినది, దేవబ్రాహ్మణాః=వేల్పులును బ్రాహ్మణులును, పరిపాలనీయాః = కాపాడఁదగినవారు, న్యాయమార్గే = నీతిమార్గమున, వర్తితవ్యం=ఉండవలసినది. అపిచ=మఱియు, భోరాజన్=ఓఱేఁడా! యే=ఏవి, రాజగుణాః=రాజులయొక్క సుగుణములో, తేసర్వే=అవియెల్లను, త్వయి=నీయందు, సన్తి=ఉన్నవి. అతః=కనుక, త్వం=నీవు, సకల-రాజ-ఉత్తమః=రాజులందఱిలోపల శ్రేష్ఠుఁడవు. మన్త్రిణాఽపి=మంత్రియు, ఏవం=ఇట్లు, గుణగరిష్ఠేన=గొనములచేనొప్పినవాఁడుగా, భవితవ్యం=ఉండవలయును. స్వామికార్య-అర్థం=(తన) యేలికయొక్క పనినిమిత్తము, ఉద్యమః=ప్రయత్నముచేయుటయు, పాపాత్=పాపకార్యమునుండి, భయం=వెఱచుటయు, ప్రజానాం=జనులకు, హితం = మేలుచేయుటయు, పరివారాణాం = పనివారియొక్క, సంయోజనం = చేర్చుటయు, రాజ్ఞః=రాజుయొక్క, చిత్తవృత్తి-అనుసరణం=మనోధర్మము ననుసరించుటయు, సమయోచిత పరిజ్ఞానం=తరుణమునకుఁ దగిన యాలోచన యెఱుఁగుటయు, అపాయకృత్యాత్ = చెడుకార్యమునుండి రాజనివారణం=రాజునునిల్పుటయు.(భవతి=అయియున్నది.)ఏవంవిధగుణయుక్తః=ఇట్టి

కులక్రమాగతః ఔశనస చాణక్య ధౌమ్య శౌక వాచస్పత్యాదినీతిశాస్త్రాభిజ్ఞో మన్త్రి పదయోగ్యో భవతి. పురా కిల నన్దభూపాలో మన్త్రిణా బహుశ్రుతేన బ్రహ్మహత్యాయా నివారితః. రాజా—కథ మేతత్? సోఽబ్రవీత్:—భో రాజన్! శ్రూయతామ్:—

విశాలాయాం నన్దో నామ రాజా మహాశౌర్యసంపన్నోఽభూత్. స నిజబలేన ప్రత్యర్థినృపాలాన్ స్వపాదపద్మోపజీవినో విధాయైకచ్ఛత్రేణ రాజ్య మకరోత్. తస్యచ బహుశ్రుతో నామ మన్త్రీ, భానుమతీ నామ మహిషీ, జయపాలో నామ తనయః. తస్య చ రాజ్ఞ స్తస్యా మతిప్రీతి రాసీత్. సింహాసనేఽపి సహైవ తయా సముపవిశేత్. నిమేష మపి తయా వినా న తిష్ఠేత్. ఏకదా మన్త్రీ స్వమన స్యచిన్త

సుగుణములతోఁగూడినవాఁడును, కులక్రమ-ఆగతః = వంశపారంపర్యముగా వచ్చిన వాఁడును, ఔశన...భిజ్ఞః-ఔశనస = శుక్రనీతి, చాణక్య=చాణక్యనీతి, ధౌమ్య= ధౌమ్యనీతి, శౌక=శుకనీతి, వాచస్పత్య=బృహస్పతినీతి, ఆది= మొదలుగాఁగల, నీతి శాస్త్ర=రాజనీతిశాస్త్రములను, అభిజ్ఞః-ఎఱిఁగినవాఁడును, మన్త్రిపదయోగ్యః=మంత్రి పదవికిఁ దగినవాఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడు. పురాకిల=మునుపు, నన్దభూపాలః= నందరాజు, బహుశ్రుతేన = బహుశ్రుతుఁ (పెక్కుశాస్త్రము లెఱిఁగినవాఁ)డగు, మన్త్రిణా=మంత్రిచేత, బ్రహ్మహత్యాయాః = బ్రహ్మహత్యనుండి, నివారితః = తొలఁగింపఁబడెను. ఏతత్=ఇది, కథం (ఇతి) = ఎట్లని, రాజా (ప్రాహ) = అడిగెను. భోరాజన్=ఓరాజా! శ్రూయతాం=(నీచే ఈకథ) వినఁబడుఁగాక. విశాలాయాం= విశాలాపురమున, నందోనామ = నందుఁడను ప్రసిద్ధుఁడైన, రాజా=రాజు, మహా... సంపన్నః-మహత్ = ఎక్కువయిన, శౌర్య=పరాక్రమముతో, సంపన్నః = కూడిన వాఁడై, అభూత్ = ఉండెను. సః = అతఁడు, నిజబలేన = తనబలిమిచే, ప్రత్యర్థి నృపాలాన్=పగతురగురాజులను, స్వపాద...జీవినః-స్వ = తనయొక్క, పాదపద్మ= కమలములవంటి పాదములయొక్క, ఉపజీవినః=చేరువ జీవించువారినిగా, విధాయ = చేసి, ఏకచ్ఛత్రేణ=ఒక తెల్లగొడుగుతో (ఒకటే పరిపాలనముక్రింద), రాజ్యం=రాజ్య పరిపాలనమును, అకరోత్=చేసెను. (కిం) చ=మఱియు, తస్య = ఆనందరాజునకు, బహుశ్రుతః-నామ = బహుశ్రుతుఁడను పేరుగల, మంత్రీ=మంత్రియు, భానుమతీ నామ=భానుమతియను పేరుగల, మహిషీ=పట్టపుభార్యయు, జయపాలో నామ=జయ పాలుఁడను పేరుగల, తనయః=కుమారుఁడును, (ఆసన్=ఉండిరి.) తస్యరాజ్ఞః-చ = ఆరాజునకు, తస్యాం = ఆభానుమతియందు, అతిప్రీతిః = ఎక్కువప్రేమ, ఆసీత్= ఉండెను. సింహాసనే-అపి = సింహాసనమునందుఁగూడ, తయాసహ-ఏవ=ఆమెతోఁ గూడనే, సముపవిశేత్=కూర్చుండును. నిమేషమపి=ఒక నిమిషమైనను, తయావినా =ఆభానుమతిని విడిచి, న తిష్ఠేత్ = ఉండఁడు. ఏకదా = ఒకనాఁడు, మన్త్రీ = ప్రధానుఁడు, స్వమనసి=తన మనస్సునందు, ఏవం=ఈక్రిందఁ జెప్పఁబోవు తెఱఁగున,

యత్:—అయం రాజా నిర్లజ్జో మధ్యేసభం సింహాసనే స్త్రియ ముపవేశయతి. తదా సర్వేఽపి జనాస్తాం పశ్యన్తి. అనుచిత మయం న జానాతి. తథాహి;

కిము కువలయనేత్రాస్సన్తి నో దేవలోకే
త్రిదివపతి రహల్యాం తాపసీం యత్సిషేవే,
హృదయతృణకుటీరే దహ్యమానే స్మరాగ్నా
వుచిత మనుచితం వా వేత్తి నో పణ్డితోఽపి.	26

అపి చ, యః స్త్రీణాం కటాక్షైర్యావ న్న భిద్యతే, స తావ దేవ ప్రతిష్ఠాం ధైర్యం చ వహతి. తథా చోక్తమ్;

తావ ద్ధత్తే ప్రతిష్ఠాం శమయతి చ మన శ్చాపలం తావ దార్య
స్తావ త్సిద్ధాన్తమాత్రం స్ఫురతి హృది పరం సర్వలోకైకదీపః,
కాళిన్దీపూరదీవ్యత్కువలయకలికోద్దామధామాభిరామై
ర్యావన్నో హన్యమానం కలయతి హృదయం కామినీనాం కటాక్షైః.

అహో! మదనస్య మాహాత్మ్యం! యత్ కలాకోవిదోఽపి విముహ్యతి! ఉక్తం చ,

అచిన్తయత్=ఆలోచించెను. అయం-రాజా=ఈరాజు, నిర్లజ్జః=సిగ్గుమాలినవాఁడై, మధ్యేసభం = కొలువుకూటంబునడుమ, సింహాసనే = సింహాసనమందు, స్త్రియం= ఆఁడుదానిని, ఉపవేశయతి=కూర్చుండఁ బెట్టికొనుచున్నాఁడు. తదా=అప్పుడు, సర్వే జనాః-అపి=జనులందఱును, తాం = ఆభానుమతీదేవిని, పశ్యన్తి = చూచుచున్నారు. అయం=ఈనృపాలుఁడు, అనుచితం = తగనిపనిని (ఇది తగనిది యని), న జానాతి = ఎఱుఁగఁడు. తథాహి=అది యుక్తమే.

26. దేవలోకే=స్వర్గలోకమందు, కువలయనేత్రాః = కలువకంటులగు స్త్రీలు, నోసన్తికిము=లేరాఏమి? యత్=ఏకారణమువలన, త్రిదివపతిః = ఇంద్రుఁడును, తాపసీం=మునిభార్యయగు, అహల్యాం=అహల్యను, సిషేవే = పొందెనో, (తత్=ఆ కారణమువలన,) హృదయతృణకుటీరే=మనస్సు అనెడి పూరిగుడిసెయందు, స్మరాగ్నా= మన్మథుఁ డనెడు అగ్ని, దహ్యమానే=కాలుచుండఁగా, పణ్డితః-అపి=విద్వాంసుఁడును, ఉచితం = తగినపనిని కాని, అనుచితంవా = తగనిపనిని కాని, నో వేత్తి = ఎఱుఁగఁడు.

అపిచ=మఱియు, యః=ఏమనుష్యుఁడు, యావత్=ఎంతపర్యంతము, స్త్రీణాం= ఆఁడువారియొక్క, కటాక్షైః=క్రేఁగంటిచూపులచేత, న భిద్యతే=భేదింపఁబడఁడో, తావత్ ఏవ=అంతపర్యంతమే, సః=అతఁడు, ప్రతిష్ఠాం=గౌరవమును, ధైర్యంచ=దిట్టతనమును, వహతి=పొందుచున్నాఁడు, తథాచ-ఉక్తం=అట్లే చెప్పఁబడినది.

వికలయతి కలాకుశలం హసతి శుచిం పణ్డితం విదూషయతి,
అర్దయతి ధీరపురుషం క్షణేన మకరధ్వజో భృశం దేవః. 28

తథాచ, శ్రుతం సత్యం తప శ్శీలం విజ్ఞానం విత్త మున్నతిమ్,
ఇన్ధనీకురుతే మూఢః ప్రవిశ్య వనితానలమ్. 29

27. యావత్=ఎంతపర్యంతము, కాళిన్దీపూర...భిరామైః-కాళిన్దీ=యమునా నదియందలి, పూర=ప్రవాహమునందు, దీవ్యత్ = వెలుఁగుచున్న, కువలయ=కలువ పూవులయొక్క, కలికా=మొగ్గలయొక్క, ఉద్దామ=హెచ్చయిన, ధామ=వెలుఁగుచే, అభిరామైః = ఒప్పుచున్న, కామినీనాం=మగువలయొక్క, కటాక్షైః = క్రేఁగంటి చూడ్కులచేత, నోహన్యమానం = కొట్టఁబడని, హృదయం=మనసును, కలయతి = ధరించియున్నాఁడో, తావత్=అంతపర్యంతము, సః = ఆమనుష్యుఁడు, ప్రతిష్ఠాం= గౌరవమును, ధత్తే=ధరించియున్నాఁడు. తావత్=అంతపర్యంతమే, మనశ్చాపలం= డెందముకలఁకను, శమయతి=అణఁగింపఁ జేయుచున్నాఁడు. తావత్ = అంతపర్యంతమే, సర్వలోక...పః-సర్వలోక=ప్రపంచమునకంతటికిని, ఏక=ఒక, దీపః=వెలుఁగయినట్టి, పరం = మేలయిన, సిద్ధాన్తమాత్రం = నిర్ణయము, హృది=మనసునందు, స్ఫురతి=ప్రకాశించుచున్నది. అహో=ఆహా, మదనస్య=మరునియొక్క, మాహాత్మ్యం =మహిమ, యత్=ఏల యనిన, కలాకోవిదః-అపి = సకలవిద్యలందు నేర్పరియైనను, విముహ్యతి=అజ్ఞానమునఁ బడుచున్నాఁడు, ఉక్తంచ=ఇంకను జెప్పఁబడినది.

28. దేవః=ప్రసిద్ధుఁడయిన, మకరధ్వజః=మన్మథుఁడు, కలాకుశలం = సకల విద్యలందు నేర్పరియగువానిని, వికలయతి=పనికిమాలినవానిఁగాఁ జేయుచున్నాఁడు. శుచిం=ఆచారముగలవానిని, హసతి = హేళనము సేయుచున్నాఁడు. పణ్డితం=సమర్థుని, విదూషయతి=కడుఁజెఱచుచున్నాఁడు. ధీరపురుషం = ధైర్యశాలియగువానిని, క్షణేన = ఒకనిమిషములోపల, భృశం=మిక్కిలి, అర్దయతి = నొంచుచున్నాఁడు. తథాచ=అట్లే(చెప్పఁబడినది.)

29. మూఢః = వివేకములేనివాఁడు, వనితా-అనలమ్ = ఆఁడుదియనునిప్పును, ప్రవిశ్య=చొచ్చి, శ్రుతం = వేదాధ్యయనమును, సత్యం = నిక్కము పల్కుటయు, తపః=జపమును, శీలం=నడవడిని, విజ్ఞానం = శాస్త్రజ్ఞానమును, విత్తం=ద్రవ్యమును, ఉన్నతిం=గౌరవమును, ఇన్ధనీకురుతే=కట్టెలనుగాఁ జేయుచున్నవాఁడు.

తా. మూఢుఁడు స్త్రీలవలలోఁ జిక్కి, తన శాస్త్రజ్ఞాన జప తపో హోమాదులను బోఁగొట్టుకొనుచున్నాఁడు.

వృత్తం విత్తం తపః స్వాన్తం స్వకులస్యాపి లాఞ్ఛనమ్,
మరణం వా సమీపస్థం కామీ లోకే న పశ్యతి.		30

ఇతి సంచిన్త్యైకదాఽవసరం ప్రాప్య రాజాన మబ్రవీత్:—దేవ! విజ్ఞాపన మస్తి. రాజా.—కిం తత్? మన్త్రీ.—"య దేషా దేవీ భానుమతీ స హోపవిశతి త న్మహ దనుచితమ్. 'అసూర్యమ్పశ్యా రాజదారా' ఇతి హి సంప్రదాయః. అత్ర నానా జనా స్సమాగత్య తాం పశ్యన్తి." రాజా.—'భానుమత్యనాలోకనం క్షణమాత్ర మపి న సహే. త దుపాయం నిరూపయ.' మన్త్రీ.—'ఆలేఖ్యగతాం తాం పశ్యతు దేవః.' తద్వచనం సముచితం మత్వా రాజా చిత్రకార మాహూయ భానుమతీరూపం

---

30. లోకే = ప్రపంచమునందు, కామీ = కామముగలవాఁడు, వృత్తం = తన నడవడిని, విత్తం = ధనమును, తపః = తపస్సును, స్వాన్తమ్ = తనమనస్సును, స్వకులస్య = తనకులముయొక్క, లాఞ్ఛనం - అపి = గౌరవమును, సమీపస్థం = చేరువనున్న, మరణం వా = చావునుగాని, న పశ్యతి = ఎఱుఁగఁజాలఁడు.

ఇతి = అని, సఞ్చిన్త్య = యోచించి, ఏకదా = ఒకప్పుడు, అవసరం = సమయము, ప్రాప్య = పొంది, (సందుచూచుకొని) రాజానం = రాజునుగూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. దేవ = ప్రభువా! విజ్ఞాపనం = మనవి, అస్తి = ఉన్నది. రాజా (ప్రాహ)=రాజు అడుగుచున్నాఁడు. కిం తత్ = అదేమిటి? మన్త్రీ (ప్రాహ)= మంత్రి బదులుచెప్పుచున్నాఁడు. ఏషా = ఈ, దేవీ=పట్టపుదేవి అగు, భానుమతీ = భానుమతి, సహఉపవిశతి = కూడఁగూర్చుండుచున్నది, (ఇతి) యత్ = (అనునది) యేదో, తత్ = అది, మహత్ = గొప్ప, అనుచితం = తగనిపని, రాజదారాః = రాజుభార్యలు, అసూర్యంపశ్యాః=సూర్యునిసైతము చూడనివారు, ఇతి=అని, సంప్రదాయః-హి=మామూలు గదా. అత్ర=ఈసభయందు, నానాజనాః = పెక్కండ్రు జనులు, సమాగత్య=కూడి, తాం = ఆభానుమతీదేవిని, పశ్యన్తి = చూచుచున్నారు. రాజా (ఆహ) = రాజు అడిగెను. భానుమతీ - అనాలోకనం = భానుమతియొక్క చూడమి (భానుమతిని జూడకుండుటను), క్షణమాత్రం-అపి = ఇంచుక సేపయినను, న సహే = ఓర్వఁజాలను. తత్-ఉపాయం = దానికిఁ దగిన యుపాయమును, నిరూపయ = చెప్పుము. మన్త్రీ-(అబ్రవీత్) = మంత్రి బదులుపలికెను. ఆలేఖ్యగతాం = చిత్తరువుననున్న, తాం = ఆదేవిని, దేవః = దేవరవారు, పశ్యతు = చూడవచ్చును. తద్వచనం = ఆమాట, సముచితం = తగినది యని, మత్వా = తలఁచి, రాజా = నృపాలుఁడు, చిత్రకారం = రంగులువ్రాయువానిని, ఆహూయ = పిలిచి, భానుమతీరూపం = భానుమతియొక్కరూపమును, చిత్రే = చిత్తరువునందు, నివేశయ = ఉంచుము (చిత్తరువునందు వ్రాయుము). ఇతి = అని, ఆదిదేశ = ఆనతిచ్చెను.

చిత్రే నివేశ యేత్యాదిదేశ. స తు తస్యా రూపం సాక్షా దాలోక్య పద్మినీలక్షణ యుక్తాం తాం విలిలేఖ. రాజాఽపి తాం విలిఖితాం ప్రియాం దృష్ట్వా ప్రహృష్ట స్తస్య పారితోషికం దదౌ.

అనన్తరం రాజగురుః శారదానన్ద శ్చిత్రపటే నివేశితాం భానుమతీం దృష్ట్వా చిత్రకార మభాణీత్—'భానుమత్యాః సర్వ మపి లావణ్య మత్ర లిఖితమ్. పరం త్వేకం విస్మృతం త్వయా.' చిత్రకారః—'భోః స్వామిన్! తత్ కిం కథయ.' శారదానన్దః—'తస్యా వామజఘనతలే తిలసదృశం లక్ష్మా స్తి, త న్న లిఖితమ్.' రాజా తు గురో ర్వచనం శ్రుత్వా తత్ప్రతీత్యర్థం సురతసమయే తస్యా వామజఘనం యావ దపశ్యత్, తావత్ తిలసదృశోఽఙ్కో దృష్టః, రాజా స్వమన స్యచిన్తయత్:—

సతు = ఆచిత్రకారుఁడును, తస్యాః = ఆదేవియొక్క, రూపం = ఆకారమును, సాక్షాత్ = బాగుగా, ఆలోక్య = చూచి, పద్మినీలక్షణయుక్తాం = పద్మినీజాతి స్త్రీలక్షణములతోఁగూడిన, తాం = ఆభానుమతిని (చిత్రమును), విలిలేఖ = వ్రాసెను. రాజా - అపి = నందనృపాలుఁడును, విలిఖితాం = చిత్రింపఁబడిన, తాం = ఆ, ప్రియాం = ప్రియురాలిని, దృష్ట్వా = చూచి, ప్రహృష్టః = సంతోషపడినవాఁడై, తస్య = ఆచిత్రకారునికి, పారితోషికం = బహుమానమును, దదౌ = ఇచ్చెను.—అనన్తరం=తర్వాత, రాజగురుః = రాజునకు గురువయిన, శారదానన్దః = శారదానందుఁడు, చిత్రపటే=చిత్తరువునందు, నివేశితాం = ఉంచఁబడిన (వ్రాయఁబడిన), భానుమతీం = భానుమతిని, దృష్ట్వా = చూచి, చిత్రకారం = చిత్తరువు వ్రాయువానినిగూర్చి, అభాణీత్ = పలికెను. భానుమత్యాః = భానుమతీదేవియొక్క, సర్వం-అపి - లావణ్యం = సౌందర్యమంతయు, అత్ర = ఈపటమునందు, లిఖితం = వ్రాయఁబడినది. పరంతు = అయితే, ఏకం = ఒకటిమాత్రము, త్వయా = నీచేత, విస్మృతం=మఱవఁబడినది. (నీ వొక్కటిమాత్రము మఱచితివి.) చిత్రకారః (ప్రాహ) = రంగులువ్రాయువాఁడు బదులుచెప్పెను. భోః స్వామిన్ = ఓదేవరా! తత్ - కిం= అదేమిటి? కథయ = చెప్పుఁడు. శారదానన్దః (ప్రాహ) = శారదానందుఁడు బదులు పలికెను. తస్యాః = ఆ భానుమతియొక్క, వామజఘనతలే = ఎడమవైపు జఘనమునందు, తిలసదృశం = నూవుగింజంత, లక్ష్మ = పుట్టుమచ్చ, అస్తి = ఉన్నది. తత్ = ఆపుట్టుమచ్చ, న లిఖితం = వ్రాయఁబడలేదు. రాజాతు = రాజన్ననో, గురోః = తనగురువుయొక్క, వచనం = మాటను, శ్రుత్వా = విని, తత్-ప్రతీతి - అర్థం = ఆసంగతి తెలియఁగుటకొఱకు, సురతసమయే = సంభోగసమయమునందు, తస్యాః = ఆభానుమతియొక్క, వామజఘనం=ఎడమతొడను, యావత్ = ఎప్పుడు, అపశ్యత్ = చూచెనో, తావత్ = అప్పుడు, తిలసదృశః = నూవుగింజతో సమానమైన, అఙ్కః=మచ్చ, దృష్టః = కనఁబడెను. రాజా = నందరాజు, స్వమనసి =

కథ మస్యా గుహ్యాదేశే స్థితం అక్షి దృష్టవాన్ శారదానన్దః? నూన మనయా స హాస్య సంయోగో విద్యతే. అన్యథా కథ మనేన జ్ఞాయేత? అపి చ, స్త్రీషు విషయే హ్యయం సందేహో న కార్యః. యతః,

జల్పన్తి సార్ధ మన్యేన పశ్యన్త్యన్యం సవిభ్రమాః,
హృదయే చిన్తయన్త్యన్యం న స్త్రీణా మేకతో రతిః. 31
నాగ్ని స్తృప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః,
నాన్తకః సర్వభూతానాం న పుంసాం వామలోచనా. 32

తన మనసునందు, అచిన్తయత్ = (ఇట్లులు) తలపోయ నారంభించెను. అస్యాః=దీని యొక్క, గుహ్యదేశే=మర్మస్థానమందు, స్థితం=ఉన్న, అక్షి = మచ్చను, శారదానన్దః=శారదానందుఁడు, కథం=ఏలాగు, దృష్టవాన్ = చూచెను? నూనం = నిక్కముగా, అనయాసహ=దీనితోడ, అస్య=ఈశారదానందునికి, సంయోగః = కూడిక, విద్యతే=ఉన్నది. అన్యథా=లేనిపక్షమున, కథం=ఎట్లు, అనేన=ఈతనిచేత, జ్ఞాయేత = తెలియఁబడును.

అపిచ = మఱియు, స్త్రీసువిషయే = స్త్రీలవిషయమున, అయం = ఈ. సందేహః = సంశయము, న-కార్యః-హి = చేయఁదగినది కాదుగదా. యతః=ఎందువలననగిన.

31. (స్త్రియః = ఆఁడువాండ్రు) సవిభ్రమాః = ఒయ్యారముతోఁగూడినవారలై, అన్యేన-సార్ధం=ఒకనితోడ, జల్పన్తి=మాటాడుచుందురు. అన్యం=మఱొక్కనిని, పశ్యన్తి=చూచుచుందురు. అన్యం=వేఱొక్కనిని, హృదయే = డెందమునందు, చిన్తయన్తి=తలంతురు. స్త్రీణాం=ఆఁడువారికి, ఏకతః = ఒక్కరియందే, రతిః=ప్రేమయనునది, నాస్తి = లేదు.

32. కాష్ఠానాం=వంటచెఱకులకు, అగ్నిః=అగ్నిహోత్రుఁడు, న-తృప్యతి = తనివి నొందఁడు. ఆపగానాం=నదులకు, మహోదధిః=మహాసముద్రము, న-తృప్యతి =సంతోషింపదు. సర్వభూతానాం=అన్నిజీవములకు, అన్తకః = యముఁడు, (న-తృప్యతి=సంతోషింపఁడు.) వామలోచనా=చక్కని కన్నులుగలది (దాన), పుంసాం = పురుషులకు, న-తృప్యతి ఏ సంతుష్టినొందదు.

తా. ఎన్నికట్టెలు వైచినను నిప్పు కాల్చుచునే యుండును. ఎన్నినదులు వచ్చి చేరినను సముద్రమునందు తావుండుచునే యుండును. యముఁ డెన్ని జీవజంతువులను నాశముచేసినను తన పనిమీఁద దృష్టియుంచియే యుండును. ఆఁడుది యెందఱిని గోరినను మఱియొక్కనిని గోరుచునే యుండును.

రహో నాస్తి క్షణో నాస్తి నాస్తి ప్రార్థయితా జనః,
ఇదం నారద నారీణాం పాతివ్రత్యాయ కల్పతే. 33
యో మోహాన్మన్యతే మూఢో రక్తేయం మయి కామినీ,
స తస్యా వశగో భూత్వా నృత్యేత్ క్రీడాశకున్తవత్. 34
తాసాం వాక్యాని తథ్యాని స్వల్పాని సుగురూణ్యపి,
కరోతి యః కృతీ లోకే లఘుత్వం తస్య నిశ్చితమ్. 35
అలక్తకో యథా రక్తో నిష్పీడ్య పురుష స్తథా,
అబలాభిర్బలా ద్రక్తః పాదమూలే నిపాత్యతే. 36

---

33. రహః=ఏకాంతస్థలము, నాస్తి=లేదు, క్షణః=సమయము, నాస్తి=లేదు, ప్రార్థయితా=కోరునట్టివాఁడు, నాస్తి=లేఁడు. నారద=ఓమునీంద్రా! ఇదం=ఇట్లుండుటయే, నారీణాం = స్త్రీలయొక్క, పాతివ్రత్యాయ = పతివ్రతగానుండుటకొఱకు, కల్పతే = సహాయపడుచున్నది.

తా. స్త్రీలు తమకు సమయము స్థలము దొరకకయో, తమ్ము వరించువాఁడు లేకయో పతివ్రతలుగా నుందురుగాని, వారికి సమయము దొరకి, ఏకాంతస్థలముండి, తమపై వలపుగలవారు దొరకినంతట, వారు వ్యభిచారము చేయుచునే యుందురు.

34. యః=ఏమానవుఁడు, మోహాత్=అజ్ఞానమువలన, మూఢః=తెలివిలేనివాఁడయి, ఇయం=ఈ, కామినీ=మగువ, మయి=నాయందు, రక్తా = ప్రేమగలది, ఇతి = అని, మన్యతే = తలఁచుచున్నాఁడో, సః = అతఁడు, తస్యాః = ఆయాఁడుదానికి, వశగః=లోఁబడ్డవాఁడు, భూత్వా = అయి, క్రీడాశకున్తవత్=ఆటవేడుకకైన పక్షివలె, నృత్యేత్=ఆటలాడును.

35. తాసాం=ఆస్త్రీలయొక్క, వాక్యాని = మాటలు, తథ్యాని = నిక్కములైనను, స్వల్పాని=కొంతలైనను, సుగురూణి-అపి = కడుగొప్పలైనను, లోకే = ప్రపంచమందు, యః-కృతీ=ఏబుద్ధిమంతుఁడు, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, తస్య = అతనికి, లఘుత్వం=చులకఁదనము, నిశ్చితమ్=నిక్కము.

36. రక్తః = రక్తవర్ణముగల (అనురాగముగల), (అభేదాధ్యవసాయము.) అలక్తకో యథా = లక్కవలె, రక్తః=అనురాగముగల (రక్తవర్ణముగల), పురుషః=మగవాఁడు, అబలాభిః = స్త్రీలచేత, బలాత్ = హఠాత్తుగా, నిష్పీడ్య = పిడిచి - వలిచి, పాదమూలే=పాదమూలమునందు, నిపాత్యతే = పడఁద్రోయఁబడుచున్నాఁడు.

ఇత్యేవం విచార్య మన్త్రిణ మాహూయ పూర్వవృత్తాన్త మకథయత్. మన్త్రిణాపి తస్మిన్ సమయే తచ్చిత్తానుకూలం భణితమ్—'దేవ! కస్య చేతసి కీదృశ మితి కేన వా జ్ఞాయేత? సర్వథా సత్యో భవే దయం వృత్తాన్తః.' రాజా.—'భో మన్త్రిన్! మమ యది ప్రియోఽసి తర్హ్యముం శారదానన్దం మారయ.' సచివోఽపి తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ లోకానాం పురః శారదానన్దం దృఢం బబన్ధ. తస్మిన్ సమయే శారదానన్దో బభాణ—'అహో! రాజా కస్యాపి ప్రియో న భవతీతి లోకోక్తి రవితథైవ.

తథాహి, కోఽర్థాన్ ప్రాప్య నగర్వితో? విషయిణః కస్యాపదోఽస్తఙ్గతాః?
స్త్రీభిః కస్య న ఖణ్డితం భువి మనః? కో నామ రాజ్ఞాం ప్రియః,

ఇతి-ఏవం=ఇట్లని, విచార్య=ఆలోచించి, మన్త్రిణం=మంత్రిని, ఆహూయ = పిలిచి, పూర్వవృత్తాన్తం = తొంటిసంగతిని, అకథయత్ = పలికెను. మన్త్రిణా - అపి = మంత్రిచేతను, తస్మిన్-సమయే=ఆసమయామందు, తత్ - చిత్త-అనుకూలం = ఆరాజుయొక్క మనస్సునకు తగినట్లుగా, భణితం=చెప్పఁబడెను. దేవ = ఓ ప్రభూ! కస్య = ఎవనియొక్క, చేతసి=మనస్సునందు, కీదృశం-ఇతి = ఎట్టితలంపు ఉన్న దని, కేనవా = ఎవనిచేతఁగాని, జ్ఞాయేత = తెలియనగును? అయం వృత్తాన్తః = ఈసంగతి, సర్వథా = అన్నివిధములచేత, సత్యః = యథార్థము, భవేత్ = కావచ్చును. రాజా (ప్రాహ) = రాజు బదులిడెను. భోమన్త్రిన్ = ఓమంత్రీ! మమ = నాకు, ప్రియః=చెలికాఁడవు, అసి-యది=అయితివేని, తర్హి = ఇప్పుడు, అముం = ఈ, శారదానన్దం = శారదానందుని. మారయ = చంపుము. సచివః - అపి = మంత్రియు, తథా-ఇతి = అట్లే అని, ప్రతిజ్ఞాయ=ఒడంబడి, లోకానాంపురః = జనుల ముందట, శారదానన్దం = శారదానందుని, దృఢం = గట్టిగా, బబన్ధ = కట్టెను. తస్మిన్ - సమయే=అప్పుడు, శారదానన్దః = శారదానందుఁడు, బభాణ = పలికెను. అహో = ఆహా! రాజా=నృపాలుఁడు, కస్య-అపి=ఒకనికిని, ప్రియః = ఇష్టుఁడు, న-భవతి=కాఁడు. ఇతి-లోక-ఉక్తిః=అనుసామెత, అవితథా-ఏవ = నిక్కమైనదే, తథాహి = అదెట్లనఁగా.

37. కః = ఏమానవుఁడు, అర్థాన్ = సంపదలను, ప్రాప్య = పొంది, న - గర్వితః = గర్వమునొందలేదు? కస్య = ఏ, విషయిణః = సంసారికి, ఆపదః = ఇడుములు, అస్తఙ్గతాః=తప్పినవి? భువి=ప్రపంచమునందు, కస్య=ఎవనియొక్క,మనః = డెందము, స్త్రీభిః = పొలఁతులచేత, న ఖణ్డితం = విఱువఁబడలేదు? కః-నామ = ఎవఁడుగాని, రాజ్ఞాం=నృపాలురకు, ప్రియః = ఇష్టుఁడు? కః = ఏమానవుఁడు,

కః కాలస్య న గోచరత్వ మగమత్ కోఽర్థీ గతో గౌరవం ?
కోవా దుర్జనవాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్? 37

తథాచ, కాకే శౌచం, కాముకే సత్యవాక్యం
క్లీబే శౌర్యం, మద్యపే తత్త్వచిన్తా
సర్పే క్షాన్తిః, స్త్రీషు కామోపశాన్తి
ర్రాజ్ఞాం సఖ్యం, కేన దృష్టం శ్రుతం వా ? 38

అన్యచ్చ, రాజా యస్మై క్రుధ్యతి స శుచి ర ప్యశుచిః, తథా చోక్తమ్,
శుచిః రశుచిః పటు రపటు శ్శూరో భీరు శ్చిరాయు రల్పాయుః,
కులజః కులేన హీనో భవతి నరో నరపతేః క్రోధాత్. 39

కాలస్య = యమునికి, గోచరత్వం = అగపడుటను, న - అగమత్ = పొందలేదు ? కః - అర్థీ = ఏ యాచకుఁడు, గౌరవం = మర్యాదను, గతః = పడసెను ? కోవా పుమాన్ = ఏ మనుష్యుఁడుగాని, దుర్జనవాగురాసు = చెడ్డవారనెడి వలలయందు, పతితః = పడినవాఁడై, క్షేమేణ = సుఖముతో, యాతః = బయటపడినవాఁడు ?

తా. ధనముచే గర్వింపనివాఁడును, సంసారమున నిడుమలు పడనివాఁడును, స్త్రీలవశమునఁ జిక్కనివాఁడును, రాజులకుఁ జెలియైయున్నవాఁడును, యమునికి తప్పించుకొన్నవాఁడును, మానహీనుఁడుకాని యాచకుఁడును, దుష్టులచేతులలోఁ జిక్కి సుఖముతోఁ దప్పించుకొన్నవాఁడును భూలోకంబున లేరని తా.

38. తథాచ=మఱియు, కాకే=కాకియందు, శౌచం=పరిశుద్ధతయు, కాముకే= విటునియందు, సత్యవాక్యం=నిక్కపుఁబలుకును, క్లీబే=నపుంసకునియందు, శౌర్యం = మగతనమును, మద్యపే = కల్లుద్రావువానియందు, తత్త్వచిన్తా = బ్రహ్మవిచారమును, సర్పే = పామునందు, క్షాన్తిః = ఓర్పును, స్త్రీషు = స్త్రీలయందు, కామ - ఉపశాన్తిః = కామము తగ్గుటయు, రాజ్ఞాం = రాజులకు, సఖ్యం = స్నేహమును, కేన= ఎవనిచే, దృష్టం = చూడఁబడెనా, శ్రుతంవా = వినఁబడెనా ?

అన్యత్-చ=అంతియకాక, రాజా=రాజు, యస్మై=ఎవనిమీఁద, క్రుధ్యతి = కోపపడుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, శుచిః-అపి=పరిశుద్ధుఁడైనను, అశుచిః = అపరిశుద్ధుఁడే. తథాచ = అలాగే, ఉక్తం = చెప్పఁబడినది.

39. నరః = మనుష్యుఁడు, నరపతేః = రాజుయొక్క, క్రోధాత్ = ఆగ్రహమువలన, శుచిః = పరిశుద్ధుఁడు, అశుచిః = అపరిశుద్ధుఁడుగాను, పటుః = నేర్పరియైనవాఁడు, అపటుః = చేతఁగానివాఁడుగాను, శూరః = దిట్టరి, భీరుః = పందగాను, చిరాయుః = దీర్ఘాయుస్సు గలవాఁడు, అల్పాయుః = ఆయుస్సు లేని

ఇత్యేవం పఠన్ శారదానన్దో వధ్యస్థానం మన్త్రిణా నీయమానః శ్లోకమేక మపఠత్.

వనే రణే శత్రుజలాగ్నిమధ్యే మహార్ణవే పర్వతమస్తకే వా,
సుప్తం ప్రమత్తం విషమస్థితం వా రక్షన్తి పుణ్యాని పురాకృతాని.

త చ్ఛ్రుత్వా మన్త్రీ స్వమన స్యచిన్తయత్:—'అహో! ఏతత్ సత్యం వా మిథ్యా వా, కిమర్థం బ్రాహ్మణవధః క్రియతే? మహ దనుచిత మిదమ్.' ఇతి మత్వా శారదానన్దం గూఢం స్వభవనం నీత్వా భూగృహే నిక్షిప్య రాజసన్నిధి మాగత్య 'దేవ! అనుష్ఠితో భవదాదేశః.' ఇత్యవాదీత్. రా జాపి సాధు కృత మితి ప్రశశంస.

అనన్తర మేకదా రాజకుమార ఆఖేటార్థం వనం ప్రతి నిర్జగామ. తదాఽకాల

వాఁడుగాను, కులజః=గొప్పకులమునఁ బుట్టినవాఁడు, కులేన హీనః = కులముతక్కువ వాఁడుగాను, భవతి=అగుచున్నాఁడు.—ఇతి-ఏవం=అనియిట్లు, పఠన్ - పలుకుచు, శారదానన్దః=శారదానందుఁడు, వధ్యస్థానం=చంపఁదగిన చోటికి, మన్త్రిణా=మంత్రిచేత, నీయమానః=కొనిపోఁబడుచు, శ్లోకం-ఏకం=ఒక శ్లోకమును, అపఠత్=చదివెను.

40. వనే=అరణ్యమందును, రణే = యుద్ధమునందును, శత్రుజలాగ్నిమధ్యే - శత్రు=పగతురు, జల = నీళ్లు, అగ్ని = నిప్పు - వీనియొక్క, మధ్యే = నడుమను, మహార్ణవే=గొప్పసముద్రమునందును, పర్వతమస్తకేవా = పర్వతంపుఁ గొనయందును, సుప్తం-వా=నిద్రించినవానినిగాని, ప్రమత్తం-వా = ఏమఱుపాటుతో నున్నవానినిగాని, విషమస్థితం-వా=చిక్కులలో నున్నవానినిగాని, పురాకృతాని = ముందటిజన్మములలో చేసిన, పుణ్యాని = మంచిపనులు, రక్షన్తి = కాపాడుచున్నవి.

తత్ = ఆమాటను, మన్త్రీ = ప్రధాని, శ్రుత్వా = విని, స్వమనసి = తన మనస్సునందు, ఏవం = ఈలాగు, అచిన్తయత్ = యోచించెను. అహో = సరే! సరే!, ఏతత్ = ఈమాట, సత్యం - వా = నిజముగానీ, మిథ్యా-వా = కల్లగానీ, కిమర్థం = ఎందుకై, బ్రాహ్మణవధః=బ్రాహ్మణుని చంపుట, క్రియతే = చేయఁబడును. ఇదం = ఇది, మహత్ = గొప్ప, అనుచితం = తగనిపని. ఇతి = అని, మత్వా = తలఁచి, శారదానన్దం = శారదానందుని, గూఢం = రహస్యముగా, స్వభవనం = తనయింటికి, నీత్వా=తోడ్కొనిపోయి, భూగృహే = నేలయింటియందు, నిక్షిప్య = ఉంచి, రాజసన్నిధిం = రాజుసముఖమునకు, ఆగత్య = వచ్చి, దేవ = ఓ స్వామీ! భవత్-ఆదేశః = మీయానతి, అనుష్ఠితః = చేయఁబడినది, ఇతి = అని, అవాదీత్ = పలికెను. రాజాఽపి = ఱేఁడును, సాధు = లెస్సగా, కృతం=చేయఁబడినది. ఇతి = అని, ప్రశశంస = కొనియాడెను.

అనన్తరం = పిదప, ఏకదా=ఒకనాఁడు, రాజకుమారః = రాచకొమరుఁడు, ఆఖేటార్థం = వేఁటనిమిత్తము, వనం ప్రతి = అటవినుద్దేశించి, నిర్జగామ = వెడలెను.

వృష్ట్యాదీని దుర్నిమిత్తాని బభూవుః. తథాహి :

అకాలవృష్టి స్త్వథ భూమికమ్పో నిర్ఘాత ఉల్కాపతనం తథైవ,
ఇత్యాద్యనిష్టాని తతో బభూవుర్నివారణార్థం సుహృదో వచశ్చ.

తస్మిన్ సమయే మన్త్రిపుత్త్రో బుద్ధిసాగరో దుర్నిమిత్తాని నిరూప్య శతధా నివారయామాస. జయపాలః—'అహ మవశ్యం నిర్గచ్ఛేయమ్. పశ్యతు భవాన్ దుర్నిమిత్తఫలమ్.' బుద్ధిసాగరః.—నేదం పరీక్షా మర్హతి. ఉక్తంచ :

న విషం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞో న క్రీడేత్ పన్నగై స్సహ,
న నిన్దేద్ యోగిబృన్దం చ బ్రహ్మద్వేషం న కారయేత్. 42

ఇతి తేన నివారితోఽపి తద్వచన మనాదృత్య నిర్గతో రాజపుత్త్రః. నిర్గచ్ఛతేఽపి

తదా=అప్పుడు, అకాలవృష్టి-ఆదీని = అదనుదప్పినవాన మొదలుగాఁగల, దుర్నిమిత్తాని=చెడ్డశకునములు, బభూవుః=కలిగినవి. తథాహి=అదిసరియే.

41. అకాలవృష్టిః - తు = అదనుదప్పినవానయు, అథ = మఱియు, భూమికమ్పః = భూమియదరుటయు, నిర్ఘాతః-తు = పిడుగు, తథైవ = అలాగే, ఉల్కాపతనం=కొఱవులుపడుటయు, ఇతి-ఆది-అనిష్టాని=ఈ మొదలగు చెఱుపులు, సుహృదః చెలికానియొక్క, వచశ్చ = పలుకును, నివారణార్థం = ఆఁపుటకును, బభూవుః = కలిగినవి.

తస్మిన్ - సమయే = ఆసమయమందు, మన్త్రిపుత్త్రః = మంత్రికుమారుఁడగు, బుద్ధిసాగరః=బుద్ధిసాగరుఁడు, దుర్నిమిత్తాని = చెడుశకునములను, నిరూప్య = చూచి, శతధా = పెక్కువిధములుగా, నివారయామాస = ఆఁపెను. జయపాలః - (అహ) = జయపాలుఁడు బదులుచెప్పెను. అహం=నేను, అవశ్యం = ముఖ్యముగా, నిర్గచ్ఛేయమ్=వెళ్లవలయును. భవాన్ = నీవు, దుర్నిమిత్తఫలం = చెడుశకునములకు ప్రయోజనమును, పశ్యతు = చూడుము. బుద్ధిసాగరః (అహ) = బుద్ధిసాగరుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. ఇదం=ఈసంగతి, పరీక్షాం-న-అర్హతి=పరీక్షకు తగదు. ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

42. ప్రాజ్ఞః=పండితుఁడు, విషం=విషమును, న-భక్షయేత్ = తినఁగూడదు. పన్నగైః-సహ=పాములతోఁగూడ, నక్రీడేత్ = ఆటలాడఁగూడదు. యోగిబృన్దం-చ = సన్న్యాసులసమూహమును, న-నిన్దేత్ = దూఱరాదు. బ్రహ్మద్వేషం = బ్రాహ్మణులతో విరోధమును, న-కారయేత్=చేయఁగూడదు.

ఇతి=అని, తేన = ఆబుద్ధిసాగరునిచేత, నివారితః-అపి=ఆటంకపెట్టఁబడినను, తద్వచనం=ఆబుద్ధిసాగరునిమాటను, అనాదృత్య = లక్ష్యపెట్టక, రాజపుత్త్రః=రాజ

తస్మై "భో జయపాల! తవ వినాశకాలః సమాగతః. అన్యథా త వైవం విపరీతా బుద్ధి ర్నోత్పద్యేత. తథా చ:

న నిర్మితో వై న చ దృష్టపూర్వో
న శ్రూయతే హేమమయః కురఙ్గః,
తథాఽపి తృష్ణా రఘునన్దనస్య
వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః. 43

ఉపార్జితానాం కర్మణా ముపభోగం వినా కథం వినాశః స్యాత్? ఉక్తంచ:

సద్భావో నాస్తి వేశ్యానాం స్థిరతా నాస్తి సంపదామ్,
వివేకో నాస్తి మూర్ఖాణాం వినాశో నాస్తి కర్మణామ్. 44

ఏవమాది బహుధా నివేద్య బుద్ధిసాగరో విరరామ.

కుమారుఁడు, నిర్గతః=వెడలిపోయెను. నిర్గచ్ఛతే-అపి=పోవుచున్నను, తస్మై=అతనికొఱకు, భోజయపాల=ఓరిజయపాలుఁడా!, తవ=నీకు, వినాశకాలః=చేటుగాలము, సమాగతః=దాపరించినది. అన్యథా=అటుకాకున్న, తవ=నీకు, ఏవం=ఇట్లు, విపరీతా=చెడ్డ (వెడసరపు), బుద్ధిః=తెలివి, న-ఉత్పద్యేత=పుట్టియుండదు. తథాచ=అట్లు పుట్టుట సహజమే.

43. హేమమయః=బంగారపు, కురఙ్గః=జింక, న-నిర్మితః=చేయఁబడలేదు, (వై-పాదపూరకము.) న-దృష్టపూర్వః-చ=ముందు చూడఁబడినదియులేదు. న-శ్రూయతే=వినఁబడినదియు లేదు. తథాఽపి=అయినను, రఘునందనస్య=శ్రీరామునకు, తృష్ణా=ఆస, (జాతా=కలిగినది.) వినాశకాలే=చేటుగాలమందు, విపరీతబుద్ధిః=చెడ్డతెలివి, (భవతి=కలుగుచున్నది.)

ఉపార్జితానాం=సంపాదింపఁబడిన, కర్మణాం=శుభాశుభకర్మలకు, ఉపభోగం-వినా=అనుభవములేక, కథం=ఏలాగు, వినాశః=నాశము, స్యాత్=కలుగును? ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడినది.

44. వేశ్యానాం=వెలయాండ్రకు, సద్భావః=మంచితలంపు, నాస్తి=లేదు. సంపదాం=కలుములకు, స్థిరతా=నిలుకడ, నాస్తి=లేదు. మూర్ఖాణాం=మొండికట్టెలకు, వివేకః=తెలివి, నాస్తి=లేదు. కర్మణాం=చేసినకర్మములకు, వినాశః=తఱుగుదల, నాస్తి=లేదు.

ఏవం-ఆది=ఈమొదలుగాఁగలమాటలను, నివేద్య=చెప్పి, బుద్ధిసాగరః=బుద్ధిసాగరుఁడు, విరరామ=మాటలు చాలించెను.

జయపాలస్తు పురా న్నిర్గత్య ఖడ్గవ్యాఘ్రశరభమృగకులసంకులం మహా దరణ్యం ప్రవిశ్య యావత్ పశ్చాద్దదర్శ, తావత్ సర్వో౽పి సైన్యవర్గః స్వనగరమార్గే లగ్నః. స్వయ మేకాకీ సంవృత్తః తురగమాత్రసహాయః పురః సరోవర మద్రాక్షీత్. తత్రాశ్వా దవతీర్య వృక్షశాఖాయా మశ్వం నిబధ్య జల మవగాహ్య శాన్తపిపాస స్తరుచ్ఛాయాయాం విశశ్రామ. తావ దతిభయఙ్కరః కశ్చి ద్వ్యాఘ్రః సమాపతత్. తం దృష్ట్వా౽శ్వ శ్ఛిన్నబన్ధో యథాగత మధావత్. రాజకుమారో౽పి భయా ద్వేపమానాఙ్గః శాఖా మాలమ్బ్య ద్రుమ మారురోహ. తత్ర పూర్వారూఢం భల్లూకం దృష్ట్వా ద్విగుణం బిభ్యతం రాజకుమారం భల్లూకః ససాన్త్వ మబ్రవీత్:—'భో

జయపాలస్తు = జయపాలుఁడన్నవో, పురాత్ = పట్టణమునుండి, నిర్గత్య = వెడలి, ఖడ్గ...సంకులం-ఖడ్గ = ఖడ్గమృగములు, వ్యాఘ్ర=పులులు, శరభ = దప్పికాళ్ల మెకములు, మృగ=జింకలు-వీనియొక్క, కుల=గుంపులతో, సంకులం=నిండిన, మహత్=గొప్ప, అరణ్యం = అడవిని, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, యావత్ = ఎంతలో, పశ్చాత్=వెనుక, దదర్శ=చూచెనో, తావత్=అంతలోపల, సర్వః-అపి=అంతయు, సైన్యవర్గః=సేనలగుంపు, స్వనగరమార్గే=తమపట్టణపుదారియందు, లగ్నః=చిక్కెను. స్వయం = తాను, ఏకాకీ=ఒంటరిగా, సంవృత్తః = అయినవాఁడయి, తురగమాత్రసహాయః=గుఱ్ఱముమాత్రమె తోడుగాఁగలవాఁడై, పురః=ముందట, సరోవరం=కొలనిని, అద్రాక్షీత్=చూచెను. తత్ర=అచ్చట, అశ్వాత్ = గుఱ్ఱమునుండి, అవతీర్య = దిగి, వృక్షశాఖాయాం = చెట్టుకొమ్మయందు, అశ్వం=గుఱ్ఱమును, నిబధ్య = కట్టివేసి, జలం=నీటిలోపల, అవగాహ్య=దిగి, శాన్తపిపాసః = దప్పియడఁగినవాఁడై, తరుచ్ఛాయాయాం=చెట్టునీడయందు, విశశ్రామ=సేదదీర్చుకొనెను. తావత్ = అప్పుడు, అతిభయఙ్కరః=కడువెఱపించునట్టి, కశ్చిత్=ఒకానొక, వ్యాఘ్రః=పులి, సమాపతత్=వచ్చెను. తం=ఆపులిని, దృష్ట్వా=చూచి, అశ్వః = గుఱ్ఱము, ఛిన్నబన్ధః = కట్టుత్రాడు తెంచుకొన్నదై, యథాగతం=వచ్చినదారింబట్టి, అధావత్=పరుగెత్తెను. రాజకుమారః-అపి=రాజపుత్త్రుఁడును, భయాత్=భీతివలన, వేపమాన-అఙ్గః = కదలుశరీరముగలవాఁడై (గడగడవణఁకుచు), శాఖాం=కొమ్మను, ఆలమ్బ్య = పట్టుకొని, ద్రుమం = చెట్టును, ఆరురోహ=ఎక్కెను. తత్ర=అందు, పూర్వారూఢం=అదివరకె ఎక్కినట్టి, భల్లూకం=ఎలుఁగుబంటిని, దృష్ట్వా=చూచి, ద్విగుణం = రెట్టింతలుగా, బిభ్యతం = వెఱచుచున్న, రాజకుమారం=రాజపుత్త్రునిఁగూర్చి, భల్లూకః=ఎలుఁగుబంటి, ససాన్త్వం=ఓదార్పుపలుకులతోఁగూడ, అబ్రవీత్=పలికెను. భోరాజకుమార=ఓరాజపుత్త్రుఁడా, మాభైషీః=భయపడవలదు, అద్య=ఇప్పుడు, త్వం=నీవు, మాం=నన్ను, శరణం-గతః=

రాజకుమార! మా భైషీః. అద్య మాం శరణం గతస్త్వమ్. అతస్తవాహం కి మనిష్టం కరిష్యామి? మయి విశ్వస్య వ్యాఘ్రాదపి న భేతవ్యమ్.' తతో రాజకుమారః సభయ మిద మభాణీత్: 'భో ఋక్షరాజ! అహం త్వాం శరణం గతః, విశేషతో భీతశ్చ' మహాత్ పుణ్యం శరణాగతరక్షణేన. ఉక్తం చ:

ఏకతః క్రతవః సర్వే సమగ్రవరదక్షిణాః,
ఏకతో భయభీతస్య ప్రాణినః ప్రాణరక్షణమ్. 45

తతో భల్లూకేన విశ్వాసితో రాజపుత్త్రః. అత్రాన్తరే వ్యాఘ్రోఽపి వృక్ష మూల మాజగామ. తతః సూర్యోఽస్త మగాత్. తావన్మృగయాపరిశ్రాన్తో రాజకుమారో నిద్రాపరవశో భల్లూకే నాఙ్క మారోపితం సుఖం సుష్వాప. త దాలోక్య

శరణుచొచ్చితివి. అతః=కనుక, తవ=నీకు, కిం-అనిష్టం=ఏమి చెఱుపును, కరిష్యామి=చేసెదను? మయి=నాయందు, విశ్వస్య=నమ్మకముంచి, వ్యాఘ్రాత్-అపి=పులినుండి సైతము, న-భేతవ్యం=వెఱవఁబనిలేదు. తతః=తర్వాత, రాజకుమారః=రాజపుత్త్రుఁడు, సభయం=వెఱపుతోఁగూడ, ఇదం=ఈచెప్పఁబోవుదానిని, అభాణీత్ = పలికెను. భో ఋక్షరాజ=ఓ ఎలుఁగుబంటుల మేటీ, అహం=నేను, త్వాం=నిన్ను, శరణం-గతః = శరణుచొచ్చితిని, విశేషతః=అంతియకాక, భీతశ్చ=భయపడినవాఁడను. శరణాగతరక్షణేన=శరణుచొచ్చినవారిఁ గాపాడుటచేత, మహత్=ఎక్కువ, పుణ్యం = మేలు, (భవతి=కలుగుచున్నది.) ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

45. సమగ్ర-వర-దక్షిణాః=సంపూర్ణమైన ఋత్విగ్దక్షిణలుగల, సర్వే-క్రతవః=అన్నియాగములును, ఏకతః=ఒకతట్టునను, భయభీతస్య=భీతిచేవెఱచిన, ప్రాణినః=జంతువుయొక్క, ప్రాణరక్షణం=ప్రాణమును గాపాడుట, ఏకతః=ఒకతట్టునను (సన్తి=ఉన్నవి.)

తా. సంపూర్ణదక్షిణ లిచ్చి పెక్కుయాగములు చేయుటవలె, ఒకనికి వెఱచి శరణుఁజొచ్చినవానిని గాపాడుటయు నంతపుణ్యదాయక మని తాత్పర్యము.

తతః=తర్వాత, భల్లూకేన=ఎలుఁగుబంటిచేత, రాజపుత్త్రః = రాజకుమారుఁడు, విశ్వాసితః=నమ్మింపఁబడెను. అత్ర-అన్తరే=ఈలోపల, వ్యాఘ్రోఽపి=పులియు, వృక్షమూలం=చెట్టుమొదటికి, ఆజగామ=వచ్చెను. తతః=తర్వాత, సూర్యః-అస్తం-అగాత్=ప్రొద్దుగ్రుంకెను. తావత్ = అంతలోపల, మృగయాపరిశ్రాన్తః = వేఁటాడుటచే డస్సిన, రాజకుమారః=రాజపుత్త్రుఁడు, నిద్రాపరవశః=నిద్దురకులోనై, భల్లూకేన=ఎలుఁగుబంటిచే, అఙ్కం=తొడను, ఆరోపితః=ఎక్కించుకొనఁబడినవాఁడై, సుఖం=హాయిగా, సుష్వాప=నిద్రించెను. తత్=ఆరాజకుమారుఁడు నిద్రించుటను, ఆలోక్య=చూచి,

కించ త్వాం మత్తో రక్షిత్వా స్వయం హన్తు మిచ్ఛతి. అత స్త్వమేవ భల్లూక మధః పాతయ. అహ మేనం భక్షయిత్వా గమిష్యామి; త్వ మపి నిజనగరం గన్తు మర్హసి.' ఇతి కథయామాస. త చ్ఛ్రుత్వా రాజపుత్త్రో యావ దేన మధః పాతయి తు మారేభే, తావ ద్భల్లూకో వృక్షాత్ పత న్నపి శాఖా న్తర మాలలమ్బే. రాజపుత్త్ర స్తు విఫలప్రయత్న స్తం దృష్ట్వా బిభాయ. తదా భల్లూకః 'భోః పాపిష్ఠ! కిమర్థం బిభేషి? యత్ పురార్జితం కర్మ తత్ త్వయాఽనుభో క్తవ్యమ్. అత స్త్వం ససేమి రేతివదన్ పిశాచో భూత్వా ప్రతివనం పరిభ్ర' మేతి శశాప. తతః ప్రభాత మాసీత్. వ్యాఘ్ర స్తు నిరగాత్. భల్లూకోఽపి రాజకుమారం శప్త్వా యథేచ్ఛం జగామ. రాజ కుమారోఽపి ససేమి రేతి ప్రలపన్ పిశాచో భూత్వా వనేషు తత ఇతః పరిబభ్రామ.

తతోఽస్యతురఙ్గమో నగర మగమత్. తత్ర రాజపుత్త్రరహిత మశ్వం దృష్ట్వా జనా రాజ్ఞే కేవల మశ్వ మాగత మాచఖ్యుః. తతో రాజా మన్త్రిణః సమాహూయ

గును, అధః-పాతయ=క్రిందఁద్రోయుము. అహం=నేను, ఏనం=దీనిని, భక్షయిత్వా=తిని, గమిష్యామి=వెళ్లెదను. త్వమపి=నీవును, నిజనగరం=నీపురమునకు, గన్తుం=పోవుటకు, అర్హసి=తగుదువు. ఇతి=అని, కథయామాస=మోసపుచ్చెను.

తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, రాజపుత్త్రః=రాజకుమారుఁడు, యావత్ = ఎంతలోన, ఏనం=ఈభల్లూకమును, అధః=క్రింద, పాతయితుం=త్రోయుటకు, ఆరేభే=యత్నించెనో, తావత్=అంతలోపలనే, భల్లూకః = ఎలుఁగుబంటి, వృక్షాత్ = చెట్టునుండి, పతన్నపి=పడుచున్నను, శాఖాన్తరం=వేఱొకకొమ్మను, ఆలలమ్బే=పట్టుకొనెను. రాజపుత్త్రస్తు=రాజకుమారుఁడన్ననో, విఫలప్రయత్నః=ప్రయత్నము నెఱవేఱనివాఁడై, తం=ఆయెలుఁగుబంటిని, దృష్ట్వా = చూచి, బిభాయ = వెఱచెను. తదా=అప్పుడు, భల్లూకః = ఎలుఁగుబంటి, 'భోఃపాపిష్ఠ = ఓరిపాపాత్ముఁడా, కిమర్థం=ఏల, బిభేషి=వెఱచెదవు? యత్=ఏది, పురా-అర్జితం=ముందుసంపాదింపఁబడిన, కర్మ=కర్మమో, తత్=అది, త్వయా = నీచే, అనుభోక్తవ్యం = అనుభవించి తీఱవలయును. అతః=కనుక, త్వం = నీవు, "ససేమిరా"-ఇతి-వదన్ = "ససేమిరా" అని చెప్పుచు, పిశాచః=దయ్యమవు,భూత్వా=అయి, ప్రతివనం=ఒక్కొక్కయడవిలోను, పరిభ్రమ=తిరుగులాడుము. ఇతి=అని, శశాప=శాపమిచ్చెను. తతః=తర్వాత, ప్రభాతం-ఆసీత్=తెల్లవాఱెను. వ్యాఘ్రస్తు=పులియు, నిరగాత్ = వెడలిపోయెను. భల్లూకోఽపి=ఎలుఁగుబంటియు, రాజకుమారం=రాజపుత్త్రుని, శప్త్వా = శపించి, యథేచ్ఛం=స్వేచ్ఛగా, జగామ=వెళ్లెను. రాజకుమారోఽపి = రాజపుత్త్రుఁడును, "ససేమిరా" ఇతి-ప్రలపన్="ససేమిరా" అని వదరుచు, పిశాచః=దయ్యము, భూత్వా=అయి, వనేషు=అడవులలో, తతః-ఇతః=అచ్చటిచ్చట, పరిబభ్రామ = తిరుగులాడెను.

భణితిస్మ:—'భో మన్త్రిణః! మృగయార్థం కుమారే నిర్గచ్ఛతి మహద్దుర్నిమిత్త మాసీత్ కిల. తథాపి మత్త స్తదుల్లఙ్ఘ్య వనం గతః. తస్య ఫలం సద్య ఏవ సముపనతమ్. తదారూఢోఽశ్వః శూన్యః సమాగతః. తత స్తన్మార్గణాయ వనం ప్రతి గమిష్యామీతి. తత స్తేఽప్యఙ్గీచక్రుః. తతో రాజా మన్త్రిభిః పరివారేణ చ సహ, కుమారో యేన మార్గేణ గత స్తేనైవ మార్గేణ వనం ప్రావిశత్. తతో వనమధ్యే పరిభ్రమన్తం ససేమి రేతి వదన్తం పిశాచభూతం సుతం దృష్ట్వా రాజా మహాశోకసాగరనిమగ్న స్తమాదాయ స్వనగర మగమత్. ఆగత్య చ తదున్మాదశమనాయ బహూన్ విధీన్ కారయామాస. తేనాపి కుమారః స్వస్థో న బభూవ. తస్మిన్ సమయే రాజా మన్త్రిణం బహుశ్రుత

తతః=తర్వాత, అస్య=ఇతనియొక్క, తురఙ్గమః=గుఱ్ఱము, నగరం=పట్టణమును గూర్చి, అగమత్ = వెళ్లెను. తత్ర = అచ్చట, రాజపుత్రరహితం=రాజకుమారుండు లేని, అశ్వం=గుఱ్ఱమును. దృష్ట్వా=చూచి, జనాః = మనుష్యులు, రాజ్ఞే=నృపాలుని కొఱకు, కేవలం=ఉత్త, అశ్వం=గుఱ్ఱమును, ఆగతం = వచ్చినదానినిగా, ఆచఖ్యుః= చెప్పిరి. తతః = తర్వాత, రాజా = నందనృపాలుఁడు, మంత్రిణః = మంత్రులను, సమాహూయ = పిలిపించి, భణతిస్మ = పలికెను. 'భోమన్త్రిణః = ఓమంత్రులారా!, మృగయార్థం = వేఁటనిమిత్తము, కుమారే-నిర్గచ్ఛతి = బిడ్డఁడు పయనమయినప్పుడు, మహత్=గొప్ప, దుర్నిమిత్తం=అపశకునము, ఆసీత్-కిల = కలిగెనుగదా. తథాఽపి= అయినను, మత్తః = గర్వించినవాఁడై, తత్=ఆచెడు శకునమును, ఉల్లంఘ్య=లక్ష్య పెట్టక, వనం=అడవికి, గతః=వెడలిపోయెను. తస్య=ఆ దుశ్శకునమునకు, ఫలం=ఫలి తము, సద్య-ఏవ=వెంటనే, సముపనతం=వచ్చినది. తత్-ఆరూఢః=వానిచేనెక్కఁబడిన, అశ్వః=గుఱ్ఱము, శూన్యః = ఉత్తదిగా, సమాగతః = వచ్చినది. తతః=కనుక, తత్- మార్గణాయ=వానిని వెదకుటకై, వనం ప్రతి = అడవినిగూర్చి, గమిష్యామి=వెళ్లెదను. ఇతి=అని, తతః=తర్వాత, తేఽపి=వారును, అంగీచక్రుః=ఒప్పుకొనిరి. తతః=తర్వాత, రాజా=నందరాజు, మన్త్రిభిః = మంత్రులతోను, పరివారేణ-చ-సహ = పనివారితోఁ గూడను, కుమారః=కొడుకు, యేన మార్గేణ=ఏదారిగుండ, గతః=వెళ్లెనో, తేన-మా ర్గేణ-ఏవ = ఆదారిగుండనే, వనం = అడవిని(లో), ప్రావిశత్=చొచ్చెను. తతః= తర్వాత, వనమధ్యే=అడవినడుమ, పరిభ్రమన్తం = తిరుగుచున్న, 'ససేమిరా' ఇతి వదన్తం='ససేమిరా' అని వదరుచున్న, పిశాచభూతం = దయ్యమైన, సుతం=కొడు కును, దృష్ట్వా = చూచి, రాజా = నందరాజు, మహా...నిమగ్నః-మహత్=గొప్ప, శోక=దుఃఖమనెడి, సాగర=సముద్రమందు, నిమగ్నః=మునిఁగినవాఁడై, తం=వానిని, ఆదాయ=తోడ్కొని, స్వనగరం = తనపురమునకు, అగమత్=వచ్చెను. ఆగత్య-చ= తనపురంబునకు వచ్చియు, తత్-ఉన్మాదశమనాయ=ఆకుమారుని పిచ్చితొలఁగుటకై,

మభాణీత్:—"అస్మిన్ సమయే శారదానన్ద స్తిష్ఠేద్యది, క్షణమాత్రేణ చికిత్సాం కుర్యాత్. స మయా వృథా మారితః. పురుషేణ యత్ కర్మ క్రియతే, తద్విచార్యైవ కర్తవ్యమ్. అన్యథా పరమాపదాం పదం భవతి. ఉక్తంచ:

సహసా విదధీత న క్రియా మవివేకః పర మాపదామ్ పదమ్,

వృణుతేహి విమృశ్యకారిణం గుణలుబ్ధాః స్వయమేవ సంపదః. 49

తథా చ: అపరీక్షం న కర్తవ్యం కర్తవ్యం సుపరీక్షితమ్,

పశ్చా ద్భవతి సంతాపో బ్రాహ్మణీ నకులే యథా. 50

బహూన్=పెక్కులగు, విధీన్ = చికిత్సలను, కారయామాస = చేయించెను. కేన-అపి = ఒక్కదానిచేతైనను, కుమారః = రాజపుత్త్రుఁడు, స్వస్థః=నెమ్మదిగలవాఁడు, న బభూవ = కాలేదు. తస్మిన్-సమయే = ఆసమయమునందు, రాజా = నందుఁడు, మన్త్రిణం-బహుశ్రుతం = మంత్రియగు బహుశ్రుతునిఁగూర్చి, అభాణీత్ = పలికెను. "అస్మిన్-సమయే=ఇప్పుడు, శారదానన్దః=నాగురువు, తిష్ఠేత్-యది=ఉన్నపక్షమున, క్షణమాత్రేణ=ఒకనిమిషములోపల, చికిత్సాం = వైద్యమును, కుర్యాత్=చేయును. సః=అతఁడు, మయా=నాచే, వృథా = వ్యర్థముగా, మారితః = చంపఁబడెను. పురుషేణ=పురుషునిచే, యత్-కర్మ=ఏపని, క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో, తత్=ఆపని, విచార్యైవ = ఆలోచించియే, కర్తవ్యం = చేయఁదగినది. అన్యథా = లేకున్నచో, పరం=మిక్కిలి, ఆపదాం = ఇడుములకు, పదం = తావుగ, భవతి=అగుచున్నాఁడు. ఉక్తం చ=అట్లు చెప్పఁబడినది.

49. క్రియాం=పనిని, సహసా=వడిగా, (అనాలోచితముగా)నవిదధీత=చేయరాదు. అవివేకః=మంచిచెడ్డలు యోచింపమి, పరం=మిక్కిలి, ఆపదాం=ఇడుములకు, పదం=తావు. సంపదః=కలుములు, గుణలుబ్ధాః=సుగుణుల గుణములందుఁ గోరికగలిగినవై, స్వయం-ఏవ = తమంతటఁ దామే, విమృశ్యకారిణం = ఆలోచించి పనిచేయువానిని, వృణుతే హి=వరించుచున్నవి గదా. తథాచ = అలాగే చెప్పఁబడియున్నది.

50. అపరీక్షం=ఆలోచనలేకయే, నకర్తవ్యం = చేయఁదగదు. సుపరీక్షితం = బాగుగాఁ బరీక్షించియే, కర్తవ్యం = చేయఁదగినది. బ్రాహ్మణీ నకులే-యథా=బ్రాహ్మణ స్త్రీకి ముంగిసయందుఁగలిగినట్లు, పశ్చాత్ = ఆలోచింపకపనిచేసినతర్వాత, సంతాపః=వగపు, భవతి=కలుగుచున్నది. ఇతి=అని, రాజ్ఞః=రాజు, చింతయతః = వగచుచున్నను, కోఽపి చికిత్సకః = ఒకవైద్యుఁడును, నాసీత్ = లేఁడయ్యెను. తదా=అప్పుడు, మన్త్రీ=మంత్రి, (ప్రాహ=పలికెను,) యస్య=ఎవనికి, భవితవ్యతా=కాఁగలసిన

ఇతి రాజ్ఞశ్చిన్తయతః కోఽపి చికిత్సకో నాసీత్. తదా మన్త్రీ,—"యస్య భవితవ్యతా యాదృశీ, బుద్ధి రపి తాదృశీ భవతి. ఉక్తం చ:—

తాదృశీ సాధ్యతే బుద్ధిః సా మతిః సా చ భావనా,
సహాయా స్తాదృశో జ్ఞేయో యాదృశీ భవితవ్యతా. 51
నహి భవతి యన్న భావ్యం భవతి చ భావ్యం వినాఽపి యత్నేన,
కరతలగత మపి నశ్యతి యస్య హి భవితవ్యతా నాస్తి." 52

రాజా:—'తత్ కర్మాయత్త మభూత్. కి మనేన గతచిన్తనేన? ఇదానీం సుమహాన్ ప్రయత్నః కర్తవ్యః.' మన్త్రీ:—'కథం కర్తవ్యః?' రాజాఽబ్రవీత్: 'యః కోఽపి కుమారస్య చికిత్సాం కరిష్యతి, తస్యార్ధరాజ్యం దాస్యామి, సర్వా నభీష్టాన్ ప్రదాస్యామి. ఇత్యభితో నగర ముద్ఘోషయ.' ఇత్యుక్తవతి రాజ్ఞి, మన్త్రీ తథైవ

గతి (కర్మము), యాదృశీ = ఎట్టిదో, బుద్ధిః-అపి = తెలివియు, తాదృశీ = అట్టిదే, భవతి = అగుచున్నది. ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడినది.

51. భవితవ్యతా = కావలసినగతి (కర్మము), యాదృశీ=ఎట్టిదో, తాదృశీ= అట్టిదే, బుద్ధిః=జ్ఞానమును, సా=అట్టి, మతిః=తలంపును, సా-భావనా-చ = అట్టికోరికయు, సాధ్యతే=కలుగుచున్నది. సహాయః=పనివాఁడును, తాదృశః = అట్టివాఁడే, జ్ఞేయః= తెలియఁదగినది.

52. యత్=ఏది, నభావ్యం = కాఁదగినదికాదో, తత్ = అది, నభవతిహి = కాదుగదా, యత్=ఏది, భావ్యం=కాఁదగినదియో, (తత్ = అది) యత్నేన-వినా-అపి=ప్రయత్నము లేకపోయినను, భవతి-చ = కానేయగుచున్నది. యస్య=ఎవనికి, భవితవ్యతా=కావలసియుండుట, నాస్తి=లేదో, తస్య = వానికి, కరతలగతం-అపి = అఱచేతిలోనున్నదికూడ, నశ్యతి-హి=నశించునుగదా.

రాజా (ప్రాహ) = రాజు (పలికెను). తత్=ఆపని, కర్మ-ఆయత్తం=కర్మాధీనముగా, అభూత్ = ఆయెను. అనేన = ఈ, గతచిన్తనేన = పోయినదానినిగూర్చిన వగపుచేత, కిం=ఏమి యుపయోగము? ఇదానీం = ఇపుడు, సుమహాన్ = కడుగొప్ప, ప్రయత్నః=పూనిక, కర్తవ్యః = చేయఁదగినది. మన్త్రీ (అబ్రవీత్) = మంత్రి (అడిగెను). కథం = ఏలాగు, కర్తవ్యః=చేయఁదగినది? రాజా=నందరాజు, అబ్రవీత్ = పలికెను. యః-కోఽపి=ఎవఁడయినను సరే, కుమారస్య=రాజపుత్త్రునికి, చికిత్సాం = ఔషధమును, కరిష్యతి = చేయఁగలఁడో, తస్య = వానికి, అర్ధరాజ్యం = సగము రాజ్యము, దాస్యామి = ఇచ్చెదను. సర్వాన్ = అన్ని, అభీష్టాన్ = కోరికలను, ప్రదాస్యామి=ఒసంగెదను. ఇతి=అని, నగరం-అభితః = పట్టణము చుట్టును, ఉద్ఘో

విధాయ స్వభవన మాగత్య శారదానన్దాయ సర్వం నివేదయామాస. తత్ సర్వం శ్రుత్వా శారదానన్దః.—“బహుశ్రుత! భూపాలా యైవం నివేదయ ‘మమ గృహే కాపి కన్యకా వర్తతే, ఏవం యది సా పశ్యేత్ కమ ప్యుపాయం కరిష్యతీ’తి.” తచ్ఛ్రుత్వా మన్త్రీ రాజ్ఞే వ్యజిజ్ఞపత్.

తతో రాజా సపుత్త్రః సపరివారో మన్త్రిమన్దిర మాగత్యోపవివేశ. రాజపుత్త్రోఽపి ససేమిరేతి వద న్నుపవిష్టః. త దాకర్ణ్య యవనికా న్తర్వర్తీ శారదానన్దో ‘భోరాజపుత్త్రే’ త్యామన్త్రయత. ససేమిరేతి భూయోఽపి వదన్తం రాజతనయ ముద్దిశ్యైవం పద్యం పపాఠ :

సద్భావం ప్రతిపన్నానాం వఞ్చనే కా విదగ్ధతా,
అఙ్కమారుహ్య సుప్తానాం హననే కిం ను పౌరుషమ్. 53

పయ=దండోరా వేయింపుము. ఇతి = ఇట్లు, రాజ్ఞి=రాజు, ఉక్తవతి = చెప్పఁగా, మన్త్రీ=మంత్రి, తథైవ=అలాగే, విధాయ=చేసి, స్వభవనం=తన యింటికి, ఆగత్య = వచ్చి, శారదానన్దాయ = శారదానందునికొఱకు, సర్వం = సంగతినంతయు, నివేదయామాస=తెలిపెను. తత్-సర్వం = అదియంతయు, శ్రుత్వా = విని, శారదానన్దః= శారదానందుఁడు, (ప్రాహ = పలికెను.) “బహుశ్రుత = ఓ పెక్కుచదివినవాఁడా! భూపాలాయ=రాజునకు, ఏవం=ఇట్లు, నివేదయ = తెలుపుము. మమ-గృహే=నా యింటను, కాఽపి-కన్యకా=ఒకపడుచు, వర్తతే=ఉన్నది. ఏవం=వీనిని, సా=ఆమె, పశ్యేత్ - యది = చూచునట్లయిన, కమపి - ఉపాయం = ఏదైన ఉపాయమును, కరిష్యతి=చేయఁగలదు.” ఇతి=అని, తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, మన్త్రీ = బహుశ్రుతుఁడు, రాజ్ఞే=రాజుకొఱకు, వ్యజిజ్ఞపత్ = విన్నవించెను. తతః=తర్వాత, రాజా=నృపాలుఁడు, సపుత్త్రః=కొమరునితోఁ గూడినవాఁడై, సపరివారః = సేనతోఁ గూడినవాఁడై, మన్త్రిమన్దిరం = మంత్రియింటికి, ఆగత్య = వచ్చి, ఉపవివేశ = కూర్చుండెను. రాజపుత్త్రోఽపి = రాజకుమారుఁడును, ‘ససేమిరా’ ఇతివదన్ = ‘ససేమిరా’ అని పలుకుచు, ఉపవిష్టః = కూర్చుండెను. తత్-ఆకర్ణ్య=ఆమాట విని, యవనికాన్తర్వర్తీ=తెఱలో నున్నట్టి, శారదానన్దః = శారదానందుఁడు, “భోరాజపుత్త్ర=ఓరాజపుత్త్రుఁడా!” ఇతి = అని, ఆమన్త్రయత = పిలిచెను. ‘ససేమిరా’ ఇతి = ‘ససేమిరా’ అని, భూయః-అపి = మరల, వదన్తం = పలుకుచున్న, రాజతనయం = రాజపుత్త్రుని, ఉద్దిశ్య=కూర్చి, ఏవం=ఇట్లు, పద్యం=శ్లోకమును, పపాఠ=చదివెను.

53. సద్భావం = మంచితనమును, ప్రతిపన్నానాం = పొందినవారియొక్క, వంచనే=మోసపుచ్చుటలో, కా-విదగ్ధతా = ఏమి చాతుర్యము? అఙ్కం=తొడను,

తత్పద్యం శ్రుత్వా రాజపుత్రః చతుర్ణాం వర్ణానా మాదిమం వర్ణం పరిత్యజ్య సేమిరే త్యపాఠీత్. పునశ్చ శారదానన్దో ద్వితీయం పద్య మపఠత్ :

సేతుం దృష్ట్వా సముద్రస్య గఙ్గాసాగరసఙ్గమమ్,
బ్రహ్మహత్యా ప్రముచ్యేత మిత్రద్రోహీ న ముచ్యతే. 54

తత్పద్యం శ్రుత్వా రాజపుత్రో వర్ణద్వయం పరిత్యజ్య మిరే త్యుక్తవాన్. తతస్తృతీయం పద్య మపఠత్ :

మిత్రద్రోహీ కృతఘ్నశ్చ యశ్చ విశ్వాసఘాతుకః,
త్రయ స్తే నరకం యాన్తి యావచ్చన్ద్రదివాకరమ్. 55

అరుహ్య = ఎక్కి, సుప్తానాం = నిద్రించువారియొక్క, హననే = చంపుటయందు, కింను పౌరుషం = ఏమి మగతనము ? తత్ పద్యం = ఆశ్లోకమును, శ్రుత్వా = విని, రాజపుత్రః = రాజకుమారుఁడు, చతుర్ణాం = నాలుగు, వర్ణానాం = అక్షరములలో, ఆదిమం = మొదటిదగు, వర్ణం = స అను అక్షరమును, పరిత్యజ్య = వదలిపెట్టి, 'సేమిరా' ఇతి = 'సేమిరా' అని, అపాఠీత్ = వదరుచుండెను. పునశ్చ = మఱియు, సేమిరాఇతి = సేమిరా అని, అపఠత్ = పలికెను. పునశ్చ = వెండియు, శారదానన్దః = శారదానందుఁడు, ద్వితీయం పద్యం = రెండవశ్లోకమును, అపఠత్ = చదివెను.

54. సముద్రస్య = దక్షిణసముద్రముయొక్క, సేతుం = రామేశ్వరము వద్ది కట్టను, గఙ్గాసాగరసఙ్గమం = గంగయు సముద్రమును సంగమించు స్థలమును, దృష్ట్వా = చూచి (న), బ్రహ్మహత్యా = బ్రహ్మవధమువలని పాపము, ప్రముచ్యేత = తొలఁగిపోవును. మిత్రద్రోహః = మిత్రద్రోహము - నమ్మినవానికి చేసిన ద్రోహమువలని పాపము, న ముచ్యతే = విడువఁబడదు.

తత్-పద్యం = ఆశ్లోకమును, శ్రుత్వా = విని, రాజపుత్రః = రాజకుమారుఁడు, వర్ణద్వయం = ససే అను రెండక్షరములను, పరిత్యజ్య = వదలిపెట్టి, మిరాఇతి ఉక్తవాన్ = మిరాఅని పలికెను.

తతః = తర్వాత, తృతీయంపద్యం = మూఁడవపద్యమును, అపఠత్ = చదివెను.

55. మిత్రద్రోహీ = స్నేహితునికి ద్రోహము చేసినవాఁడు, కృతఘ్నః-చ = చేసినమేలును మఱచువాఁడును, యః = ఎవఁడు, విశ్వాసఘాతుకశ్చ = నమ్మినవారిని జంపువాఁడునో, తే = ఆ, త్రయః = ముగ్గురును, యావచ్చన్ద్రదివాకరం = సూర్యచంద్రు లున్నంతవఱకు, నరకం = నరకమును, యాన్తి = పొందుచున్నారు.

రాజపుత్రః = రాజకుమారుఁడు, రా-ఇతి-అబ్రవీత్ = రా అని చెప్పుచుండెను.

రాజపుత్రో రేత్యబ్రవీత్. శారదానన్ద శ్చతుర్థం పద్య మపఠత్ :

రాజన్ భో స్తవ పుత్రస్య యది కల్యాణ మిచ్ఛసి,
దానం దేహి ద్విజాతిభ్యో వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురుః. 56

ఏవ ముక్తవతి శారదానన్దే స రాజపుత్రః స్వస్థమనాః సావధానశ్చ పితు ర్భల్లూకవృత్తాన్తం సర్వ మకథయత్. త చ్ఛ్రుత్వా రాజా శారదానన్దం ప్రతి జగాద.—

గ్రామే వససి కల్యాణి విపినం నైవ గచ్ఛసి,
ఋక్షవ్యాఘ్రమనుష్యాణాం కథం జానాసి భాషితమ్? 57

ఇతి రాజ్ఞోక్తం శ్రుత్వా శారదానన్దః ప్రత్యవాదీత్.—

దేవద్విజప్రసాదేన వాణీ జిహ్వాం మమాఽఽశ్రితా,
తేనాహ మవగచ్ఛామి భానుమత్యా యథాఽఙ్కితమ్. 58

శారదానన్దః = శారదానందుఁడు, చతుర్థ-పద్యం = నాలవపద్యమును, అపఠత్ = చదివెను.

56. భోః-రాజన్=ఓనందరాజా, తవ-పుత్రస్య=నీ కుమారునికి, కల్యాణం = శుభమును, ఇచ్ఛసియది = కోరితివేని, ద్విజాతిభ్యః=బ్రాహ్మణులకు, దానం దేహి = ధర్మము చేయుము. వర్ణానాం=నాలుగువర్ణములలోపల, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణవర్ణుఁడు, గురుః=పెద్దగదా.

శారదానన్దే=రాజగురువు, ఏవం=ఇట్లు, ఉక్తవతి=చెప్పఁగానే, రాజపుత్రః=రాజకుమారుఁడు స్వస్థమనాః = నెమ్మదిపడిన మనస్సుగలవాఁడును. సావధానశ్చ = జాగ్రత్తగలవాఁడై, పితుః = తండ్రికి, భల్లూకవృత్తాంతం = ఎలుఁగుబంటియొక్క సంగతిని, సర్వం = అంతటిని, అకథయత్=చెప్పెను. తత్-శ్రుత్వా=ఆమాట విని, రాజా = నృపాలుఁడు, శారదానన్దం - ప్రతి = శారదానందుని గూర్చి, జగాద= పలికెను.

57. కల్యాణి = చిన్నదానా, గ్రామే = పట్టణములో, వససి = ఉన్నావు. విపినం=అడవికి, న-ఏవగచ్ఛసి=పోనేపోవు. ఋక్ష-వ్యాఘ్ర-మనుష్యాణాం = ఎలుఁగులయు పులులయు మనుజులయు, భాషితం = మాటలను, కథం=ఎట్లు, జానాసి = ఎఱుఁగుదువు, ఇతి=అని, రాజ్ఞా=రాజుచేత, ఉక్తం=చెప్పఁబడినమాటను, శ్రుత్వా=విని, శారదానన్దః=శారదానందుఁడు, ప్రత్యవాదీత్=బదులు చెప్పెను.

58. దేవద్విజప్రసాదేన = దేవతలయొక్కయు బ్రాహ్మణులయొక్కయు అనుగ్రహముచేత, వాణీ = సరస్వతీదేవి. మమ=నాయొక్క, జిహ్వాం = నాలుకను,

తచ్ఛ్రుత్వా రాజా మహాశ్చర్యభరితమనా యావద్యవనికా మాచకర్ష, తావచ్ఛారదానన్దః సాక్షా దదృశ్యత. తదా రాజా సపుత్త్ర స్తం ప్రణనామ. తదా మన్త్రిణా రాజ్ఞే పూర్వవృత్తాన్తాః కథితాః. తతో రాజా బహుశ్రుతం మన్త్రిణం ప్రత్యువాచ.—"తవ సంసర్గేణాహ మకీర్తే ర్నివృత్తోఽస్మి. అతః పురుషేణ సత్సఙ్గో విధేయః.

తథాహి: వారయతి వర్తమానా మాపద మాగామినీం చ సత్సఙ్గః,

తృష్ణాం చ హరతి పీతం గఙ్గాయా దుర్గతిం చ సద్యోఽమ్భః.

అన్యచ్చ, రాజ్ఞా తు సతాం భవాదృశాం సంగ్రహః కర్తవ్యః. ఉక్తం చ :

సంగ్రహం న కులీనస్య సీద త్యేవ కరోతి యః,

ఆశ్రితా=పొందియున్నది. తేన=ఆకారణముచేత, అహం = నేను, భానుమత్యాః = నీభార్యయగు భానుమతియొక్క, అఙ్కితం-యథా = పుట్టుమచ్చనువలెనే, (ఏతత్ = దీనిని) అవగచ్ఛామి = తెలిసికొంటిని.

తత్=ఆమాటను, శ్రుత్వా=విని, రాజా=నృపాలుఁడు, మహా...మనాః = మహత్=ఎక్కువైన, ఆశ్చర్య=వింతతో, భరిత=నిండిన, మనాః=మనస్సుగలవాఁడై, యావత్=ఎప్పుడు, యవనికాం = తెఱను, ఆచకర్ష = లాగెనో, తావత్ = అంతలోపల, శారదానన్దః = శారదానందుఁడు, సాక్షాత్ = సమక్షమున, అదృశ్యత = చూడఁబడెను. తదా = అప్పుడు, రాజా = నందరాజు, సపుత్త్రః = పుత్త్రసమేతుఁడయి, ప్రణనామ = నమస్కరించెను. తదా=అప్పుడు, మన్త్రిణా=బహుశ్రుతునిచే, రాజ్ఞే=రాజుకొఱకు, పూర్వవృత్తాన్తాః=మొందటి సంగతులు, కథితాః = చెప్పఁబడినవి. తతః=తర్వాత, రాజా = నందనృపాలుఁడు, బహుశ్రుతం మన్త్రిణం = మంత్రియగు బహుశ్రుతునిగూర్చి, ప్రత్యువాచ = బదులు పలికెను. తవ=నీయొక్క, సంసర్గేణ=సహవాసముచేత, అహం= నేను, అకీర్తేః=అపకీర్తినుండి, నివృత్తః = మరలినవాఁడను, అస్మి=అయితిని. అతః = ఈకారణమువలన, పురుషేణ = మానవునిచే, సత్-సఙ్గః=మంచివారితో చెలిమి, విధేయః=చేయఁదగినది. తథాహి=అదియుక్తమే.

౫౯. సత్-సఙ్గః=సత్పురుషుల సహవాసము, వర్తమానాం=అప్పుడున్నట్టి, ఆగామినీంచ=ఇఁక రాఁబోవునట్టి, ఆపదం=ఇడుమను, వారయతి=నిలుపుచున్నది. గఙ్గాయాః=గంగానదియొక్క, అమ్భః=ఉదకము, పీతం = త్రాగఁబడినదై, సద్యః = వెంటనే, తృష్ణాంచ=దప్పిని, హరతి = పోఁగొట్టుచున్నది. దుర్గతించ = నరకమును, హరతి=నివారించుచున్నది. అన్యత్-చ = అంతియకాక, రాజ్ఞా-తు = రాజుచేతను, భవాదృశాం=నీవంటి, సతాం=సజ్జనులయొక్క, సంగ్రహః=చేర్చుట, కర్తవ్యః = చేయఁదగినది. ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

స ఏవ శ్లాఘ్యతే మన్త్రీ సమ్య గారూఢికో యథా. 60

ఇతి బహుధా మన్త్రిణం స్తుత్వా వస్త్రాదినా సంభావ్య రాజా రాజ్య మకరోత్.

ఇతి మన్త్రీ భోజరాజం ప్రతి కథాం కథయిత్వా పున రబ్రవీత్, యో రాజా మన్త్రివాక్యం శృణోతి స దీర్ఘాయుః సుఖీ చ భవతి.

అథ ప్రథమోపాఖ్యానమ్.

భోజే రాజని సింహాసన మారోఢుం సమీప ముపయాతే,
ప్రతిమైకా వినివార్య ప్రాహ గుణాన్ విక్రమార్కదేవస్య. 1

తతో భోజరాజో మన్త్రిణం సంభావ్య, తత్సింహాసనం స్వనగరాభ్యన్తరం నీత్వా, తత్ర సహస్రమణి స్తమ్భం మణ్టపం కారయిత్వా, తస్మిన్ సుముహూర్తే

---

60. యః=ఎవఁడు, కులీనస్య=మంచివానియొక్క, సంగ్రహం = చేర్చుటను, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, న సీద త్యేవ=నశింప నేనశింపఁడు. సఏవ - మన్త్రీ=అట్టిమంత్రియే, ఆరూఢికో యథా=ఆరూఢికుఁ డనుమంత్రివలె, సమ్యక్ = లెస్సగా, శ్లాఘ్యతే=కొనియాడఁబడుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, మన్త్రిణః = మంత్రిని, బహుధా=పెక్కుతెఱఁగులుగా, స్తుత్వా = కొనియాడి, వస్త్ర-ఆదినా=కట్టుబట్టలు మొదలుగాఁగలవానిచేత, సంభావ్య = గౌరవించి, రాజా=నృపాలుఁడు, రాజ్యం = రాజ్యపరిపాలనమును, అకరోత్ = చేసెను.

ఇతి=అని, మన్త్రీ=మంత్రి, భోజరాజం ప్రతి=భోజరాజును గూర్చి, కథాం = కథను, కథయిత్వా = చెప్పి, పునః=మరల, అబ్రవీత్ = పలికెను. యః-రాజా = ఏరాజు, మన్త్రివాక్యం = మంత్రిమాటను, శృణోతి=వినుచున్నాఁడో, సః=ఆరాజు, దీర్ఘ ఆయుః = దీర్ఘమైన జీవితము గలవాఁడును, సుఖీ = సుఖము గలవాఁడును, భవతి = అగుచున్నాఁడు.

ప్రథమోపాఖ్యానమ్ (మొదటికథ)

1. భోజే - రాజని = భోజమహారాజు, సింహాసనం = సింహాసనమును, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకై, సమీపం = దాపునకు, ఉపయాతే = రాఁగా, ఏకా = ఒక (మొదటి), ప్రతిమా=బొమ్మ, వినివార్య=అడ్డగించి, విక్రమార్కదేవస్య=విక్రమార్కమహారాజుయొక్క, గుణాన్=సుగుణములను గూర్చి, వినివార్య = అడ్డగించి, ప్రాహ=చెప్పుచున్నది. తతః=తర్వాత, భోజరాజః = భోజమహారాజు, మన్త్రిణం = మంత్రిని, సంభావ్య=గౌరవించి, తత్-సింహాసనం=ఆసింహాసనమును, స్వనగర-అభ్యన్తరం=తననగరమధ్యమును, నీత్వా = పొందించి, తత్ర=అచ్చట, సహస్రమణి స్తం

సింహాసనం ప్రతిష్ఠాప్య, తతః పుణ్యతీర్థోదకై ర్దివ్యౌషధియుక్తై ర్మన్త్రపూర్వకం ద్విజై రభిషేచితః, పురన్ధ్రీభి ర్నీరాజితః, కవిభి ర్విప్రై రాశీర్భి రభినన్దితో, వన్దిభిః ప్రశంసిత, శ్చాతుర్వర్ణ్యం దానమానాభ్యాం సమ్మాన్య, దీనాన్ధ బధిర కుబ్జాదిభ్యో బహూని ధనాని దత్త్వా, ఛత్రచామరాఙ్కితో యావత్ సింహాసనసాలభఞ్జికామస్తకే పదపద్మం నిధాయాఽఽరోఢు మాజగామ, తావత్ సా సాలభఞ్జికా మనుష్యవాచా రాజాన మబ్రవీత్:—'భో మహీపాల! తవ విక్రమార్కస్యేవ శౌర్యౌదార్యసాహసాదయో యది విద్యన్తే, తదాఽస్మిన్ సింహాసనే సముపవేష్టు మర్హసి.' రాజాఽబ్రవీత్:- 'సాలభఞ్జికే! మమా ప్యౌదార్యాదిక మన్యూన మస్తి, న మాపృచ్ఛ న స్తృప్యసి' తచ్ఛ్రుత్వా సాలభఞ్జికాఽభణత్:—"రాజ న్నేత దేవ త వానుచితమ్, యదాత్మానం

థం = వేయిరత్నముల స్తంభములుగల, మణ్టపం = గృహమును, కారయిత్వా=నిర్మింపించి, తస్మిన్ = ఆమంటపమునందు, సుముహూర్తే = మంచిముహూర్తమునందు, సింహాసనం = సింగపుపీఁటను, ప్రతిష్ఠాప్య = ఉంపించి, తతః = తర్వాత, దివ్య-ఓషధి-యుక్తైః=మహిమగల మూలికలతోఁగూడిన, పుణ్యతీర్థ-ఉదకైః = పవిత్రము అయిన తీర్థములయందలి జలంబులచే, మన్త్రపూర్వకం = మంత్రములతోఁగూడ, ద్విజైః = బ్రాహ్మణులచే, అభిషేచితః = స్నానముచేయింపఁబడినవాఁడై, పురంధ్రీభిః = పేరంటాండ్రచేత-వయసుచెల్లినముత్తైదువలచేత, నీరాజితః = ఆరతులెత్తఁబడినవాఁడై, కవిభిః = కవులచేతను, విప్రైః = బ్రాహ్మణులచేతను, ఆశీర్భిః = దీవనలచేత, అభినందితః = సంతోషపెట్టఁబడినవాఁడై, వన్దిభిః = బట్టువులచేత, ప్రశంసితః = పొగడఁబడినవాఁడై, చాతుర్వర్ణ్యం = నాలుగు వర్ణములవారిని, దానమానాభ్యాం = ఈవిచేతను ఆదరణచేయుటచేతను, సమ్మాన్య = గారవించి, దీన అన్ధ బధిర కుబ్జాదిభ్యః-దీన = పేదలు, అన్ధ = గ్రుడ్డులు, బధిర = చెవుటులు, కుబ్జ = గూనివారలు, ఆదిభ్యః=మొదలుగాఁగలవారికి, బహూని = విస్తారములైన, ధనాని = ద్రవ్యములను, దత్త్వా = ఇచ్చి, ఛత్ర...కితః - ఛత్ర = గొడుగులోను, చామర = వింజామరలతోను, అఙ్కితః = కూడినవాఁడై, యావత్ = ఎంతలోపల, సింహాసనసాలభఞ్జికామస్తకే = సింహాసనమందలి బొమ్మతలమీఁద, పదపద్మం = కమలముంబోలుపాదమును, నిధాయ=ఉంచి, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, ఆజగామ = వచ్చెనో, తావత్ = అంతలోపల, సా-సాలభఞ్జికా = ఆబొమ్మ, మనుష్యవాచా = మానిసిమాటలతో, రాజానం = రాజునుగూర్చి, అబ్రవీత్ =పలికెను. భోమహీపాల= ఓరాజా, తవ=నీవు, విక్రమార్కస్యేవ = విక్రమార్కునికివలె, శౌర్య...దయః - శౌర్య = మగఁటిమి, ఔదార్య = తెగువ, సాహస = తెంపు, ఆదయః = మొదలుగాఁగలగుణములు, విద్యన్తే-యది = ఉన్నవేని, తదా = అప్పుడు, అస్మిన్

ప్రశంససి. యః స్వగుణాన్ పరదోషాన్ వా కీర్తయతి, స కేవలం దుర్జనః. సజ్జనస్తు తథా న వక్తి. ఉక్తం చ:

స్వగుణాన్ వా పరదోషాన్ వక్తుం శక్నోతి దుర్జనో లోకే,
పరదోషాన్ వా స్వగుణాన్ వక్తుం శక్నోతి సజ్జనో నైవ. 61

అన్యచ్చ: ఆయుర్విత్తం గృహచ్ఛిద్రం మన్త్ర మౌషధసఙ్గమౌ,
దానం మానావమానౌ చ నవ గోప్యాని కారయేత్. 62

ఇతి సాలభఞ్జికయోక్తం నిశమ్య విస్మితో భోజరాజస్తామవదత్—'సత్యముక్తం త్వయా, యః స్వగుణాన్ కీర్తయతి స మూర్ఖః. మయా యదాత్మనో గుణాః కీర్తితాస్తదనుచితమేవ. తిష్ఠత్వేతత్. యస్యైతత్సింహాసనం తస్యౌదార్యాదికం కథయ, శ్రోతుం వాఞ్ఛతి మే శ్రోత్రమ్.' సాలభఞ్జికా భణతి స్మ: 'భో

సింహాసనే = ఈసింహాసనమునందు, సముపవేష్టుం = కూర్చుండుటకు, అర్హసి = తగుదువు, రాజా-అబ్రవీత్ = భోజరాజు పలికెను. 'సాలభఞ్జికే = ఓబొమ్మా, మమ అపి = నాకును, ఔదార్య-ఆదికమ్ = తెగువమొదలగు గుణము, అన్యూనం = కొంచెము తక్కువ లేకుండ, అస్తి = ఉన్నది. మమ-అపి = నావలెనను, అర్థినః = యాచకులు, తృప్యన్తి = తనివి నొందుదురు.' తత్ శ్రుత్వా = ఆమాటవిని, సాలభఞ్జికా = బొమ్మ, అబ్రవీత్ = పలికెను. 'రాజన్ = ఓభోజరాజ, ఏతత్-ఏవ = ఇదే, త్వ = నీకు, అనుచితం = తగనిది, యత్ = ఏల, ఆత్మానం-ప్రశంససి = తన్నుబాగడుకొనుచున్నావో, యః = ఎవఁడు, స్వగుణాన్ = తనమంచిగుణములను, పరదోషాన్-వా = ఇతరులతప్పిదములనుగాని, కీర్తయతి = చెప్పుచున్నాఁడో, సః-కేవలం = వాఁడే, దుర్జనః = చెడ్డవాఁడు, సజ్జనస్తు = మంచివాఁడన్ననో, తథా = అట్లు, న వక్తి = మాటలాడఁడు.' ఉక్తంచ = అట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

61. లోకే = ప్రపంచమునందు, దుర్జనః = దుష్టుఁడు, స్వగుణాన్-వా = తన సుగుణములనుగాని, పరదోషాన్-వా = ఇతరులతప్పులనుగాని, వక్తుం = చెప్పుటకు, శక్నోతి = చాలియున్నాఁడు, సజ్జనః = సత్పురుషుఁడు, పరదోషాన్-వా = ఇతరుల తప్పిదములనుగాని, స్వగుణాన్-వా = తనసుగుణములనుగాని, వక్తుం = చెప్పుటకు, న శక్నోతి ఏవ = చాల నేచాలఁడు.

62. అన్యత్-చ = మఱియు, ఆయుః = తనజీవితకాలమును, విత్తం = ధనమును, గృహచ్ఛిద్రం = ఇంటిజగడమును, మన్త్రం = మంత్రమును, ఔషధసఙ్గమౌ = మందును సంభోగమును, దానం = ఈవిని, మాన-అవమానౌ-చ = తానుపొందిన మర్యాదను అమర్యాదను, నవ = తొమ్మిదింటిని, గోప్యాని = రహస్యములయిన వానినిగా,

రాజ న్నేత త్సింహాసనం దేవస్య విక్రమార్కస్య. స తు సంతుష్టః కోటిశోఽర్థిభ్యః ప్రయచ్ఛేత్. ఉక్తం చ:

నిరీక్షితే సహస్రం తు నియుతం తు ప్రజల్పితే,
హసితే లక్ష మాప్నోతి తుష్టేఽర్థీ కోటిశో నృపే. 68

ఏవంవిధ మౌదార్యం త్వయి విద్యతే?' శ్రుత్వా భోజరాజ స్తూష్ణీం ప్రత్యావర్తత.

ఇతి ప్రథమోపాఖ్యానమ్.

కారయేత్=చేయవలెను. ఇతి = అని, సాలభఞ్జికయా=బొమ్మచేత, ఉక్తం = చెప్పఁబడినమాటను, నిశమ్య = విని, విస్మితః = ఆశ్చర్యపడినవాఁడై, భోజరాజః = భోజమహారాజు, తాం = ఆ బొమ్మనుగూర్చి, అవదత్ = పలికెను. త్వయా = నీచే, సత్యం = నిక్కము, ఉక్తం = చెప్పఁబడెను. యః = ఎవఁడు, స్వగుణాన్ = తనగుణములను, కీర్తయతి = పొగడుకొనుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, మూర్ఖః = మూర్ఖుఁడే, మయా=నాచేత, ఆత్మనః=తనయొక్క, గుణాః=సుగుణములు, కీర్తితాః (ఇతి) యత్=పొగడుకొనఁబడినవి అనునదియేదో, తత్=అట్లు పొగడుకొనుట, అనుచితమ్-ఏవ=తగనిదే. ఏతత్ = ఇది, తిష్ఠతు=ఉండనీ, ఏతత్ = ఈ, సింహాసనం = సింహాసనము, యస్య = ఎవనిదో, తస్య = అతనియొక్క, ఔదార్య - ఆదికం=ఈవి మొదలుగాఁగల సుగుణమును, కథయ = చెప్పుము, మే - శ్రోత్రం = నాయొక్క చెవి, శ్రోతుం = వినుటకు, వాఞ్ఛతి = కోరుచున్నది. సాలభఞ్జికా=బొమ్మ, భణతి స్మ = పలికెను. భోరాజన్ = ఓనృపాలా, ఏతత్ - సింహాసనం = ఈ సింహాసనము, దేవస్య = ప్రభువగు, విక్రమార్కస్య = విక్రమార్కునిది, సతు = అతఁడన్ననో, సంతుష్టః = సంతోషపడినవాఁడై, కోటిశః = కోట్లుకోట్లుగా, అర్థిభ్యః=యాచకులకొఱకు, ప్రయచ్ఛేత్=ఇచ్చును. ఉక్తంచ=ఇట్లు చెప్పఁబడినది.

68. నృపే=విక్రమార్కమహారాజు, నిరీక్షితే = చూడఁబడఁగా, సహస్రం=వేయియు, ప్రజల్పితే - తు = మాటాడఁబడఁగా, నియుతం = పదివేలును, హసితే = చిఱునవ్వు నవ్వఁగా, లక్షం = లక్షయు, తుష్టే = మనస్సంతోషము పొందఁగా, కోటిశః = కోటియు, అర్థీ = యాచకుఁడు, ఆప్నోతి = పొందుచున్నాఁడు.

ఏవంవిధం = ఇటువంటి, ఔదార్యం = దాతృత్వము, త్వయి = నీయందు, విద్యతేకిం = ఉన్నదా? భోజరాజః=భోజభూపాలుఁడు, శ్రుత్వా = విని, తూష్ణీం=ఊరక, ప్రత్యావర్తత = మరలెను.

అథ ద్వితీయోపాఖ్యానమ్.

చిరేణ హుత్వాఽప్యనవాప్తకామితం
ద్విజం గిరౌ కుత్రచి దార్తచేతసమ్,
కృతార్థయామాస హి విక్రమోఽచిరా
ది తీహ పాఞ్చాలికయాఽభిధీయతే. 64

భూయోఽప్యేకదా భోజరాజః శుభముహూర్తే యావ ద్విక్రమార్కసింహాసన మారోఢు మాజగామ, తావ ద్ద్వితీయసోపానస్థా సాలభఞ్జికాఽభణత్:— 'భో భోజరాజ! విక్రమార్క స్యౌదార్యం యది త్వయి విద్యేత, తదాఽస్మి న్సింహాసనే సముపవిశ' రాజా,— 'సాలభఞ్జికే! త స్యౌదార్యాదికం కథయ.' సాలభఞ్జికా తు తద్వృత్తాన్తం వక్తు మారేభే:

ద్వితీయోపాఖ్యానమ్. (రెండవకథ).

64. చిరేణ = బహుకాలము, హుత్వాఽపి = వేల్చి వేల్చియు, అనవాప్తకామితం = కోరికను బొందనట్టివాఁడై, ఆర్తచేతసం=మనస్సునొచ్చినట్టి (పీడింపఁబడిన మనస్సుగల), కుత్రచిత్ - గిరౌ = ఒకానొక పర్వతమందలి, ద్విజం = బ్రాహ్మణుని, విక్రమః = విక్రమార్కమహారాజు, అచిరాత్ = త్వరితకాలములోపల, కృతార్థయామాస - హి = మనోరథపూర్తిచేఁ గృతార్థునిఁ జేసెనుగదా, ఇతి = అని, ఇహ=ఈరెండవకథయందు, పాఞ్చాలికయా = బొమ్మచేత, అభిధీయతే=చెప్పఁబడుచున్నది.

భూయః-అపి = వెండియు, ఏకదా = ఒకప్పుడు, భోజరాజః = భోజనృపాలుఁడు, శుభముహూర్తే = మంచివేళయందు, యావత్ = ఎప్పుడు, విక్రమార్కసింహాసనం = విక్రమార్కునియొక్క సింగపుగద్దియను, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, ఆజగామ = వచ్చెనో, తావత్ = అంతలోపల, ద్వితీయసోపానస్థా = రెండవమెట్టుమీఁదనున్న, సాలభఞ్జికా = బొమ్మ, అభణత్ = పలికెను. భో భోజరాజ = ఓ భోజరాజా, విక్రమస్య = విక్రమార్కునియొక్క, ఔదార్యం = తెగువ, త్వయి = నీయందు, విద్యేత-యది = ఉండునేని, తదా=అప్పుడు, అస్మిన్ - సింహాసనే = ఈసింహాసనమునందు, ఉపవిశ = కూర్చుండుము. రాజా - ఆహ = భోజరాజడిగెను. సాలభఞ్జికే = ఓ బొమ్మా, తస్య=ఆ విక్రమార్కునియొక్క, ఔదార్య - ఆదికం= తెగువ మొదలగుదానింగూర్చి, కథయ=చెప్పుము. సాలభఞ్జికా-తు = బొమ్మయన్ననో, తత్ వృత్తాంతం = ఆసంగతింగూర్చి, వక్తుం = చెప్పుటకు, ఆరేభే = మొదలిడెను.

విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వ న్నేకదా చారా నాహూయాబ్రవీత్:— 'సర్వతః పృథివీం పరిభ్రమత. యత్ర యత్ర కౌతుకప్రదం తీర్థం దేవాయతన మన్యాని వా తథావిధాని విలోకయథ. తన్మమ నివేదయత'. చారాస్తు 'య దాజ్ఞాపయతి దేవ' ఇతి నిష్క్రాన్తాః. అథైకదా దేశాన్తరం పరిభ్రమ్యాగతః కశ్చి ద్దూతో రాజానం ప్రణమ్య వ్యజిజ్ఞపత్:—"దేవ!-చిత్రకూటపర్వతనికటతపోవనమధ్యే మనోహరః కశ్చి ద్దేవాలయో౽స్తి. తత్ర చ పర్వతే అత్యుదగ్రాచ్ఛిఖరాద్విమలా కాపి జలధారా పతతి. తత్ర స్నానమాత్రేణ మహాపాతకాదీ న్యపి నశ్యన్తి. కించ, యస్తు పాపీయా న్స్నాన మాచరతి త స్యాఙ్గా దతీవ కలుష ముదకం నిస్సరతి. తేన స పూతో భవతి. అన్య

విక్రమాదిత్యః=విక్రమార్కమహారాజు, రాజ్యం - కుర్వన్ = రాజ్యపాలనము చేయుచు, ఏకదా = ఒకనాఁడు, చారాన్=వేఁగులను, ఆహూయ = పిలిచి, అబ్రవీత్ = పలికెను. సర్వతః = అంతటను, పృథివీం = భూమిని, పరిభ్రమత = చుట్టుఁడు. యత్ర యత్ర=ఎచ్చటెచ్చట, కౌతుకప్రదం=వింతయొదవునట్టి, తీర్థం = పుణ్యతీర్థమును, దేవాయతనం = దేవాలయమును, అన్యానివా = ఇతరములైన, తథావిధానివా = అట్టివికాని, విలోకయథ = చూడుఁడు. తత్ = దానిని, మమ = నాకు, నివేదయత = తెలుపుఁడు. చారాః-తు = వేఁగులును, "యత్ = దేనిని, దేవః=దేవరవారు, ఆజ్ఞాపయతి = ఉత్తరువిచ్చుచున్నారో, (దానినట్లె చేసెదము), ఇతి=అని, నిష్క్రాన్తాః=వెడలిపోయిరి. అథ=తర్వాత, ఏకదా = ఒకనాఁడు, దేశాన్తరం=ఇతరదేశమునందు, పరిభ్రమ్య = తిరిగి, ఆగతః=వచ్చిన. కశ్చిత్ = ఒకానొక, దూతః=దూత, రాజానం=రాజును, ప్రణమ్య=నమస్కరించి, వ్యజిజ్ఞపత్ = విన్నవించెను:—దేవ=ఓప్రభూ!, చిత్ర...మధ్యే-చిత్రకూటపర్వత = చిత్రకూటపర్వతము యొక్క, నికట=చేరువయందలి, తపోవన=ఆశ్రమముయొక్క, మధ్యే = నడుమను, మనోహరః=ఇంపయిన, కశ్చిత్ = ఒకానొక, దేవాలయః=గుడి, అస్తి = ఉన్నది. తత్ర-పర్వతే-చ = ఆపర్వతమునందే, అతి-ఉదగ్రాత్ = మిక్కిలి యెత్తయిన, శిఖరాత్=కొననుండి, విమలా = నిర్మలమైన, కా౽పి = ఒకానొక, జలధారా = నీటిధార, పతతి = పడుచున్నది. తత్ర = అచ్చట, స్నానమాత్రేణ = స్నానము చేయుటచేతనే, మహాపాతక-ఆదీని-అపి = పంచమహాపాతకములు మొదలుగాఁగలవి సైతము, నశ్యన్తి = క్షీణించుచున్నవి. కించ = మఱియు, యః-తు = ఎవఁడైతే, పాపీయాన్ = పాపాత్ముఁడు, స్నానం = స్నానమును, ఆచరతి = చేయుచున్నాఁడో, తస్య = అతనియొక్క, అఙ్గాత్ = శరీరమువలన, అతీవ = మిక్కిలి, కలుషం=మాలికిగైన, ఉదకం=జలము, నిస్సరతి=వెడలుచున్నది. తేన=అట్లు స్రవించుటచేత, సః = ఆపాపాత్ముఁడు, పూతః = పరిశుద్ధుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అన్యచ్చ = ఇంతియకాక, తత్ర = ఆదేవాలయముకడ, కశ్చిత్ - బ్రాహ్మణః = ఒక

చ్ఛృ.తత్ర కశ్చిద్బ్రాహ్మణో మహతి హోమకుణ్డే ప్రతిదినం హోమం కరోతి.న జానే తస్య కతి వత్సరా గతా ఇతి. ప్రతిదినం కుణ్డాద్బహిః ప్రేరితం భస్మ పర్వతాకారవదస్తి. స కేనాపి న భాషతే, ఏవమతివిచిత్రం స్థానమద్రాక్షీదయం జనః.తదుపరి దేవః ప్రమాణ''మితి విరరామ.తచ్ఛ్రుత్వా రాజా స్వయమేకాకీ తేన సహ తం గిరిం గత్వా పరమానన్దం ప్రాప్య, 'అహో! పవిత్రమిదం స్థానమ్! అత్ర సాక్షాజ్జగదమ్బికా వసతి! పశ్యత ఏవ మే మనో నిర్మలం భవతి. కిం పునశ్చిరం నివసతామ్?'ఇత్యుక్త్వా తత్ర నిర్ఝరే స్నాత్వా దేవతాం ప్రణమ్య యత్ర బ్రాహ్మణో హోమం కరోతి తత్ర గత్వా తమపృచ్ఛత్; బ్రాహ్మణః—యదా సప్తర్షి మణ్డలం రేవతీప్రథమచరణ

విప్రుఁడు, మహతి=గొప్పదైన, హోమకుండే=హోమముచేయుగుండమునందు, ప్రతిదినం = దినదినమును, హోమం = వేల్మిని, కరోతి = చేయుచున్నాఁడు, తస్య = అతనికి, కతి-వత్సరాః=ఎన్నియేండ్లు, గతాః=కడచినవో, ఇతి = అని, నజానే = ఎఱుఁగను. ప్రతిదినం = దినదినము, కుణ్డాత్ - బహిః=గుండమునకువెలుపట, ప్రేరితం = త్రోయఁబడిన, భస్మ = బూది, పర్వత-ఆకారం = కొండంతయాకారము గలదిగా, అస్తి=ఉన్నది. సః=అతఁడు, కేన-అపి = ఒకనితోను, నభాషతే=మాటలాడఁడు. ఏవం = ఇట్లు, అతివిచిత్రం = కడువింతయైన, స్థానం = తావును, అయం-జనః = ఈభృత్యుఁడు (నేను), అద్రాక్షీత్ = చూచినాఁడు. తత్-ఉపరి = దానికిమీఁద, దేవః-ప్రమాణం=దేవరవారిచిత్తము, ఇతి = అని, విరరామ = ఊరకుండెను. తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, స్వయం = తాను. ఏకాకీ = ఒంటరిగా, తేనసహ = వానితోఁగూడ, తం-గిరిం = ఆపర్వతమునకు, గత్వా= వెళ్లి, పరమ-ఆనన్దం=ఎక్కువైన సంతోషమును, ప్రాప్య = పొంది, అహో = ఆహా, ఇదం - స్థానం = ఈతావు, పవిత్రం = పావనమైనది, అత్ర = ఇచ్చట, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా, జగదంబికా = లోకమునకుఁ దల్లియగు పార్వతి, వసతి = వేంచేసియున్నది. మే=నాకు, పశ్యత-ఏవ = చూచుచుండఁగనే, మనః = మనస్సు, నిర్మలం = తేటగా, భవతి = అగుచున్నది. చిరం = బహుకాలము, నివసతాం = ఉండువారికి, కింపునః=ఇఁక నేమి చెప్పవలె!'' ఇతి = అని, ఉక్త్వా = చెప్పి, తత్ర = ఆ, నిర్ఝరే = సెలయేటియందు, స్నాత్వా = స్నానముచేసి, దేవతాం = కాళికను, ప్రణమ్య = మ్రొక్కి, యత్ర = ఎచ్చట, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడు, హోమం-కరోతి = వేల్మి వేల్చుచున్నాఁడో, తత్ర = అచ్చటికి, గత్వా = వెళ్లి, తం = ఆబ్రాహ్మణుని, అపృచ్ఛత్ = అడిగెను. బ్రాహ్మణః-(అహ) = బ్రాహ్మణుఁడు బదులుపలికెను. యదా = ఎన్నఁడు, సప్తర్షి మణ్డలం=సప్తర్షులగుంపు, రేవతీప్రథమచరణం = రేవతీనక్షత్రము మొదటిపాదము(నందు)ను, అధ్యాస్త = ఎక్కెనో (ప్రవేశించెనో), తదా = అప్పుడు, అహం =

మధ్యాస్త, తదాఽహ మయతిషి. ఇదానీం త దశ్విన్యాం నక్షత్రే తిష్ఠతి. జుహ్వతో మే వర్షశత మభూత్. తథాఽపి దేవతా ప్రసన్నా నాభూత్.' ఇతి చ్ఛ్రుత్వా రాజా స్వయం దేవతాం స్మృత్వా జుహావ. తథాపి దేవతా ప్రసాదం న విదధే. అనన్తర మిష్ట సాహసో రాజా స్వశిర ముత్కృత్య జుహో మీతి యావత్ కణ్ఠే ఖడ్గం నిచిక్షేప, తావ ద్దేవతా కృపాణం గృహీత్వాఽబ్రవీత్ :—'భోః సాహసిక! ప్రసన్నాఽస్మి. వరం వృణీష్వ.' రాజా.—'అయం బ్రాహ్మణ శ్చిరా దతినియతో జుహోతి. కుతోఽస్య మమేవ ప్రసాదం న చకర్థ?' దేవతా.—"భో రాజన్! అయం చిరా దనుతిష్ఠ త్యేవ. పర మస్య చేతః స్వస్థం న బభూవ. చఞ్చలహృదయస్య తపః ఫలాయ న కల్పతే. ఉక్తం చ,

---

నేను, అయతిషి = పూనితిని. ఇదానీం = ఇప్పుడు, తత్ = ఆసప్తర్షులగుంపు, అశ్విన్యాం-నక్షత్రే = అశ్వినీనక్షత్రమునందు, తిష్ఠతి = ఉన్నది. జుహ్వతః = వేల్చుచున్న, మే = నాకు, వర్షశతం = నూఱేండ్లు, అభూత్ = ఆయెను. నూఱేండ్లనుండి వేల్చుచున్నాననుట. తథాఽపి = అయినను, దేవతా = అంబిక, ప్రసన్నా-నాభూత్ = ప్రత్యక్షము కాలేదు. తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, స్వయం = తానుగా, దేవతాం = వేల్పును, స్మృత్వా = తలఁచి, జుహావ = హోమముచేసెను. తదాఽపి = అప్పుడును, దేవతా = ఇష్టదేవత, ప్రసాదం = అనుగ్రహమును, న విదధే = చేయలేదు. అనన్తరం = తర్వాత, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, ఇష్టసాహసః = కోరఁబడిన తెంపుగలవాఁడై, స్వశీర్షం = తనతలను, ఉత్కృత్య = నఱికి, జుహోమి = వేల్చెదను. ఇతి = అని, యావత్ = ఎంతలోపల, కణ్ఠే = మెడపై, ఖడ్గం = కత్తిని, నిచిక్షేప = ఉంచెనో, తావత్ = అంతలోపల, దేవతా = అంబిక, కృపాణం = కత్తిని, గృహీత్వా = కైకొని, అబ్రవీత్ = పలికెను. భో సాహసిక = ఓ తెగవరీ, ప్రసన్నాఽస్మి = ప్రీతురాల నయితిని. వరం = ఇష్టమును, వృణీష్వ = కోరుము. రాజా-(ఆహ) = రాజు (అడిగెను) అయం-బ్రాహ్మణః = ఈబ్రాహ్మణుఁడు, చిరాత్ = బహుకాలమునుండి, అతినియతః = కడునియమముగలవాఁడై, జుహోతి = హోమముచేయుచున్నాఁడు. కుతః = ఏల, మమ-ఇవ = నాకువలె, అస్య = ఈ బాఁపనికి, ప్రసాదం = అనుగ్రహమును, నచకర్థ = చేయవైతివి? దేవతా (అబ్రవీత్) = దేవి పలికెను. భో రాజన్ = ఓరాజా, అయం = ఇతఁడు, చిరాత్ = బహు కాలము నుండి, అనుతిష్ఠతి-ఏవ = హోమము చేయుచునేయున్నాఁడు. పరం = అయితే, అస్య = ఇతనికి, చేతః = మనస్సు, స్వస్థం = నెమ్మదిపడ్డదిగా, నబభూవ = కాలేదు. చఞ్చలహృదయస్య = చపలమగు మనస్సుగలవానియొక్క, తపః = తపస్సు (జపము మొదలగునవి,) ఫలాయ = అక్కఱకొఱకు, న కల్పతే = సమర్థము కాఁజాలదు, ఉక్తంచ = అట్లు చెప్పఁబడినది.

అఙ్గుళ్యగ్రేణ యజ్జప్తం యజ్జప్తం పర్వలఙ్ఘనైః,
వ్యగ్రచిత్తేన యజ్జప్తం త్రివిధం నిష్ఫలం భవేత్. 65

తథా చ; న కాష్ఠే విద్యతే దేవో న పాషాణే న మృణ్మయే,
భావే హి విద్యతే దేవ స్తస్మా ద్భావో హి కారణమ్. 66

కించ, మన్త్రే తీర్థే ద్విజే దైవే దైవజ్ఞే భేషజే గురౌ,
యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధి ర్భవతి తాదృశీ. 67

రాజా.—'యది ప్రసన్నా జాతా మమ, తర్హ్యస్య బ్రాహ్మణస్య మనోరథం సంపూరయ.' దేవీ.—''భో విక్రమ! మహాద్రుమ ఇవ స్వదేహాశ్రమ మవిగణయ్య పరశ్రమం పరిహరసి. ఉక్తం చ,

---

65. అఙ్గుళి-అగ్రేణ = వ్రేలికొనతో, యత్ = ఏమంత్రము, జప్తం=జపము చేయఁబడినదో, యత్ = ఏమంత్రము, పర్వలఙ్ఘనైః = గణుపులుదాఁటి లెక్కించుటచేత, జప్తం = జపింపఁబడినదో, వ్యగ్రచిత్తేన = చపలచిత్తముచేత, యత్ = ఏది, జప్తం = జపింపఁబడినదో, తత్ = అ, త్రివిధం = ముత్తెఱఁగులైన, జపం= జపము, నిష్ఫలం = ప్రయోజనములేనిది, భవేత్ = అగును. తథాచ = అట్లే (మఱియొకటి).

66. దేవః = ఈశుఁడు, కాష్ఠే = కొయ్యయందు, న విద్యతే = లేఁడు. పాషాణే = ఱాతియందు, న = లేఁడు. మృణ్మయే = మంటిబొమ్మయందు, న = లేఁడు. దేవః=భగవంతుఁడు, భావే హి = మనస్సనందే, విద్యతే = ఉన్నాఁడు. తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, భావః - హి = మనస్సే, కారణం = ముఖ్యము.

67. కించ=మఱియు, మన్త్రే=మంత్రమునందును, తీర్థే=పుణ్యస్థలమునందును, ద్విజే = విప్రునియందును, దైవే = దేవునియందును, దైవజ్ఞే = జోస్యునియందును, భేషజే = ఔషధమునందును, గురౌ = గురువునందును, యత్ర = పైవానిలో దేనియందు, యాదృశీ - భావనా = ఎట్టితలంపు, (అస్తి = ఉన్నదో.) తాదృశీ=అట్టి, సిద్ధిః = నెఱవేర్పు, భవతి = కలుగుచున్నది. రాజా - (ఆహ)= రాజిట్లనెను. మమ=నాకు, ప్రసన్నా = ప్రత్యక్షమైనదానవు, జాతా-యది = అయితివేని, తర్హి = అయితే, అస్య-బ్రాహ్మణస్య = ఈవిప్రునికి, మనోరథం = కోరికను, సంపూరయ=నిండింపుము. దేవీ (ప్రాహ) = దేవి పలికెను. భో-విక్రమ = ఓవిక్రమార్కనృపాలా, మహాద్రుమ-ఇవ = గొప్పచెట్టువలె, స్వ-దేహ-శ్రమం = తనయొడలిబడలికను, అవిగణయ్య = లక్ష్యపెట్టక, పరశ్రమం = ఒరులకష్టమును, పరిహరసి= పోఁగొట్టుచున్నావు. ఉక్తంచ = (అట్లు) చెప్పఁబడియున్నది.

ఛాయా మన్యస్య కుర్వన్తి స్వయం తిష్ఠన్తి చాతపే,
ఫలన్తి చ పరార్థేషు నాత్మహేతో ర్మహాద్రుమాః. 68

తథా చ, పరోపకారాయ వహన్తి నిమ్నగాః
పరోపకారాయ దుహన్తి ధేనవః,
పరోపకారాయ ఫలన్తి భూరుహాః
పరోపకారాయ సతాం విభూతయః. 69

ఇతి రాజానం స్తుత్వా బ్రాహ్మణస్య మనోరథ మాపూ ర్యాన్తరధాత్. తతో రాజా స్వనగర మగమత్.

ఇతీమాం కథాం కథయిత్వా సా సాలభఞ్జికా భోజ మబ్రవీత్:—'త్వ మేత దాసన మారోఢు మభిలషసి. విక్రమార్కగుణా స్తు త్వయి న దృశ్యన్తే.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి ద్వితీయోపాఖ్యానమ్.

---

68. మహాద్రుమాః = గొప్పచెట్లు, ఆత్మహేతోః = తననిమిత్తము, న = కాక, ఛాయాం = నీడను, అన్యస్య = వేఱొకనికి, కుర్వన్తి = చేయుచున్నవి. స్వయం = తాము, ఆతపే = ఎండయందు, తిష్ఠన్తిచ = ఉన్నవి. పరార్థేషుచ = ఇతరులకార్యము లందే, ఫలన్తి = కాచుచున్నవి. తథాచ = అట్లే (చెప్పఁబడినది).

69. పరోపకారాయ = ఇతరులయుపకారమునిమిత్తము, నిమ్నగాః = నదులు, వహన్తి = పాఱుచున్నవి. ధేనవః = ఆవులు, పరోపకారాయ = ఇతరుల మేలునిమిత్తము, దుహన్తి = పితుకుచున్నవి. భూరుహాః = చెట్లు, పరోపకారాయ = ఇతరుల యుపకారము నిమిత్తము, ఫలన్తి = పండ్లు పండుచున్నవి. పర-ఉపకారాయ = ఇతరుల కుపకారముచేయుటకొఱకు, సతాం = సజ్జనులయొక్క, విభూతయః = కలుములు (భవన్తి = అగుచున్నవి).

ఇతి = అని, రాజానం = రాజును, స్తుత్వా = పొగడి, బ్రాహ్మణస్య = విప్రునియొక్క, మనోరథం = కోరికని, ఆపూర్య = నిండించి, అంతరధాత్ = అంతర్ధానమయ్యెను. తతః = తర్వాత, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, స్వనగరం = తనపురమునకు, అగమత్ = పోయెను. ఇతి = అని, ఇమాం-కథాం = ఈకథను, కథయిత్వా = చెప్పి, సా-సాలభఞ్జికా = ఆబొమ్మ, భోజం = భోజరాజునుగూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. త్వం = నీవు, ఏతత్-ఆసనం = ఈసింహాసనమును, ఆరోఢుం-అభిలషసి = ఎక్కఁగోరుచున్నావు. త్వయి = నీయందు, విక్రమార్కగుణాః-తు = విక్రమార్కుని గుణములన్ననో, న దృశ్యన్తే = కనఁబడవు.

తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = భోజమహారాజు, తూష్ణీం = ఊరక, బభూవ = ఉండెను.

అథ తృతీయోపాఖ్యానమ్.

దత్తాని చత్వారి మహార్ణవేన రత్నాన్యసౌ విక్రమభూమిపాలః,
మహీసురాయ ప్రదదావితీమాం కథాం తృతీయా ప్రతిమాఽభిధత్తే.

పునరపి భోజే కదాచిత్ సింహాసన మారోఢు మాగతే, తృతీయా సాలభఞ్జికాఽవదత్:—'భో రాజన్! నైతత్సింహాసనం తే సాధ్యాసితవ్యం, యస్మిన్ విక్రమస్యౌదార్యం విద్యతే.' భోజః.—'సాలభఞ్జికే! తస్యౌదార్యవృత్తాన్తం బ్రూహి.' సాలభఞ్జికా.—రాజన్! యది శ్రోతుం వాఞ్ఛసి తర్హి కథయామి:—

విక్రమార్కసదృశో భూమణ్డలే కోఽపి నాస్తి. తస్య చేతస్యణుమాత్రోఽపి వికల్పో నాసీత్. ఉక్తం చ,

---

తృతీయోపాఖ్యానమ్. (మూఁడవ కథ.)

70. అసౌ=ఈ, విక్రమభూమిపాలః=విక్రమార్కమహారాజు, మహార్ణవేన = మహాసముద్రునిచేత, దత్తాని = ఈయఁబడిన, చత్వారి=నాలుగు, రత్నాని = రతనములను, మహీసురాయ=బ్రాహ్మణునికి, ప్రదదౌ = ఇచ్చెను, ఇతి=అని, ఇమాం-కథాం= ఈకథను, తృతీయా=మూఁడవ ప్రతిమా=బొమ్మ, అభిధత్తే=చెప్పుచున్నది.

పునరపి = మఱల, భోజే = భోజరాజు, కదాచిత్ = ఒకప్పుడు, సింహాసనం= సింహాసనమును, ఆరోఢుం=ఎక్కుటకు, ఆగతే=రాఁగా, తృతీయా=మూఁడవ, సాలభఞ్జికా=బొమ్మ, అవదత్ = చెప్పెను. "భో రాజన్ = ఓరాజా! యస్మిన్ =ఏరాజునందు, విక్రమస్య = విక్రమార్కనరపాలునియొక్క, ఔదార్యం = దాతృత్వము, విద్యతే=ఉన్నదో, తేన=అతనిచేత, ఏతత్ - సింహాసనం = ఈసింహాసనము, అధ్యాసితవ్యం = ఎక్కికూర్చుండఁదగినది. భోజః - అహా=భోజుఁడడిగెను. సాలభఞ్జికే= ఓబొమ్మా, తస్య = అవిక్రమార్కునియొక్క, ఔదార్యవృత్తాన్తం = దానకథను, బ్రూహి=చెప్పుము? సాలభఞ్జికాఽ(వదత్) = బొమ్మచెప్పెను. రాజన్ = ఓరాజా!, శ్రోతుం = వినుటకు, వాఞ్ఛసి యది = కోరుదువేని, తర్హి = ఇప్పుడు, కథయామి= చెప్పెదను.

భూమణ్డలే=భూప్రదేశమునందు, విక్రమార్కసదృశః = విక్రమార్కునితో సాటియగురాజు, కోఽపి = ఒక్కఁడును, నాస్తి = లేఁడు. తస్య = అతనియొక్క, చేతసి=మనసునందు, అణుమాత్రోఽపి = ఇంచుకంతయైనను, వికల్పః = వేఱుపాటు, నాసీత్ =లేకుండెను. ఉక్తంచ=చెప్పఁబడినది.

అయం నిజః పర శ్చేతి వికల్పో లఘుచేతసామ్,
పున స్తూదారచిత్తానాం వసు ధైవ కుటుమ్బినీ. 71

సాహసేన దీనరక్షణేన ధైర్యేణ చ తత్సమో నాస్తి, యత ఇన్ద్రాదయోఽపి తం సహాయ మకుర్వన్త. ఉక్తం చ,

ఉద్యోగః సాహసం ధైర్యం బుద్ధిః శక్తిః పరాక్రమః,
ష డేతే యస్య తిష్ఠన్తి తస్య దేవోఽపి శఙ్కతే. 72

అన్యచ్చ, య స్త్వతిథీనాం మనోరథం పూరయతి త స్యేప్సితం దేవః సంపాదయతి. తథా చోక్తమ్,

కృతో వినిశ్చయః పుంసా దేవః పూరయ తీప్సితమ్,
విష్ణుచక్రం గరుత్మాం శ్చ నా స్తి తస్య య దాహవే. 73

---

71. అయం=వీఁడు, నిజః = తనవాఁడు, (అయం=వీఁడు), పరశ్చ = పొరుగువాఁడు, ఇతి=అనెడి, వికల్పః = వేఱుగుబుద్ధి, లఘుచేతసాం = అల్పబుద్ధిగలవారికి, (భవతి=కలుగుచున్నది). పునస్తు=అయితే, ఉదారచిత్తానాం = బారుబుద్ధి గలవానికి, వసుధైవ=భూమియే, కుటుమ్బినీ=భార్య, (పోషణయోగ్యమైనది).

సాహసేన=తెగువచేతను, దీనరక్షణేన=పేదలఁ గాపాడుటచేతను, ధైర్యేణ = మగఁటిమిచేతను, తత్సమః=అతనితో సమానుఁడు, నాస్తి=లేఁడు, యతః=ఎందువలన, ఇన్ద్రాదయః-అపి = ఇంద్రుఁడు మొదలగువారుగూడ, తం = అతనిని, సహాయం = తోడుగా, అకుర్వన్త=చేసికొనిరో, ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడినది.

72. ఉద్యోగః=ప్రయత్నము, సాహసం=తెంపు, ధైర్యం=దిట్టతనము, బుద్ధిః=తెలివి, శక్తిః=శక్తి, పరాక్రమః=వశీకరణశక్తి, షట్ ఏతే=ఈఆఱును, యస్య=ఎవనికి, తిష్ఠన్తి=ఉన్నవో, తస్య=అతనికి, దేవః-అపి=ఈశ్వరుఁడును, శఙ్కతే=భయపడుచున్నాఁడు. అన్యచ్చ=మఱియును, యః - తు = ఎవఁడైతే, అతిథీనాం=యాచకుల యొక్క, మనోరథం=కోరికలను, (జా. ఏ.) పూరయతి=నింపుచున్నాఁడో, తస్య = వానియొక్క, ఈప్సితం=కోరికలను, (జా. ఏ.) దేవః=ఈశ్వరుఁడు, సంపాదయతి = నెఱవేర్చుచున్నాఁడు. తథాచ = ఉక్తమ్=అట్లు చెప్పఁబడినది.

73. పుంసా=పురుషునిచేత, వినిశ్చయః = గట్టియేర్పాటు, కృతః = చేయఁబడినది, దేవః=భగవంతుఁడు, ఈప్సితం=కోరికను, పూరయతి = నింపుచున్నాఁడు, యత్=ఏకారణమువలన, ఆహవే=యుద్ధమునందు, తస్య = అతనికి, విష్ణుచక్రం = సుదర్శనమును, గరుత్మాంశ్చ = గరుడుఁడును, నాస్తి=లేఁడో.

తథా చ, ఉత్సాహసంపన్న మదీర్ఘసూత్రం
క్రియావిధిజ్ఞం విషయే ష్వసక్తమ్,
శూరం కృతజ్ఞం దృఢనిశ్చయం చ
లక్ష్మీః స్వయం వాఞ్ఛతి వాసహేతోః. 74

ఏవం సకలగుణాధివాసో విక్రమార్కః, సర్వసంపత్పరిపూర్ణః సకల మపి మహీమణ్డలం పాలయ న్నేకదా స్వమన స్యచిన్తయత్:—

అనిత్యోఽయంసంసారః, కదాకస్య కిం భవిష్య తీతి న జ్ఞాయతే. అతః సముపార్జితం ద్రవ్యం న దానభోగాదినా వినా సఫలం భవతి. తస్య సత్పాత్రే దానమేవ ప్రథమం ఫలమ్. యస్య త న్న భవేత్ తన్నాశ మేవ ప్రాప్నుయాత్. ఉక్తం చ,

---

తా. విష్ణువేషముదాల్చి రాజకన్యను స్వీకరించిన కౌలికునికి యుద్ధమునందు విష్ణువు తోడ్పడి ఆతనగరుడచక్రముల సాయముచే వానికి జయముఁ గలుగఁజేసినను కథ ననుసంధించుకొనవలయును.

74. తథాచ=అట్లే మఱియొకటి, ఉత్సాహ-సంపన్నం=పట్టుదలతోఁ గూడిన వానిని, అదీర్ఘసూత్రం=మందుఁడు గానివానిని, క్రియావిధిజ్ఞం=కార్యపునడవడులను దెలిసినవానిని, విషయేషు = ఇంద్రియగోచరవస్తువులందు, అసక్తం = ఆసక్తిలేనివానిని, శూరం=ధైర్యము గలవానిని, కృతజ్ఞం=చేసినమేలుమఱవనివానిని, దృఢనిశ్చయంచ= గట్టిమనోభావముగలవానిని, లక్ష్మీః=సంపద, స్వయం=తానే, వాసహేతోః = ఉనికి నిమిత్తమయి, వాఞ్ఛతి=కోరుచున్నది.

ఏవం = ఇట్లు, సకల...వాసః - సకల = అన్ని, గుణ = సుగుణములకు, అధివాసః=ఉనికిపట్టగు, విక్రమార్కః = విక్రమార్కమహారాజు, సకలం-అపి = అంతటిని, మహీమణ్డలం=భూమండలమును, పాలయన్=రక్షించుచు, ఏకదా=ఒకనాఁడు, స్వమనసి=తనమనమున, అచిన్తయత్=యోచించెను. అయం - సంసారః = ఈసంసారము, అనిత్యః = శాశ్వతమైనదికాదు. కదా = ఎప్పుడు, కస్య=ఎవనికి, కిం = ఏమి, భవిష్యతి=సంభవింపఁగలదో, ఇతి=అని, న జ్ఞాయతే=తెలియఁబడదు. అతః=కనుక, సముపార్జితం=సంపాదింపఁబడిన, ద్రవ్యం=ధనము, దాన...దినావినా-దాన=ఈవి, భోగ=అనుభవించుట, ఆదినా-వినా = మొదలుగాఁగలవి లేక, సఫలం=సార్థకము, న భవతి=కాదు. తస్య = ఆధనమునకు, సత్పాత్రే=యోగ్యునియందు, దానమేవ = ఇచ్చుటయే, ప్రథమం=మొదటిదైన, ఫలం=ప్రయోజనము, యస్య = ఏధనమునకు, తత్=అది, న భవేత్=లేదో, తత్=ఆధనము, నాశమేవ = తఱుగుదలనే, ప్రాప్నుయాత్=పొందును. ఉక్తంచ = అట్లు చెప్పఁబడినది.

దానం భోగో నాశ స్తిస్రో గతయో భవన్తి విత్తస్య,
యస్న దదాతి న భుఙ్క్తే తస్య తృతీయా గతిర్భవత్యేవ. 75

తథా చ, దాతవ్యం భోక్తవ్యం సతి విభవే సంగ్రహో న కర్తవ్యః,
పశ్యేహ మధుకరాణాం సంచితమర్థం హరన్తి లోకేఽన్యే. 76

కిం చ, అనుభవతి దత్తవిత్తం మాన్యం మానయత సజ్జనం భజత,
అతిపరుషపవనలులితా దీపశిఖేవాతిచఞ్చలా లక్ష్మీః. 77

అపి చ, ఉపార్జితానాం విత్తానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్,
తటాకోదరసంస్థానాం పరీవాహ ఇ వామ్భసామ్. 78

---

75. దానం = ఈవి, భోగః=అనుభవము, నాశః = తఱుగుబడి, తిస్రః=ఈ మూఁడు, గతయః=పోకడలు, విత్తస్య=ధనమునకు, భవన్తి=కలుగుచున్నవి. (నరః= మనుష్యుఁడు.) యత్=ఏధనమును, న దదాతి=ఇయ్యఁడో, (యత్ = దేనిని,) నభు ఙ్క్తే=అనుభవింపఁడో, తస్య=అధనమునకు, తృతీయా=మూఁడవ, గతిః = పోకడ (నాశము,) భవత్యేవ=కలుగుచునేయున్నది.

76. తథాచ=అట్లే, దాతవ్యం=ఈయఁదగినది, భోక్తవ్యం = అనుభవింపఁదగి నది. విభవే-సతి=కలిమియుండఁగా, సంగ్రహః=చేర్చిపెట్టుట (లోభము). న-కర్త వ్యః=చేయఁదగినదికాదు. పశ్య=చూడు. ఇహ - లోకే = ఈభూలోకమున, మధు కరాణాం=తుమ్మెదలయొక్క, సంచితం = చేర్చిపెట్టిన, అర్థం=ధనమును (తేనెను), అన్యే=ఇతరులు, హరన్తి=లాగికొనిపోవుచున్నారు.

77. కించ=మఱియు, (జనాః=ఓజనులారా), విత్తం=ధనమును, అనుభవత= మీ రనుభవింపుఁడు. దత్త=దానముచేయుఁడు, మాన్యం=పెద్దవానిని, మానయత = గౌరవింపుఁడు. సజ్జనం = సత్పురుషుని, భజత=సేవింపుఁడు. అతిపరుష...లులితా - అతి=మిక్కిలి, పరుష=వడిగల, పవన=గాలిచేత, లులితా=కదలింపఁబడిన, దీపశిఖా- ఇవ=దీపపుఁ గొనవలె, లక్ష్మీః=కలిమి, అతిచఞ్చలా=మిక్కిలి కదలుస్వభావముగలది (ఒకచోటనే యుండునదికాదు).

78. తటాక-ఉదరసంస్థానాం-తటాక=చెరువుయొక్క, ఉదర = లోపల, సంస్థానాం=ఉనికిగలయట్టి, అమ్భసాం=నీటికి, పరీవాహ-ఇవ=అలుఁగువలె, ఉపార్జి తానాం=సంపాదింపఁబడిన, విత్తానాం=ధనములకు, త్యాగ-ఏవ=ఈవియే, రక్షణం- హి = కాపుదలగదా.

ఇత్యేవం విచార్య సర్వస్వదక్షిణం కమపి యజ్ఞం కర్తు ముపాక్రమత. తతః శిల్పిభి రతిమనోహరం యజ్ఞాయతనం కారయామాస. సర్వా అపి యజ్ఞసామగ్రీః సంపాదయామాస. దేవర్షి యక్ష గన్ధర్వ సిద్ధాదీ నాహ్వాయయత్. బ్రాహ్మణాశ్చ సమాజగ్ముః. సర్వే రాజానో బాన్ధవా శ్చ. త త్రాన్తరే రాజా సముద్రాహ్వానాయ కఞ్చన బ్రాహ్మణం ప్రైషయత్. సోఽపి సముద్రతీరం గత్వా గన్ధపుష్పాక్షతాదిభిః సముద్ర మభ్య ర్చ్యాబ్రవీత్:—'భగవన్! రత్నాకర! విక్రమార్కో యజ్ఞం కరిష్యతి. తేన ప్రేషితోఽహం త్వదాహ్వానార్థం సమాగతోఽస్మి.' ఇతి జలమధ్యే పుష్పాఞ్జలిం విక్షిప్య క్షణం తస్థౌ. తత్ర న కోఽపి ప్రత్యువాచ. తతో బ్రాహ్మణ స్తటా న్నివృత్య యథాగతం యావ దాజగామ, తావ ద్దేదీప్యమానశరీరః కశ్చిన్మహీసురః సమాగత్య

ఇతి-ఏవం=ఈలాగు, విచార్య=ఆలోచించి, సర్వస్వదక్షిణం=సకలధనము దక్షిణగాఁగల, కమపి=ఒకానొక, యజ్ఞం=యాగమును, కర్తుం=చేయుటకు, ఉపాక్రమత=ప్రారంభించెను. తతః = తర్వాత, శిల్పిభిః = వడ్రంగులచేత, అతిమనోహరం=మిక్కిలి సొబగయిన, యజ్ఞాయతనం=యజ్ఞశాలను, కారయామాస=చేయించెను.

సర్వాః=అన్ని, యజ్ఞసామగ్రీః-అపి = యజ్ఞమునకైన సంభారములను, సంపాదయామాస=సేకరించెను. దేవ ఋషి యక్ష గంధర్వ సిద్ధ-ఆదీన్=దేవతలు, ఋషులు, యక్షులు, గంధర్వులు, సిద్ధులు, మొదలుగాఁగలవారిని, ఆహ్వాయయత్=పిలిపించెను. బ్రాహ్మణాశ్చ=బ్రాహ్మణులును, సమాజగ్ముః=వచ్చిరి. సర్వే=అందఱు, రాజానః=రాజులును, బాన్ధవాశ్చ=బంధువులును, (సమాజగ్ముః=వచ్చిరి.) అత్ర-అన్తరే=ఇంతలోపల, రాజా=విక్రమనరపాలుఁడు, కఞ్చన=ఒకానొక, బ్రాహ్మణం=విప్రుని, సముద్రాహ్వానాయ=సముద్రుని బిలుచుటకై, ప్రైషయత్=పంపెను. సోఽపి=అతఁడును, సముద్రతీరం=సముద్రముగట్టును, గత్వా=పొంది, గన్ధ...దిభిః-గంధ=గంధము, పుష్ప=పువ్వులు, అక్షత=అక్షతలు, ఆదిభిః=మొదలుగాఁగలపూజాద్రవ్యములచేత, సముద్రం=సముద్రుని, అభ్యర్చ్య=పూజించి, అబ్రవీత్=పలికెను. భగవన్=పూజ్యుఁడవగు, రత్నాకర=ఓరత్నములకునికిపట్టగు సముద్రుఁడా, విక్రమార్కః=విక్రమార్కమహారాజు, యజ్ఞం=జన్నమును, కరిష్యతి=చేయఁగలఁడు. తేన=అతనిచేత, ప్రేషితః=పనుపఁబడినవాఁడనై, అహం=నేను, త్వత్-ఆహ్వానార్థం=నిన్నుఁ బిలుచుటకై, సమాగతః-అస్మి=వచ్చితిని. ఇతి=అని, జలమధ్యే=నీటినడుమ, పుష్పాంజలిం=పువ్వులదోసిలిని, విక్షిప్య=చల్లి, క్షణం=కొంతసేపు, తస్థౌ=ఉండెను. తత్ర=అచ్చట, కోఽపి-ఒక్కఁడును, న ప్రత్యువాచ=బదులుపలుకలేదు. తతః=తర్వాత, బ్రాహ్మణః=ఆవిప్రుఁడు, తటాత్=గట్టునుండి, నివృత్య=మఱలి, యథాగతం=వచ్చినదారినే, యావత్=ఎప్పుడు, ఆజగామ = వచ్చెనో, తావత్ = అప్పుడ, దేదీప్యమానశరీరః = మిక్కిలి వెలుఁగు

త మవదత్:—"త్వం కిల విక్రమే ణాస్మా నాహ్వాతుం ప్రేషితః. తేన యా సంభావ నా కృతా సాఽస్మాకం ప్రాప్తైవ. ఏత దేవ సుహృల్లక్షణం యత్ సమయే దానమానాది.
ఉక్తంచ, దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్య మాఖ్యాతి పృచ్ఛతి,
భుఙ్క్తే చ భోజయ త్యేవ షడ్విధం మిత్రలక్షణమ్. 79
గిరౌ మయూరో గగనే చ మేఘో
లక్షాన్తరేఽర్కః సలిలే చ పద్మమ్,
లక్షద్వయే గ్లౌః కుముదాని భూమౌ
యయోస్తు మైత్రీ న తయోర్హి దూరమ్. 80

శరీరము గలవాఁడైన, కశ్చిత్ = ఒకానొక, మహీసురః = బ్రాహ్మణుఁడు, సమాగత్య = వచ్చి, తం=అబ్రాహ్మణునిఁగూర్చి, అవదత్ = పలికెను. త్వం-కిల=నీవుగదా, విక్రమేణ=విక్రమార్కమహారాజుచేత, అస్మాకం=మమ్ము, ఆహ్వాతుం = పిలుచుటకొఱకు, ప్రేషితః=పంపఁబడితివి. తేన=అతనిచేత, యా - సంభావనా = ఏమర్యాద, కృతా=చేయఁబడెనో, సా=ఆమర్యాద, అస్మాకం=మమ్ము, ప్రాప్తా-ఏవ = పొందినదే. సమయే=తరుణమునందు, యత్=ఏ, దానమాన-ఆది=ఈవి గారవించుట మొదలగునదియో, ఏతత్-ఏవ=ఇదియే. సుహృత్-లక్షణం=చెలికాండ్రకు గుఱుతు.

79. (మిత్రం=మంచిచెలికాఁడు,) దదాతి=ఇచ్చును. ప్రతిగృహ్ణాతి = పుచ్చుకొనును. గుహ్యం=రహస్యమును, ఆఖ్యాతి=చెప్పును. పృచ్ఛతి = (రహస్యమును) అడుగును. భుఙ్క్తే=కుడుచును. భోజయతి-ఏవ=కుడువఁబెట్టును. మిత్రలక్షణం=చెలికాఁడనుటకు గుఱుతు, షడ్విధం=పైఁజెప్పిన యాఱువిధములు గలది.

80. గిరౌ=పర్వతమునందు, మయూరః=నెమిలియు, గగనే=ఆకసమునందు, మేఘశ్చ = మబ్బును, (స్తః = ఉన్నవి.) లక్ష-అన్తరే=లక్షయోజనములదూరమున, అర్కః=సూర్యుఁడు, సలిలే = నీటియందు, పద్మంచ = తామరపువ్వును, (స్తః = ఉన్నవి.) లక్షద్వయే = రెండులక్షలయోజనముల దవ్వున, గ్లౌః = చంద్రుఁడును, భూమౌ = నేలయందు, కుముదాని = కలువలును, (స్తః=ఉన్నవి.) యయోః-తు= ఎవరికైతే, మైత్రీ=చెలిమి, (అస్తి=ఉన్నదో,) తయోః=వారికి, దూరం = దవ్వు, న-అస్తి = లేదు.

తా. ఆకసంబున మేఘము గర్జనచేసిన వెంటనే నెమళ్లు పురులువిప్పియాడుచున్నవి. సూర్యుఁ డుదయింపఁగానే కమలములును, చంద్రుఁ డుదయింపఁగానే కలువలును బూచుచున్నవి. ఇదంతయుఁ జూడ నొండొరులమీఁద ప్రేమగలవారెంతదవ్వున నున్నను ప్రేమను బాటించుచుందురు.

మమ నాయ మవసరః సమాగన్తుమ్; యథార్థ మపకరిష్యామి; అమూల్యాని రత్నాని చత్వారి దాస్యామి, ప్రయచ్ఛ తస్మై. ఏషాం మాహాత్మ్యం శృణు. "ఏషామిదం రత్నం యద్ధనాది వస్తు స్మర్యతే తద్దదాతి. ద్వితీయం యత్తు భక్ష్యభోజ్యాదిక మమృత కల్పం త దుత్పాదయతి. తృతీయం హ స్త్యశ్వరథ పాదాతం బలం ప్రజనయతి. చతుర్థం దివ్యం వస్త్రాభరణాదికం ప్రసూతే." ఇత్యభిధాయ రత్నాని దత్త్వా సముద్రోఽన్తరధాత్. తదన్తరం బ్రాహ్మణ స్తాని రత్నాని గృహీత్వా చిరా దుజ్జయినీ మగమత్.

అత్రాన్తరే యజ్ఞం సమాప్య రాజాఽవభృథస్నానం విధాయ సర్వాన్ లోకాన్ పరిపూర్ణమనోరథా నకరోత్. బ్రాహ్మణోఽపి రాజాన మవలోక్య మణీనాం

మమ = నాకు, సమాగన్తుం = వచ్చుటకు, అయం = ఇది, న-అవసరః=సమయము కాదు. యథార్థం = శక్తికొలఁదిని, ఉపకరిష్యామి = ఉపకారముచేసెదను. అమూల్యాని = విలువలేని, రత్నాని = మణులను, చత్వారి = నాలుగింటిని, దాస్యామి = ఇచ్చెదను. తస్మై = ఆవిక్రమార్కునికొఱకు, ప్రయచ్ఛ = ఇమ్ము. ఏషాం = వీనియొక్క, మాహాత్మ్యం = మహిమను, శృణు = వినుము. "ఏషాం= ఈరత్నములలోపల, ఇదం - రత్నం = ఈరత్నము, ధనాది = ధనము మొదలుగాఁగల, యత్ - వస్తు = ఏవస్తువు, స్మర్యతే = తలంపఁబడుచున్నదో, తత్ = దానిని, దదాతి = ఇచ్చుచున్నది. ద్వితీయం = రెండవరత్నము, భోజ్య-ఆదికం = అన్నము మొదలుగాఁగల, యత్ = ఏపదార్థము, (స్మర్యతే = కోరఁబడుచున్నదో) అమృతకల్పం = అమృతములోసాటియగు, తత్ = ఆవస్తువును, ఉత్పాదయతి = కలిగించుచున్నది. తృతీయం = మూఁడవరత్నము, హస్తి-అశ్వ-రథ-పాదాతం = ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, తేరులు, కాలరులు అనునాలుగు తెగలుగల, బలం=సైన్యమును, ప్రజనయతి = కలిగించుచున్నది. చతుర్థం = నాలుగవది, దివ్యం=మేలయిన, వస్త్ర-ఆభరణ - ఆదికం=వస్త్రములు, సొమ్ములుమొదలుగాఁగలవానిని, ప్రసూతే = ఇచ్చుచున్నది, ఇతి = అని, అభిధాయ = చెప్పి, రత్నాని = రత్నములను, దత్త్వా = ఇచ్చి, సముద్రః = సముద్రుఁడు. అంతరధాత్=అంతర్ధానమయ్యెను. తత్ అనన్తరం = ఆటుతర్వాత, బ్రాహ్మణః = బ్రాహ్మణుఁడు, తాని - రత్నాని = ఆరత్నములను, గృహీత్వా = కైకొని, చిరాత్ = బహుదినములకు, ఉజ్జయినీం = ఉజ్జయినీపురమునకు, అగమత్ = వెళ్లెను. అత్ర-అన్తరే=ఈలోపల, రాజా=విక్రమార్కుఁడు, యజ్ఞం = జన్నమును, సమాప్య = పూర్తిగావించి, అవభృథస్నానం = దీక్షాంతమందుఁ జేయుస్నానమును, విధాయ = చేసి, సర్వాన్-లోకాన్ = జనులనందఱిని, పరిపూర్ణమనోరథాన్ = నిండుకోరికగలవారినిగా, అకరోత్ = చేసెను. బ్రాహ్మణోఽపి = విప్రుఁడును, రాజానం = రాజును, అవలోక్య = చూచి, మణీనాం =

గుణా నకథయత్. రాజా:—'బ్రాహ్మణ! యజ్ఞదక్షిణాకాల మతిలఙ్ఘ్య సమాగచ్ఛః. సర్వస్వ మర్థిసాత్ కృత్వా కేవలోఽస్మి, అత స్త్వ మే వై తేషాం రత్నానాం య దేకం తుభ్యం రోచతే తద్గృహాణ.' బ్రాహ్మణః—'మహారాజ! అహం గృహిణీం పుత్రం స్నుషాం పృష్ట్వా సర్వేభ్యో య ద్రోచతే త ద్గృహ్ణీయామ్.' రాజా—'తథాకురు.' బ్రాహ్మణోఽపి స్వభవనమాగత్య తద్వృత్తాన్తం తేషా మకథయత్. త న్నిశమ్య పుత్రోఽభ్యభాషత:—'య ద్రత్నం చతురఙ్గం బలం దదాతి త ద్గృహ్ణీయామ. సుఖేన రాజ్య మాయాతి.' పితా.—"ప్రాజ్ఞో రాజ్యం నాపేక్షేత.

రామే ప్రవ్రజనం బలే ర్నియమనం పాణ్డోస్సుతానాం వనం
వృష్ణీనాం నిధనం నలే చ నృపతౌ రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనమ్,

మణులయొక్క, గుణాన్=సుగుణములను, అకథయత్ = చెప్పెను. రాజా(ప్రాహ)= రాజు పలికెను. బ్రాహ్మణ = ఓవిప్రుడా, యజ్ఞదక్షిణాకాలం = జన్నమునందలి, దక్షిణలిచ్చుసమయమును, అతిలఙ్ఘ్య = దాటి, సమాగచ్ఛః = వచ్చితివి. సర్వస్వం= యావద్ధనమును, అర్థిసాత్=యాచకులయధీనము, కృత్వా = చేసి, కేవలః = ఉత్త వాడను, అస్మి = ఐతిని. అతః = కనుక, త్వమేవ = నీవే, ఏతేషాం = ఈ, రత్నానాం = రత్నములలోపల, యత్-ఏకం = ఏదేనినొకటి, రోచతే = ఇష్ట పడుచున్న, తత్ = ఆరత్నమును, గృహాణ = కైకొనుము. బ్రాహ్మణః (ఆహ) = విప్రుడు పలికెను. మహారాజ=ఓమహాప్రభూ, అహం=నేను, గృహిణీం=భార్యను, పుత్రం=కొడుకును, స్నుషాంచ = కోడలిని, పృష్ట్వా = అడిగి, సర్వేభ్యః = అంద రికి, యత్ = ఏది, రోచతే=ఇష్టపడుచున్నదో, తత్=దానిని, గృహ్ణీయాం = తీసి కొనెదను. రాజా (ప్రాహ) = రాజుచెప్పెను. తథా=అట్లే, కురు=చేయుము, బ్రాహ్మ ణోఽపి=విప్రుడును, స్వభవనం = తనయింటికి, ఆగత్య=వచ్చి, తత్-వృత్తాన్తం = ఆసంగతిని, తేషాం=వారికి, అకథయత్=చెప్పెను. తత్=ఆమాటను, నిశమ్య=విని, పుత్రః=కుమారుడు, అభ్యభాషత=పలికెను. యత్ = ఏ, రత్నం=మణి, చతురఙ్గం= నాలుగుబలములుగల, బలం=సేనను, దదాతి=ఇచ్చుచున్నదో, తత్ = దానిని, గృహ్ణీ యామ=తీసికొందము, సుఖేన = సులభముగా, రాజ్యం=దేశము, ఆయాతి = వచ్చు చున్నది. పితా(ప్రాహ) = తండ్రి చెప్పెను, ప్రాజ్ఞః=పండితుడు, రాజ్యం = రాజ్య పరిపాలనమును, నాపేక్షేత=కోరరాదు.

81. రామే = రామునియందు, ప్రవ్రజనం=అడవికిబోవుటయు, బలేః=బలి చక్రవర్తియొక్క, నియమనం = కట్టివేయుటయు, పాణ్డోః=పాండురాజుయొక్క, సుతానాం=కొడుకులకు, వనం=అరణ్యములందువసించుటయు, వృష్ణీనాం=యాదవుల

కారాగారనిషేవణం చ మరణం సంచిన్త్య లఙ్కేశ్వరే,
దృష్ట్వా రాజ్యవిడమ్బనా దుపగతం దుఃఖం న తద్వాఞ్ఛతి. 81

యస్మా ద్ధనాదికం లభ్యతే త ద్గృహ్ణీయామ, తేన తు సర్వమపి లభ్యతే. ఉక్తం చ,

న త దస్తి జగ త్యస్మిన్ యదర్థేన న సిద్ధ్యతి,
ఇతి నిశ్చిత్య మతిమాన్ ధన మేకం ప్రసాధయేత్. 82

భార్యా.—“య ద్రత్నం షడ్రసోపేతం చతుర్విధాన్నం ప్రసూతే, తద్గృహీతవ్యమ్. సర్వేషాం ప్రాణినా మన్న మేవ జీవధారణమ్. ఉక్తం చ,

అన్నం విధాత్రా విహితం మర్త్యానాం జీవధారణమ్,
త దనాదృత్య మతిమాన్ ప్రార్థయే న్న తు కిఞ్చన. 83

యొక్క, నిధనం=చావును, నలేనృపతౌ చ=నలమహారాజునందు, రాజ్యాత్=రాజ్యము నుండి, పరిభ్రంశనం = తొలఁగుటయు, లఙ్కేశ్వరే=రావణునందు, కారా - అగార నిషేవణం=చెఱసాలలో నుండుటయు, మరణం=చావును, సంచిన్త్య=తలంచి, రాజ్య విడమ్బనాత్ = రాజ్యముమీఁది యపేక్షవలన, ఉపగతం = ప్రాప్తించిన, దుఃఖం = వ్యసనమును, దృష్ట్వా = చూచి, (నరః=మనుజుఁడు), తత్=దానిని (రాజ్యమును), న-వాఞ్ఛతి=కోరఁడు. యస్మాత్=దేనివలన, ధన-ఆదికం=ధనము మొదలుగాఁగలది, లభ్యతే = చిక్కుచున్నదో, తత్ = దానిని, గృహ్ణీయామ = తీసికొందము, తేన-తు=దానిమూలమున, సర్వమపి = అంతయు, లభ్యతే=చిక్కఁగలదు.

82. యత్=ఏది, అర్థేన=ధనముచేత, న సిద్ధ్యతి=సిద్ధింపదో, తత్ = అట్టి పదార్థము, అస్మిన్ - జగతి = ఈప్రపంచమునందు, న-అస్తి = లేదు. ఇతి = అని, నిశ్చితః=ఏర్పాటుచేసికొని, మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుఁడు, ధనం - ఏకం = ఒక్క ధనమునే, ప్రసాధయేత్ = ఎక్కువగా సంపాదింపవలయును. భార్యా (ప్రాహ) = భార్య పలికెను. యత్-రత్నం=ఏరత్నము, షడ్రసోపేతం=ఆఱురసములతోఁగూడిన, చతుర్విధ-అన్నం = నాలుగువిధములైనయన్నమును, ప్రసూతే = ఇచ్చునో, తత్ = అరత్నము, గృహీతవ్యం = కైకొనఁదగినది. సర్వేషాం = అందఱు, ప్రాణినాం = ప్రాణులకు, అన్నమేవ - అన్నమే, జీవధారణం = ప్రాణమును నిల్పునట్టిది.

83. అన్నం = ఆహారద్రవ్యము, మర్త్యానాం = నరులకు, జీవధారణం = ప్రాణాధారముగా, విధాత్రా = బ్రహ్మచేత, విహితం = ఏర్పాటుచేయఁబడినది. తత్ = అట్టి అన్నమును, అనాదృత్య = కోరక, మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుఁడు, కిఞ్చన = మఱియేవస్తువును, న ప్రార్థయేత్ = కోరరాదు.

అథ స్నుషా.—"యద్రత్నం వస్త్రాభరణాదికం ప్రసూతే తద్గ్రాహ్యమ్. తథా చ,

భూషణై ర్భూషయే దఙ్గం సదా విభవసారతః,
శుచి సౌభాగ్య సిద్ధ్యర్థ మాయుష్యస్యాభివృద్ధయే. 84
సుహృదానన్దనం ముఖ్య ముత్సవేషు విభూషణమ్,
రత్నాధిదేవతాతుష్టి ర్భూషణస్య విధారణాత్. 85

ఏవం పరస్పరం చతుర్ణాం వివాదో లగ్నః. తతో బ్రాహ్మణో రాజ్ఞః సమీప మాగత్య వివాదం న్యవేదయత్. రాజాఽపి తచ్ఛ్రుత్వా తస్మై బ్రాహ్మణాయ చత్వా ర్యపి రత్నాని దదౌ.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా భోజ మబ్రవీత్:—"ఔదార్య మేవ

అథ = తర్వాత, స్నుషా = కోడలు, (ప్రాహ = పలికెను.) యత్-రత్నం = ఏరతనము, వస్త్ర ఆభరణ ఆదికం = బట్టలు సొమ్ములు మొదలుగాఁగలది, ప్రసూతే = కనుచున్నదో, తత్ = అది, గ్రాహ్యమ్ = తీసికొనవలసినది, తథాచ = అట్లే చెప్పఁబడినది.

84. సదా = ఎల్లప్పుడు, విభవసారతః = కలిమికిఁదగినట్లు, శుచిసౌభాగ్యసిద్ధ్యర్థం = పరిశుభ్రము, అదృష్టమును కలుగునిమిత్తము, ఆయుష్యస్య = జీవితముయొక్క, అభివృద్ధయే = హెచ్చుటకొఱకును, భూషణైః = సొమ్ములచే, అఙ్గం = దేహమును, భూషయేత్ = అలంకరింపవలెను.

85. ఉత్సవేషు = వేడుకదినములందు, విభూషణం = పెక్కుసొమ్ములుధరించుట, ముఖ్యం = ప్రధానంబు, సుహృత్-ఆనన్దం = చెలులకు సంతసము గలిగించునది, భూషణస్య = తొడవులయొక్క, విధారణాత్ = విశేషముగా ధరించుటవలన, రత్నఅధిదేవతాతుష్టిః = భూషణముల కధిదేవతయగు లక్ష్మికిఁ దనివి, (భవతి = కలుగుచున్నది.)

ఏవం = ఈలాగు, పరస్పరం = ఒండొరులకు, చతుర్ణాం = నలుగురికి, వివాదః = కయ్యము, లగ్నః = సంభవించినది.

తతః = తర్వాత, బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, రాజ్ఞః = విక్రమార్కనృపాలునియొక్క, సమీపం = చేరువకు, ఆగత్య = వచ్చి, వివాదం = వాదులాటను, న్యవేదయత్ = తెలిపెను. రాజాఽపి = రాజును, తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, తస్మై-బ్రాహ్మణాయ = ఆవిప్రునికొఱకు, చత్వారి - అపిరత్నాని = నాలుగురత్నములను, దదౌ = ఇచ్చెను.

ఇతి కథాం = అనుకథను, కథయిత్వా = చెప్పి, సాలభంజికా = బొమ్మ, భోజం = భోజరాజునుగూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. ఔదార్యమేవ = ఔదార్యమే

సహజో గుణః శరీరిణామ్, తథా హి,

చమ్పకేషు సువర్ణత్వం కాన్తిర్ముక్తాఫలేషు చ,
యథేక్షుదణ్డే మాధుర్య మౌదార్యం సహజం తథా. 86

త్వయ్యేవ మౌదార్యం విద్యతే చే దస్మిన్ సింహాసన ఉపవిశ." తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి తృతీయోపాఖ్యానమ్.

అథ చతుర్థోపాఖ్యానమ్.

భూసురేణ కృతినా కృతజ్ఞతాశోధనాయ తనయో మహీపతేః,
ఏకదా కుహనయాపహారితో గూఢ మిత్యభినివేదయ త్యసౌ. 87

శరీరిణాం = మనుజులకు, సహజః = కూడఁబుట్టిన, గుణః = సుగుణము, తథాహి = అది యుక్తమెకదా!

86. చమ్పకేషు = సంపంగిపువ్వులయందు, సువర్ణత్వం = బంగారువన్నెయు, ముక్తాఫలేషు = ముత్యములయందు, కాన్తిః-చ = మెఱుఁగును, ఇక్షుదణ్డే = చెఱుకుగడయందు, మాధుర్యం = తీపియు, యథా = ఎట్లో, తథా = అట్లే, ఔదార్యం = ఈవియు, సహజం = కూడఁబుట్టినగుణము.

త్వయి = నీయందు, ఏవం - ఔదార్యం = ఇట్లు ఈవి, విద్యతే-చేత్ = ఉన్నదేని, అస్మిన్ సింహాసనే = ఈసింహాసనమునందు, ఉపవిశ = కూర్చుండుము. తత్ శ్రుత్వా = అదివిని, రాజా = భోజుఁడు, తూష్ణీంబభూవ = మౌనముతో నుండెను.

మూఁడవకథ ముగిసెను.

నాల్గవకథ.

87. కృతినా = నేర్పరియగు, భూసురేణ = బాపనిచేత, మహీపతేః = విక్రమార్కనృపతియొక్క, కృతజ్ఞతాశోధనాయ = మెనరు (ను) కనిపెట్టుటకై, మహీపతేః = నృపాలునియొక్క, తనయః = కొడుకు, ఏకదా = ఒకనాఁడు, కుహనయా = మోసముచేత, గూఢం = రహస్యముగా, అపహారితః = దొంగిలింపఁబడెను. ఇతి = అని, అసౌ = ఈ నాలుగవబొమ్మ, అభినివేదయతి = తెలుపుచున్నది.

చతుర్థోపాఖ్యానమ్

భూయోఽప్యేకదా సింహాసన మారోఢు మాగచ్ఛ[illegible]
బ్రవీత్:—'యది త్వ మౌదార్యేణ విక్రమార్క మనుసరే స్తర్హీదం సింహాసన మారోహ.' రాజా,—'బ్రూహి మే త స్యౌదార్యవృత్తాన్తమ్.' తతః సాలభఞ్జికా కథాం కథయితు మారేభే.

విక్రమాదిత్యే రాజ్యం కుర్వ త్యుజ్జయిన్యాం బ్రాహ్మణః కోఽపి సకలవిద్యా విచక్షణః సకలగుణాలంకృత శ్చ పర మపుత్త్రః సమభవత్. తం చైకదా తత్ప్రియసీ జగాద:—"భోః ప్రాణనాథ, పుత్త్రం వినా గృహస్థస్య గతి ర్నాస్తీతి స్మృతి పురాణవిదః సమామనన్తి.

తథాచ, అపుత్త్రస్య గతి ర్నాస్తి స్వర్గో నైవ చ నైవ చ,
తస్మాత్ పుత్త్రముఖం దృష్ట్వా భవేత్ పశ్చాద్ధి తాపసః. 88

భూయోఽపి=మరల, ఏకదా=ఒకనాఁడు, భోజే = భోజమహారాజు, సింహాసనం=సింహాసనమును, ఆరోఢుం=ఎక్కుటకై, ఆగచ్ఛతి=రాఁగా, సాలభఞ్జికా = బొమ్మ, అబ్రవీత్=పలికెను. త్వం=నీవు, ఔదార్యేణ = దాతృత్వముచే, విక్రమార్కం=విక్రమనృపాలుని, అనుసరేః-యది=పోలితివేని, తర్హి=అయితే, ఇదం-సింహాసనం=ఈగద్దియను, ఆరోహ=ఎక్కుము. రాజా (అబ్రవీత్)=రాజుఅడిగెను. 'తస్య=అతనియొక్క, ఔదార్యవృత్తాన్తమ్=దానమహిమను, బ్రూహి=చెప్పుము.' తతః = తర్వాత, సాలభఞ్జికా = బొమ్మ, కథాం=కథను, కథయితుం=చెప్పుటకు, ఆరేభే= ప్రారంభించెను

విక్రమాదిత్యే=విక్రమార్కమహారాజు, రాజ్యంకుర్వతి = రాజ్యపరిపాలనము జేయుచుండఁగా, ఉజ్జయిన్యాం=ఉజ్జయినియందు, కోఽపి=ఒకానొక, బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, సకలవిద్యావిచక్షణః = అన్నివిద్యలందు నేర్పరియును, సకల గుణ అలంకృతశ్చ=అన్నిగుణములచే నలంకరింపఁబడినవాఁడును నైన, పరం=అయితే, అపుత్త్రః = బిడ్డలులేనివాఁడుగ, సమభవత్ = ఉండెను. తంచ = అతనిని. ఏకదా = ఒకనాఁడు, తత్ప్రియసీ=అతనిభార్య, జగాద=పలికెను. 'భోః ప్రాణనాథ = ఓప్రాణనాయకుఁడా! పుత్త్రంవినా=కొడుకులేక, గృహస్థస్య=కుటుంబికి, గతిః=పుణ్యగతి, నాస్తి=లేదు.' ఇతి=అని, స్మృతిపురాణవిదః=ధర్మశాస్త్రములు పురాణములు నెఱిఁగినవారు, సమామనన్తి = చెప్పుచున్నారు.

88. అపుత్రస్య=పుత్రులులేనివానికి, గతిః = దిక్కు, నాస్తి=లేదు. స్వర్గః=దివ్యలోకము, నైవచనైవచ=లేనేలేదు. తస్మాత్=కనుక, పుత్రముఖం = కొమరుని మోమును, దృష్ట్వా = చూచి, పశ్చాత్-హి=వెనుకనే, తాపసః=వానప్రస్థుఁడుగా, భవేత్ = కావలయును.

శర్వరీదీపకశ్చన్ద్రః ప్రభాతోద్దీపకో రవిః,
త్రైలోక్యదీపకో ధర్మః సుపుత్త్రః కులదీపకః. 89
నాగో భాతి మదేన ఖం జలధరైః పూర్ణేన్దునా శర్వరీ
శీలేన ప్రమదా జవేన తురగో నిత్యోత్సవై ర్మన్దిరమ్,
వాణీ వ్యాకరణేన హంసమిథునై ర్నద్యః సభా పణ్డితైః
సత్పుత్త్రేణ కులం నృపేణ వసుధా లోకత్రయం భానునా." 90

ఇ త్యుక్త్వా భూసురః ప్రాహ:—"ప్రియే, సత్య మవాదీః. పర ముద్యమేన వినా ద్రవ్యం, గురుశుశ్రూషాం వినా విద్యా, పరమేశ్వరప్రసాదం వినా సంతతి శ్చ న లభ్యతే. ఉక్తం చ,

నిరన్తరం సుఖాపేక్షా హృదయే యది వర్తతే,

---

89. శర్వరీదీపకః=రాత్రిని వెలుఁగఁజేయువాఁడు, చన్ద్రః=చంద్రుఁడు. ప్రభాతఉద్దీపకః = పగటిని వెలుఁగఁజేయువాఁడు, రవిః = సూర్యుఁడు త్రైలోక్యదీపకః = ముల్లోకములను వెలుఁగఁజేయునది, ధర్మః= న్యాయము, కులదీపకః=వంశమును వెలుఁగఁజేయువాఁడు, సుపుత్త్రః = మంచికొమరుఁడు.

90. నాగః=ఏనుఁగు, మదేన=క్రొవ్వుచేతను, ఖం=ఆకాశము, జలధరైః = మేఘములచేతను, శర్వరీ = రాత్రి. పూర్ణేందునా = నిండుచందురునిచేతను, శీలేన= మంచినడవడిచేత, ప్రమదా = ఆఁడుదియు, జవేన = వడిచేత, తురగః=గుఱ్ఱమును, నిత్యఉత్సవైః=ఎడతెగని వేడుకలచే, మన్దిరం = ఇల్లును, వాణీ=వాక్కు, వ్యాకరణేన = లక్షణశాస్త్రముచేతను, హంసమిథునైః=రాయంచలదంపతులచేత, నద్యః = ఏర్లును, సభా = కూటము, పణ్డితైః = యోగ్యులచేతను, సత్పుత్త్రేణ = మంచి కుమారునిచేత, కులం = వంశమును, నృపేణ = రాజుచేత, వసుధా=భూమియు, లోకత్రయం = ముల్లోకములును, భానునా = సూర్యునిచేతను, భాతి = వెలుఁగు చున్నది.

తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, భూసురః = బ్రాహ్మణుఁడు, ప్రాహ = పలికెను. ప్రియే = ఓచెలీ! సత్యం = నిక్కము, అవాదీః = పలికితివి, పరం = అయితే, ఉద్యమేనవినా = ప్రయత్నములేక, ద్రవ్యం=ధనమును, గురుశుశ్రూషాం - వినా = గురువునకు పరిచర్యలేక, విద్యా = చదువును, పరమేశ్వరప్రసాదంవినా = దేవునికటాక్షములేక, సంతతిశ్చ = సంతానమును, న లభ్యతే = చిక్కదు.

91. నిరన్తరం = ఎల్లప్పుడు, సుఖఅపేక్షా = సౌఖ్యమునందలియపేక్ష, హృదయే=మనస్సునందు, వర్తతేయది = ఉన్నట్టయిన, దృఢం = గట్టి, భావం = తలం

కృత్వాభావం దృఢం నిత్యం భవానీవల్లభం భజేత్." 91

తదాకర్ణ్య బ్రాహ్మణీ పునర్జగాద—'భోః స్వామిన్, జానాసి కిల సర్వమ్. కుతః పరమేశ్వరప్రసాదనం కిమపి నానుతిష్ఠసి?' బ్రాహ్మణః—"భోః ప్రియే, యుక్తమాహ భవతీ.

యుక్తియుక్తముపాదేయం వచనం బాలకాదపి,
విదుషా తు సదా గ్రాహ్యం వృద్ధాదపి న దుర్వచః" 92

ఇత్యుక్త్వా స విప్రః పరమేశ్వరప్రసాదనాయ రుద్రానువాకై రయజత. అథైకదా రాత్రౌ బ్రాహ్మణం స్వప్నే జటామకుటధారీ వృషభవాహనః శైలతనయాసమాశ్లిష్టవామతను శ్చన్ద్రకలావతంసః పరమేశ్వర శ్చక్షుషః పద మవతీర్యైన మవదత్—

పును, కృత్వా = చేసి, నిత్యం=ఎల్లప్పుడు, భవానీవల్లభం=పార్వతియొక్క భర్తను, భజేత్ = సేవింపవలెను.

తత్ = ఆమాటను, ఆకర్ణ్య=విని, బ్రాహ్మణీ = ఆవిప్రుని పెండ్లాము, పునః = మరల, జగాద = పలికెను. భోఃస్వామిన్ = నాథా! సర్వం = అంతయు, జానాసికిల = ఎరుఁగుదువుగదా, కుతః = ఏల, పరమేశ్వరప్రసాదనం = పరమేశ్వరునికిఁ బ్రేమనుగలిగించునట్టి, కిమపి = ఏదియైనను, నానుతిష్ఠసి = చేయవుగదా, బ్రాహ్మణః-ప్రాహ = విప్రుఁడిట్లనె, భోః ప్రియే = ఓచెలీ! భవతీ = నీవు, యుక్తం = తగినమాటను, ఆహ = చెప్పితివి.

92. విదుషా=తెలివిగానిచేత, సదా=ఎల్లప్పుడు, యుక్తియుక్తం=యుక్తితోఁ గూడిన, వచనం = మాట, బాలకాత్-అపి=పిల్లవానికడనుండియైనను, గ్రాహ్యం = కైకొనఁదగినది. దుర్వచః=చెడుమాట, వృద్ధాత్ - అపి = ముసలివానినుండియైనను, న-గ్రాహ్యం = కైకొనరాదు.

ఇతి = అని, ఉక్త్వా = చెప్పి, సః-విప్రః = ఆబ్రాహ్మణుఁడు, పరమేశ్వరప్రసాదనాయ = పరమేశ్వరుని సంతోషపెట్టుటకై, రుద్రానువాకైః = శివునిఁ గూర్చిన మంత్రములచేత, (తం = ఆపరమశివుని,) అయజత = పూజించెను. అథ = తర్వాత, ఏకదా = ఒకనాఁడు, రాత్రౌ = రాత్రియందు, బ్రాహ్మణం = ద్విజునిఁ గూర్చి, స్వప్నే = నిద్రయందు, జటామకుటధారీ = జడలను కిరీటమును ధరించినవాఁడయి, వృషభవాహనః=ఎద్దువాహనముగాఁ గలవాఁడై, శైల...తనుః - శైలతనయా=పార్వతిచే, సమాశ్లిష్ట = కౌఁగిలింపఁబడిన, వామతనుః = ఎడమవైపు శరీరము గలవాఁడై, చన్ద్రకలా - అవతంసః=చంద్రునికళయే తలమానికముగాఁ గలవాఁడగు, పరమేశ్వరః = ఈశ్వరుఁడు, చక్షుషః = కన్నులయొక్క, పదం = తావును

'పుత్ర, ప్రదోషవ్రతమాచర. తేన తవ పుత్రో భవిష్యతీ'తి బ్రాహ్మణస్తు ప్రబుధ్య ససంభ్రమ ముత్థాయ, స్వప్నవృత్తాన్తం వృద్ధేభ్యో నివేదయామాస. తేఽబ్రువన్: "తాత, యథార్థోఽయం స్వప్నః. ఉక్తం చ, స్వప్నాధ్యాయే:

దేవో ద్విజో గురు ర్వాపి పితరో లిఙ్గిన స్తథా,
య ద్వదన్తి వచః స్వప్నే తత్ త థైవ వినిర్దిశేత్. 93

అస్మిన్ వ్రతేఽనుష్ఠితే సర్వథా తవ పుత్రో భవిష్యతీ"తి. తేషాం వచనం మనసి కృత్వా బ్రాహ్మణో మార్గశీర్ష శుద్ధత్రయోదశ్యాం మన్దవాసరే కల్పోక్తప్రకారేణ ప్రదోషవ్రత మన్వతిష్ఠత్. అథానుష్ఠితే చ వ్రతే, పరమేశ్వరః ప్రసన్నో భూత్వా పుత్ర మస్మై ప్రాయచ్ఛత్. తదనన్తరం బ్రాహ్మణ స్తస్య జాతకర్మ విధాయ

(నందు), అవతీర్య = దిగి, (ప్రత్యక్షమై) ఏవం = ఈవిధముగా, అవదత్ = పలికెను. పుత్ర = ఓకుమారా! ప్రదోషవ్రతం = ప్రదోషవ్రతమును, ఆచర = చేయుము. తేన = దానిచేత, తవ = నీకు, పుత్రః = కొడుకు, భవిష్యతి-ఇతి = కలుగఁగలఁడని, బ్రాహ్మణస్తు = బ్రాహ్మణుఁడన్ననో, ప్రబుధ్య = మేల్కాని, ససంభ్రమం = త్వరపాటుతోఁగూడ, ఉత్థాయ = లేచి, స్వప్నవృత్తాన్తం = కలలోని సంగతిని, వృద్ధేభ్యః = పెద్దలకొఱకు, నివేదయామాస = తెలిపెను. తే = వారు, అబ్రువన్ = పలికిరి. తాత = ఓరినాయనా! అయం-స్వప్నః = ఈకల, యథార్థః = నిక్కమైనది. స్వప్నాధ్యాయే = స్వప్నాధ్యాయమందు, ఉక్తంచ = చెప్పఁబడినది.

93. దేవః = భగవంతుఁడు, ద్విజః = బ్రాహ్మణుఁడు, గురుః - వాఽపి = ఆచార్యుఁడుగాని, పితరః = తల్లిదండ్రి మున్నగువారు, తథా = అట్లే, లిఙ్గినః = బ్రహ్మచారులు) యత్-వచః = ఏపలుకును, స్వప్నే = కలయందు, వదన్తి = పలుకుచున్నారో, తత్ = దానిని, తథా-ఏవ = అట్లే, వినిర్దిశేత్ = తలంపవలెను.

అస్మిన్-వ్రతే = ఈవ్రతము, అనుష్ఠితే = చేయఁబడఁగా, సర్వథా = తప్పక, తవ = నీకు, పుత్రః = కొమరుఁడు, భవిష్యతి = పుట్టఁగలఁడు. ఇతి = అని, తేషాం = వారియొక్క, వచనం = మాటను, మనసి = మనస్సునందు, కృత్వా = చేసి (ఉంచుకొని), బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, మార్గశీర్ష శుద్ధ త్రయోదశ్యాం = మార్గశీర్షమాసపు శుక్లపక్ష త్రయోదశినాఁడు, మన్దవాసరే = శనివారమునాఁడు, కల్పోక్తప్రకారేణ = కల్పమందుఁ జెప్పినతెఱంగున, ప్రదోషవ్రతం = ప్రదోషవ్రతమును, అన్వతిష్ఠత్ = చేసెను. అథ = తర్వాత, వ్రతే = వ్రతము, అనుష్ఠితేచ = చేయఁబడఁగాను, పరమేశ్వరః = ఈశ్వరుఁడు, ప్రసన్నః - భూత్వా = ప్రత్యక్షమై, పుత్రం = కొమరుని, అస్మై = ఈతనికొఱకు, ప్రాయచ్ఛత్ = ఇచ్చెను. తదనన్తరం = అటుతర్వాత, బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, తస్య = అతనికి, జాతకర్మ = పుట్టినప్పుడు

ద్వాదశే దివసే దేవదత్త ఇతి నామ చ కృత్వాఽవశిష్టాన్యన్నప్రాశన చౌలోపనయనాదీని కర్మాణి యథాకాల మకార్షీత్. వేదాన్ సాఙ్గా నధ్యాపయామాస. తతః షోడశే వర్షే గోదానాదికం విధాయ సురూపాం బుద్ధిశీలలక్షణసంపన్నాం కా మపి కన్యకా మన్విష్య తస్య వివాహం కృత్వా జీవనం పరికల్ప్య స్వయం తీర్థయాత్రాం కర్తుకామః పుత్త్రాయ బుద్ధి మేవ ముపదిదేశ: 'పుత్త్ర శ్రూయతా ముపదేశోఽయమ్. ఇహ పరత్ర చ సుఖకారీ మయా కథ్యతే.' దేవదత్తః.—'ఆర్య, ధన్యోఽస్మి. యథేచ్ఛ ముపదిశతు భవాన్.' పితా.—"వత్స, అతికష్టాం దశాం ప్రాప్తోఽపి స్వధర్మాచారం మా పరిత్యజ. పరైః సహ వివాదం మా కార్షీః.

చేయుకర్మమును, విధాయ = చేసి, ద్వాదశేదివసే = పండ్రెండవదినమున, దేవదత్త ఇతి = దేవదత్తుఁడని, నామ = పేరును, కృత్వా = పెట్టి, అవశిష్టాని = తక్కిన, అన్నప్రాశన చౌల ఉపనయన ఆదీని = అన్నము తినిపించుట, పుట్టువెండ్రుకలు తీయుట, ఉపనయనము మొదలుగాఁగల, కర్మాణి = కర్మలను, యథాకాలం = కాలముతప్పక, అకార్షీత్ = చేసెను. వేదాన్ = వేదములను, సఅఙ్గాన్ = అంగములతో సమేతముగా, అధ్యాపయామాస = చదివించెను. తతః = తర్వాత, షోడశే వర్షే = పదునాఱవయేట, గోదానఆదికం = గోదానము మొదలుగాఁ గలకర్మను, విధాయ = చేసి, సురూపాం = చక్కనిరూపుగలదియు, బుద్ధి...పన్నాం - బుద్ధి = తెలివితోను, శీల = నడవడితోను, లక్షణ = చక్కని లక్షణములతోను, సంపన్నాం = కూడినదగు, కామపి = ఒకానొక, కన్యకాం = పిల్లను, అన్విష్య = వెదకి, తస్య = అతనికి. వివాహం = పెండ్లిని, కృత్వా = చేసి, జీవనం = వృత్తిని, పరికల్ప్య = ఏర్పఱచి, స్వయం = తాను, తీర్థయాత్రాం = తీర్థములకైయాత్రను, కర్తుకామః = చేయఁగోరినవాఁడయి, పుత్త్రాయ = కొడుకునకు, బుద్ధిం = నీతిని, ఏవం = ఇవ్విధముగా, ఉపదిదేశ = ఉపదేశించెను. పుత్త్ర = కుమారుఁడా! అయంఉపదేశః = ఈయుపదేశము, శ్రూయతాం = వినఁబడుఁగాక. ఇహ = ఈ లోకమునందును, పరత్రచ = పరలోకమందును, సుఖకారీ = మేలుచేయునట్టి, ఉపదేశః = నీతి, కథ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది. దేవదత్తః-ఆహ = దేవదత్తుఁడు పలికెను. ఆర్య = నాయనా! ధన్యః = కృతార్థుఁడను, అస్మి = అయితిని, భవాన్ = తమరు, యథేచ్ఛం = ఇష్టప్రకారము, ఉపదిశతు = ఉపదేశింపవలయు, పితా (ప్రాహ) = తండ్రి (పలికెను). వత్స = నాయనా! అతికష్టాం = కడుకష్టమైన, దశామ్ = అవస్థను, ప్రాప్తః-అపి = పొందినను, స్వధర్మఆచారం = తనకులధర్మములనడచుకొనుటను, మాపరిత్యజ = వదలవలదు. పరైః-సహ = ఇతరులతోడ, వివాదం = జగడమును, మాకార్షీః = చేయవద్దు. సర్వభూతేషు = అన్నిజంతువులయందు, దయాం =

సర్వభూతేషు దయాం కురు. పరమేశ్వరే భక్తిం విధేహి. పరస్త్రియో మా విలోకయ. బలవద్విరోధం మా కురు. మర్మజ్ఞే ష్వనువృత్తిం విధేహి. ప్రస్తావసదృశం వద. స్వవిత్తానుసారేణ వ్యయం కురు. సజ్జనా నాశ్రయ. దుర్జనాన్ పరిహర. స్త్రీభ్యో రహస్యం మా వద" ఏవ మన్యాశ్చ నీతీ రుపదిశ్య స్వయం వారాణసీం జగామ. దేవదత్తశ్చ పితు రుపదేశం పాలయన్ తత్రైవ నగరే సుఖ మువాస.

అథైకదా హోమాయ సమిధః సమాహర్తుం స మహాదరణ్యం ప్రవిశ్య యావత్ సమిధ శ్చిచ్ఛేద, తావద్విక్రమో రాజా మృగయార్థం విపినమవగాహ్య మహాన్త మేకం సూకర మనుధావన్ తత్రాగత్య దేవదత్తం దృష్ట్వా పురమార్గం జాన న్నపి పప్రచ్ఛ. తేన పృష్టో దేవదత్తః స్వయ మగ్రే గచ్ఛన్ రాజానం నగర మనీనయత్

దయను, కురు = చేయుము. పరమేశ్వరే = పరమశివునియందు, భక్తిం = శ్రద్ధను, విధేహి = చేయుము-ఉంచుము. పరస్త్రియః = పొరుగిండ్ల ఆఁడువాండ్రను, మావిలోకయ = చూడకుము. బలవత్ విరోధం=బలవంతునితో పగను, మా-కురు=చేయవలదు, మర్మజ్ఞేషు=గుట్టుతెలిసినవారియందు, అనువృత్తిం = అనుసరణను, విధేహి = చేయుము. ప్రస్తావసదృశం=ప్రస్తావమునకుఁదగినట్లు, వద = పలుకుము. స్వవిత్త అనుసారేణ = తనద్రవ్యమునకుఁ దగినరీతి, వ్యయం = ఖర్చును, కురు చేయుము. సజ్జనాన్ = సత్పురుషులను, ఆశ్రయ=చేరుము. దుర్జనాన్=దుష్టులను, పరిహర = వదలిపెట్టుము. స్త్రీభ్యః = ఆఁడువారికి, రహస్యం=గుట్టును, మావద = చెప్పకుము. ఏవం=ఇట్లు, అన్యాః=ఇతరములయిన, నీతీః=నీతులను, ఉపదిశ్య = బోధించి, స్వయం=తాను, వారాణసీం=కాశికి, జగామ=వెళ్లెను. దేవదత్తశ్చ=దేవదత్తుఁడును, పితుః=తండ్రియొక్క, ఉపదేశం=బోధను, పాలయన్=రక్షించుచు, తత్ర-నగరే-ఏవ=ఆపట్టణమునందే, సుఖం=హాయిగా, ఉవాస=నివసించెను.

అథ = పిమ్మట, ఏకదా = ఒకప్పుడు, హోమాయ = హోమముకొఱకు, సమిధః = సమిత్తులను, సమాహర్తుం = తెచ్చుటకై, సః = ఆ బ్రాహ్మణుఁడు, మహాత్ = గొప్ప, అరణ్యం = అడవిని, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, యావత్ = ఎప్పుడు, సమిధః = సమిత్తులను, చిచ్ఛేద = నఱకెనో, తావత్=అప్పుడు, విక్రమః-రాజా = విక్రమార్కమహారాజు, మృగయార్థం = వేఁటకొఱకు, విపినం = అడవిని, అవగాహ్య = చొచ్చి, మహాన్తం = గొప్ప, ఏకం=ఒక, సూకరం=ఏదుపందిని, అనుధావన్=వెంబడించుచు, తత్ర=అచ్చటికి, ఆగత్య = వచ్చి, దేవదత్తం= దేవదత్తుని, దృష్ట్వా = చూచి, పురమార్గం=పట్టణమునకు దారిని, జానన్నపి=ఎఱిఁగియుండియు, పప్రచ్ఛ = అడిగెను. తేన = అతనిచేత, పృష్టః = అడుగఁబడిన, దేవదత్తః=దేవదత్తుఁడు, స్వయం = తాను, అగ్రే = ముందుగా, గచ్ఛన్=పోవుచును,

తదనన్తరం రాజా దేవదత్తం బహుధా సమ్మాన్య కుత్రాపి రాజకార్యే న్యయుఙ్క్త. ఏవం మహాన్ కాలః సమతిచక్రామ.

అథైకదా రాజా మధ్యేసభ మవాదీత్ : 'కథమహం దేవదత్తకృతా దుపకారా దుత్తీర్ణో భవిష్యామి ? య దయం మాం మహతోఽరణ్యా న్నగర మనైషీత్.' తదా కోఽపి జగాద:—"హన్తాయం మహాపురుషః ! యత్ కృత ముపకారం చిరాదపి న విస్మరతి. తథా చోక్తమ్:

ప్రథమవయసి పీతం తోయ మల్పం స్మరన్తః
శిరసి నిహితభారా నారికేళా నరాణామ్,
సలిల మమృతకల్పం దద్యు రాజీవితాన్తం
న హి కృత ముపకారం సాధవో విస్మరన్తి." 94

రాజానం = రాజును, నగరం = పురమునకు, అనీనయత్ = తోడ్కొనిపోయెను. తదనన్తరం = అటుతర్వాత, రాజా = విక్రమార్కమహారాజును, దేవదత్తం = దేవదత్తుని, బహుధా = పెక్కుతెఱంగుల, సమ్మాన్య = గారవించి, కుత్రాపి = ఒకానొక, రాజకార్యే = ఉద్యోగమునందు, న్యయుంక్త = ఉంచెను. ఏవం = ఇట్లు, మహాన్ = చాల, కాలః = కాలము, సమతిచక్రామ = గడచెను. అథ = తర్వాత, ఏకదా = ఒకనాఁడు, రాజా = రాజు, మధ్యేసభం = సభనడుమ, అవాదీత్ = పలికెను. అహం = నేను, కథం = ఏలాగు, దేవదత్తకృతాత్ = దేవదత్తునిచేఁ జేయఁబడిన, ఉపకారాత్ = ఉపకారమునుండి, ఉత్తీర్ణః = తరించినవాఁడను, భవిష్యామి = కాఁగలను. యత్ = ఏల, అయం = ఇతఁడు, మాం = నన్ను, మహతః = గొప్ప, అరణ్యాత్ = అడవినుండి, నగరం = పట్టణమునకు, అనైషీత్ = పిల్చుకొని వచ్చెనో. తదా = అపుడు, కోఽపి = ఒకానొకఁడు, జగాద = పలికెను. హన్త = ఆహా యేమివింత!, అయం = ఇతఁడు, మహాపురుషః = గొప్పవాఁడు, యత్ = ఏల, కృతం = చేయఁబడిన, ఉపకారం = మేలును, చిరాదపి = బహుకాలమునకైనను, న విస్మరతి = మఱవఁడు. తథాచ = అట్లు, ఉక్తం = చెప్పఁబడినది.

94. నారికేళాః = కొబ్బరిచెట్లు, ప్రథమవయసి = బాల్యమునందు, పీతం = (తమచే) త్రాగఁబడిన, అల్పం = కొంచెమైన, తోయం = నీటిని, స్మరన్తః = తలఁచుచు, శిరసి = నెత్తిని, నిహితభారాః = ఉంచుకోఁబడిన బరువుగలవై - బరువును మోయుచు, ఆజీవితాన్తం = ప్రాణమున్నంతవఱకు, నరాణాం = మానవులకు, అమృతకల్పం = అమృతముతో సమానమైన, సలిలం = నీటిని, దద్యుః = ఇచ్చుచున్నవి. సాధవః = సత్పురుషులు, కృతం = ఒరులచేఁ జేయఁబడిన, ఉపకారం = మేలును, న విస్మరన్తి = మఱవరు.

బ్రాహ్మణస్తు రాజ్ఞో వచనం శ్రుత్వా స్వమనసి విచచార: 'అహో! రాజా కిమేవం వదతి? కిం నా మహా ముపాకరవమ్? కి మేతత్ తథ్యం వా మిథ్యా వా? అస్య ప్రత్యయం పశ్యేయమ్.' ఇతి విచార్య రాజపుత్ర మపహృత్య స్వమన్దిరే సంగోప్య తస్య కణ్ఠభూషణ మేకం స్వభృత్యహస్తే దత్త్వా విపణ్యాం విక్రేతుం ప్రైషయత్. అస్మి న్నవసరే రాజమన్దిరే 'రాజకుమారః కేనాపి చోరే ణాపహృతో మారిత' ఇతి మహా న్కోలాహలః సమభూత్, రాజాఽపి పుత్రమార్గణాయ సర్వ త్రాధికారిణః ప్రాహిణోత్. తదా తే సర్వతః పరిభ్రమన్తో విపణిమధ్యే దైవా దాభరణహస్తం దేవద త్తభృత్య మపశ్యన్. తత స్తదాభరణం రాజకుమార స్యేతి జ్ఞాత్వా తం బద్ధ్వా

తా. టెంకాయచెట్లు తాము చిన్నమొక్కలై యున్నప్పు డితరులు తమ్ము నీరు పోసి పెంచినది మఱచిపోక జ్ఞప్తియుంచుకొని, తాము పెద్దలైనతర్వాత వారికి మాఱు మేలుగాఁ దమయావజ్జీవమును తియ్యనినీటిని నిచ్చుచున్నవి. కనుక, లోకమునందు సాధువు లుపకారమును మఱవరు.

బ్రాహ్మణస్తు = బాఁపఁడన్ననో, రాజ్ఞః = రాజుయొక్క, వచనం = మాటను, శ్రుత్వా = విని, స్వమనసి = తనమనస్సునందు, విచచార = యోచించెను. అహో = ఓహో, రాజా = రాజు, కిం = ఏమి, ఏవం = ఇట్లు, వదతి = మాటాడుచున్న వాఁడు, అహం = నేను, కింనామ = ఎంతమాత్రము, ఉప-అకరవం = ఉపకారము చేసితిని, కిం-ఏతత్ = ఏదియిది, తథ్యంవా = నిక్కమా, మిథ్యావా = అసత్యమా, అస్య = దీనియొక్క, ప్రత్యయం = నిజమును, పశ్యేయం = చూడవలెను. ఇతి = అని, విచార్య = యోచించి, రాజపుత్రం రాజుకుమారుని, స్వమన్దిరే = తనయింట, సంగోప్య = దాఁచియుంచి, తస్య = వానియొక్క, కణ్ఠభూషణం = మెడసొమ్మును, ఏకం = ఒకదానిని, స్వభృత్యహస్తే = తనపనివానిచేతను, దత్త్వా = ఇచ్చి, విపణ్యాం = బజారునందు, విక్రేతుం = అమ్ముటకై, ప్రైషయత్ = పంపెను. అస్మిన్ - అవసరే = ఈవేళయందే, రాజమన్దిరే = రాజగృహమున, రాజకుమారః = రాజపుత్త్రుఁడు, కేన - అపి = ఒకానొక, చోరేణ = దొంగచేత, అపహృతః = దొంగిలింపఁబడి, మారితః = చంపఁబడెను. ఇతి = అని, మహాన్ = గొప్ప, కోలాహలః = సందడి, సమభూత్ = కలిగెను. రాజాఽపి = రాజును, పుత్రమార్గణాయ = పుత్త్రుని వెదకుటకై, సర్వత్ర = అంతటను, అధికారిణః = పనివారిని, ప్రాహిణోత్ = పంపెను. తదా = అప్పుడు, తే = వారు, సర్వతః = అంతట, పరిభ్రమన్తః = తిరుగుచు, విపణిమధ్యే = అంగడివీథినడుమ, దైవాత్ - హఠాత్తుగా, ఆభరణహస్తం = సొమ్ముచేతఁగలవానిని, దేవదత్తభృత్యం = దేవదత్తునిపనివానిని, అపశ్యన్ = చూచిరి. తతః = తర్వాత, తత్ - ఆభరణం = ఆసొమ్ము, రాజకుమారస్య = రాజకుమారు

రాజసమీపం నిన్యుః. రాజాఽపి తం దృష్ట్వోవాచ:—'రే రే భృత్య!, పాపిష్ఠ! కథ మేత దాభరణం తవ హస్తే సమాగతం?' భృత్యః:—'అహం దేవదత్తస్య భృత్యః. ఏతదాభరణం విపణిమార్గే విక్రీయ ధన మాన యేతి తేన ప్రేషితోఽస్మి'. తతో రాజా దేవదత్త మాహూ యైవ మపృచ్ఛత్:—'ఏతదాభరణం కస్తే దదౌ?' దేవదత్తః:—'న కోఽపి. అహ మేవ ధనలోలుప స్తవ కుమారం హత్వా తద్భూషణాని గృహీత్వా తేషా మిద మేక మాభరణం విక్రేతు మదామ్. ఇదానీం య ద్రోచతే తుభ్యం తత్ కురు. మమ కర్మవశా దేవం బుద్ధి రుత్పన్నా.' ఇతి భణిత్వాఽవనతవదన స్తస్థౌ. త చ్ఛ్రుత్వా రాజా కి మపి ప్రతికర్తుం న శశాక. తదా సభ్యః కశ్చి దాహ:

నిది, ఇతి = అని, జ్ఞాత్వా = ఎఱిఁగి, తం = అతనిని, బద్ధ్వా = కట్టి, రాజసమీపం = రాజుసమీపమునకు, నిన్యుః = తోడ్కొనిపోయిరి. రాజాఽపి = రాజున్ను, తం = అతనిని, దృష్ట్వా = చూచి, ఉవాచ = పలికెను. రేరేభృత్య = ఓరోరి పనివాఁడా, పాపిష్ఠ = పాపాత్ముఁడా, కథం = ఎట్లు, ఏతత్ - ఆభరణం = ఈ సొమ్ము, తవ = నీయొక్క, హస్తే = చేతియందు (కిం), సమాగతం = వచ్చినది? భృత్యః (ప్రాహ) = పనివాఁడు పలికెను. అహం = నేను, దేవదత్తస్య = దేవదత్తునియొక్క భృత్యః = బంటను, ఏతత్ - ఆభరణం = ఈసొమ్మును, విపణిమధ్యే = అంగడివీథియందు, విక్రీయ = అమ్మి, ధనం = సొమ్మును, ఆనయ = తెమ్ము, ఇతి = అని, తేన = ఆదేవదత్తునిచేత, ప్రేషితః-అస్మి = పంపఁబడితిని. తతః = తర్వాత, రాజా = రాజు, దేవదత్తం = దేవదత్తుని, ఆహూయ = పిలిచి, ఏవం = ఇట్లు, అపృచ్ఛత్ = పలికెను. ఏతత్ - ఆభరణం = ఈసొమ్మును, కః = ఎవఁడు, తే = నీకు, దదౌ = ఇచ్చెను. దేవదత్తః (అవదత్) = దేవదత్తుఁ డిట్లనెను. కోఽపి = ఎవఁడును, న (దదౌ) = ఇయ్యలేదు. అహం-ఏవ = నేనే, ధనలోలుపః = ద్రవ్యమం దపేక్షగలవాఁడనై, తవ = నీయొక్క, కుమారం = కొడుకును, హత్వా = చంపి, తద్భూషణాని = అతని సొమ్ములను, గృహీత్వా = కైకొని, తేషాం = వానిలోపల, ఇదం - ఏకం - ఆభరణం = ఈయొకసొమ్మును, విక్రేతుం = అమ్ముటకు, అదామ్ = ఇచ్చితిని. ఇదానీం = ఇప్పుడు, తుభ్యం = నీకొఱకు, యత్ = ఏది, రోచతే = ఇష్టపడుచున్నదో, తత్ = దానిని, కురు = చేయుము. మత్ = నాకు, కర్మవశాత్ = పూర్వజన్మపుఁ బాప కర్మవలన, ఏవం = ఇట్లు, బుద్ధిః = తెలివి, ఉత్పన్నా = పుట్టినది. ఇతి = అని, భణిత్వా = పలికి, అవనతవదనః = వంగినమోము గలవాఁడయి, తస్థౌ = ఉండెను. తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = రాజు, కిమపి = ఏమియు, ప్రతికర్తుం = బదులుచేయుటకు, న-శశాక = చాలండాయెను, తదా = అప్పుడు. కశ్చిత్ = ఒకానొక, సభ్యః = సభలోనుండువాఁడు, ఆహ = పలికెను. 'అహో'! = అహా,

'అహో! అయం సర్వధర్మశాస్త్రవేత్తా, కథ మీదృశే పాపే కర్మణి బుద్ధి మకరోత్!' అపరః కశ్చి దాహః "కిం చిత్రమ్? స్వకర్మణా ప్రేరిత స్యైవం బుద్ధి రజాయత. ఉక్తం చ:

కిం కిం కరోతి న ప్రాజ్ఞః ప్రేర్యమాణః స్వకర్మభిః,
ప్రాగేవ హి మనుష్యాణాం బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ." 95

తత్ర పరే కేచన రాజాన మబ్రువన్:—'దేవ! య దయం బాలఘాతీ, పునః స్వర్ణస్తేయీ చ, తతః ఖాదిరేణ శూలేన హన్తవ్యః' తదా మన్త్రిణః ప్రాహుః:—'ఇమం తిలాంశఖణ్డాన్ కృత్వైతన్మాంసేన గృధ్రేభ్యో బలి ర్దాతవ్యః'. ఇతి తేషాం వచనం శ్రుత్వా రాజా జగాద:—"భోః సభ్యాః! అయం మా మాశ్రితః పురమార్గ

అయం = ఇతఁడు, సర్వధర్మశాస్త్రవేత్తా = అన్నిధర్మశాస్త్రముల నెఱిఁగినవాఁడు, కథం = ఏలాగు, ఈదృశే = ఇట్టి, పాపే = చెడ్డదైన, కర్మణి = పనియందు, బుద్ధిం=తలంపును, అకరోత్ = చేసెను. అపరః-కశ్చిత్=మఱియొకఁడు, అహ = పలికెను. కిం - చిత్రమ్ = ఏమివింత, స్వకర్మణా = తనపాపకర్మచేత, ప్రేరితస్య= ప్రోత్సహింపఁబడినవీనికి, ఏవం=ఇట్లు, బుద్ధిః=తలంపు, అజాయత=పుట్టెను, ఉక్తంచ= అట్లు చెప్పఁబడినది.

95. ప్రాజ్ఞః=తెలివి గలవాఁడైనను, స్వకర్మభిః = తనజన్మాంతరపుఁ బాపకర్మలచేత, ప్రేర్యమాణః=ప్రోత్సహింపఁబడినవాఁడై, కింకిం=ఏపనిని, న కరోతి = చేయఁడు, ప్రాక్-ఏవ = ముందుగానే, మనుష్యాణాం=మానవులయొక్క, బుద్ధిః = తెలివి, కర్మ-అనుసారిణీ=జన్మాంతరమందలి పాప పుణ్య కర్మలను అనుసరించునది.

తత్ర = ఆసభయందు, పరే-కేచన=మఱికొందఱు, రాజానం=రాజునుగూర్చి, అబ్రువన్ = పలికిరి. దేవ = ఓప్రభూ, యత్=ఏకారణమువలన, అయం = వీఁడు, బాలఘాతీ=పిల్లవానినిఁ జంపినవాఁడో, పునః=మఱియు, స్వర్ణస్తేయీచ=బంగారు దొంగిలించినవాఁడో, తతః = ఆకారణమువలన, ఖాదిరేణ = చండ్రకొయ్యతోఁ జేయఁబడిన, శూలేన = కొఱ్ఱుచేత, హన్తవ్యః=చంపఁదగినవాఁడు, తదా=అప్పుడు, మన్త్రిణః = మంత్రులు, ప్రాహుః = పలికిరి. ఇమం = వీనిని, తిల - అంశ ఖండాన్=నూవుగింజలంత తునుకలుగా, కృత్వా=చేసి, ఏతత్-మాంసేన=వీనిమాంసముతో, గృధ్రేభ్యః = గ్రద్దలకొఱకు, బలిః = ఆహారము, దాతవ్యః = ఈఁదగినది. ఇతి = అని. తేషాం=వారియొక్క, వచనం=పలుకును, శ్రుత్వా=విని, రాజా=రాజు, జగాద=పలికెను. భోః సభ్యాః=ఓసభ్యులారా!, అయం=ఇతఁడు, మాం = నన్ను, ఆశ్రితః=ఆశ్రయించినవాఁడు, పురమార్గప్రదర్శనాత్ = పట్టణమార్గమును జూపుటవలన,

ప్రదర్శనా దుపకారీ చ. అతోఽస్మిన్ గుణదోషచిన్తా న కార్యా. ఉక్తం చ:

చన్ద్రః క్షయీ ప్రకృతివక్రతనుః కళఙ్కీ
దోషాకరః స్ఫురతి మిత్రవిపత్తికాలే,
మూర్ధ్నా తథాఽపి సతతం ధ్రియతే హరేణ
నైవాశ్రితేషు మహతాం గుణదోషచిన్తా. 96

కిం చ: ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః,
అపకారిషు యః సాధుః స సాధుః సద్భి రుచ్యతే." 97

ఇతి భణిత్వా రాజా దేవదత్త మవలోక్య "సఖే! కిఞ్చి దపి భయం చేతసి మా

ఉపకారీచ = ఉపకారమును జేసినవాఁడును, అతః = కనుక, అస్మిన్=వీనియందు, గుణదోషచిన్తా = ఇదిమంచి-ఇదిచెడ్డ అను విచారము, నకార్యా=చేయఁదగినదికాదు. ఉక్తం చ=అట్లు చెప్పఁబడినది.

96. చన్ద్రః = చందురుఁడు, క్షయీ = నశించువాఁడు (క్షయరోగము గలవాఁడు), ప్రకృతి...తనుః-ప్రకృతి = స్వభావముచేత, వక్ర = వంకరయిన (కపటముతోఁగూడిన), తనుః = శరీరముగలవాఁడు (మనసుగలవాఁడు), కళఙ్కీ=దోషము (నలుపు) గలవాఁడు, దోషాకరః - (దోష+ఆకరః) = దోషములకు గనియైనవాఁడు, (దోషాత్ కరః) = రాత్రినిజేయువాఁడు, మిత్రవిపత్తికాలే = స్నేహితుని యాపత్కాలమందు (సూర్యుని యస్తమయకాలమందు), స్ఫురతి = సంతోషించుచున్నాఁడు (వెలుఁగుచున్నాఁడు). తథాఽపి=అట్లున్నను, హరేణ = ఈశ్వరునిచేత, సతతం = ఎల్లప్పుడు, మూర్ధ్నా = శిరముచేత, ధ్రియతే = మోయఁబడుచున్నాఁడు, మహతాం = గొప్పవారికి, ఆశ్రితేషు = తమ్మునాశ్రయించినవారియందు, గుణదోషచిన్తా=గుణదోషములయొక్క విచారణ, న-ఏవ=లేనే లేదు. కించ=మఱియు,

97. ఉపకారిషు=ఉపకారము చేయువారియందు, యః=ఎవ్వఁడు, సాధుః = మంచివాఁడో, తస్య=వానియొక్క, సాధుత్వే = మంచితనమునందు, కః-గుణః = ఏమిమేలు!, అపకారిషు = కీడుచేయువారియందు, యః = ఎవఁడు, సాధుః=మంచివాఁడో, సః = వాఁడు, సాధుః = మంచివాఁడుగా, సద్భిః=పెద్దలచేత, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ఇతి = అని, భణిత్వా = చెప్పి, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, దేవదత్తం = దేవదత్తుని, అవలోక్య = చూచి, 'సఖే = చెలికాఁడా, కిఞ్చిత్-అపి = ఇంచుకయైనను, భయం = భయమును, చేతసి=మనస్సునందు, మాకార్షీః = చేయవలదు, [illegible]

కార్షీః. మమ పుత్రో బలీయసా పురాకృతేన కర్మణా హతః. కిం నామ త్వయా కృతమ్? ప్రాక్కృతం కో వా లఙ్ఘయితుం క్షమేత. తథాహి:

మాతా లక్ష్మీః పితా విష్ణుః స్వయం చ విషమాయుధః,
తథాఽపి శమ్భునా దగ్ధః ప్రాక్కృతం కేన లఙ్ఘ్యతే? 98

అన్యచ్చ, మహత్యరణ్యే పతితం మాం నగర మనీనయః కిల. అత్ర ప్రత్యుపకార సహస్రై రపి న తావక మృణ మపనేతుం ప్రభవామి," ఇతి సమాశ్వాస్య తం వస్త్రాభరణాదినా సంభావ్య విససర్జ. దేవదత్త స్తు పరమానన్దభరిత స్తం కుమారం స్వగృహా దానీయ రాజ్ఞే దదౌ. తతో విస్మితేన రాజ్ఞాఽభాణి:—'దేవదత్త! కి మేవం కృతమ్?' దేవదత్తః—"భో రాజన్! శ్రూయతామ్. త్వయా సభామధ్యే బహువారం

నాయొక్క, పుత్రః = కొడుకు, బలీయసా = కడుగొప్పదైన, పురాకృతేన = ముందుచేసిన, కర్మణా = పాపకర్మముచేత, హతః = చచ్చెను. త్వయా = నీచేత, కింనామ=ఏమి, కృతం = చేయఁబడినది? ప్రాక్ కృతం = పూర్వజన్మకృతమును, కోవా = ఎవఁడేని, లఙ్ఘయితుం = దాఁటుటకు, క్షమేత = చాలును? తథాహి = అదియుక్తమే.

98. మాతా=తల్లి, లక్ష్మీః = లచ్చి, పితా=తండ్రియో, విష్ణుః=వెన్నుఁడు, స్వయంచ = తానును, విషమ-ఆయుధః = క్రూరపుటాయుధములు (బేసి ఆయుధములు) గలవాఁడు, తథాఽపి=అయినను, శమ్భునా=ఈశ్వరునిచేత, దగ్ధః=కాల్పఁబడినవాఁడు. ప్రాక్కృతం = ముందుచేసినకర్మము, కేన=ఎవనిచేత, లఙ్ఘ్యతే=దాఁటఁబడు మన్నది.

అన్యచ్చ=మఱియు, మహతి=గొప్ప, అరణ్యే=అరణ్యమునందు, పతితం=చిక్కిన, మాం=నన్ను, నగరం=పట్టణమును, అనీనయః-కిల = పొందించితివికదా, అత్ర = ఇవ్విషయమున, ప్రత్యుపకారసహస్రైః-అపి = వేలకొలఁది మాఱుమేలులచేతనయినను, తావకం=నీదగు, ఋణం=అప్పును, అపనేతుం=తీర్చుటకు, నప్రభవామి=చాలను, ఇతి =అని, సమాశ్వాస్య=ఊఱడించి, తం=అతనిని, వస్త్ర-ఆభరణ-ఆదినా=బట్టలు సొమ్ములు మొదలుగాఁగలవానిచేత, సంభావ్య = గారవించి, విససర్జ = వదలిపెట్టెను. దేవదత్తస్తు=దేవదత్తుఁడును, పరమ-ఆనన్దభరితః=ఎక్కువసంతోషముతో నిండినవాఁడై, తంకుమారం = ఆకుమారుని, స్వగృహాత్ = తనయింటినుండి, ఆనీయ=తోడితెచ్చి, రాజ్ఞే = రాజుకొఱకు, దదౌ = ఇచ్చెను. తతః = తర్వాత, విస్మితేన = ఆశ్చర్యము పొందిన, రాజ్ఞా = విక్రమార్కునిచేత, అభాణి = పలుకఁబడెను, "దేవదత్త = దేవదత్తుఁడా, కిం = ఎందుకు, ఏవం = ఇట్లు, కృతం = చేయఁబడెను." దేవదత్తః (ఆహ) = దేవదత్తుఁడు బదులుపలికెను. "భోరాజన్ = ఓరాజా,

దేవదత్తకృతా దుపకారాత్ కథ ముత్తీర్ణో భవిష్యామీతి భణితమ్. అతస్తవ చిత్త పరీక్షణార్థం మ యైవం కృతమ్. త్వయి ప్రత్యయో దృష్టః క్షన్తవ్యోఽయ మప రాధః.'' రాజా:—యః కృత ముపకారం విస్మరతి స ఏవ పురుషాధమః.' దేవ దత్తః:—దేవ! వినాఽపి కారణం సకలజగతా ముపకరోషి. అత స్త్వ మేవ సుజనో లోకే. తథా చోక్తం:

తే సుజనా స్తే ధన్యా స్తే కృతిన స్తే హి సుకృతినో లోకే,
యే కారణం వినాఽపి చ పరహితకరణాయ హన్త జీవన్తి'' 99

ఇతి రాజానం స్తుత్వా దేవదత్తో రాజ్ఞాఽనుజ్ఞాతః స్వగృహ మయాసీత్.

శ్రూయతాం = వినఁబడుఁగాక, త్వయా=నీచేత, సభామధ్యే=సభయొక్క నడుమను, బహువారం=పెక్కుతడవలు, 'దేవదత్తకృతాత్ = దేవదత్తునిచేఁ జేయఁబడిన, ఉప కారాత్=ఉపకారమునుండి, కథం=ఎట్లు, ఉత్తీర్ణః=దాఁటినవాఁడను, భవిష్యామి= అగుదును?' ఇతి=అని, భణితం = చెప్పఁబడినది. అతః=కనుక, తవ = నీయొక్క, చిత్తపరీక్షణార్థం = మనస్సుయొక్క శోధనకై, మయా = నాచేత, ఏవం = ఇట్లు, కృతం = చేయఁబడినది. త్వయి = నీయందు, ప్రత్యయః = నమ్మకము, దృష్టః = చూడఁబడినది. అయం = ఈ, అపరాధః = తప్పిదము, క్షన్తవ్యః = మన్నింపఁదగినది.'' రాజా (ప్రాహ) = రాజు పలికెను. యః = ఎవఁడు, కృతం = చేయఁబడిన, ఉపకారం=ఉపకారమును, విస్మరతి=మఱచునో, స-ఏవ = వాఁడే, పురుష - అధమః=పురుషులలో నీచుఁడు. దేవదత్తః (ఆహ)=దేవదత్తుఁ డిట్లనెను. దేవ = ఓప్రభువా, కారణంవినాపి=కారణములేకున్నను, సకలజగతాం = అన్ని లోకములకు, ఉపకరోషి = మేలుచేయుచున్నావు. అతః=కనుక, త్వమేవ = నీవే, లోకే = ప్రపంచమునందు, సుజనః=మంచివాఁడవు. తథాచ-ఉక్తం=అట్లే చెప్పఁ బడినది.

99. లోకే = లోకమందు, యే=ఎవరు, కారణం-వినాపి = కారణములేకు న్నను, పరహితకరణాయ=ఇతరులకు మేలుచేయుటకై, హన్త = ఆశ్చర్యకరముగా, జీవన్తి = బ్రదుకుచున్నారో, తే = వారు, సుజనాః = సజ్జనులు. తే = వారు, ధన్యాః = కృతార్థులు. తే = వారు, కృతినః=నేర్పరులు, తే=వారు, సుకృతినః- హి = పుణ్యాత్ములుగదా. ఇతి = అని, రాజానం = రాజును, స్తుత్వా = పొగడి, దేవదత్తః = దేవదత్తుఁడు. రాజ్ఞా = నృపాలునిచేత, అనుజ్ఞాతః = సెలవీయఁబడిన వాఁడై, గృహం = తనయింటికి, అయాసీత్ = వెళ్లెను.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా భోజ మబ్రవీత్: 'రాజన్! త్వ య్యేవ మౌదార్యం న విద్యతే, త దిద మాస్థాతుం నార్హసి.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం నిర్జగామ.

ఇతి చతుర్థోపాఖ్యానమ్.

అథ పఞ్చమోపాఖ్యానమ్.

మణీ ననర్ఘాన్ వణిజః కుతోఽపి
క్రీత్వా దశైతేష్వపి పఞ్చ నావే,
భృత్యాయ దత్త్వాఽపతతేఽవశిష్టాన్
దదౌ స రాజేతి నిగద్యతేఽద్య. 100

ఇతి-కథాం = అనుకథను, కథయిత్వా = చెప్పి, సాలభఞ్జికా = బొమ్మ, భోజం = భోజరాజునుగూర్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. రాజన్ = ఓరాజా, త్వయి = నీయందు, ఏవం = ఇట్లు, ఔదార్యం = గొప్పతనము, న విద్యతే = లేదు. తత్ = ఆకారణమువలన, ఇదం = ఈసింహాసనమును, ఆస్థాతుం = (ఎక్కి) కూర్చుండుటకు, న-అర్హసి = తగవు, తత్ = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, రాజా = భోజుఁడు, తూష్ణీం = ఊరక, నిర్జగామ = వెడలిపోయెను.

నాల్గవకథ ముగిసెను.

అయిదవకథ.

100. కుతః-అపి = ఒకానొక, వణిజః = వర్తకుని వద్దనుండి, అనర్ఘాన్ = విలువలేని, దశ = పది, మణీన్ = రత్నములను, క్రీత్వా = కొని, ఏతేషు-అపి = వీనిపదింటిలోను, పంచ = అయిదింటిని, నావే = ఓడకొఱకు, దత్త్వా = ఇచ్చి, ఆపతతే = వచ్చుచున్న, భృత్యాయ = సేవకునికొఱకు, అవశిష్టాన్ = మిగిలిన, మణులను, సః-రాజా = ఆవిక్రమార్కుఁడు, దదౌ = ఇచ్చెను. ఇతి = అని, అద్య = ఇప్పుడు, నిగద్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

పున రపి భోజే సమాగత్య సింహాసనసోపానే పాదం విన్యస్యతి, తావదన్యా సాలభఞ్జికా నివార్య గిర మేవం వ్యాజహార:—

విక్రమా దన్యః కోఽపి నేద మారోఢు మర్హతి. తత్తుల్య శ్చే దర్హతి. శ్రూయతాం బ్రవీమి త స్యౌదార్యమ్. విక్రమార్కే మహీం పాలయ త్యేకదా కశ్చి ద్రత్నవణిక్ సమేత్య రత్న మనర్ఘ మేకం రాజహస్తే సమర్పితవాన్. రాజా దేదీప్యమానం త దాదాయ పరీక్షకా నాకా ర్యాభణత్:—'కీదృశ మేత ద్రత్నమ్? కియ న్మూల్య మర్హతి? నిశ్చిత్య కథయత.' పరీక్షకా, స్త ద్రత్నం సాధు నిరూప్య —'రాజ న్నమూల్య మేత ద్రత్నమ్. అస్య మూల్యం నిర్ణేతుం న కేఽప్యత్ర ప్రభవన్తి.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తస్మై భూరి ద్రవ్యం దత్త్వాఽబ్రవీత్:—'భోః సార్థవాహ!

పునః-అపి-మఱల, భోజే = భోజమహారాజు, సమాగత్య = వచ్చి, సింహాసన సోపానే = సింహాసనముయొక్క మెట్టుమీఁద, పాదం = కాలును, విన్యస్యతి= పెట్టుచుండఁగా, తావత్ = అప్పుడు, అన్యా = మఱియొక్క, సాలభఞ్జికా = బొమ్మ, నివార్య = అడ్డగించి, గిరం = పలుకును, ఏవం = ఇట్లు, వ్యాజహార = పలికెను. విక్రమాత్ = విక్రమార్కునికంటె, అన్యః = వేఱొకఁడు, కోఽపి = ఎవ్వఁడును, ఇదం = దీనిని, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, న-అర్హతి = తగఁడు. తత్-తుల్యః-చేత్ = వానికిసమానుఁడయినచో, అర్హతి = తగియున్నాఁడు. శ్రూయతాం= వినఁబడునుగాక. తస్య = అతనియొక్క, ఔదార్యం = గొప్పతనము, బ్రవీమి = చెప్పెదను. విక్రమే = విక్రమార్కమహారాజు, మహీం = భూమిని, పాలయతి= కాపాడుచుండఁగా, ఏకదా = ఒకనాఁడు, కశ్చిత్ = ఒక, రత్నవణిక్ = రత్నాల వ్యాపారి, సమేత్య = వచ్చి, అనర్ఘం = విలువలేని, ఏకం-రత్నం = ఒకమణిని, రాజహస్తే = రాజుచేతియందు, సమర్పితవాన్ = ఉంచెను. రాజా = విక్రమార్కుఁడు, దేదీప్యమానం=మిక్కిలి వెలుఁగుచున్న, తత్ = దానిని, ఆదాయ = కైకొని, పరీక్షకాన్ = పరీక్షచేయువారిని, ఆకార్య = పిలిపించి, అభణత్ = పలికెను. ఏతత్-రత్నం = ఈరత్నము, కీదృశం = ఎట్టిది? కియత్-మూల్యం = ఎంత వెలను, అర్హతి = చాలియున్నది. నిశ్చిత్య = యోచించి, కథయత = చెప్పుఁడు. పరీక్షకాః = శోధకులు, తత్-రత్నం = ఆమణిని, సాధు = లెస్సగా, నిరూప్య = చూచి, రాజన్ = ఓరాజా, ఏతత్ - రత్నం = ఈమణి, అమూల్యం = విలువ లేనిది. అస్య=దీనికి, మూల్యం = ఖరీదు, నిర్ణేతుం = ఏర్పఱచుటకు, కేఽపి = ఒక రును, అత్ర = ఇచ్చట, నప్రభవన్తి = చాలరు. తత్ = ఆపలుకు, శ్రుత్వా = విని, రాజా = రాజు, తస్మై = ఆవర్తకునికి, భూరి = ఎక్కువ, ద్రవ్యం = ధనమును. దత్త్వా=ఇచ్చి, అబ్రవీత్ = పలికెను. భోః-సార్థవాహ = ఓవర్తకుఁడా, ఈదృశం=

కి మీదృశ మన్య దస్తి?' వణిక్:—'దేవ! నాత్ర సన్తి, గ్రామే తు దశ విద్యన్తే, యది జిఘృక్షా దేవస్య, తర్హి ప్రేషయిష్యామి.' రాజా తేషా మేకైకస్య చతుస్సహస్రం సువర్ణాని మూల్యం నిర్ణీయ తావ ద్ధనం దత్త్వా సహైవ తేన చతుర మేకం భృత్యం ప్రేష్య, అష్టభి ర్దివసై రత్రాఽఽగచ్ఛే రి త్యాదిదేశ. సోఽపి 'య దాజ్ఞాపయతి దేవ' ఇ త్యాజ్ఞాం శిరసి కృత్వా ఝుడితి నిర్జగామ. రత్నాని గృహీత్వా పున రాగచ్ఛతి చ తస్మిన్ మధ్యేపథం మహతీ వృష్టి రాసీత్. తయా చోభయకూల పరిపూర్ణా న ద్యేకా ప్రవహతి స్మ. తదుత్తరం తీరం గన్తు మశక్నువ న్నావిక మాహూయావదత్: 'నావిక! రత్నహారం మా మిమాం నదీ ముత్తారయ.' నావికః.—"అయే పథిక! అ ద్యైషా నదీ వేలా మతిక్రమ్య ప్రవహతి. కథ ముత్తార్యతామ్? అన్య

ఇటువంటి, అన్యత్ = వేఱొకరత్నము. అస్తికిం=ఉన్నదాయేమి? వణిక్ (ఆహ)= వర్తకుఁడు బదులుచెప్పెను. దేవ = ఓప్రభువా, అత్ర = ఇచ్చట, న సన్తి = లేవు, గ్రామేతు=పల్లెయందు, దశ = పది, విద్యన్తే=ఉన్నవి. దేవస్య = దేవరవారికి, జిఘృక్షా=కొనవలెనని కోరిక, (అస్తి) యది=ఉన్నయెడల, తర్హి = ఇప్పుడు, ప్రేషయిష్యామి=పంపెదను.

రాజా=రాజు, తేషాం = వానిలో, ఏక-ఏకస్య = ఒక్కొక్కదానికి, చతుస్సహస్రం = నాలుగువేలు, సువర్ణాని = మొహరీలు, మూల్యం = వెల, నిర్ణీయ = ఏర్పఱచుకొని, తావత్-ధనం = అంతధనమును, దత్త్వా = ఇచ్చి, తేన-సహ-ఏవ = వానితోడనే, చతురం = నేర్పరియగు, ఏకం = ఒక, భృత్యం = సేవకుని, ప్రేష్య = పంపి, అష్టభిః-దివసైః=ఎనిమిది దినములలోపల, అత్ర=ఇచ్చటికి, ఆగచ్ఛేః = రమ్ము. ఇతి = అని, ఆదిదేశ = ఆనతిచ్చెను. సః-అపి = వాఁడును, దేవః = ప్రభువు, యత్ = దేనిని, ఆజ్ఞాపయతి = ఆనతిచ్చుచున్నాఁడో, ఇతి = అని, ఆజ్ఞాం = ఆనతిని, శిరసికృత్వా = శిరసావహించి, ఝుడితి = శీఘ్రముగా, నిర్జగామ = వెడలిపోయెను. తస్మిన్ = ఆసేవకుఁడు, రత్నాని = రత్నములను, గృహీత్వా = కైకొని, పునః = మఱల, ఆగచ్ఛతిచ = వచ్చుచుండఁగా, మధ్యేపథం = దారినడుమ, మహతీ = గొప్ప, వృష్టిః = వాన, ఆసీత్ = కలిగెను. తయాచ = ఆవానచేతను, ఉభయకూలపరిపూర్ణా = రెండుగట్లునిండిన, నదీ-ఏకా = ఒకనది, ప్రవహతిస్మ = పాఱుచుండెను. తత్ = ఆకారణమువలన, ఉత్తరంతీరం = అవలిగట్టువకు, గన్తుం = పోవుటకు, అశక్నువన్ = చాలనివాఁడై, నావికం = పడవవానిని, ఆహూయ = పిలిచి, అవదత్ = పలికెను. నావిక=ఓ ఓడనడుపువాఁడా, రత్నహారం=రత్నములం గొనిపోవుచున్న, మాం = నన్ను, ఇమాం - నదీం = ఈయేటిని, ఉత్తారయ = దాఁటింపుము. నావికః(ప్రాహ) = పడవవాఁడిట్లనెను. అయే పథిక = ఓబాటసారీ, అద్య = ఇప్పుడు, ఏషా-నదీ = ఈయేఱు, వేలాం = కట్టను, అతిక్రమ్య = పొర్లి,

చ్చ, మహానద్యుత్తరణం బుద్ధిమతా వర్జనీయమ్. ఉక్తం చ:

మహానదీప్రతరణం మహాపురుషనిగ్రహమ్,
మహాజనవిరోధం చ దూరతః పరివర్జయేత్. 101

తథా చ: చరిత్రే యోషితాం పూర్ణసరిత్తారే నృపాదరే,
సర్పమైత్ర్యే వణిగ్వాక్యే విశ్వాసం నైవ కారయేత్. 102

భృత్యః:—'అయే కర్ణధార! యదుక్తం త్వయా తత్ సత్యమేవ. మమ తు మహత్ కార్య మస్తి.' కర్ణధారః:—'కథయ కిం తత్' భృత్యః:—'య ద్యహం మద్యైవ రత్నాని గృహీత్వా దేవపాదమూలం న గచ్ఛేయం, త దాజ్ఞాభఙ్గా ద్రాజా మమ నిగ్రహం కరిష్యతి' నావికః:—తర్హి తేషాం మమ పఞ్చ రత్నాని యది దాస్యసి,

ప్రవహతి = పాఱుచున్నది, కథం = ఏలాగు, ఉత్తార్యతాం = దాఁటింపఁబడును? అన్యచ్చ=మఱియు, మహానద్యుత్తరణం=గొప్పనదిని దాఁటుట, బుద్ధిమతా = తెలివిగలవానిచేత, వర్జనీయం=విడువఁదగినది, ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

101. మహానదీప్రతరణం = గొప్పయేటిని దాఁటుటను, మహాపురుషనిగ్రహం= గొప్పవారిని దిరస్కరించుటను, మహాజనవిరోధంచ= పెక్కండ్రతోఁ డిపగను, దూరతః =దవ్వననే, పరివర్జయేత్ =విడిచిపెట్టవలయును.

తథాచ=అలాగే.

102. యోషితాం = స్త్రీలయొక్క, చరిత్రే=నడవడియందును, పూర్ణసరిత్-తారే=నిండుఏటిని దాఁటుటయందును, నృప-ఆదరే = రాజుగౌరవమునందును, సర్పమైత్ర్యే=పాముచెలిమియందును, వణిక్-వాక్యే = వర్తకునిమాటయందును, విశ్వాసం= నమ్మికను, నకారయేత్ = ఉంచరాదు.

భృత్యః-(ప్రాహ) = పనివాఁడు పలికెను. అయే-కర్ణధార = ఓ నావికుఁడా, త్వయా = నీచేత, యత్ = ఏది, ఉక్తం = చెప్పఁబడినదో, తత్ = అది, సత్యం-ఏవ = నిక్కమే, మమతు = నాకన్ననో, మహత్ = గొప్ప, కార్యం = పని, అస్తి = ఉన్నది. కర్ణధారః(అహ)= నావికుఁడడిగెను, కిం-తత్ = అదేమి, కథయ= చెప్పుము. భృత్యః (ప్రాహ) = పనివాఁడు బదులిడెను. అహం = నేను, అద్య-ఏవ = నేఁడే, రత్నాని = రతనములను, గృహీత్వా = కైకొని, దేవపాదమూలం = రాజుగారిపాదములసన్నిధికి, న-గచ్ఛేయం-యది = పోనైతినేని, తదా = అప్పుడు, అజ్ఞాభఙ్గాత్ = ఉత్తర్వుమీఱుటవలన, రాజా = ప్రభువు, మమ = నాకు, నిగ్రహం = శిక్షను, కరిష్యతి = చేయఁగలఁడు. నావికః-(అహ) = నావికుఁ డడిగెను: తర్హి = అప్పుడు, పఞ్చ-రత్నాని = అయిదురత్నంబులను, దాస్యసియది = ఇచ్చితి

త్వాం నదీ మిమా ముత్తారయిష్యామి.' తతో భృత్య స్తస్య పఞ్చ రత్నాని దత్త్వా నదీ ముత్తీర్య రాజసమీప మాగత్య సవినయం ప్రణమ్య పఞ్చ రత్నాని దదౌ. తదా రాజాఽబ్రవీత్ 'కిము రే పంచైవ సమానీతాని? కు త్రావశిష్టాని పఞ్చ?' భృత్యః— "దేవ! శ్రూయతాం విజ్ఞాప్యతే. అహం యథాదేశ మితో నిర్గత్య వణిజా సహ రత్ననగరం ప్రవిశ్య తేన దత్తాని దశ రత్నాని గృహీత్వా తతో నిర్గత్య యావదాగచ్ఛమ్, తావ న్మార్గే కాపి వృష్టి రతిమహతీ సమభూత్. తదా కాఽపి తటినీ కూల ముల్లఙ్ఘ్య ప్రతిభయం ప్రవహతి స్మ. అహం తు యథాదిష్టకాలం స్వామిచరణౌ పశ్యేయ మితి నదీ ముత్తరీతుం నావికాయ పఞ్చరత్నాని దత్తవా నస్మి, పఞ్చరత్నా నీమాని

వేని, త్వాం = నిన్ను, ఇమాం - నదీం = ఈయేటిని, ఉత్తారయిష్యామి = దాఁటించెదను.' తతః = తర్వాత, భృత్యః = బంటు, తస్య = వానికి, పఞ్చ = అయిదు, రత్నాని = మణులను, దత్త్వా = ఇచ్చి, నదీం = ఏటిని, ఉత్తీర్య = దాఁటి, రాజసమీపం = రాజుచేరువకు, ఆగత్య = వచ్చి, సవినయం = అడఁకువతోఁగూడ, ప్రణమ్య = మ్రొక్కి, పఞ్చరత్నాని = అయిదురత్నములను, దదౌ = ఇచ్చెను. తదా = అప్పుడు, రాజా = విక్రమార్కనరపాలుఁడు, అబ్రవీత్ = పలికెను. రే = ఓరీ, కిము = ఏమి, పఞ్చ-ఏవ=అయిదే, సమానీతాని = తేఁబడినవి? అవశిష్టాని = మిగిలిన, పఞ్చ = అయిదును, కుత్ర = ఎచట? భృత్యః - (అవదత్) = పనివాఁడు బదులుచెప్పెను. దేవ = ప్రభూ, శ్రూయతాం = ఇది వినఁబడుఁగాక, విజ్ఞాప్యతే = విన్నవింపఁబడుచున్నది. అహం = నేను, యథాదేశం = ఉత్తరువుమేరకు, ఇతః = ఇచటినుండి, నిర్గత్య = వెడలిపోయి, వణిజాసహ = వర్తకునితోఁగూడ, రత్ననగరం = రత్నపురమును, ప్రవిశ్య = చొచ్చి, తేన=అతనిచేత, దత్తాని= ఈయఁబడిన, దశరత్నాని = పదిరత్నములను, గృహీత్వా = కైకొని, తతః = అచ్చటినుండి నిర్గత్య = వెడలి, యావత్ = ఎంతలోపల, అగచ్ఛం = వచ్చితినో, తావత్ = అంతలోపల, మార్గే = దారియందు, కాఽపి = ఒకానొక, అతిమహత్=కడుగొప్ప, వృష్టిః = వాన, సమభూత్ = సంభవించెను. తదా = అసమయమున, కాపి = ఒక, తటినీ = నది, కూలం-ఉల్లఙ్ఘ్య=దరిదాఁటి, ప్రతిభయం = మిక్కలి భయంకరముగా, ప్రవహతిస్మ = పాఱుచుండెను. అహంతు = నేనన్ననో, యథాదిష్టకాలం = అనతిచ్చిన సమయముదాఁటక, స్వామిచరణౌ = దేవరవారిపాదములను, పశ్యేయం = చూడవలయును, ఇతి = అని; నదీం = ఏటిని, ఉత్తరీతుం = దాఁటుటకై, నావికాయ = ఓడమాలిమికి, పఞ్చరత్నాని = అయిదురత్నములను, దత్తవాన్-అస్మి = ఇచ్చితిని, ఇమాని = ఈ, పఞ్చరత్నాని = ఐదురత్నములు [illegible] [illegible] సమానీతాని = తేఁబడినవి; [illegible] = ఉత్తర[illegible]; [illegible] = [illegible]

సమానీతాని. య ద్యాదిష్టః సమయోఽతిలఙ్ఘ్యేత, త దాజ్ఞాభఙ్గో భవేత్,

ఆజ్ఞాభఙ్గో నరేన్ద్రాణాం విప్రాణాం మానఖణ్డనమ్,
పృథక్శయ్యా చ నారీణా మశస్త్రో వధ ఉచ్యతే.' 103

ఇ త్యుక్త్వా. దేవః ప్రమాణ మితి విరరామ. రాజా తు తద్వచనం శ్రుత్వా పరం సంతుష్టః సమ్మా న్యావశిష్టా న్యపి రత్నాని తస్మై యదాత్.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా భోజరాజం ప్రతి 'భో దేవ! కి మేవ మౌదార్యం త్వయి విద్యతే? యది విద్యేత త ర్హ్యుపవిశే' త్యవదత్. త దాకర్ణ్య భోజ స్తూష్ణీ మ న్తఃపుర మవిశత్.

ఇతి పఞ్చమోపాఖ్యానమ్.

లమూ, అతిలంఘ్యేతయదిః = మీఱఁబడె నేని, తదా = అప్పుడు, ఆజ్ఞాభఙ్గః = ఉత్తరువుమీఱుట, భవేత్ = కలుగును.

103. నరేంద్రాణాం=రాజులకు, ఆజ్ఞాభఙ్గః=ఆనతిమీఱుటయు, విప్రాణాం= బ్రాహ్మణులకు, మానఖణ్డం = మానముదీయుటయు, నారీణాం = స్త్రీలకు, పృథక్-శయ్యాచ = వేఱుపడకయు, అశస్త్రః = కత్తిలేని, వధః = చంపుట యని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

ఇతి = అని, ఉక్త్వా = చెప్పి, దేవః = ప్రభువు, ప్రమాణం = చిత్తము, ఇతి = అని, విరరామ = ఊరకుండెను. రాజాతు = విక్రమనృపాలుఁడు, తత్-వచనం = ఆమాటను, శ్రుత్వా = విని, పరం=మిక్కిలి, సంతుష్టః = సంతోషించినవాఁడై, సమ్మాన్య = బహుమతిచేసి, అవశిష్టాని = మిగిలిన, రత్నాని - అపి = మణులనుకూడ, తస్మై = ఆసేవకునికొఱకు, అదాత్ = ఇచ్చెను.

ఇతికథాం-కథయిత్వా = ఈకథచెప్పి, సాలభంజికా = బొమ్మ, భోజరాజం ప్రతి = భోజరాజునుగూర్చి, భోదేవ = ఓప్రభూ, త్వయి = నీయందు, ఏవం-ఔదార్యం = ఇట్టియీవి, విద్యతే కిం = ఉన్నదా? విద్యేతయది = ఉండునేని, తర్హి = అప్పుడు, ఉపవిశ = కూర్చుండుము, ఇతి-అవదత్ = అనిచెప్పెను. తత్-ఆకర్ణ్య = అది విని, భోజః = భోజరాజు, అన్తఃపురం = అంతఃపురమునకు, తూష్ణీం = ఊరక, అవిశత్ = ప్రవేశించెను.

అయిదవకథ ముగిసెను.

అథ షష్ఠోపాఖ్యానమ్.

ఇతఃపరం విక్రమభూమిపాల స్తపశ్చరన్తం కిల వర్ణినం సః,
పురేఽభిషిచ్య ప్రదదా ధనాని భూరీతి సైషా ప్రతిమాఽద్యవక్తి.

భోజరాజః పునః శుభే ముహూర్తే సింహాసన మారోఢు మాజగామ. తావ దపరా సాలభఞ్జికా నివార్య బభాణ:—'భోరాజన్! యః పున రౌదార్యేణ విక్రమ మనుకరోతి స ఏవ సింహాసన మిద మధిరోఢు మర్హతి.' భోజః:—'త స్యౌదార్యవృత్తాన్తం కథయ.' సాలభఞ్జికా:—'దేవ! శ్రూయతామ్:—

విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వ న్నేకదా వసన్తోత్సవే సకలాన్తఃపురవధూ సమేతః క్రీడార్థం శృఙ్గారవన మగమత్. తత్ర చ,

---

ఆఱవ కథ.

104. ఇతఃపరం = ఇఁకమీఁద, సః-విక్రమభూమిపాలః = ఆవిక్రమార్కమహారాజు, తపశ్చరన్తం కిల = తపస్సుచేయువానివలెనున్న, వర్ణినం = బ్రహ్మచారిని, పురే=పట్టణమందు, అభిషిచ్య=పట్టాభిషేకముచేసి, ధనాని = ద్రవ్యములను, భూరి= బంగారమును, ప్రదదౌ=ఇచ్చెను. ఇతి = అని, సా-ఏషా-ప్రతిమా = ఆయీయాఱవ ప్రతిమ, అద్య=ఇప్పుడు, వక్తి=చెప్పుచున్నది.

భోజరాజః = భోజరాజు, పునః = మఱల, శుభే = మంచి, ముహూర్తే = ముహూర్తమునందు, సింహాసనం = సింహాసనమును, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, ఆజగామ = వచ్చెను. తావత్ = అప్పుడు, అపరా - సాలభఞ్జికా = మఱియొకబొమ్మ, నివార్య = అడ్డగించి, బభాణ = పలికెను. భోరాజన్ = ఓరాజా, యఃపునః = ఎవ్వఁడైతే, ఔదార్యేణ = దాతృత్వముచేత, విక్రమం = విక్రమార్కనరపాలుని, అనుకరోతి = పోలియున్నాఁడో, స-ఏవ=వాఁడే, ఇదం-సింహాసనం = ఈసింహాసనమును, ఆరోఢుం=ఎక్కుటకు, అర్హతి=తగియున్నాఁడు. భోజః-(అవదత్)=భోజుఁడడిగెను. తస్య = ఆతనియొక్క, ఔదార్యవృత్తాన్తం = దానవిషయమును, కథయ= చెప్పుము. సాలభంజికా (ఆహ) = బొమ్మచెప్పుచున్నది. దేవ = ఓప్రభువా, శ్రూయతాం=వినఁబడుఁగాక.

విక్రమాదిత్యః = విక్రమార్కమహారాజు, రాజ్యం - కుర్వన్ = రాజ్యము చేయుచు, ఏకదా=ఒకనాఁడు, వసన్తోత్సవే = వసంతోత్సవమునందు, సకల - అన్తఃపురవధూసమేతః=అందఱంతిపురపు టతివలతోఁ గూడినవాఁడై, క్రీడార్థం=వేడుక కొఱకు, శృంగారవనం = సింగారపుఁదోఁటకు, అగమత్ = వెళ్లెను. తత్రచ = అచ్చటను.

మాకన్దేషు నవోదయేషు ముదితా మాధ్వీరసాస్వాదినో
ఝఙ్కారైకపరాయణా విరహిణాం మానచ్ఛిదో బమ్భరాః,
హృష్యత్పల్లవతల్లజాఙ్కురలవాస్వాదోన్మిషత్పఞ్చమా
భూపాలం రతివిభ్రమాకులతరం భూయో వితేనుః పికాః.

మన్దేన చన్దనమహీధరమారుతేన
వ్యానర్తితా నవలతాః కుసుమావతంసాః,
జహ్రుర్దృశౌ చ హృదయం చ నరేశ్వరస్య
ఘ్రాణం చ భృఙ్గనినదైర్మధురైః శ్రవశ్చ. 106

ఏవం నానావిధతరులతోపశోభితే తస్మిన్ ప్రమదవనే సముద్దీపితరతికౌతుకో రాజా

---

105. నవ-ఉదయేషు=క్రొత్తపుట్టుకగల (అప్పుడె చిగిరించిన), మాకన్దేషు = తియ్యమామిడిచెట్లయందు, ముదితాః=సంతోషించినవై, మాధ్వీరస - ఆస్వాదినః = తేనెను గ్రోలినవై, ఝఙ్కార-ఏకపరాయణాః = ఝుంకారము చేయుట యొక్కటియే ముఖ్యముగాఁ గలవై, విరహిణాం = వియోగులయొక్క, మానచ్ఛిదః = మానముం బోఁగొట్టునట్టి, బమ్భరాః = తుమ్మెదలును, హృష్యత్ = మొలచునట్టి, పల్లవతల్లజ = శ్రేష్ఠములయిన చిగుళ్లయొక్క, అఙ్కుర = మొలకలయొక్క, లవ = తునుకలయొక్క, ఆస్వాద=తినుటచేత, ఉన్మిషత్ = హెచ్చిన, పఞ్చమాః=పంచమస్వరముగల, పికాః=కోయిలలును, భూపాలం=రాజును, భూయః=మిక్కిలి, రతి=మోహముయొక్క, విభ్రమ=వేడుకలచేత, ఆకులతరం=మిక్కిలి కలవరపడినవానిని, వితేనుః=చేసినవి.

106. మన్దేన=తిన్ననైన, చన్దనమహీధరమారుతేన = చందనపర్వతపు గాలిచేత, వ్యానర్తితాః=నాట్యమాడునవిగాఁ జేయఁబడిన (కదలింపఁబడిన), కుసుమ - అవతంసాః = పువ్వులే శిరోభూషణములు గాఁగల, నవలతాః = క్రొత్తతీఁగెలు, నరేశ్వరస్య = విక్రమార్క నరపాలునియొక్క, దృశౌచ = కన్నులను, హృదయం చ = మనస్సును, ఘ్రాణంచ=ముక్కునును, శ్రవశ్చ = చెవులనును, మధురైః = శ్రావ్యములైన భృఙ్గనినదైః = తుమ్మెదల ఝుంకారములచేత, జహ్రుః = అపహరించినవి.

ఏవం = ఇట్లు, నానావిధ...భితే- నానావిధ = పెక్కుతెఱఁగులైన, తరు= చెట్లచేతను, లతా = తీఁగలచేతను, ఉపశోభితే = అలంకరింపఁబడిన, తస్మిన్ = ఆ, ప్రమదవనే = ఉద్యానవనమునందు, సముద్దీపిత...కః - సముద్దీపిత = వృద్ధిచేయఁబడిన, రతి = క్రీడయందు, కౌతుకః = సంతోషముగలవాఁడై, రాజా=విక్రమనర

కదాచి ద్వాపీషు, కదాచిత్ కుసుమాస్తీర్ణేషు లతాగృహేషు, కదాచిత్ తరుతలేషు కదాచి చ్చన్ద్రికాన్తమణిమయేషు సౌధేషు, సహైవాన్తఃపురవనితాభి ర్విహరన్ మహాన్తం కాల మనైషీత్.

తత్ర కశ్చి ద్బ్రహ్మచారీ కుత్రాపి తరుమూలే తపశ్చరన్ రాజానం తత్రాఽఽగతం దృష్ట్వా స్వమన స్యచిన్తయత్:—"అహో తపఃకుర్వతా మయా జన్మ వృథైవ నీతమ్. స్వప్నేఽపి కిఞ్చిత్ సుఖం నానుభూతమ్. యావజ్జీవం కష్టేన కాలం నీత్వా మృత స్తపఃఫలం భోక్తేతి కోఽయం విచారః? 'విషయసుఖం సర్వ మేవ దుఃఖానువిద్ధమ్, తదవ్యయసుఖోదర్క మేవ తపః సమాచరేది'తి మూర్ఖాణాం ప్రలపితమ్. ఉక్తం చ:—

సౌధములందు, కదాచిత్ = కొన్నివేళలందు, వాపీషు = నడబావులందును, కదాచిత్ = ఒకప్పుడు, కుసుమ-ఆస్తీర్ణేషు = పూవులచేఁ బఱపఁబడిన, లతాగృహేషు = పొదరిండ్లయందు, కదాచిత్ = కొన్నివేళలందు, తరుతలేషు = చెట్లమొదళ్ళయందును, కదాచిత్ = కొన్నిసమయములందు, చన్ద్రికాన్తమణిమయేషు = చలువఱాలుపఱచిన, సౌధేషు = మేడలయందు, అన్తఃపురవనితాభిః - సహ-ఏవ = అంతిపురపు టతివలతోఁ గూడనే, విహరన్ = తిరుగుచు, మహాన్తం - కాలం = పెక్కుకాలము, అనైషీత్ = గడపెను.

తత్ర = అచ్చట, కశ్చిత్ = ఒక, బ్రహ్మచారీ = వటువు, కుత్ర - అపి-తరుమూలే = ఒకచెట్టుమొదట, తపః-చరన్ = తపస్సుచేయుచు, తత్ర - ఆగతం = అచ్చటికి వచ్చిన, రాజానం = రాజును, దృష్ట్వా = చూచి, స్వమనసి = తనమనస్సున, అచిన్తయత్ = ఆలోచించెను. అహో = అయ్యో, తపః కుర్వతా = తపస్సుచేయుచున్న, మయా = నాచేత, జన్మ = పుట్టుక, వృథా - ఏవ = వ్యర్థముగానే, నీతం = పుచ్చఁబడినది, స్వప్నేఽపి = కలయందైనను, కించిత్ = ఇంచుక, సుఖం = సుఖము, నానుభూతం = అనుభవింపఁబడలేదు. యావత్ - జీవం = బ్రతికినంతకాలము, కష్టేన = కష్టముతో, నీత్వా = గడపి, మృతః = చచ్చినవాఁడై, తపఃఫలం = తపస్సుయొక్క ఫలమును, భోక్తా = అనుభవించును అనుట, కోఽయం-విచారః = ఎట్టివిచారము? విషయసుఖం-సర్వమేవ = ఇంద్రియము లనుభవించెడి సౌఖ్యమంతయు, దుఃఖ - అనువిద్ధం = వ్యసనముతోఁగూడినది, తత్ = కనుక, అవ్యయసుఖ - ఉదర్కం = నాశములేనిసుఖమే యుత్తరఫలముగల, తపః = తపస్సును, సమాచరేత్ = చేయవలెను. ఇతి = ఇట్లనుట, మూర్ఖాణాం = మూఢులయొక్క, ప్రలపితం = ఏడ్పు. ఉక్తంచ = చెప్పఁబడినది.

త్యాజ్యం సుఖం విషయసంగమజన్మ పుంసా
దుఃఖోపసృష్ట మితి మూర్ఖవిచార ణైషా,
వ్రీహీ న్నపాస్య చ సితోత్తమతణ్డులాఢ్యాన్
కః కాఙ్క్షతే తుషకణాన్ మతిమాన్ ధరిత్ర్యామ్. 107

తస్మాత్ కష్టం కృత్వాఽపి సంసారభూతం స్త్రీసుఖ మేవ భోక్తవ్యమ్. ఉక్తంచ:

అసారభూతే సంసారే సారః సారఙ్గలోచనా,
తదర్థం ధన మిచ్ఛన్తి, తత్త్యాగే తు ధనేన కిమ్? 108

తథాచ, అసారభూతే సంసారే సారభూతా నితమ్బినీ,
ఇతి సంచిన్త్య వై శమ్భు రర్ధాఙ్గే కామినీం దధౌ.'' 109

ఇత్యాది చిన్తయిత్వా విక్రమ శ్చాయం దైవా దత్ర సమాయాతః, త మేనం యాచి

---

107. పుంసా = మగవానిచేత, విషయసంగమజన్మ = సంసారసంబాధమువలనఁ బుట్టుకగలిగిన, సుఖం = సుఖము, దుఃఖ-ఉపసృష్టం-ఇతి=దుఃఖములతోఁగూడినది యనుకారణమువలన, త్యాజ్యం = విడువఁదగినది, ఇతి-ఏషా=ఇట్లనుట, మూర్ఖవిచారణా = మూఢుల యాలోచన, ధరిత్ర్యాం = పుడమియందు, సిత...ఢ్యాన్-సిత = తెల్లని, ఉత్తమ = మేలయిన, తండుల=బియ్యములతో, ఆఢ్యాన్ = నిండిన, వ్రీహీన్ = ధాన్యమును, అపాస్య = విడిచి, కః-మతిమాన్ = ఏబుద్ధిమంతుఁడు, తుషకణాన్=ఊకతునుకలను, కాంక్షతే = కోరును?

తత్=ఆకారణమువలన,(కనుక), మహాత్=గొప్ప,కష్టం=కఠినకార్యమును, కృత్వాఽపి=చేసినదైనను, సంసారసారభూతం = సంసారమునకు ముఖ్యమైన, స్త్రీసుఖం-ఏవ=స్త్రీసుఖమే, భోక్తవ్యం = అనుభవింపఁదగినది. ఉక్తంచ = అట్లుచెప్పఁబడినది.

108. అసారభూతే = పిప్పియైన, సంసారే=సంసారమునందు, సారభూతా= మేలువస్తువయినది, సారఙ్గలోచనా = ఆఁడుది. తదర్థం = దానినిమిత్తము, జనాః= జనులు, ధనం = ద్రవ్యమును, ఇచ్ఛన్తి = కోరుచున్నారు. తత్-త్యాగేతు = దానియొక్క విడుదలయందు, ధనేన = ద్రవ్యముచేత, కిం=ఏమి ప్రయోజనము?

తథాచ = అట్లే, అసారభూతే = సారములేనిదగు, సంసారే = సంసారమునందు, సారభూతా = ముఖ్యమయినది, నితమ్బినీ = ఆఁడుది, ఇతి-సంచిన్త్య = ఇట్లు ఆలోచించి, శమ్భుర్వై = ఈశ్వరుఁడు, అర్ధ-అఙ్గే = తనసగముశరీరమునందు, కామినీం = స్త్రీని, దధౌ = ధరించెను.

ఇత్యాది = ఈమొదలగుమాటలను, చిన్తయిత్వా=యోచించి, అయం విక్రమశ్చ = ఈవిక్రమార్క నృపాలుఁడును, దైవాత్ = అదృష్టవశమున, అత్ర=ఇచ్చటికి, అగతః = వచ్చినాఁడు. తం - ఏనం = ఈతనిని, యాచిత్వా = యాచించి,

త్వా సంసారసుఖ మనుభవిష్యామీతి నిశ్చిత్య రాజసమీప మాగత్య 'మహారాజ! చిరం జీవే, త్యాశిషం ప్రాయుఙ్క్త. రాజా త మాసనే సముపవేశ్యాపృచ్ఛత్: 'భో బ్రహ్మన్! కుతః సమాగతోఽసి?' బ్రహ్మచారీ:—"అహ మత్రైవ జగదమ్బికా పరిచర్యాం కుర్వన్ తిష్ఠామి. నిత్య మేవం పరిచరతో మే పఞ్చాశ ద్వర్షాణి వ్యతీతాని. అహం తు బ్రహ్మచారీ. అద్య నిశాయాం యామమాత్రావశిష్టాయాం దేవతా మాం స్వప్నే సమేత్య 'వత్స! త వాహం ప్రస న్నాఽస్మి. త్వ మిదానీం గృహస్థాశ్రమం స్వీకృత్య పుత్ర ముత్పాద్య పశ్చా న్మోక్షే మనో నిధేహి. అన్యథా తవ గతి ర్నాస్తి. ఉక్తంచ:

ఋణాని త్రీ ణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్,

సంసారసుఖం=సంసారమువలని సుఖమును, అనుభవిష్యామి = అనుభవించెదను. ఇతి= అని, నిశ్చిత్య = తలంచుకొని, రాజసమీపం = రాజసమీపమునకు, ఆగత్య = వచ్చి, మహారాజ = ఓరాజాధిరాజా, చిరం=బహుకాలము, జీవ=బ్రదికియుండుము, ఇతి = అని, ఆశిషం=ఆశీర్వాదమును, ప్రాయుంక్త=ప్రయోగించెను. రాజా = విక్రమార్క మహారాజు, తం=అతనిని, ఆసనే=పీఁటయందు, సముపవేశ్య=కూర్చుండఁబెట్టి, అపృచ్ఛత్=అడిగెను. భో బ్రహ్మన్ = ఓబ్రాహ్మణుఁడా, కుతః=ఎందుకు, సమాగతః-అసి= వచ్చితివి? బ్రహ్మచారీ(ఆహ)=బ్రహ్మచారి బదులుపలికెను. అహం= నేను, జగదమ్బికా పరిచర్యాం = పార్వతీదేవిసేవను, కుర్వన్ = చేయుచు, అత్ర-ఏవ=ఇచ్చటనే, తిష్ఠామి=ఉన్నాను. నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, ఏవం = ఇట్లు, పరిచరతః = సేవసేయుచున్న, మే = నాకు, పఞ్చాశత్-వర్షాణి = ఏఁబదేండ్లు, వ్యతీతాని=కడచినవి. అహంతు= నేనో, బ్రహ్మచారీ = బ్రహ్మచారిని. అద్య = నేఁడు, నిశాయాం = రాత్రి, యామమాత్ర-అవశిష్టాయాంసత్యాం = జాముప్రొద్దు మిగిలియుండఁగా, దేవతా = లోకమాత, మాం = నన్ను, స్వప్నే = కలయందు, సమేత్య = వచ్చి, వత్స = పిల్లవాఁడా, తవ = నీకు, అహం = నేను, ప్రసన్నా-అస్మి = ప్రత్యక్షమైతిని. త్వం= నీవు, ఇదానీం = ఇప్పుడు, గృహస్థ-ఆశ్రమం = గృహస్థాశ్రమమును, స్వీకృత్య = గ్రహించి, పుత్రం = కొడుకును, ఉత్పాద్య = పుట్టించి, పశ్చాత్ = వెనుక, మోక్షే = మోక్షమందు, మనః = మనస్సును, నిధేహి = ఉంచుము. అన్యథా = లేనిచో, తవ = నీకు, గతిః = దిక్కు, నాస్తి = లేదు. ఉక్తంచ = అట్లే చెప్పఁబడినది.

110. త్రీణి = మూఁడు, ఋణాని = అప్పులను, (దేవ, ఋషి, పితౄణములను), అపాకృత్య = తీర్చుకొని, మోక్షే = మోక్షమునందు, మనః = మనస్సును, నివేశయేత్ = ఉంచవలెను. అనపాకృత్య = (పైమూఁడుఋణములను) దీర్చక,

అనపాకృత్య మోక్షంతు సేవమానః పత త్యధః. 110

దానశౌణ్డో విక్రమాదిత్యమహారాజ స్తూర్ణ మే వాత్రాఽఽగమిష్యతి. స తు తవ మనోరథం పూరయిష్యతీ, త్యేవ మాది శ్యా న్తరధాత్. త దహం ప్రబుధ్య భవ న్తమాగతం చ దృష్ట్వా సమాగతోఽస్మీ" త్యేవ మనృత మవాదీత్. త చ్ఛ్రుత్వా రాజా స్వ మన స్యచి న్తయత్: "కి మేతత్ సత్యం స్యాత్? ఏవ మేతత్. దేవతా స్వప్నే నాకథయత్, అసా వేవ లోభా దనృతం వదతి. అస్తా మేతత్. తథాఽప్యయ మా ర్త ఇవ దృశ్యతే. సర్వథాఽస్య మనోరథం పూరయిష్యామి. ఉ క్తం చ:

దత్త్వాఽఽర్తాయ నృపో దానం శూన్యలిఙ్గం ప్రపూజ్య చ,
పరిపాల్యాశ్రితా న్నిత్య మశ్వమేధఫలం భజేత్. 111

మోక్షం = ముక్తిని, సేవమానః = కోరువాఁడు, అధః = క్రింద (నరకమున), పతతి=పడుచున్నాఁడు.

దానశౌణ్డః = దానమందు ప్రసిద్ధి కెక్కిన, మహారాజః=రాజాధిరాజు, తూర్ణ మేవ= వేగిరమే, అత్ర=ఇచ్చటికి, ఆగమిష్యతి = రాఁబోవుచున్నాఁడు, సః-తు= అతఁడే, తవ = నీయొక్క, మనోరథం = కోరికను, పూరయిష్యతి = తీర్పఁగలఁడు, ఇతి-ఏవం = ఇట్లని, ఆదిశ్య = ఆనతిచ్చి, అంతరధాత్ = మఱుఁగైపోయెను. తత్ = ఆకారణమువలన, అహం = నేను, ప్రబుధ్య = మేల్కొని, భవన్తం - ఆగతంచ = వచ్చిన నిన్ను, దృష్ట్వా = చూచి, సమాగతః-అస్మి = వచ్చినవాఁడనైతిని, ఇతి - అనృతం - అవాదీత్ = అని కల్ల పలికెను. తత్ శ్రుత్వా = ఆమాట విని, రాజా = విక్రమార్కమహారాజు, స్వమనసి = తనమనంబున, అచిన్తయత్ = ఆలోచించెను. ఏతత్-సత్యం-స్యాత్-కిం = ఏమి ఇది నిక్కముగా నుండునా? ఏవం-ఏతత్ = ఇది యిట్లే, దేవతా = జగన్మాత, స్వప్నే = కలయందు, నాకథయత్ = చెప్పలేదు. అసౌ-ఏవ = వీఁడే, లోభాత్ = ఆశవలన, అనృతం = కల్ల, వదతి = పలుకుచున్నాఁడు. అస్తాం-ఏతత్ =ఇది యుండనిమ్ము. తథాఽపి=అయినను, అయం=వీఁడు, ఆర్త-ఇవ = నొచ్చినవానివలె, దృశ్యతే = కనఁబడుచున్నాఁడు, సర్వథా = ఎట్టులో, అస్య = వీనియొక్క, మనోరథం = ఇష్టమును, పూరయిష్యామి = నింపెదను. ఉక్తంచ=అట్లె చెప్పఁబడినది.

111. నృపః = రాజు, ఆర్తాయ = నొచ్చినవానికి, దానం = దానమును, దత్త్వా = ఇచ్చి, శూన్యలిఙ్గం = పాడుపడిన లింగమును, ప్రపూజ్య-చ = పూజించియు, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, ఆశ్రితాన్ = కొలుచుకొని యుండువారిని, పరిపాల్య=కాపాడియు, అశ్వమేధఫలం = అశ్వమేధయాగము చేసిన ఫలమును, భజేత్ = పొందుచున్నాఁడు.

ఇత్యాది విచార్య తత్ర నగర మేకం నిర్మాయ తత్ర తం సంస్థాప్య శతం విలాసినీః పఞ్చశతం తురఙ్గాన్ చత్వారింశతం రథాన్ చతుస్సహస్రం భటాంశ్చ తస్మై బ్రాహ్మణాయ దదౌ. కిం చ రాజా చణ్డికానగర మితి తస్య నగరస్య నామ చకార. తతః పరిపూర్ణమనోరథో బ్రాహ్మణః కృతోద్వాహమఙ్గళ స్తం రాజాన మాశీర్భి రభివవర్ష - రాజాఽపి నిజనగరం జగామ.

ఇతి కథాం పాలభఞ్జికా భోజాయ కథయామాస. భోజ స్తు తాదృశ మౌదార్య మాత్మ న్యపశ్యన్ తూష్ణీం జగామ.

ఇతి షష్ఠోపాఖ్యానమ్.

ఇతి-ఆది = ఈ మొదలగువానిని, విచార్య = ఆలోచించి, తత్ర = అచ్చట, ఏకం = ఒక, నగరం = పత్తనమును, నిర్మాయ = ఏర్పఱచి, తత్ర = అచ్చట, తం = ఆతనిని, సంస్థాప్య = ఉంచి, శతం = నూఱుగురు, విలాసినీః = స్త్రీలను, పఞ్చశతం = ఏనూరు, తురఙ్గాన్ = గుఱ్ఱములను, చత్వారింశతం = నలుబది, రథాన్ = తేరులను, చతుస్సహస్రం = నాలుగువేల, భటాన్ - చ = బంటులను, తస్మై బ్రాహ్మణాయ = ఆవిప్రునికొఱకు, దదౌ = ఇచ్చెను. కించ = మఱియు, రాజా = విక్రమార్కనృపాలుఁడు, తస్య - నగరస్య = ఆపట్టణమునకు, చణ్డికానగరం = చండికాపురము, ఇతి = అని, నామ = పేరు, చకార = చేసెను. (పెట్టెను.) తతః = తర్వాత, బ్రాహ్మణః = విప్రుఁడు, పరిపూర్ణమనోరథః = కోరికనిండినవాఁడై, కృత-ఉద్వాహమఙ్గళః = చేయఁబడిన పెండిలియను శుభకార్యముగలవాఁడై (పెండ్లిచేసికొన్నవాఁడై), తం-రాజానం = ఆవిక్రమనృపాలుని, ఆశీర్భిః = దీవనలచే, అభివవర్ష = వర్షించెను. రాజాఽపిరాజును, నిజనగరం-జగామ = తనపురమునకు వెళ్లెను.

ఇతి...కథయామాస = ఈకథను బొమ్మ రాజునకు చెప్పెను. భోజస్తు... జగామ = భోజరాజు తనయందట్టి దాతృత్వమును గానక యూరక వెళ్లెను.

ఆఱవకథ ముగిసెను.

అథ సప్తమోపాఖ్యానమ్.

మధ్యేసముద్రం క్వచిదద్రిశృఙ్గే దుర్గాలయే ప్రేతకబన్ధయుగ్మమ్,
చక్రే సజీవం పృథుసాహసేన రాజేతి సేయం ప్రతిమా బ్రవీతి. 112

పున రపి భోజః కదాచి చ్ఛుభముహూర్తే సముచితసన్నాహః సింహాసన మారోఢు ముపచక్రమే. తదాఽన్యా సాలభఞ్జికాఽవదత్: 'భోరాజన్! తథావిధం సాహస మౌదార్యం ధైర్యం చ యస్యాస్తి స ఏ వేదం సింహాసన మధిరోఢు మర్హతి.' రాజా.—'సాలభఞ్జికే! కీదృశం తత్?' సాలభఞ్జికా:—

భో రాజన్! శృణు. విక్రమాదిత్యే రాజ్యం కుర్వతి, లోకే దుర్జనః కణ్టకో

ఏడవ కథ.

112. మధ్యేసముద్రం = సముద్రమునడుము, క్వచిత్ = ఒకచోట, అద్రిశృంగే = పర్వతశిఖరంబునందు, దుర్గాలయే = కాళికాదేవియాలయంబున, ప్రేతకబన్ధయుగ్మం = చచ్చినవారి మొండెముల జతను, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, పృథుసాహసేన = ఎక్కువతెగువచేత, సజీవం = ప్రాణములతోఁ గూడినదానినిగా, చక్రే=చేసెను, ఇతి=అని, సా-ఇయం-ప్రతిమా=అయీ యేడవ ప్రతిమ, బ్రవీతి=పలుకుచున్నది.

పునః - అపి = వెండియు, భోజః = భోజమహారాజు, కదాచిత్ = ఒకానొకప్పుడు, శుభముహూర్తే = మంచిముహూర్తమునందు, సముచితసన్నాహః = తగినప్రయత్నముగలవాఁడై, సింహాసనం=సింహాసనమును, ఆరోఢుం = ఎక్కుటకు, ఉపక్రమే = మొదలుపెట్టెను. తదా = అప్పుడు, అన్యా = మఱియొక, సాలభఞ్జికా =బొమ్మ, అవదత్ = పలికెను. భోరాజన్ = ఓ భోజనృపాలా, తథావిధం = అటువంటి, సాహసం = తెగువయు, ఔదార్యం = దాతృత్వమును, ధైర్యంచ = ధీరతయు, యస్య = ఎవనికి, అస్తి = ఉన్నదో, సఏవ = వాఁడే, ఇదంసింహాసనం= ఈ సింహాసనమును, అధిరోఢుం = ఎక్కుటకు, అర్హతి=తగియున్నాఁడు. రాజా(అహ)= భోజనృపుఁడడిగెను. సాలభఞ్జికే = ఓబొమ్మా, తత్ - కీదృశం = అదెట్టిది? సాలభఞ్జికా(వదతి) = బొమ్మ చెప్పుచున్నది.

భోరాజన్ = ఓరేఁడా, శృణు = వినుము. విక్రమాదిత్యే = విక్రమార్కుఁడు, రాజ్యం - కుర్వతి = రాజ్యపరిపాలనముచేయుచుండఁగా, లోకే = ప్రపంచమున, దుర్జనః=దుష్టుఁడు; కణ్టకః = అధమపుశత్రువు, నాస్తి=లేఁడు. సర్వే

నాస్తి. సర్వే జనాః సదాచారసంపన్నాః. బ్రాహ్మణా వేదశాస్త్రాభ్యాసాదిస్వధర్మచర్యాపరాః, షట్కర్మనిరతాశ్చ బభూవుః. సర్వ స్యాపి వర్ణస్య పాపా ద్భయం, ప్రాణిషు దయా, పరమేశ్వరే భక్తిః, దేహే నిర్మమతా, నిత్యానిత్యవస్తువిచారః, పరత్ర విషయే బుద్ధిః, వాచి సదుక్తిః, పరిపాలనే దార్ఢ్యం, హృదయే చౌదార్యమభూత్. ఏవం సర్వోఽపి లోకః పవిత్రభూతాన్తఃకరణో రాజ్ఞః ప్రసాదాత్ సుఖేనావర్తత. తస్యాం చోజ్జయిన్యాం ధనదో నామ కశ్చి దూరుజః సమభూత్. తస్య సంపదాం మర్యాదా నాస్తి. యాని వస్తూని భువనే సుదుర్లభాని తాని తత్ర సులభాని. ఏవం సకలసంపత్సమాశ్రితస్య తస్యైకదా చేతసి సర్వవస్తుష్వనిత్యతాబుద్ధి

జనాః=జనులందఱు, సత్ ఆచారసంపన్నాః=మంచియాచారములతోఁగూడినవారు, బ్రాహ్మణాః = బాఁపలు, వేదశాస్త్ర...పరాః-వేద = వేదములయొక్కయు, శాస్త్ర= శాస్త్రములయొక్కయు, అభ్యాస= నేర్చుకొనుట, ఆది=మొదలుగాఁగల, స్వధర్మ= తమయాచారములయొక్క, చర్యా = చేయుటయే, పరాః = ముఖ్యముగాఁ గల వారును, షట్ కర్మ నిరతాః-చ = ఆఱుకర్మలయందు ఆసక్తిగలవారుగను, బభూవుః= అయిరి.

సర్వస్య-అపి వర్ణస్య = అన్నివర్ణములవారికి, పాపాత్ = పాపమునుండి, భయం = వెఱపును, ప్రాణిషు = జంతువులయందు, దయా = దయయును, పరమేశ్వరే = ఈశ్వరునియందు, భక్తిః=ప్రేమయును, దేహే = దేహమునందు, నిర్మమతా= అభిమానములేకుండుటయును, నిత్య-అనిత్యవస్తువిచారః = ఇదినిత్యము, ఇది యనిత్యము అనుచర్చచేయుటయును, పరత్ర - విషయే = పరలోకమందు, బుద్ధిః = తలంపును, వాచి=నోటియందు, సత్-ఉక్తిః=మంచిమాటలు పలుకుటయును, పరిపాలనే = కాపాడుటయందు, దార్ఢ్యం = గట్టితనమును, హృదయే = మనస్సునందు, ఔదార్యంచ= గొప్పతనమును, అభూత్=కలిగియుండెను. ఏవం = ఈలాగు, సర్వః-అపి-లోకః= సకలజనమును, పవిత్రభూతఅంతఃకరణః = పరిశుద్ధమైన మనస్సుగలదై, రాజ్ఞః = రాజుయొక్క, ప్రసాదాత్ = దయవలన, సుఖేన = సుఖముతో, అవర్తత = ఉండెను. తస్యాం-ఉజ్జయిన్యాం=అట్టియుజ్జయినీపట్టణమున, ధనదః-నామ = ధనదుఁడనుపేరుగల, కశ్చిత్ = ఒకానొక, ఊరుజః=కోమటి, సమభూత్=పుట్టెను. తస్య= అతనియొక్క, సంపదాం = కలుములకు, మర్యాదా=హద్దు, నాస్తి=లేదు. యాని - వస్తూని=ఏవస్తువులు, భువనే = లోకమందు, సుదుర్లభాని = చిక్కనసాధ్యములో, తాని-వస్తూని = ఆవస్తువులు, తత్ర = అతనియింటిలో, సులభాని=సులువుగా చిక్కునవి. ఏవం = ఇట్లు, సకలసంపత్-సమాశ్రితస్య-సకలసంపత్ = అంతసంపదచేతను, సమాశ్రితస్య = పొందఁబడిన, తస్య = అతనికి, ఏకదా = ఒకనాఁడు, చేతసి = మనస్సునందు, సర్వవస్తుషు=అన్నివస్తువులయందు, అనిత్యతాబుద్ధిః=అశాశ్వతమనుపట్టి

రుదభూత్. — హన్త! నిస్సారోఽయం సంసారః. సర్వం చ వస్తుజాత మనిత్యమ్.

ఉక్తం చ: గగననగరకల్పః సంగమో వల్లభానాం
జలదపటలతుల్యం యౌవనం వా ధనం వా,
స్వజనసుతశరీరాదీని విద్యుచ్చలాని
క్షణిక మితి సమస్తం విద్ధి సంసారవృత్తమ్. 113

తథా చ: శరణ మశరణం వా బన్ధమూలం నరాణాం
క్షణపరిచితదారా ద్వార మాపద్గణానామ్,
విపరిమృశత పుత్రాః శాత్రవం సర్వ మేతత్
త్యజత భజత ధర్మం నిర్మలం పుణ్యకామాః. 114

అతః సంసారిణాం ధర్మ ఏవ శరణమ్. ఉక్తం చ:

తలంపు, ఉదభూత్ = కలిగెను. హన్త=ఆహా, అయం-సంసారః = ఈసంసారము, నిస్సారః = ఉపయోగములేనిది. సర్వం-వస్తుజాతం-చ = అన్నివస్తువులును, అనిత్యం= శాశ్వతములుగావు. ఉక్తంచ=అట్లు చెప్పఁబడినది.

113. వల్లభానాం = స్త్రీలయొక్క, సంగమః = కూడిక, గగననగరకల్పః= ఆకసమందలి పట్టణముతో సమానమైనది. యౌవనంవా = ప్రాయముగాని, ధనంవా = కలిమిగాని, జలదపటలతుల్యం = మబ్బులగుమితో సమానమైనది. స్వజన...దీని- స్వజన = తనవారు, సుత = కొడుకులు, శరీర = ఒడలు, ఆదీని=మొదలుగాఁగలవి, విద్యుత్-చలాని = మెఱుపువలెఁ గదలునవి, సమస్తం-సంసారవృత్తం = సంసారపు సంగతియంతయు, క్షణికం-ఇతి = క్షణమాత్రముండునదియని, విద్ధి = ఎఱుఁగుము.

114. తథాచ=అట్లే, నరాణాం = మనుజులకు, శరణం = ఇల్లు, అశరణంవా= రక్షకముగాకయో, బన్ధమూలం = కట్టుటకుకారణమో, (భవతి = అగుచున్నది.) క్షణపరిచితదారాః = ఇంచుకసేపు మచ్చికపడుభార్యలు, ఆపత్-గణానాం=ఇడుములగుంపులకు, ద్వారం = వాకిలి, పుణ్యకామాః = పుణ్యమందుఁ గోరికగల, పుత్రాః= కొడుకులారా, విపరిమృశత=ఆలోచింపుఁడు. ఏతత్-సర్వం=ఇదియంతయు, శాత్రవం =శత్రువును, త్యజత = విడువుఁడు. నిర్మలం = ఒచ్చెములేని, ధర్మం = ధర్మమును, భజత=కొలువుఁడు.

అతః=కనుక, సంసారిణాం = కుటుంబులకు, ధర్మః-ఏవ = స్వధర్మకార్యమే, శరణం = రక్షించునది. ఉక్తంచ = అట్లుచెప్పఁబడినది.

ధర్మో రక్షతి రక్షితో నను హతో హన్తీహ స ప్రాణినో
హన్తవ్యో న తు యః స ఏవ శరణం సంసారిణాం సర్వదా,
ధర్మః ప్రాపయతీహ తత్పద మపి ధ్యాయన్తి య ద్యోగినో
నో ధర్మాత్ సుహృ దస్తి నైవచ సుఖీ నో పణ్డితో ధార్మికాత్.
ధర్మః శర్మ భుజఙ్గపుఙ్గవపురీసారం విధాతుం క్షమో
ధర్మః ప్రాపితమర్త్యలోకవిపులప్రీతి స్తదాశంసినామ్,
ధర్మః స్వర్నగరీనిరన్తర సుధాస్వాదోదయస్యాఽస్పదం
ధర్మః కిం న కరోతి ముక్తివనితాసంభోగభాగ్యాన్తరమ్. 116

---

115. నను = ఓరీ, ధర్మః = స్వధర్మము, రక్షితః = కాపాడఁబడినదై, రక్షతి = కాపాడుచున్నది. ఇహ = ఇచ్చట, సః = ఆస్వధర్మము, హతః=చెఱుపఁబడినదై, ప్రాణినః = మానవులను, హన్తి = చంపుచున్నది. యః-తు = ఏది, న హన్తవ్యః=చంపఁదగదో, సఏవ=అదియే, సంసారిణాం = గృహస్థులకు, సర్వదా = ఎల్లప్పుడు, శరణం = రక్షకము. యత్ = దేనిని, యోగినః = నిష్ఠగలవారు, ధ్యాయన్తి=చింతించుదురో, తత్-పదమపి=ఆస్థానమునుగూడ, ఇహ=ఈలోకమున, ధర్మః = స్వధర్మము, ప్రాపయతి = పొందించుచున్నది. ధర్మాత్ = ధర్మమునకంటె, సుహృత్ = చెలికాఁడు, నో - అస్తి = లేఁడు. ధార్మికాత్ = స్వధర్మము నడచువానికంటె, సుఖీ=సౌఖ్యవంతుఁడు, పండితః = విద్వాంసుఁడును, నో-అస్తి = లేనేలేఁడు.

116. ధర్మః-స్వధర్మము, భుజఙ్గపుఙ్గవపురీసారం-భుజఙ్గపుఙ్గవ = పాములలో మేటియగు వాసుకియొక్క, పురీ=పట్టణముయొక్క, సారం = స్థిరాంశమైన, శర్మ = సుఖమును, విధాతుం = కలిగించుటకు, క్షమః = చాలినది. ధర్మః = స్వకర్మానుష్ఠానము (దానము), తత్-ఆశంసినాం = దానిని గోరువారికి, ప్రాపిత...తిః - ప్రాపిత = పొందింపఁబడిన, మర్త్యలోక = మానవలోకమండలి, విపుల = ఎక్కువ, ప్రీతిః = సంతోషముగలది. ధర్మః = దానము, స్వర్నగరీ...యస్య-స్వర్నగరీ = స్వర్గమందలి, నిరన్తర = ఎడతెగని, సుధా = అమృతముయొక్క, ఆస్వాద = తీపియొక్క, ఉదయస్య = పుట్టుకకు. ఆస్పదం = మసికిపట్టయినది. ధర్మః = దానము, ముక్తి...న్తరమ్-ముక్తి = ముక్తియనెడి, వనితా = స్త్రీతోడి, సంభోగ = కలియుటయనెడి, భాగ్యాన్తరమ్=మఱొక్క-భాగ్యమును, న-కరోతికిం=కలుగఁజేయుదా యేమి?

తా. దానము స్వర్గ, మర్త్య, నాగలోక సుఖములను, తుట్టతుద మోక్షముసైతము నిచ్చునది యని ముఖ్యతాత్పర్యము.

అపి చః ధర్మసంగ్రహార్థ ముపార్జితం ద్రవ్యం సత్పాత్రే దాతవ్యమ్. తస్మిన్ సమ ర్పితం త ద్బహుగుణం భవేత్. తథా హి:

పాత్రవిశేషే న్యస్తం సౌగుణ్యం భజతి విత్త మాధాతుః,
జలమివ సముద్రశుక్తౌ ముక్తాఫలతాం పయోదబృన్దస్య. 117
న్యగ్రోధస్య యథా బీజం స్తోకం సుక్షేత్రభూమిగమ్,
బహువిస్తీర్ణతాం యాతి తద్వద్దానం సుపాత్రగమ్. 118

ఇత్యాది బహుధా విచార్య శ్రోత్రియా నాహూయ, తత్సకాశా ద్దానశా స్త్రోక్తాని వివిధాని దానాని శ్రుత్వా సర్వ మేవ నిజధనం సత్పాత్రేభ్యో దత్త్వా పవిత్రాన్తఃకరణః పున రపి విచారయతి స్మః—'అహో మ యైత దనుష్ఠితం దానవ్ర తాదికం తదా సఫలం భవేత్, యదా ద్వారవతీం గత్వా శ్రీకృష్ణం ద్రక్ష్యామి.' ఇతివిచార్య ద్వారవతీం ప్రతి నిర్గత్య సముద్రతీరం గత్వా కఞ్చన నావిక మాహూ య సముచిత మాతరం నిర్ణీయ భిక్షుకయోగినో వైదేశికాన్ నావ మారోప్య స్వయం చారుహ్య తైః సహ ధర్మమేదురా స్తా స్తాః కథాః కథయన్ స యావ దగచ్ఛత్,

సత్పాత్రే=మంచియోగ్యునియందు.

117. సముద్రశుక్తౌ=సముద్రమందలి ముత్తెపుచిప్పయందు, (వృష్టం = కురి సిన,) పయోదబృన్దస్య=మేఘములయొక్క, జలం=నీరు, ముక్తాఫలతాం-ఇవ=ముత్య మగుటనుబోలె, పాత్రవిశేషే=యోగ్యునియందు, న్యస్తం=ఉంచఁబడిన, ఆధాతుః = దాతయొక్క, విత్తం = ధనము, సౌగుణ్యం = ప్రయోజనమును, భజతి=పొందు చున్నది.

తా. ముత్తెపుచిప్పయందుఁ బడినవాననీరు ముత్తెమగునట్లు, యోగ్యునికిచ్చిన దానము సఫల మగును.

118. సుక్షేత్రభూమిగం=మంచిచేనిలోఁబడిన, స్తోకం = చిన్నదైన, న్యగ్రో ధస్య=మఱ్ఱిచెట్టుయొక్క, బీజం = విత్తనము, యథా = ఎట్లు, బహువిస్తీర్ణతాం = మిక్కిలి విశాలత్వమును, యాతి=పొందుచున్నదో, తద్వత్ = అట్లు, సుపాత్రగం = మంచివానిని బొందిన, దానం=ధర్మము, (బహువిస్తీర్ణతాం=మిక్కిలి విస్తారమును,) యాతి=పొందుచున్నది.

శ్రోత్రియాన్=వైదికులను, నిర్గత్య=వెడలి, నావికం = ఓడనడుపువానిని, ఆతరం = కేవును, భిక్షుకయోగినః=యాచకులను యోగులను, వైదేశికాన్ = పర దేశములవారిని, నావం = ఓడను, ఆరోప్య = ఎక్కించి, ధర్మమేదురాః = నీతితో నిండిన, తాః-తాః = ఆయాయి, కథాః = కథలను, కథయన్ = చెప్పుచు, సః =

తావత్ సముద్రమధ్యే కశ్చిత్ సముదీర్ణః పర్వత స్తేన దృష్టః. తత్ర మహా నేకో దేవాలయో౽దృశ్యత. ధనద స్తు దేవాలయం గత్వా భువనేశ్వరీం గన్ధపుష్పాక్షతాదిభి రుపచారై రభ్యర్చ్య నమస్కృత్య తస్యా వామభాగే ఛిన్నమస్తకం స్త్రీపురుషయుగళం దృష్ట్వా పురస్స్థితభిత్తిభాగే లిఖితా న్యక్షరాణి పపాఠ:—'యదా కో౽పి పరోపకారీ పరమైశ్వర్యసంపన్నో ద్వాత్రింశల్లక్షణోపేతః స్వకణ్ఠరుధిరేణ భువనేశ్వరీ మర్చయిష్యతి, త దేదం స్త్రీపురుషయుగళం సజీవం భవిష్యతీ'తి. ఏవం పఠిత్వా సవిస్మయో ధనదః పున రపి నావ మారుహ్య ద్వారవతీం గత్వా శ్రీకృష్ణం దృష్ట్వా ప్రణమ్యాస్తావీత్.

అతఁడు, యావత్=ఎంతలో, అగచ్ఛత్ = వెళ్లెనో, తావత్=అంతలో, సముద్రమధ్యే = సముద్రమునడుమను, కః-చిత్ = ఒకానొక, సముదీర్ణః=గొప్పదయిన, పర్వతః = కొండ, తేన = వానిచే, దృష్టః=చూడఁబడెను. తత్ర=ఆకొండయందు, మహాన్ = గొప్పదియగు, ఏకః = ఒక, దేవాలయః = దేవళము, అదృశ్యత = చూడఁబడెను. ధనదః - తు = ధనదుఁడన్ననో, దేవాలయం = దేవళమునుగూర్చి, గత్వా = పోయి, భువనేశ్వరీం = భువనేశ్వరిని, గంధ - పుష్ప-అక్షత-ఆదిభిః = శ్రీగంధము, పువ్వులు, అక్షతలు మున్నగువానిచే, ఉపచారైః=షోడశోపచారములచే, అభ్యర్చ్య = పూజించి, నమస్కృత్య = నమస్కరించి, తస్యాః = ఆభువనేశ్వరియొక్క, వామభాగే = ఎడమప్రక్కను, ఛిన్నమస్తకం = తలలు తెగిన, స్త్రీపురుషయుగళం = స్త్రీ పురుషులజంటను, దృష్ట్వా = చూచి, పురః స్థితభిత్తిభాగే - పురః = ఎదుట, స్థిత = ఉన్న, భిత్తిభాగే=గోడయందు, లిఖితాని=వ్రాయఁబడిన, అక్షరాణి = వర్ణములను, పపాఠ=చదివెను. యదా=ఎప్పుడు, కః - అపి=ఎవ్వఁడైనను, పర-ఉపకారీ=పరులకుపకారముఁ జేయునట్టియు, పరమ-ఐశ్వర్య సంపన్నః=మిక్కిలి యైశ్వర్యముతోఁ గూడినవాఁడును, ద్వాత్రింశత్-లక్షణ-ఉపేతః=ముప్పదిరెండు లక్షణములతోఁ గూడినవాఁడు, స్వకంఠ-రుధిరేణ = తన మెడలోని రక్తముచేత, భువనేశ్వరీం (భువన+ఈశ్వరీ) = భువనేశ్వరీదేవతను, అర్చయిష్యతి=అర్చనఁజేయఁగఁడో, తదా = అప్పుడు, ఇదం-స్త్రీ పురుషయుగళం = ఈ స్త్రీపురుషులజంట, సజీవం=జీవముతోఁగూడినది (జీవించునది), భవిష్యతి=కాఁగలదు, ఇతి=ఇట్లు చదివెను...ఏవం = ఇట్లు, పఠిత్వా=చదివి, సవిస్మయః=ఆశ్చర్యముతోఁగూడినవాఁడై, ధనదః=ధనదుఁడు, నావం = పడవను, ఆరుహ్య=ఎక్కి, ద్వారవతీం = ద్వారవతినిగూర్చి, గత్వా=పోయి, శ్రీకృష్ణం=శ్రీకృష్ణమూర్తిని, దృష్ట్వా=చూచి, ప్రణమ్య = నమస్కరించి, అస్తావీత్ = స్తోత్రముచేసెను.

ఏకోపి కృష్ణస్య కృతః ప్రణామో దశాశ్వమేధావభృథేన తుల్యః,
దశాశ్వమేధీ పున రేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పున ర్భవాయ.

ఇత్యేవం స్తుత్వా శ్రీకృష్ణం షోడశభి రుపచారైః సంపూజ్య యదద్య దపూర్వం వస్తు సమానీతం తత్ సర్వం సమర్ప్య తత్ర దినత్రయ ముషిత్వా తతో నిర్గత్య కతిపయై ర్దినై ర్నిజనగర మాజగామ. ఆగత్య చ సర్వా నపి బాన్ధవాన్ కృష్ణప్రసాదేన సంభావ్య,

రిక్తపాణి ర్న పశ్యేత్తు రాజానం దైవతం గురుమ్,
నైమిత్తికం విశేషేణ సుహృదం ఫలకాముకః. 120

తథాచ: ఇష్టాం భార్యాం ప్రియం మిత్రం పుత్త్రం చాపి కనీయసమ్,
రిక్తపాణి ర్న పశ్యేత్తు తథా నైమిత్తికం ప్రభుమ్. 121

ఇతి విచిన్త్య ప్రభాతే కిమ ప్యపూర్వం ప్రాభృతం గృహీత్వా విక్రమార్కం ద్రష్టుం జగామ. గత్వా చ సవినయం, కృష్ణప్రసాదం దత్త్వా తదాదిష్టే చాసనే సమాససాద. తతో రాజా యాత్రాక్షేమం పృష్ట్వా, కిం కి మపూర్వం దృష్ట మితి వణిజ మపృచ్ఛత్. సోఽపి సముద్రమధ్యోదీర్ణభువనేశ్వర్యాలయదృష్టకబన్ధవృత్తాన్త మవదత్. త చ్ఛ్రుత్వా సముపజాతకుతూహలో రాజా తేన సార్ధం ప్రాప తదపూర్వం స్థానమ్. తత్ర చ దేవతావామభాగే పతితం కబన్ధయుగళ మపశ్యత్. అపఠీ చ్చ తా న్యక్షరాణి. తదనన్తరం రాజా భువనేశ్వరీం స్తుత్వా ఖడ్గం కోశా దాకృష్య యావత్ కణ్ఠే చకార, తావత్ కబన్ధయుగళం సశిరః సజీవం చ సమభూత్. దేవతాఽపి రాజ్ఞో హస్తస్థితం ఖడ్గ మాకృష్యాబ్రవీత్: 'భో రాజన్! ప్రసన్నాఽస్మి. వరం వృణీష్వ. రాజాఽబ్రవీత్ 'భో దేవి! ప్రసన్నాఽసి యది, తర్హ్యేతస్య మిథునస్య

---

119. కృష్ణునికిఁ జేయఁబడిన యొక్కనమస్కారమైనను బదియశ్వమేధములు చేసి యవభృథస్నానము చేసినదానితో సమానము. అంతియకాక, పదియశ్వమేధములు చేసినవాఁడు మఱలఁబుట్టునుగాని కృష్ణునికిఁ బ్రణామముగావించినవాఁడు మఱలఁబుట్టఁడు.

ఉషిత్వా=ఉండి,

120. నైమిత్తికం = పనికై, కోరఁబడునట్టి. ఫలకాముకః = కార్యసిద్ధి కోరువాఁడు.

121. కనీయసం = కడగొట్టువాఁడగు, రిక్తపాణిః = ఉత్తచేతులవాఁడై. ప్రాభృతం=కానుకను, కబన్ధ=మొండెము, సముపజాత=పుట్టిన, కోశాత్=ఒరనుండి,

రాజ్యం దేహి.' తతో దేవీ త థేతి తస్య మిథునస్య రాజ్య మదాత్. రాజాఽపి ధనదేన సహ నిజపుర మాజగామ.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్: 'ఏవం విధం సాహసాదికం త్వయి న దృశ్యతే.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తతో విరరామ.

ఇతి సప్తమోపాఖ్యానమ్.

అథ అష్టమోపాఖ్యానమ్.

కాశ్మీర దేశే విపులం తటాకం
వణిక్కృతం పూరయితుం జలేన,
బలిం ప్రదాతుం నిజకణ్ఠర క్తై
రియేష రా జేతి నిగద్య తేఽద్య. 122

భూయోఽపి భోజరాజే యథాపూర్వ మాగచ్ఛతి, పాఞ్చాలికాఽన్యా నిషిధ్య జగాద:—'భోజరాజ! ఇదం పున రనన్యసాధారణ మాసనమ్; యది భవా న్విక్రమవిశ్రుతేన సాహసాదినా భూష్యతే, తదా త్వా మనుజానామి.' రాజా, కిఞ్చి

ఆకృష్య = లాగి, మిథునస్య = దంపతులకు, అదాత్ = ఇచ్చెను.

ఏడవకథ ముగిసెను.

ఎనిమిదవకథ.

122. వణిక్కృతం = వైశ్యునిచేఁ ద్రవ్యింపఁబడిన, విపులం = విస్తారము, తటాకం = చెరువును, జలేన = నీటిచే, పూరయితుం = నింపుటకొఱకు, రాజా = విక్రమార్కుఁడు, నిజకంఠరక్తైః = తనమెడయందలి రక్తముచే, బలిం = బలిని, ప్రదాతుం = ఇచ్చేకొఱకు, ఇయేష = కోరెను, పాఞ్చాలికా = బొమ్మ, నిషిధ్య = అడ్డగించి, అనన్యసాధారణం = ఇతరులకు సాధ్యపడని, విశ్రుతేన = ప్రసిద్ధికెక్కిన, అనుజానామి = ఒప్పుకొందును, అవనత = వాలిన.

దవనతముఖః:—'సాంభక్షిశే! కథయ త స్యాదార్యాదివృత్తా న్తమ్.' సాஉబ్రవీత్:—

భో రాజన్! శృణు, విక్రమో రాజా భూమణ్డలే ప్రవృత్తా బహువిధాః కథాశ్చారముఖేన నిరవశేషం జానన్ వసుమతీం పర్యపాలయత్. ఉక్తంచ:

గావో గన్ధేన పశ్య న్తి వేదేనైవ ద్విజాతయః,
చారైః పశ్య న్తి రాజాన శ్చక్షుర్భ్యామితరే జనాః. 123

కించ, యో రాజా భవతి, తేన సర్వాஉపి లోకస్థితి ర్జ్ఞాతవ్యా. అపిచ, అర్థినః పూజనీయాః, ప్రజాః సమ్యక్ పరిపాలనీయాః, దుష్టా శ్చ దణ్డనీయాః, న్యాయేన ధనోపార్జనం కర్తవ్యమ్, అర్థిషు పక్షపాతో విధేయః. ఏతా న్యేవ రాజ్ఞః పఞ్చ యజ్ఞకర్మాణి. తథాహి:

దుష్టస్య దణ్డః సుజనస్య పూజా
న్యాయ్యేన కోశస్య చ సంప్రవృద్ధిః,
సుపక్షపాతోஉర్థిషు రాజ్యరక్షా
పఞ్చైవ యజ్ఞాః కథితా నృపాణామ్. 124

కించ: కిం దేవకార్యేణ నరాధిపస్య
కృత్వా నిరోధం విషయస్థితానామ్,
త దేవ కార్యం జపయజ్ఞహోమా
యేన ద్విజానాం న పత న్తి రాష్ట్రే. 125

ఏవం విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి స త్యేకదా చారా భూమణ్డలం పరిభ్రమ్య రాజ్ఞః సకాశ మాగత్య రాజ్ఞా పృష్టా వ్యజిజ్ఞపన్:—

చారముఖేన = వేఁగులమూలమున, నిరవశేషం = పూర్తిగా, జానన్ = ఎఱుఁగుచు, వసుమతీం = భూమిని, జ్ఞాతవ్యా = తెలియఁదగినది, అర్థినః = యాచకులు, పక్షపాతః = ప్రేమ.

124. కోశస్య = బొక్కసమునకు.

125. విషయస్థితానాం = దేశమందున్నవారికి, నిరోధం = నిర్బంధమును.

తా. రాజుతనదేశమందలి జనులకుఁ గీడుచేసి దేవపూజలు సేయుటచే నుపయోగంబులేదు. దేనిచే బ్రాహ్మణులయొక్క జపయజ్ఞహోమములు నిలువక వృద్ధి చెందునో అట్టికార్యమును రాజు చేయువలెను.

చారాః = వేఁగులు, సకాశం = సమీపమునకు, వ్యజిజ్ఞపన్ = విన్నవించిరి.

'దేవ' కాశ్మీరదేశే మహాద్రవ్యసంపన్నః కశ్చి ద్వణి గస్తి. స చ ధర్మనిరతేన చేతసా పఞ్చక్రోశవిస్తారం తటాక మేక మచీఖనత్. తన్మధ్యే కిఞ్చి ద్బిల మదృశ్యత. తత్ర చ దేవో నారాయణః శయానః సమదృశ్యత. స తస్య చాయతనం కారయామాస. పరముదకం న లేభే. భూయోఽపి జలోద్గమనిమిత్తం వరుణ ముద్దిశ్య బ్రాహ్మణై ర్జప మకారయత్. త దపి ముధా బభూవ. తత ఏకదా ఖిన్నమానసే వణిజి తటాకతీరే సముపవిశ్య 'అహో! కేనా ప్యుపాయే నోదకం న లభ్యతే, వృథాత్ర మోహాత్,' ఇతి చిన్తయతి, అధిగగన మమానుషీ కాఽపి సరస్వతీ సమజాయత: 'భో వణిక్పుత్ర! కిమర్థం నిశ్వసిషి: మహారాజలక్షణయుక్తస్య పురుషస్య కణ్ఠరక్తేన యదా తటాకం సిచ్యతే, తదా విమలోదక మావిర్భవిష్యతి, నాన్యథే'తి. స త దాకర్ణ్య తటాకతీరే మహదన్నసత్ర మకల్పయత్. తత్ర చ భోక్తుం స్వదేశవాసినో విదేశవాసిన శ్చ జనాః సమాయయుః. తదానీం తత్ర స్థితాః వణిగాదేశకారిణో భృత్యాః విదేశవాసినాం పురత ఏవ మవదన్ 'యః కోఽపి స్వకణ్ఠరుధిరేణ తటాకం సిఞ్చతి తస్య శతభారసువర్ణం దీయత'ఇతి. తద్వచః సర్వేఽప్యశృణ్వన్, కోఽపి తత్సాహసం తు నాఙ్గీకృతవాన్. ఏవంవిధం మహా చ్చిత్రం దృష్ట మస్మాభిః."

ఇత్యేవం చారాణాం వచనం శ్రుత్వా విక్రమార్కః స్వయం తత్ర గత్వా బిలశయనం దేవం ప్రణమ్యాతిమనోజ్ఞ మతివిశాలం తటాకం దృష్ట్వా విస్మితో మనస్యేవ మకరోత్:—

యది మమ కణ్ఠరక్తేన తటాకం సిఞ్చామి, త దేదం జలైః సంపూర్ణం భవేత్. అనేన చ సకలలోకానా ముపకారో భవేత్. ఇదం మమ శరీరం వర్షశత మపి స్థిత్వా సర్వథా వినాశ మేవ యాస్యతి. అతః శరీరమమత్వం న కార్యమ్. పరోపకారాయ శరీర మపి దాతవ్యమ్. ఉక్తం చ,

శత మపి శరదాం వై జీవితం ధారయిత్వా
శయన మధిశయానః సర్వథా నాశ మేతి,

పఞ్చక్రోశవిస్తారం = అయిదుకోసులు వెడల్పుగల, తటాకం = చెరువును, అచీఖనత్ = త్రవ్వించెను. శయానః = పరుండినవాఁడుగ, పరం = అయినను, ఉద్గమ = వచ్చుట, ముధా = వ్యర్థముగా, వణిజి = వర్తకుఁడు, నిశ్వసిషి = నిట్టూర్పువిడిచెదవు, సిచ్యతే = తడుపఁబడునో, శతభారసువర్ణం = నూఱుబారువుల బంగారము, మమత్వం = మోహము.

126. శరదాం = సంవత్సరములయొక్క, శతం-అపి = నూఱుఅయినను, జీవితం = ప్రాణమును, ధృత్వాఽపి = ధరించి, శయనం = పాన్పును, అధిశయానః = ఎక్కుచుండువాఁడును, సర్వథా = తప్పక, నాశం = క్షయమును, ఏతి = పొందు

సులభవిపది దేహే సూరిలోకైకనిన్ద్యే
న విదధతి మమత్వం ముక్తికాన్తోత్సుకాస్తే. 126

కిం చ: సర్వదైవ రుజాక్రాన్తం సర్వదైవ శుచో గృహమ్,
సర్వదా విపదం ప్రాప్తం మర్త్యానాం దేహపఞ్జరమ్ 127
తైరేవ ఫలమాక్రాన్తమనన్తం పుణ్యకర్మణామ్,
యేషాం తు జన్మ న స్వార్థే యైః శరీరం పరార్థితమ్. 128

ఏవం విచార్య పురస్థితప్రాసాదగర్భగతజలశయనస్య విష్ణోః పూజాం విధాయ నమస్కృత్య బభాణ:—'భో దేవ! జలశాయిన్! ద్వాత్రింశల్లక్షణసంపన్నస్య పురుషస్య కణ్ఠరక్తం వాఞ్ఛసి? తర్హి మమాస్య కణ్ఠరక్తస్య తృప్తో భూత్వా తటాకమేనం జలైః పరిపూరయ' ఇతి సంప్రార్థ్య యావత్ కణ్ఠే ఖడ్గమకరోత్, తావ దేవ భగవాన్ ఖడ్గం ధృత్వా జగాద:—'వీర! తవాహం ప్రసన్నోఽస్మి అలమనేన సాహసేన. విరమ, వరం వృణీష్వ.' రాజాఽవదత్: 'దేవ! యది మమ ప్రసన్నో జాతోఽసి, తర్హీమం తటాకం జలైః పరిపూరయ.' దేవః:—'రాజన్! త్వమస్మాత్ స్థానాన్నిర్గత్య యావత్ పశ్చాత్ పశ్యసి, తావజ్జలైః పరిపూర్ణస్తటాకో భవిష్యతి.' రాజా తచ్ఛ్రుత్వా ససంభ్రమం తటాకతీరమారురోహ. తావత్ సరోఽపి జలైః పరిపూర్ణమదృశ్యత. రాజా విక్రమార్కోఽపి తేన వణిజా స్తూయమానస్తేన సమర్పితం శతభారసువర్ణం కస్మైచిద్ద్వివాహార్థినే దరిద్రాయ బ్రాహ్మణాయ దత్త్వా స్వనగరమగమత్.

చున్నాఁడు, ముక్తికాన్తా-ఉత్సుకాః=ముక్తియనుకాంతయందుఁ గోరికఁగలవారలగు, తే = ఆమానవులు, సూరిలోక-ఏకనింద్యే=పండితజనములచే ముఖ్యముగా నిందింపఁదగిన, సులభవిపది = సులువుగాసంభవించు నాపదగల, దేహే = దేహమునందు, మమత్వం = అభిమానమును, న విదధతిహి = చేయరుగదా (ఉంచరుగదా.)

తా. మానవుఁడు పాన్పుమీఁదఁ గూర్చుండి నూఱేండ్లు బ్రతికియు నశించును గనుక, మోక్షాపేక్షగల యామనుజులు పండితనింద్యమైన యీశరీరమునం దభిమానము నుంచరు.

127. శుచః = దుఃఖమునకు, రుజా = వ్యసనముచే.

128. తా. ఎవరిచే శరీరము పరులకార్యములకే యుపయోగింపఁ బడుచున్నదో, తమపనులకుఁగాదో అట్టిపుణ్యాత్ములచేతనే యెక్కుడుపుణ్యము సంపాదింపఁ బడినది.

పురఃస్థిత...యస్య-పురఃస్థిత = ఎదుటనున్న, ప్రాసాద=దేవాలయముయొక్క,

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్: 'భో రాజన్! త్వయ్యేవ మౌదార్యపరోపకారసాహసప్రభృతయో గుణా విద్యన్తే చేత్, తర్హ్యస్మి న్సింహాసనే సముపవిశ.' త దాకర్ణ్య రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇ త్యష్టమోపాఖ్యానమ్.

అథ నవమోపాఖ్యానమ్.

నివార్య కాఞ్చీనగరే లతాఙ్గీం నిశాచరోపద్రవతః కదాచిత్,
చరిత్రమాఖ్యాతవతే తదీయం దదౌ సతామిత్యధునాఽభిధత్తే.

భూయోఽపి భోజమహీపాలే సకౌతుకసంభ్రమ మాగచ్ఛతి, అన్యా సాలభఞ్జికా సహాస మిద మభాషత:—'దేవ! సింహాసన మారోఢుం సంభ్రమసి. దుర్లభం తే విక్రమార్కగతం సాహసౌదార్యాదికమ్. త ద్విర మాస్మా న్ముధాసముద్యమాత్.' రాజా.—'అయి! కథయ గుణా నన్యదురవాపాన్ విక్రమార్కస్య.'

సాలభఞ్జికా—విక్రమార్కే రాజ్యం కుర్వతి, భట్టిర్మన్త్రీ, ఉపమన్త్రీ గోవిన్దః. చన్ద్రః సేనాపతిః. తస్య పుత్రః కమలాకరో నామ. స పితుః ప్రసాదా దనుదిన మాకణ్ఠం భుఞ్జానో వస్త్రభూషణ తామ్బూలాదినా శరీరం సంస్కృత్య విషయసుఖ మనుభవన్ సుచిర మతిష్ఠత్. ఏకదా దుర్వృత్తం సుత మాహూయ చన్ద్రోఽవదత్:-

రే కమలాకర! బ్రాహ్మణజన్మ ప్రాప్యాపి త్వం కథ మేవం తిష్ఠసి? స్వేచ్ఛావృత్త్యాఽయ మాత్మా నానాయోనిషు జన్మ ప్రాప్నోతి. కదాచిత్ సుకృతవశాన్మనుష్య

గర్భ=లోపలి, జలశయనస్య=నీరే పాన్పుగాఁగల, విరమ=చాలింపుము. వృణీష్వ = వరముగోరుము, ప్రభృతయః = మొదలుగాఁగల.

ఎనిమిదవకథ ముగిసెను.

తొమ్మిదవ కథ.

129. లతాఙ్గీం = (తీఁగవంటి మేనుగల) స్త్రీని, కదాచిత్ = ఒకప్పుడు, తదీయం = తనదైన, అధునా = ఇప్పుడు, అభిధత్తే = చెప్పుచున్నది.

సంభ్రమసి = త్వరపడుచున్నావు, ముధాసముద్యమాత్ = వ్యర్థప్రయత్నము నుండి, దురవాపాన్ = పొందవీలుగాని, ప్రసాదాత్ = దయవలన, ఆకణ్ఠం=కుత్తుకవఱకు, భుఞ్జానః = తినుచు, సంస్కృత్య = పోషించుకొని, సుకృతవశాత్ = పుణ్య

యోనిం ప్రవిశతి. తత్రాపి బ్రాహ్మణకులే జన్మ మహతా పుణ్యేన లభ్యతే. తల్లబ్ధ్వాఽపి త్వం దుర్వృత్తో జాతోఽసి. సర్వదా బహి రేవ సంచరసి. భోజనకాలే పరం భవన మాగచ్ఛసి. అనుచిత మేవం కరోషి. అన్యచ్చ, తవాయం విద్యాభ్యాసకాలః. అస్మిన్ కాలే విద్యాం యది నాభ్యస్యసి, త దుత్తరత్ర తవ మహాన్ సంతాపో భవిష్యతి.

ఉక్తఞ్చ: యే బాలభావే న పఠన్తి విద్యాం
కామాతురా యౌవననష్టచిత్తాః,
తే వృద్ధభావే పరిభూయమానా
దహన్తి గాత్రం శిశిరే యథాఽబ్జమ్. 130

తథా చ: యేషాం న విద్యా న తపో న దానం
న చాపి శీలం న గుణా న ధర్మః,
తే మర్త్యలోకే భువి భారభూతా
మనుష్యరూపాః పశవ శ్చరన్తి. 131

అత్ర హి పురుషస్య న విద్యాయాః పరం భూషణం ధనం వాఽస్తి. తథా చ:

విద్యా నామ నరస్య రూప మధికం ప్రచ్ఛన్నగుప్తం ధనం
విద్యా భోగకరీ యశస్సుఖకరీ విద్యా గురూణాం గురుః,
విద్యా బన్ధుజనో విదేశగమనే విద్యా పరా దేవతా
విద్యా రాజసుపూజితా న హి ధనం విద్యావిహీనః పశుః. 132

తథా చ: కిం కులేన విశాలేన విద్యాహీనస్య దేహినః?
అకులీనోఽపి విద్యావా న్దైవతై రపి పూజ్యతే. 133

అన్యచ్చ, వత్స! యావ దహం జీవామి, తావ దేవ త్వయా విద్యాఽభ్యసనీయా. అన్యథా తు దుష్ప్రాపైవ సా. అభ్యస్తా తు సా తవ సకల మపి బన్ధుకృత్యం కరిష్యతి.

మువలన, న-అభ్యస్యసి-యది = నేరవవేని, ఉత్తరత్ర = ఇఁకమీఁదట.

130. యౌవననష్టచిత్తాః = ప్రాయముచే నశించిన బుద్ధిగలవారై (వయసునందు ఆడుటచే బుద్ధిలేనివారై), పరిభూయమానాః = అవమానింపఁబడుచు, శిశిరే = శిశిరఋతువునందు, అబ్జం యథా = కమలమువలె.

132. ప్రచ్ఛన్నగుప్తం = రహస్యస్థలంబునందు దాఁపఁబడిన, విదేశగమనే = పరదేశమునకుఁ బోయినప్పుడు.

133. దేహినః = మానవునికి, విశాలేన = గొప్పదైన.

దుష్ప్రాపా-ఏవ = పొందరానిదే.

ఉక్తఞ్చ: మాతేవ రక్షతి పితేవ హితే నియుఙ్క్తే
కాన్తేవ చాభిరమయ త్యపనీయ ఖేదమ్,
కీర్తిం చ దిక్షు వితనోతి తనోతి లక్ష్మీం
కిం కిం న సాధయతి కల్పలతేవ విద్యా? 134

ఏవం పితృవచనం శ్రుత్వా పశ్చాత్తాపపరిభూతః కమలాకరో 'యదాఽహం సర్వజ్ఞో భవిష్యామి తదా పితృముఖం ద్రక్ష్యా మీ' తి ప్రతిజ్ఞాయ స్వయం కాశ్మీర దేశం గత్వా తత్ర చన్ద్రమౌళిభటనామాన ముపాధ్యాయ ముపసృత్య సవినయం ప్రణమ్య 'భోః స్వామిన్! మూర్ఖోఽహం భవత్సకాశా ద్విద్యాభ్యాసం కర్తు మాగతోఽస్మి పరం ప్రసీద. యథాఽహ మమితజ్ఞో భవేయం తథా విధాతు మర్హతి స్వామిన్.' ఇతి పునః ప్రాణంసీత్. ఉపాధ్యాయశ్చైన మఙ్గీచకార. కమలాకర శ్చ గురుం శుశ్రూ షమాణః పపాఠ. ఉక్తం చ,

గురుశుశ్రూషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వా,
అథవా విద్యయా విద్యా చతుర్థా నోపలభ్యతే. 135

ఏవ మప్రమాదం శుశ్రూషమాణస్య తస్య కాలో మహా నతిచక్రామ. అనన్తర మేకదా తూపాధ్యాయ స్తస్య కృపాతరఙ్గితా న్తరఙ్గః సిద్ధసారస్వతమన్త్ర ముపదిదేశ. తేన చోపదేశేన సర్వజ్ఞో భూత్వా కమలాకరః కృతార్థ మాత్మానం మత్వా సప్రదక్షిణ ప్రణామ ముపాధ్యాయ స్యానుజ్ఞాం గృహీత్వా పితృదర్శనలాలసః స్వనగరం ప్రతి గచ్ఛన్ మార్గవశాత్ కాఞ్చీనగర మగమత్.

తత్ర చానన్యసాధారణరూపసంపన్నా నరమోహినీ నామ కాచిద్వనితాఽఽస్తే. య స్తాం పశ్యేత్ స కామజ్వరపీడితః పర మున్మాదావస్థాం ప్రాప్నుయాత్. యః పున రనయా వివాహ్య తస్మి న్నేవ తల్పే నిద్రా మనుభవేత్, తస్య రుధిరం విన్ధ్యాచలనివాసీ కశ్చి ద్రాక్షసో నిరవశేషం పీత్వా తం మారయేత్. కమలాకరోఽప్యేతత్ కౌతుకం తత్ర దృష్ట్వా నిజనగర మాజగామ. ఆగతే చ కుమారే జనకః పరం ననన్ద.

---

134. హితే = మంచియందు, నియుఙ్క్తే = చొప్పించుచున్నది, అపనీయ = పోఁగొట్టి, వితనోతి = వ్యాపింపఁజేయుచున్నది, ప్రాణంసీత్ = నమస్కరించెను.

135. న-ఉపలభ్యతే = పొందఁబడదు, కృపాతరఙ్గిత - అన్తరఙ్గః - కృపా = దయయొక్క, తరఙ్గిత = అలలుగల, అన్తరఙ్గః = మనస్సుగలవాఁడై, సిద్ధసారస్వత మన్త్రం = సిద్ధసారస్వత మను పేరుగల మంత్రమును, ఉపదిదేశ = ఉపదేశించెను. కృతార్థం = కార్యము తీర్చుకొన్న వానినిగా, లాలసః = ఆసగలవాఁడై, అనన్య...పన్నా-అనన్యసాధారణ = ఇతరులకులేని, రూప = చక్కఁదనములో, సంపన్నా =

పరేద్యు రేవ కమలాకరః పిత్రా సహ రాజానం ద్రష్టుం గత్వా,
'పాణ్డుపఙ్కజసంలీనా మధుపాళి ర్మనోహరాః,
యో బిభర్తి విధే రాత్మా స తనోతు శుభం తవ.' 136

ఇతి విక్రమార్కాయాఽఽశిషమవదత్. ఆస్థాయ చ సముచిత మాసన మాత్మనః కలావైదగ్ధ్య మదర్శయత్. రాజా తు తం వస్త్రాభరణాదినా సంభావ్య పప్రచ్ఛ. 'భోః కమలాకర! కుత్ర వ్యచరః? కింకి మద్భుత మద్రాక్షీః?' కమలాకరః. 'అహం తు బహూ న్దేశా న్వ్యచరమ్. పున రాగచ్ఛ న్కాఞ్చీనగరేఽద్భుత మేక మపశ్యమ్.' 'రాజా.—'తత్ కిం కథయ', 'కమలాకర స్తదద్భుత మాచచక్షే. రాజా.—'కమలాకర! తర్హి గచ్ఛ. తత్ర గచ్ఛావః.' తత స్తేన సహ రాజా కాఞ్చీనగర మాగత్య నరమోహిన్యా నిరతిశయం రూపం దృష్ట్వా విస్మయం ప్రాప్య తస్యా గృహం ప్రవివేశ. సాఽపి తం రాజార్హేణోపచారేణ ముదితహృదయా కృత్వా సవినయ మేవం వ్యజిజ్ఞపత్! దేవ! ధన్యాఽస్మి. పవిత్ర మభూ దిదం భవనం, యతో భవచ్చరణకమలధూళీభూషిత మజాయత. అద్య భోజనపరిగ్రహేణ జన మిమం కృతార్థయతు దేవః.' రాజా.—'ఇదానీ మేవాహం భుక్త్వా సమాగతోఽస్మి; శ్రుతిసుఖేన భాషితమధునైవ తుష్టోఽస్మి.' తత స్తయా దత్తాం వీటికాం జగ్రాహ. ఇత్థం రాత్రౌ ప్రహరోఽతీయాయ. నరమోహినీ తు సుష్వాప. ద్వితీయే ప్రహరే రాక్షసః సమాగత్య నరమోహినీం మఞ్చే సుప్తా మేకాకినీం దృష్ట్వా నిర్జగామ. రాజా తు రాక్షసం కేశే గృహీత్వా కృపాణేన కణ్ఠ మచ్ఛినత్. తతః కోలాహలం శ్రుత్వా నరమోహినీ ప్రబుధ్య హతం రాక్షసం విలోక్య సంతుష్టా రాజాన మస్తావీత్.—'దేవ! తవ ప్రసాదా దహం నిర్భయా జాతాఽస్మి. అద్యప్రభృతి మమ రాక్షసోపద్రవో నివృత్తః. యుష్మత్కృతా దుపకారాత్ కథ మహ ముత్తీర్ణా

నిండినదగు, వనితా = స్త్రీ, ఆస్త = ఉండెను, విహృత్య = క్రీడించి, తల్పే = పాన్పునందు, పీత్వా = త్రాగి, పరేద్యుః = మఱునాఁడు.

136. పాణ్డుపఙ్కజసంలీనాః = తెల్లదామరపువ్వునందు దాఁగినట్టి, మనోహరాః = చక్కని, మధుప-ఆళీః = తుమ్మెదలగుంపులను, యః = ఏ, విధేః = బ్రహ్మయొక్క, ఆత్మా = శరీరము, బిభర్తి = మోయుచున్నదో, సః = ఆబ్రహ్మశరీరము, తవ = నీకు, శుభం = మేలును, తనోతు = చేయునుగాక. కలావైదగ్ధ్యం = విద్యయందు నేర్పును, సంభావ్య = గారవించి, వ్యచరః = తిరిగితివి, భవత్...దూషితం-భవత్ = తమయొక్క, చరణ = పాదములనెడి, కమల = తామరపువ్వులయొక్క, ధూళీ = పుప్పొడిచేత, భూషితం = అలంకరింపఁబడినది, కృతార్థయతు = ధన్యురాలినిజేయుము. శ్రుతిసుఖేన = వినుటకింపయిన, భాషితమధునా = మాటలనెడి తీపుచేత, వీటికాం = తాంబూలమును, ప్రహరః = ఒకజాము, అతీయాయ = కడ

భవేయమ్? అత స్త్వా మనుసరామి. య దాజ్ఞాపయతి దేవ స్త దాచరితు మియ మాయత్తాఽస్తి.' రాజా.—'యది మయోక్తం కరిష్యసి, తర్హ్యేమం కమలాకరం భజస్వ.' తతః సా నరమోహినీ కమలాకర మభజత్. విక్రమోఽప్యుజ్జయినీ మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజానం భోజ మవదత్. 'భో రాజన్! త్వయ్యేవ మౌదార్యం ధైర్యం పరోపకార శ్చ విద్యన్తే చేత్ తర్హ్యస్మి న్ సింహాసన ఉపవిశ.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీ మతిష్ఠత్.

ఇతి నవమోపాఖ్యానమ్.

అథ దశమోపాఖ్యానమ్.

కదాఽపి కేనాపి మునీశ్వరేణ మృతే రభావాయ ఫలం ప్రదత్తమ్,
కుష్ఠాభిభూతాయ దదౌ ద్విజాయ స విక్రమోభూప ఇతీహ వక్తి.

పునరపి రాజా భోజో యావత్ సింహాసన మారురుక్షత్, తావ దన్యా పాఞ్చాలికా ప్రాహ. 'భో రాజన్! విక్రమ స్యౌదార్యాదిగుణా యస్య విద్యన్తే స ఇదం సింహాసన మారోఢు మలమ్.' 'భోజః.—సాలభఞ్జికే! కథయ తస్యౌదార్యాదివృత్తాన్తమ్.' సాఽబ్రవీత్,—భో! రాజన్, శ్రూయతామ్.

విక్రమార్కే సింహాసన మిద మాస్థాయ విశ్వమ్భరాం పాలయతి, యోగీ కశ్చి దుజ్జయినీం ప్రత్యాగచ్ఛత్. స చ వేదవేదాఙ్గాదిసకలశాస్త్రవిచక్షణః. కిం బహునా, తత్సదృశోఽన్యో నాస్తి. స సాక్షాత్ సర్వజ్ఞ ఏవ. ఏకదా విక్రమో రాజా తస్య ప్రసిద్ధిం నిశమ్య త మాహ్వాతుం పురోహితం త్రివిక్రమం ప్రేషయామాస. స చ

చెను. సుష్వాప = నిద్రించెను, కృపాణేన = కత్తిచే, ఆయత్తా = ఆయితురాలినిగా.

తొమ్మిదవకథ ముగిసెను.

పదవ కథ.

187. విక్రమార్కుఁడు ఒకప్పుడు మరణములేమికై యొకబ్రాహ్మణునిచే నీయఁబడిన ఫలమును కుష్ఠరోగపీడితుఁడైన బ్రాహ్మణుని కొసఁగె నని ఇక్కడ బొమ్మ చెప్పుచున్నది.

ఆరురుక్షత్ = ఎక్కఁగోరెనో, అలమ్ = నేర్పరియగువాఁడు, విశ్వమ్భరాం = భూమిని, సర్వజ్ఞ ఏవ = భగవంతుఁడే, అస్మాకం = మాకు.

తదన్తికం గత్వా నమస్కృత్యాబ్రవీత్: 'భోః స్వామిన్! రాజా విక్రమో భవన్త మాహ్వయతి. తత్రాఽఽగచ్ఛతు భవాన్.' యోగీ.—"రాజదర్శనే నాస్మాకం కి మస్తి ప్రయోజనమ్?

ఆశాసీమహి భిక్షాన్న మాశావాసో వసీమహి,
శయీమహి మహీపృష్ఠే కుర్వీమహి కి మీశ్వరైః? 138

అన్యచ్చ: నిస్పృహో నాధికారీ స్యా న్నాఽకామీ మణ్డనప్రియః,
నావిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్ స్ఫుటవక్తా న వఞ్చకః." 139

పురోహిత స్త దాకర్ణ్య రాజసమీప మాగత్య న్యవేదయత్. తతో రాజా స్వయ మేవ తత్సందర్శనార్థ మాగత్య ప్రణమ్య తదాజ్ఞ యోపవిష్ట స్తేన సహ నానావిధా ధ్యాత్మ కథాః కుర్వ న్నేకదా త మపృచ్ఛత్: 'భోః స్వామిన్! తవ కతి వర్షాణి జాతాని?' యోగీ—'కి మేవం పృచ్ఛసి? నీతివిదా పురుషేణ స్వ స్యాయు ర్న కథ నీయ మితి కిం నా శ్రౌషీః? అన్య చ్చ, య స్తు యోగీశ్వరః స కాలం వఞ్చయిత్వా సుచిరం జీవతి. ఆస్తా మేతత్. యది త్వం సాధయితుం ప్రభవసి, తర్హి మన్త్ర మేక ముపదిశామి.' రాజా.—'కిం తేన లభ్యేత?' యోగీ.—'తేన మన్త్రేణ జరామరణ వర్జితో భవిష్యసి' రాజా.—'త ర్హ్యుపదిశతు స్వామీ, కథ మపి సాధయామి. తతో యోగీశ్వరో రాజ్ఞే మన్త్ర ముపదిశ్య, 'అముం మన్త్రం బ్రహ్మచర్యేణ వర్ష మేకం సంజప్య దూర్వాఙ్కురై ర్హోమం విధేహి. తతః పూర్ణాహుతిసమయే హోమ

---

128. ఆశాసీమహి = కోరుదుము. ఆశావాసః = దిక్కులనెడు వస్త్రమును; వసీమహి = కట్టుదుము. మహీపృష్ఠే = నేలమీఁద. శయీమహి = పరుండుదుము. కిం=ఏమి, కుర్వీమహి = చేయుదుము. ఈశ్వరైః=రాజులచేత.

189. నిస్పృహః = ఆశలేనివాఁడు, అధికారీ న స్యాత్ =యజమానుఁడుగా నుండఁగూడదు. అకామీ = స్త్రీలయపేక్షలేనివాఁడు, న-మణ్డనప్రియః=అలంకారప్రియుఁడు గాఁగూడదు. అవిదగ్ధః= నేర్పులేనివాఁడు, ప్రియం = ఇష్టమును, న బ్రూయాత్ = పలుకరాదు, స్ఫుటవక్తా వంచకః న స్యాత్ = గట్టిగామాటలాడువాఁడు మోసరిగా నుండఁగూడదు.

అధ్యాత్మ = పరబ్రహ్మనుగూర్చిన, కతివర్షాణి = ఎన్నియేండ్లు, నశ్రౌషీః-కిం = వినలేదా ? సాధయితుం = పునశ్చరణచేయుటకు. ప్రభవసియది = సమర్థుఁడవైని, దూర్వాఙ్కురైః = గరికమొలకలచేత, ఉపయుజ్య = తిని, వజ్ర

కుణ్డాత్ కశ్చిత్ పురుషః ఫలహస్తో నిర్గత్య ఫలం దాస్యతి. త దుపయుజ్య జరామరణవర్జితో వజ్రకాయో భవిష్యసి. ఇ త్యుక్త్వా త మామన్త్ర్య యథేచ్ఛం జగామ. రాజా ప్యుజ్జయినీం సమయా హాయన మేకం బ్రహ్మచర్యేణ మన్త్రం సంజప్య దూర్వాదళై ర్హుత్వా పూర్ణాహుతి మకరోత్. తావ ద్ధోమకుణ్డాత్ కశ్చిత్ పురుషో నిర్గత్య దివ్య మేకం ఫలం రాజ్ఞే దదౌ. రాజాఽపి తత్ఫలం గృహీత్వా కృతకృత్యః పురం ప్రవిశ్య రాజమార్గే సమాగచ్ఛన్ కుష్ఠవ్యాధినా విశీర్ణ సర్వావయవం కఞ్చన బ్రాహ్మణ మద్రాక్షీత్. స చ రాజాన ముపసృత్య కృపణ మవాదీత్:—"దేవ! రాజా నామ బ్రాహ్మణానాం లోకస్య చ మాతాపితృవ దవగన్తవ్యః. ఉక్తం చ:

రాజా బన్ధు గబన్ధూనాం రాజా చక్షు రచక్షుషామ్,
రాజా పితా చ మాతా చ రాజా చార్తిహరో గురుః. 140

త్వం తు విశ్వస్యాఽఽర్తిం పరిహరసి. అనేన వ్యాధినా మమ శరీరం నశ్యతి. శరీరనాశా దనుష్ఠానం నశ్యతి. సర్వ స్యాపి ధర్మకార్యస్య శరీర మేవ సాధనమ్. ఉక్తం చ:

అయి! క్రియార్థం సులభం సమిత్కుశం?
జలా న్యపి స్నానవిధిక్షమాణి తే?
అపి స్వశక్త్యా తు తపః ప్రవర్తతే?
శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధనమ్." 141

రాజా.—'కిం తే మనోగతమ్? కి మహం కరవాణి? నిశ్శఙ్కం కథయ.' బ్రాహ్మణః.—'మమైత చ్ఛరీరం యథా నిరామయ మనుష్ఠానయోగ్యం భవేత్, తథా విధాతు మర్హసి భవాన్.' రాజా తస్య బ్రాహ్మణస్య వచనం శ్రుత్వా తస్మై తత్ఫలం దదౌ. తతో బ్రాహ్మణః పర మతుష్యత్. రాజాఽపి స్వభవనం జగామ.

కాయః = వజ్రమువంటి దేహముగలవాఁడవు, ఆమన్త్ర్య = వీడ్కొని, సమయా = దాపున, హాయనం = సంవత్సరము, విశీర్ణ-అవయవం = తునిగినయంగములుగల, కృపణం = దీనముగా.

140. ఆర్తిహరః = నొప్పినిబోఁగొట్టునట్టి,

141. అయి = ఓయి, స్నానవిధిక్షమాణి = స్నానముచేయుటకుఁ దగినవే?

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా భోజరాజ మబ్రవీత్. 'భోరాజన్! త్వయ్యేవ మౌదార్యం విద్యతే చేత్ తర్హ్యస్మిన్ సింహాసన ఉపవిశ, త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి దశమోపాఖ్యానమ్.

అథైకాదశోపాఖ్యానమ్.

శైవాలశైలనిలయం పిశితాశనేన్ద్రం
విప్రాన్ పలాశనగరీనిలయాన్ ఘస న్తమ్,
శ్రుత్వా తతః సపది తా న్విబుధా నరక్ష
ద్రాజేతి వక్తి మధురం ప్రతిమా నృపాయ. 142

పున రపి రాజా భోజః సింహాసనే శుభముహూర్తే యావ దుపవేష్టు మా జగామ, తావ దన్యా పాఞ్చాలికా పున రేవ నివారయామాస. రాజాఽబ్రవీత్. 'అయి సాలభఞ్జికే! యది జానీషే కథయ తస్య ధైర్యాదివృత్తాన్తమ్.' సాఽబ్రవీత్ మహీపాల! శ్రూయతామ్—

విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి, భూమణ్డలే దుర్జనః పిశున స్తస్కరః పాపకర్తా వా న కోఽప్యాసీత్. కిం చ, యస్య రాజ్ఞః సర్వదా రాజ్యచిన్తా మన్త్రవిచారః స్వతో బలవదరివిజయోపాయవిచార శ్చ, స కేవలం చిన్తాపరత్వా ద్దివారాత్రం నిద్రా మపి న యాతి. ఉక్తం చ :

మనోగతం = కోరిక, నిరామయం = రోగములేనిదై, పరం = మిక్కిలి, అతుష్యత్ = సంతోషించెను.

పదవకథ ముగిసెను.

పదునొకండవ కథ.

142. శైవాలశైలనిలయం=పాచిబీఁగల పర్వతమందున్నవాఁడును, పలాశనగరీనిలయాన్ = పలాశపురమే యునికిగాఁగల, విప్రాన్ = బ్రాహ్మణులను, ఘస న్తం = తినుచున్నవానిఁగా, పిశిత-అశన-ఇన్ద్రం = మాంసమే యాహారముగాఁగల వారిలో, (రాక్షసులలో) మేటియైనవానిని, విబుధాన్ = పండితులను, మధురం = ఇంపుగా, పిశునః=పిసినిగొంటు, తస్కరః = దొంగ, స్వతః = తనకంటె, బలవత్ - అరివిజయ-ఉపాయవిచారః-చ = బలముగలశత్రువుల గెల్చుటకైన, యుపాయమును గూర్చిన యాలోచనయు, దివారాత్రం = రేయింబవళ్ళు.

అర్థాతురాణాం న గురు ర్న బన్ధుః
కామాతురాణాం న భయం న లజ్జా,
చిన్తాతురాణాం న సుఖం న నిద్రా
క్షుధాతురాణాం న రుచి ర్న కాలః. 143

ఏష పున ర్విక్రమో రాజా నైవ మభూత్. సర్వాన్ ప్రత్యర్థిభూభుజః స్వపాద పద్మాక్రాన్తాన్ విధాయ నిజాజ్ఞాపరతన్త్రం రాజ్య మకరోత్. ఉక్తం చ:

ఆజ్ఞామాత్రఫలం రాజ్యం బ్రహ్మచర్యఫలం తపః,
జ్ఞానమాత్రఫలా విద్యా దత్తభుక్తఫలం ధనమ్. 144

ఏకదా రాజా రాజ్యభారం మన్త్రిషు నిధాయ స్వయం యోగివేషేణ దేశాన్తరం ప్రతి నిర్జగామ. నిర్గత్య చ యత్ర స్వచిత్తస్య సుఖ మభూత్ తత్ర కతిచి ద్దినా న్యతిష్ఠత్. యత్రాఽశ్చర్యం తత్రాపి కఞ్చిత్ కాల మనయత్. ఏవం పర్యటత స్తస్యైకదా కుత్రాపి మహారణ్యే సూర్యోఽస్తంజగామ. రాజా తు కిఞ్చన వృక్ష మూలమాశ్రిత్యోపవిష్టః. తస్యోపరి వృద్ధ శ్చిరజీవీ నామ కశ్చిత్ పక్షిరాజ స్తస్థౌ. తస్య పుత్త్రాః పౌత్త్రా శ్చ ప్రాత ర్దేశాన్తరం గత్వా స్వోదర మాపూర్య సాయం ప్రత్యేక మేకైకం ఫలం గృహీత్వా తస్మై చిరజీవినే ప్రతిదినం దిశన్తః సుఖ మూషుః, సాధు చేద ముచ్యతే:—

వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుతః శిశుః,
అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మను రబ్రవీత్. 145

అథైకదా రాత్రౌ చిరజీవీ సుఖోపవిష్టః సన్ పక్షిణోఽపృచ్ఛత్. రాజాఽపి వృక్ష మూల మాశ్రిత్య తద్వచనం శృణ్వ న్నాస్త. చిరజీవీ:—'భోః పుత్త్రాః! పరితః

---

148. క్షుధాతురాణాం = ఆఁకలిచేఁ బీడితులగువారికి.

ప్రత్యర్థిభూభుజః = శత్రురాజులను, పరతన్త్రం=అధీనమయినదిగా.

144. తా. రాజ్యము రాజాజ్ఞయే ఫలముగాఁ గలది. తపస్సు బ్రహ్మచర్యమే ఫలముగాఁ గలది, విద్య జ్ఞానమే ఫలముగాఁ గలది. ధనము ఇచ్చుట కుడుచుటయే ఫలముగాఁ గలది.

కతిచిత్ = కొన్ని, పర్యటతః = తిరుగుచున్న, స్వోదరం = తమపొట్టను, ఆపూర్య = నింపుకొని, దిశన్తః = ఇచ్చుచు, ఊషుః = ఉండినవి.

145. భర్తవ్యాః = పోషింపఁదగినవారు.

పర్యటన్తో భవన్తః కిమద్భుత మద్రాక్షుః?, తత్ర పటుచక్షు ర్నామ కశ్చిత్ ప్రాహ. 'అహం కి మప్యాశ్చర్యం నాద్రాక్షమ్. అపి తు పరేద్యు ర్మమ మహద్దుఃఖం భవిష్యతి. చిరజీవీ.—'భోః పుత్ర, యః సుహృదే స్వదుఃఖం నివేదయతి స సుఖీ భవతి. తథాహి:—

సుహృది నిరన్తరచిత్తే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కళత్రే,
స్వామిని సౌహృదచిత్తే నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవత్యేవ. 146

తదాకర్ణ్య పటుచక్షు రాత్మదుఃఖ మకథయత్:—

తాత, శ్రూయతామ్. అస్త్యుత్తరదేశే శైవాలకో నామ పర్వతః. తత్సమీపే పలాశనగరం నామాగ్రహారోఽస్తి. తత్ర చ పర్వతే కశ్చిద్రాక్షసః ప్రతిదినం నగరమార్గాగతాన్ జనాన్ బలాత్ పర్వతం నీత్వా భక్షయన్ వసతి స్మ. ఏకదా తు జనాః 'భో రాక్షస, యథేచ్ఛం సమ్ముఖాగతం పురుషం మా భక్షయ. వయం తుభ్య మేకైకం పురుషం ప్రతిదిన మాహారార్థం దాస్యామః.' ఇత్యభ్యయాచన్త. సోఽప్యేత దఙ్గీచకార. అనన్తరం మహాజనాః ప్రతిదినం గృహక్రమేణైకైకం పురుషం తస్మై ప్రాయచ్ఛన్. ఏవం మహా నతిచక్రామ కాలః. అద్య మమ పూర్వజన్మనిమిత్తభూతస్య బ్రాహ్మణస్య బలివాసరః సంప్రాప్తః. తస్య హ్యేక ఏవ పుత్రః. యది తం దద్యాత్ తదా సంతతివిచ్ఛేదో భవేత్. య ద్యాత్మాన మేవ ప్రయచ్ఛతి, తదా భార్యా శతవృద్ధా విధవా భవతి. వైధవ్యం పున ర్మహద్దుఃఖ మబలానామ్. తథా చ రామాయణే—

పతిహీనా తు యా నారీ కామం భవతు పుత్రిణీ,
ధనధాన్యైః సుపూర్ణాఽపి విధవే త్యుచ్యతే బుధైః. 147

తదేత ద్దుఃఖం మయి సంక్రామతి.—

తస్య వచనం శ్రుత్వా తత్రాన్యే పతఙ్గా నిజగదుః:—సఖే సజ్జనస్య దుఃఖేన తవ దుఃఖం యుక్త మేవ. ఉక్తం చ:

సుఖిని సుఖీ సుహృది సుహృ ద్దుఃఖిని దుఃఖీ చ సజ్జనో భవతి,
ఉదయతి ముదితః కామం శశిని సముద్రోఽస్తమయతి చ క్షీణః.

పర్యటన్తః=తిరుగుచు, నివేదయతి=తెలుపుచున్నాఁడో.

146. నిరన్తరచిత్తే = ఎడములేని మనస్సుగల (కలిసియుండు), కళత్రే = భార్యయందు, సౌహృదచిత్తే = ప్రేమతోఁగూడిన మనస్సుగల, సంతతివిచ్ఛేదః = వంశనాశము, శతవృద్ధా=నూఱేండ్లముసలిది.

147. కామం = విరివిగా, పతఙ్గాః=పక్షులు, నిజగదుః=పలికినవి.

148. సత్పురుషుఁడు తనచెలికాఁడు సుఖముతో నున్నప్పుడు సుఖవంతుఁడును దుఃఖముతో నున్నప్పుడు దుఃఖముగలవాఁడు నగుచున్నాఁడు. చంద్రుఁ డుదయించి

క్షీరే ణాత్మగతోదకాయ హి గుణా దత్తాః పురా తేఽఖిలాః
క్షీరోత్తాపమవేక్ష్య తేన పయసా హ్యాత్మా కృశానౌ హుతః,
గన్తుం పావక ముద్గతం త దభవద్దృష్ట్వా స్వమిత్త్రాపదం
యుక్తం తేన జలేన శామ్యతి సతాం మైత్రీ పున స్త్వీదృశీ. 149

ఇతి పక్షిణాం సల్లాపం శ్రుత్వా విక్రమార్క స్తం పర్వత మయాత్. తత్ర చ వధ్యశిలాం నిరీక్ష్య తత్సమీపస్థితే సరోవరే స్నాత్వా వధ్యశిలాయా ముపవివేశ. తత్రాన్తరే రాక్షసోఽపి సమాగత్య తత్ర ప్రహసితవదనం రాజాన మాసీనం దృష్ట్వా విస్మితః పప్రచ్ఛ: 'భోమహాసత్త్వ, కో భవాన్? కుతః సమాగమత్? యః పునరత్ర శిలాయా ముపవిశతి, స మా మదృష్ట్వాపి భయా న్మ్రియేత, త్వం పున ర్మహాధైర్య సంపన్నః స్మేరాననో దృశ్యసే. అన్య చ్చ. యస్య మరణకాలః సన్నిహిత స్స గ్లానిం భజతి. త్వం పున రధికాం కాన్తిం ప్రాప్య హససి.' రాజా.—'సఖే, తవ కి మ నేన విచారేణ? మయా పరార్థమేవ శరీరం ధ్రియతే. య దాత్మనః సమీహితం తత్ కురు.'

నప్పుడు సముద్ర ముప్పొంగుచున్నది. అ స్తమించినపు డడఁగుచున్నది. ఇది స్నేహ ధర్మము అని తాత్పర్యము.

149. క్షీరేణ = పాలచేత, ఆత్మగతఉదకాయ = తన్నుఁబొందిననీటికి, తే అఖిలాః-గుణాః = ఆయన్నిగుణములు, పురా = మొదట, దత్తాః = ఈయఁబడినవి, క్షీరోత్తాపం = పాలతాపమును, అవేక్ష్య = చూచి, తేన - పయసా = ఆనీటిచేత, ఆత్మా = స్వస్వరూపము, కృశానౌ = నిప్పునందు, హుతః = వేల్వఁబడెను. స్వమిత్ర ఆపదం = తనచెలికానియాపదను, దృష్ట్వా = చూచి, తత్ = ఆపాలు, పావకం = అగ్నిని, గన్తుం = పొందుటకు, ఉద్గతం = లేచినదిగా, అభవత్ = ఆయెను. తేనజలేన = ఆనీటిచే, యుక్తం = తగినట్లు, శామ్యతి = తగ్గుచున్నది. సతాం = సజ్జనులయొక్క, మైత్రీపునః = సుస్నేహమన్ననో, ఈదృశీ = ఇట్టిది.

తా. పాలు తనలోఁ జేరిననీటికిఁ దనగుణముల నిచ్చినది. అంతట, పాలు కాఁగునప్పుడు, దానికిఁ గలిగినతాపమునుఁ జూచి, యానీరు ఆవిరియై లేచిపోయినది. తనమిత్రునియాపదఁ జూచి, పాలు నిప్పునఁ బడఁబోయినవి. అంతట నీరుచల్లఁగానే పాలు చల్లారినవి. కావున సుస్నేహితు లిట్లొండొరుల సుఖదుఃఖములచే సుఖదుఃఖములనొందుచుందురు అని తా.

సల్లాపం = ముచ్చటను, అయాత్ = వెళ్లెను. వధ్యశిలాం = చంపఁదగినతావగు బండను, మహాసత్త్వ = ఎక్కువపరాక్రమము గలవాఁడా, స్మేరాననః = చిఱునవ్వు మోము గలవాఁడవుగ, గ్లానిం = వాడుటను, పరార్థమేవ = ఇతరులకొఱకే, ధ్రియతే =

నిశాచర స్తు రాజ్ఞః సౌజన్య మాలోక్య మన స్యేవ మ చిన్తయత్. "అహో! సాధు రయమ్. యదాత్మనః సుఖభోగేచ్ఛాం విహాయ పరదుఃఖ మసహమానః స్వశరీరం జిహాసతి.

ఉక్తం చ: త్యక్త్వాత్మసుఖభోగేచ్ఛాం సర్వసత్త్వసుఖైషిణః,
భవ న్తి పరదుఃఖేన సాధవో౽త్యన్తదుఃఖితాః." 150

ఇ త్యేవం విచిన్త్య రాజాన మబ్రవీత్:—'భో మహాపురుష, యతః పరార్థం శరీరం ప్రయచ్ఛసి, తత స్తవైవ జీవితం శ్లాఘ్యమ్:

జీవ త్యేవ పశు శ్చాపి కేవలం హ్యుదరమ్భరిః,
తస్యైవ జీవితం శ్లాఘ్యం యః పరార్థే తు జీవతి. 151

అథ వా భవాదృశాం పరోపకారిణా మేతత్ చిత్రం న భవతి. ఉక్తంచ:

కి మత్ర చిత్రం యత్ సన్తః పరానుగ్రహతత్పరాః,
న హి స్వదేహశైత్యార్థం జాయన్తే చన్దనద్రుమాః. 152

సఖే, నూనమనేనోపకారేణ త్వం సర్వాః సంపదః ప్రాప్నుహి. తథా చాహుః—

పరోపకారవ్యాపారపరో యః పురుషో భువి,
స సంపదః సమాప్నోతి పరా దపి చ యాః పరాః. 153
పరోపకారనిరతా యే స్వర్గసుఖనిఃస్పృహాః,
జగద్ధితాయ జనితాః సాధవ స్త్వీదృశా భువి." 154

మోయఁబడుచున్నది. సమీహితం = కోరికయో, సౌజన్యం = మంచితనమును, జిహాసతి = విడువఁగోరుచున్నాఁడు.

150. సర్వసత్త్వసుఖ-ఏషిణః = అన్నిజంతువుల సుఖమును గోరువారగు, సాధవః = సజ్జనులు, పరదుఃఖేన = ఇతరులదుఃఖముచేత, అత్యన్తదుఃఖితాః = మిక్కిలి దుఃఖముగలవారుగ, భవన్తి = అగుచున్నారు.

ప్రయచ్ఛసి = ఇచ్చుచున్నావో.

151. ఉదరమ్భరిః = పొట్టనింపుకొనునట్టి, భవాదృశాం = నీవంటి.

152. సన్తః = సత్పురుషులు, పరఅనుగ్రహతత్పరాః = ఇతరులయందు దయ తలఁచుటే ముఖ్యముగాఁగలవారు. చన్దనద్రుమాః = గంధపుఁజెట్లు, స్వదేహశైత్యార్థం = తమదేహముకొఱకుఁ జల్లదనమునిమిత్తము, నహిజాయన్తే = పుట్టవు.

నూనం = నిశ్చయముగా.

154. స్వర్గసుఖనిస్పృహాః = స్వర్గసౌఖ్యమునందును ఆసలేని, జగత్-హితాయ = లోకముయొక్క మేలుకై.

ఏవ మభిధాయ రాజానం పునరబ్రవీత్ 'వయస్య, తవాహం తుష్టోఽస్మి; వరం వృణీష్వ.' రాజా.—"యది ప్రసన్నో జాతోఽసి, తర్హ్యద్య ప్రభృతి మనుష్యభక్షణం పరిత్యజ; అత్రత్యాన్ విప్రాన్ మృత్యుభయాత్ పరిత్రాయస్వ; ఆత్మాన మివ తాన్ పశ్య. తథాహుః ప్రాజ్ఞాః:—

మరిష్యామీతి యద్దుఃఖం పురుషస్యోపజాయతే,
శక్య స్తే నానుమానేన పరోఽపి పరిరక్షితుమ్. 155

అన్యచ్చ: యథా చ తే జీవిత మాత్మనః ప్రియం
తథా పరేషా మపి జీవితం ప్రియం,
సంరక్ష్యతే జీవిత మాత్మనో యథా
తథా పరేషా మపి రక్ష జీవితమ్." 156

ఇతి రాజ్ఞా నిరూపితః సోఽపి రాక్షస స్తదా ప్రభృతి ప్రాణివధం పరితత్యాజ. రాజా విక్రమోఽపి కృతార్థో భూసురాన్ ప్రణమ్య తై రభినన్దితః స్వనగర మగమత్.

ఇతీమాం కథాం సాలభఞ్జికాకథితా మాకర్ణ్య భోజ స్త్రపావనతవదనో నిజాన్తఃపుర మయాసీత్.

ఇత్యేకాదశోపాఖ్యానమ్.

అథ ద్వాదశోపాఖ్యానమ్.

కుత్రాపి వేణువిపినే రజనీచరేణ
కేనాపి రాత్రిషు పరం వ్యథితాం రుద న్తీమ్,
తన్వీం రరక్ష వినిహత్య త మేవ రాజే
త్యేనాం కథాం కథయతి ప్రతిమాద్య రమ్యామ్. 157

వయస్య = చెలికాఁడా, అత్రత్యాన్ = ఇచ్చటనుండు, ప్రాజ్ఞాః = పెద్దలు.

155. మానవునికి తాను చచ్చునెడు వ్యసనము గలుగుచుండును గాన, సజ్జనుఁడితరుల నట్టిభయము లేకుండఁ గాపాడవలయును. కృతార్థః = కార్యముచేసినవాఁడై, అభినందితః = దీవింపఁబడినవాఁడై, త్రపావనతవదనః = సిగ్గుచే వంచినమోము గలవాఁడై, అయాసీత్ = వెళ్లెను.

పదునొకండవకథ ముగిసెను.

పండ్రెండవ కథ.

157. వేణువిపినే = వెదుళ్ల యడవియందు, రుదన్తీం = దుఃఖించుచున్న, తన్వీం = స్త్రీని, తం = ఆరాక్షసుని.

భూయోఽప్యేకదా భోజే భూమిపాలే సింహాసన మారోఢుమాయా త్యపరా సాలభఞ్జికా జగాద: 'ఏత త్సింహాసనం విక్రమార్కస్య. త స్యౌదార్యం ప్రథమ మాకర్ణ్యానన్తర ముపవిశ.' భోజః—'కథయ త స్యౌదార్యమ్.' సాబ్రవీత్, శ్రూయతామ్.

విక్రమార్కే రాజ్యం కుర్వతి, తస్య నగరే భద్రసేనో నామ వణి గాసీత్. తస్య పురన్దరో నామ పుత్త్రోఽభూత్. తస్య భద్రసేనస్య సంపదాం పరిచ్ఛేదో నా దృశ్యత. స తు పరం వ్యయశీలో నాసీత్. తత శ్చిరా ద్భద్రసేనే మృతే పురన్దరః పితుః సర్వస్వం ప్రాప్య కాలోచితం త్యాగం కర్తు ముపాక్రమత. అ థైవంవిధ మేనం ధనదో నామ సుహృ దభాషత:—సఖే పురన్దర, వణిక్పుత్త్రో భూత్వాపి మహాక్షత్త్రియకుమార ఇవ వ్యయం కరోషి. ఏత ద్వణిక్కులసంభవస్య నోచితమ్. వణిక్పుత్త్రేణ కాకిణ్యాపి ద్రవ్యసంగ్రహః కర్తవ్యః. పరం వరాటికాయా అపి వ్యయో న కర్తవ్యః. ఉపార్జితం ద్రవ్యం కస్యాఞ్చి దాపది పురుష స్యోపకుర్యాత్.

ఉక్తఞ్చ: ఆపదర్థం ధనం రక్షే ద్దారాన్ రక్షే ద్ధనైరపి,
ఆత్మానం సతతం రక్షే ద్దారైరపి ధనైరపి.'' 153

ఇ త్యేత ద్ధనదవచనం శ్రుత్వా పురన్దరః ప్రాహ:—"సఖే ధనద, సముపార్జితం సద్విత్తం కస్యాఞ్చి దాప ద్యుపయోగాయ భవ తీతి యో వదతి స విచారశూన్యః. యదా త్వాపదః సమాయాస్యన్తి, త దోపార్జితం ధన మపి నశ్యతి, అతో వివేకినా పురుషేణ గతేఽర్థే శోకో న కార్యః. నా ప్యాగామినోఽర్థస్య చిన్తా. పరం వర్తమాన మేవ విచారణీయమ్. తథా చోక్తమ్:

గతే శోకో న కర్తవ్యో భవిష్యన్నైవ చిన్తయేత్,
వర్తమానేషు కార్యేషు వర్తన్తే హి విచక్షణాః. 159

తథా యద్భవితవ్యం తదనాయాసేన భవిష్యతి. యద్గన్తవ్యం తదపి గమిష్యతి.

ఉక్తం చ: భవితవ్యం భవ త్యేవ నారికేళఫలామ్బువత్,
గన్తవ్యం గచ్ఛతి సదా గజభుక్తకపిత్థవత్. 160

ఆయాతిసతి = రాఁగా, ఆకర్ణ్య = విని, పరిచ్ఛేదః = కొలఁత, వ్యయశీలః = ఖర్చుపెట్టువాఁడు, ఉపాక్రమత = ఆరంభించెను. కాకిణ్యాఽపి = గవ్వచేతనైనను, వరాటికాయాః = గవ్వయొక్క, దారాన్ = భార్యను.

160. కాఁదగినది టెంకాయలోని నీరువలె తానేయగును. ఏనుఁగుచే మ్రింగఁబడిన వెలగపండువలెఁ బోఁదగినది యెల్లపుడు పోవును.

తథా చ: నహి భవతి య న్న భావ్యం
భవతి హి భావ్యం వి నాపి య త్నేన,
కరతలగత మపి నశ్యతి
యస్య హి భవితవ్యతా నా స్తి.'' 161

ఏతేన పురన్దరవచనేన నిరు త్తరీభూతో ధనద స్తూష్ణీ మాసీత్. తతః పురన్దరః పితృ ద్రవ్యం సర్వం వ్యయ మనయత్. తదా నిరర్థకం పురన్దరం బన్ధుమిత్రాదయో న మాన య న్తి స్మ. తేన సహ గోష్ఠీ మపి నాకుర్వత. తదా పురన్దరః స్వమనస్యచి న్తయత్:— ''యావ ద్ధ స్తే ధన మాసీత్, తావ దేవ స ర్వే మిత్రాదయో మా మసేవ న్త; ఇదానీం మయా సహ గోష్ఠీం న కుర్వ న్తి. నీతి రియం సత్యా, యస్యార్థా స్తస్య మిత్రాణీతి.

య స్యార్థా స్తస్య మిత్రాణి య స్యార్థా స్తస్య బాన్ధవాః,
యస్యార్థాః స పుమాన్ లోకే యస్యార్థాః స చ పణ్డితః. 162
పుంసి క్షీణధనే న బాన్ధవజనః పూర్వం యథా వ ర్తతే
స్థిత్యా కేవలయా స్థితః పరిజనః స్వాచ్ఛన్ద తాం గచ్ఛతి,
లోలత్వం సుహృదశ్చ యా న్తి బహుశః కిం వాపరై ర్భావనై
ర్భార్యాయా అపి భూతలే స్ఫుటమహో నై వాదర స్తాదృశః.

తథా చ: య స్యా స్తి వి త్తం స నరః కులీనః
స పణ్డితః స శ్రు తవాన్ విధిజ్ఞః,
స ఏవ వక్తా స చ దర్శనీయః
స ర్వే గుణాః కాఞ్చన మా శ్రయ న్తి. 164

161. కరతలగతం-అపి = అఱచేతనున్నదికూడ.
నిరర్థకం = ద్రవ్యములేని, గోష్ఠీం = ముచ్చటను.

163. తా. పురుషుఁడు ధనముకోలుపోఁగా, చుట్టములు ముందువలె నుండరు. తన్నే నమ్మియున్న సేవకులు సైతము స్వేచ్ఛను బొందుదురు. తనచెలికాండ్రును చంచ లతను బొందుదురు. వేయిమాటలేల, తనభార్యకుసైతము ముందున్నంతటియాదర ముండదు. ఆహా యిది యెంతయాశ్చర్యము!

164. కులీనః=మంచికులమునఁ బుట్టినవాఁడు, శ్రుతవాన్=శాస్త్రములు గల వాఁడు. దర్శనీయః = చూడఁ దగినవాఁడు. కాంచనం = బంగారమును.

అన్యచ్చ: అపనయతోఽపి హి ధనినో బన్ధుసహస్రం భవేత్ పదస్థస్య,
భ్రష్టధనస్య హి సతతం బన్ధురపి ముఖం న దర్శయత్యేవ.
తథాచ: వనాని దహతో వహ్నేః సఖా భవతి మారుతః,
సఏవ దీపనాశాయ కృశే కస్యాస్తి సౌహృదమ్. 166
తథాచ: దారిద్ర్యాయ నమస్తుభ్యం సిద్ధోఽహం త్వత్ప్రసాదతః,
సర్వం పశ్యామి దేవేశ న మాం పశ్యతి కశ్చన. 167
అన్యచ్చ: మృతో దరిద్రః పురుషో మృతో యాగ స్త్వదక్షిణః,
మృతమశ్రోత్రియే దానం మృతం మైథునమప్రజమ్. 168

ఇత్యేవం విచార్య పురన్దరో దేశాన్ పరిభ్రమన్ హిమాచలసమీపస్థం నగర మేక మగమత్. తస్య నాతిదూరే వేణూనామతిగహన మేకంవన మభూత్. స్వయం తన్నగరాభ్యన్తరం ప్రవిశ్య రాత్రౌ కస్యచి ద్గేహే బహి ర్వేదికాయాం సుష్వాప. అర్ధ రాత్రసమయే వేణువనమధ్యే రుదత్యాః కస్యాశ్చి దబలాయా హాహాకారోఽభూత్. కి మేత దితి పురన్దరే దత్తకర్ణే తిష్ఠతి, 'భో మహాజనా, మాం రిత్రాయధ్వ, మేవ కోఽపి రాక్షసో మాం మారయతీ' తి వర్ణావలి రశ్రూయత. తతః ప్రభాతసమయే స విస్మయం పురన్దర స్తన్నగరవాసినో జనా నపృచ్ఛత్. జనాః—'అత్ర వేణువన మధ్యే ప్రతిదిన మేవం రాత్రౌ రోదనధ్వనిః శ్రూయతే. పరం తు కోఽపి భయా న్న

165. అపనయతః-అపి = పంపివేయువాఁడయినను, పదస్థస్య = స్థితిలోనున్న వానికి, భ్రష్టధనస్య = ధనహీనునికి.

166. వనములు దహించునగ్నికి వాయువుతోడగును. ఆయగ్నియే దీపమున నున్నప్పుడు ఆవాయువే యార్పఁబూనును. చిక్కినవానియం దెవ్వనికిఁ బ్రేమగలదు?

కృశే = చిక్కినవానియందు, (దరిద్రునందు,) సౌహృదం = అనురాగము.

167. ఓదారిద్ర్యమా నీకు నమస్కారము. నీయనుగ్రహమువలన నేను యోగి నైతిని. ఓదేవేశుఁడా (దారిద్ర్యము) నే నన్నిటిని జూచుచున్నాను. న న్నొక్కరుఁ జూచుటలేదు. యోగియుఁ దానందఱినిఁ జూచును. త న్నొక్కరును జూడరు. అట్లే వీఁడును అని భావము. దరిద్రుఁడు యాచనకై యింటింటికిఁ బోయి యందఱిని జూచునుగాని, వాని నెవ్వఁడును జూడఁడని తా.

168. అప్రజం = సంతతిలేని, మైథునం = సంసారసుఖము.

అతిగహనం = మిక్కిలి చొరరాని, బహిర్వేదికాయాం = వెలుపటితిన్నె మీఁద, దత్తకర్ణే=చెవి యొగ్గినవాఁడై, వర్ణఆవళిః = అక్షరములవరుస, అశ్రూయత=

గచ్ఛతి, న విచారయతి చ.' ఇతి జనై ర్విదితవృత్తాన్తః పురన్దర స్తతో నిష్క్రమ్య స్వేచ్ఛయా కఞ్చిత్ కాలం పరిభ్రమ్య స్వనగర మాగత్య రాజాన మద్రాక్షీత్.

రాజా చ 'వత్స' పురన్దర, దేశాన్ పర్యటన్ బహూని దివసా న్యనయః. అతి మహతా చానేన సమయేన కిం కి మద్భుత మద్రాక్షీః ? కిం కి మశ్రౌషీః?' ఇ త్యపృచ్ఛత్. పురన్దర స్తు వేణువనవృత్తాన్త మకథయత్. తత్కౌతుకం శ్రుత్వా తేన సహ తన్నగర మవగాహ్య నిశీథే మధ్యేవన మాక్రన్దనధ్వని మాకర్ణ్య కృపాణపాణిః స్వయమేక ఏవ తదరణ్యం వివేశ. తత్ర చాతికరుణం రుదతీ మనాథాం మానుషీం పీడయ న్తం రాక్షస మేక మపశ్యత్. అబ్రవీ చ్చ 'రే పాపిష్ఠ, స్త్రియ మనాథాం కిమర్థం మారయసి?' రాక్షసః.—'తవ కి మనేన విచారేణ? యథాగత మపసర. అన్యథా త్వమపి వృథైవ మరిష్యసి.' అనన్తర ముభయో ర్వివాదో మహా నభూత్. తతో రాజా కృపాణ ముత్కృష్య రాక్షసం జఘాన. హతే చ తస్మిన్, ఛిన్నమూల ఇవ మహీరుహే నిపతితే, ప్రహృష్టా సావనితా ససంభ్రమం సమాగత్య రాజ్ఞః పాదయోర్నిపత్య బభాణ: 'స్వామిన్, తవ ప్రసాదాన్మమ శాపావసాన మాసీత్. మహతో దుఃఖసాగరా దుద్ధృతాస్మి.' రాజా-'కా త్వం, కుత స్త్వా మేష పాపీయా నపీడయత్? కియతా కాలే నైవంవిధా మవస్థా మనుభవసి?' వనితా.—''దేవ, విజ్ఞాపయామి. అస్మి న్నేవ నగరే మహాధనసంపన్నః కశ్చి ద్బ్రాహ్మణోఽభూత్. తస్య భార్యాహం వ్యభిచారిణీ. మమ తస్మిన్ ప్రీతిలేశోఽపి నాసీత్. తస్య తు మ య్యతిమహా ననురాగోఽవర్తత. రూపలావణ్యసంపన్నాహం తేన సంభోగార్థ మసకృ ద్యాచితాఽపి నైచ్ఛమ్. తథా యావజ్జీవం కామసంతప్తో మే పతి ర్దేహావసానసమయే మా మశపత్ - అయి దురాచారే, త్వ మేవ మమ మృతే ర్మూల మసి. యదేవం మమ మనోరథం వితథమకార్షీః, అనుభవ త దద్య ప్రభృతి తత్ఫలమ్. వేణువనవాసీ కశ్చిద్రాక్షసో భయఙ్కరరూపో రాత్రౌ త్వా మనిచ్ఛన్తీ మపి బలా దాకృష్య సురతార్థం ప్రతిదినం పీడయిష్యతి.' ఇతి శప్త్వా మయా సపాదపతనమభియాచితో 'యదా పరోపకారీ మహాధైర్యసంపన్నః కశ్చిన్మహాపురుషః సమాగత్య తం రాక్షసం మారయిష్యతి, తదా తవ శాపావసానం భవిష్యతీ' త్యుక్త్వా తను మత్యాక్షీత్. తదా ప్రభృతి భవదాగమన మభికాఙ్క్షన్తీ దైవా దద్య భవతాహం శాపాన్మోచితాస్మి. అద్య మమ ప్రాణాః శరీరాన్నిర్గమిష్యన్తి. మమ నవఘటపరిపూర్ణం సువర్ణ మస్తి. త ద్వృథా యాస్యతి. త్వం త ద్గృహాణే'' తి ధనస్థానం రాజ్ఞే నివేద్య సా ప్రాణా నత్యజత్. రాజాపి తన్నవఘటపరిపూర్ణం

వినఁబడెను. నిశీథే = సగమురాత్రియందు, మధ్యేవనం = అడవినడుమ, ఆక్రన్దనం= ఏడ్పు, యథాగతం = వచ్చినట్లె, అపసర = పొమ్ము. ఛిన్నమూలః = మొదలు తెగిన, మహీరుహ ఇవ = చెట్టుమాడ్కి, కియతా = ఎంతటి, ప్రీతిలేశః అపి = ఇంచుక ప్రీతి

సువర్ణం పురన్దరాయ వణిజే దత్త్వా తేన సహోజ్జయినీ మవాప.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజానం భోజ మబ్రవీత్: 'భో రాజ! న్నేవంవిధ మౌదార్యం ధైర్యం వా కిం త్వ మాత్మని పశ్యసి?' రాజా తచ్ఛ్రుత్వా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి ద్వాదశోపాఖ్యానమ్.

అథ త్రయోదశోపాఖ్యానమ్.

నద్యాః పూరా ద్విప్ర మేకం సభార్యం
తీరం నీత్వా తద్వితీర్ణం చ పుణ్యమ్,
దత్త్వా విప్రం మోచయామాస కశ్చి
ద్రక్షో రూపా దేష ఇ త్యద్య వక్తి. 169

పున ర ప్యేకదా సింహాసన మారురుక్షాసమాగతం భోజభూపతి మపరా ప్రతిమా జగాద:—రాజన్! ప్రథమం విక్రమార్కదేవ స్యౌదార్య మాకర్ణయ. యది రోచతే తదనన్తర ముపవిశ. శ్రూయతామ్:

ఏకదా విక్రమార్కో రాజ్యం మన్త్రివర్గే నిధాయ స్వయం భూమికాన్తర తిరోహితః పృథివీపర్యటనాయ నిశ్చక్రామ. నిర్గత్య చ ప్రతినగరం త్రీణి త్రీణి దిన

యు, సపాదపతనం = కాళ్ల మీఁదఁ బడుటతోఁగూడ, నవఘటపరిపూర్ణం = తొమ్మిది బిందెలందు నిండిన.

పండ్రెండవకథ ముగిసెను.

పదుమూఁడవ కథ.

169. పూరాత్ = ప్రవాహమునుండి, తత్-వితీర్ణం = అతనిచే నీయఁబడిన. ఆరురుక్షాసమాగతం = ఎక్కఁ గోరికతో వచ్చిన, భూమికా...హితః - భూమికా-అన్తర = మాఱువేసముచేత, తిరోహితః = మఱుఁగుపఱుపఁబడినవాఁడై, పర్యటనాయ = తిరుగుటకు.

పాని గమయం స్త్వేకదా నగర మేక మగమత్. తన్నగరసమీపవర్తితటస్థితే దేవాలయే సర్వే మహాజనాః కస్మా దపి పౌరాణికాత్ పురాణం శృణ్వ న్తీతి నిశమ్య రాజా నద్యాం స్నాత్వా దేవాలయం గత్వా దేవం నమస్కృత్య మహాజనసమీపే స్వయ ముపవిశ్య పురాణశ్లోకా నేతా నశృణోత్:—

అనిత్యాని శరీరాణి విభవో నైవ శాశ్వతః,
నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః. 170
శ్రూయతాం ధర్మసర్వస్వం యదుక్తం శాస్త్రకోటిభిః,
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్. 171
యోఽదుఃఖితాని భూతాని దృష్ట్వా భవతి దుఃఖితః,
సుఖితాని సుఖీ చాపి స ధర్మాత్మేతి శ్రూయతే. 172
నాతో భూయస్తరో ధర్మః కశ్చి దస్యాస్తి దేహినః,
ప్రాణినాం భయభీతానా మభయం యత్ ప్రయచ్ఛతి. 173
వర మేకస్య సత్త్వస్య ప్రదానం జీవితస్య తు,
స చ విప్రసహస్రేభ్యో గోసహస్రం దినేదినే. 174
అభయం సర్వభూతేభ్యో యో దదాతి దయాపరః,
తస్య దేహవిముక్తస్య భయ ఏవ న విద్యతే. 175
హేమధేనుధనాదీనాం దాతారః సులభా భువి,
దుర్లభః పురుషో లోకే సర్వజీవదయాపరః. 176
మహతా మపి యజ్ఞానాం కాలేన క్షీయతే ఫలమ్,
ఫల స్యాభయదానస్య క్షయ ఏవ న విద్యతే. 177
దత్త మిష్టం తపస్తప్తం తీర్థయాత్రా శ్రుతం తథా,
సర్వా ణ్యభయదానస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్. 178

173. భూయస్తరః = మిక్కిలి గొప్పదైన.

174. వరం=మంచిది, సత్త్వస్య = జంతువునకు.

178. దత్తం=దానము, ఇష్టం = యజ్ఞము, తప్తం-తపః=చేయఁబడినతపస్సు, తీర్థయాత్రా = తీర్థములయాత్ర, శ్రుతం = శాస్త్రము, సర్వాణి = పైవి యన్నియు, అభయదానస్య = భయము లేమిడియిచ్చుటయొక్క, షోడశీం = పదునాఱవ, కలాం = భాగమునకు, నార్హన్తి = చాలవు.

చతుస్సాగరపర్యన్తాం యో దద్యాద్వసుధా మిమామ్,
యశ్చాభయం చ భూతేభ్య స్తయో రభయదోఽధికః. 179
అధ్రువేణ శరీరేణ ప్రతిక్షణవినాశినా,
ధ్రువం యో నార్జయే ద్ధర్మం స శోచ్యో మూఢచేతనః. 180
యది ప్రాణ్యుపకారాయ దేహోఽయం నోపయుజ్యతే,
తతః కి మపకారోఽస్య ప్రత్యహం క్రియతే నృభిః. 181
ఏకతః క్రతవః సర్వే సమగ్రవరదక్షిణాః,
ఏకతో భయభీతస్య ప్రాణినః ప్రాణరక్షణమ్. 182
పరోపకారవ్యాపారపరో యః పురుషో భువి,
స సంపదం సమాప్నోతి పరా దపి చ యా పరా. 183

ఏవం పురాణశ్లోకకథనసమయే కశ్చి ద్బ్రాహ్మణః పత్న్యా సహ నదీ ముత్తితీర్షు ర్నదీ మవగాహ్యమహాపూరేణ నీయమానో హాహాకారం కుర్వ న్నదీతటే పురాణశ్రవణతత్పరా న్మహాజనా నుద్దిశ్యైవ మవాదీత్:—‘భో భో మహాజనాః! త్రాయధ్వం, త్రాయధ్వమ్; వృద్ధః సపత్నీకో బ్రాహ్మణోఽహం నదీప్రవాహే ముహు ర్ముహు ర్నిమజ్జ న్నేవ జీవితం త్యక్ష్యామి. యః కోఽపి సత్త్వాధికో ధార్మికో మమ సభార్యస్య ప్రాణా న్దదాతు.’ ఇతి ప్రార్థయమానస్య దీనధ్వనిం శ్రుత్వా మహాజనాః సర్వేఽపి సదయ మపశ్యన్. న కోఽపి త స్యాభయం దాతుం ప్రబభూవ. ప్రవాహాత్ త ముత్కూలయితుం కోఽపి న శశాక. తతో విక్రమార్కో రాజా ‘మా భైషీ’ రితి ధీర ముద్ఘుష్య నదీమధ్యం ప్రవిశ్య పత్న్యా సహ తం బ్రాహ్మణం మహాపూరా దాకృష్య తట మానినాయ. రాజన్! తస్య కియా న్సాధ్వసః స్యా దితి భవానేవ విచారయతు. బ్రాహ్మణోఽపి స్వస్థః స న్రాజాన మవదత్:—“భో మహాపురుష!

179. భూతేభ్యః = ప్రాణులకు, అభయదః = అభయము నిచ్చువాఁడు.

180. అధ్రువేణ = శాశ్వతముగాని, శోచ్యః = విచారపడఁదగినవాఁడు.

181. నృభిః = మానవులచేత.

182. ఏకతః = ఒకవైపు.

183. పరాత్-అపి = ఉత్తమమునకంటె, పరా = మేలైనమోక్షము, ఉత్తితీర్షుః = దాఁటఁ గోరినవాఁడై, త్రాయధ్వం=రక్షింపుఁడు, సపత్నీకః = భార్యతోఁ గూడినవాఁడై, నిమజ్జన్ = మునుఁగుచు, ఉత్కూలయితుమ్ = గట్టుచేర్చుటకు, న ప్రబభూవ = చాలఁడయ్యెను. మాభైషీః = వెఱవవలదు. ఉద్ఘుష్య = అఱచి, రాజన్ = శ్రీభోజరాజా, కియాన్ = ఎంత, [illegible]రమామి యది = చాలించుకొంటి నేని,

మమైత చ్ఛరీరం పురా పితృభ్యా మజనిష్ట. తతో౽స్య గాయత్ర్యా ద్వితీయం జన్మ ఇదానీం భవత స్తృతీయం జన్మ ప్రాప్తమ్. అతః, ప్రాణదానా న్మహోపకారిణ స్తవాహం కి ముపకరిష్యా మీతి యది విరమామి, మమ జీవితం ముధైవ స్యాత్. అతో యథాశ క్త్యుపకరోమి, ప్రతిగృహాణ. గోదావర్యాదశమధ్యే ద్వాదశ వర్షాణి నామ త్రయమన్త్ర మజపమ్. తత్పుణ్యం తుభ్యం దీయతే, అన్య చ్చ, యత్ కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదినా సంపాదితం సుకృత మస్తి, తత్ సర్వం గృహాణ.'' ఇత్యుక్త్వా రాజ్ఞే తత్ సమగ్రం పుణ్యం సమర్ప్యా౽౽శిషం దత్త్వా పత్న్యా సహ బ్రాహ్మణో నిజస్థానం జగామ.

అస్మి న్నేవ సమయే భీషణః కో౽పి బ్రహ్మరాక్షసో రాజసమీపమాజగామ. బ్రాహ్మణాః సంభ్రాన్తా స్తమపశ్యన్. రాజా౽పి తం దృష్ట్వా౽పృచ్ఛత్: 'భో మహాపురుష! క స్త్వమ్? కుతః సమాగచ్ఛసి?' రాక్షసః:—''అహ మత్రైవ నగరే బ్రాహ్మణః కశ్చిద్దుష్ప్రతిగ్రహజీవీ దుర్వ్యసనాపర శ్చ. తథా విద్యాగర్వాత్ సర్వాన్ వృద్ధా నసకృదవమానయమ్. తత్పాతకవశా దస్మత్పురస్థిన్నేతే౽శ్వత్థపాదపే బ్రహ్మరాక్షసో భూత్వా నియుతం వర్షాణి తిష్ఠామి. అద్య భవతో రుభయో ర్గోష్ఠీ మాకర్ణ్య సమాగతో౽స్మి. యతో నిర్విశేషం సర్వేషా ముపకరోషి. త న్మమా ప్యుపకర్తు మర్హసి.'' రాజా:—'కిం వాఞ్ఛసి?' రాక్షసః:—'ఇదానీం బ్రాహ్మణేన తుభ్యం యత్ సుకృతం దత్తం, త న్మహ్యం దీయతామ్, తేన పుణ్యే నాహ మస్మా ద్దోషా దుత్తీర్ణో భవిష్యామి.' రాజా తదానీ మేవ నిశ్శఙ్కం తస్మై తత్పుణ్యం దదౌ, సో౽పి తేన పుణ్యేన తస్మాత్పాపజన్మనో నివృత్తో దివ్యరూపధరః సన్ రాజానం ప్రశస్య దివం జగామ. రాజా౽పి తత్రత్యాన్ మహాపురుషా నాపృచ్ఛ్య స్వనగర మగమత్.

ఇతి కథాం సాలభఞ్జికా కథయామాస. భోజో౽పి త దాకర్ణ్య విఫలమనోరథో జగామ.

ఇతి త్రయోదశోపాఖ్యానమ్.

ప్రతిగృహాణ = గ్రహింపుము, కృచ్ఛ్ర-చాన్ద్రాయణ ఆదినా=కృచ్ఛ్రము, చాన్ద్రాయణము మొదలగు వ్రతములచేత, సుకృతం=పుణ్యము, దుష్ప్రతిగ్రహ = చెడ్డదానములు గైకొనుటచేత, నియుతం = పదివేలు, గోష్ఠీం = ముచ్చటను, నిశ్శఙ్కం = నిస్సంశయముగా, ప్రశస్య = కొనియాడి, ఆపృచ్ఛ్య = వీడ్కొని.

పదుమూఁడవకథ ముగిసెను.

అథ చతుర్దశోపాఖ్యానమ్.

తస్మాదపి మునివర్యాచ్ఛివలిఙ్గం కిఞ్చిదేవ సంగృహ్య,
అగచ్ఛన్ విప్రాయ ప్రాదా దితి సాలభఞ్జికా వదతి. 184

భూయోఽపి కదాచన భోజే రాజని సింహాసన మారోఢు మభిలషతి, అపరా పాఞ్చాలికా వ్యాజహార. వామన ఇవ వృక్షాగ్రస్థితం ఫల, మిద మధిగన్తు మభిలషసి. ఆకర్ణయ విక్రమార్కస్యౌదార్యమ్.

ఏకదా విక్రమో రాజా పృథ్వీమధ్యే కస్మిం స్థానే కి మాశ్చర్య మస్తి, కా వార్తా, కిం తీర్థం, కో వా దేవతావాసో, ఽస్తీతి విలోకయితుం తపస్వివేషేణ పరిభ్రమన్ నగర మేక మగమత్. తన్నగరసమీపే తపోవన మేక మదృశ్యత. తస్మిన్నేకా నదీ ప్రవహతి స్మ. తత్ర జగదమ్బికామహాప్రాసాదోఽభూత్. రాజాఽపి తత్ర నదీజలే స్నాత్వా దేవతాం సప్రదక్షిణం ప్రణమ్య తతో నిర్జగామ. తత్రాన్తరేఽవధూతవాసా నామ కశ్చి ద్యోగీ తత్రాఽగత్య కృతప్రణామం రాజాన మన్వయుఙ్క్త: 'కో భవాన్?' తదా రాజా:—'అధ్వనీనోఽహం కోఽపి తీర్థయాత్రాశీలః.' యోగీ:—'న త్వం విక్రమార్కః? ఏకదా త్వా ముజ్జయిన్యా మపశ్యమ్. అతోఽహం త్వాం జానామి. కిమర్థ మాగతోఽసి' రాజాఽబ్రవీత్: 'స్వామిన్! వసుమతీం పరిభ్రమేయ మితి మహ త్యుత్కణ్ఠా సమభూత్. తేన చ సర్వ మాశ్చర్యం విలోక్యతే. భవాదృశానాం మహతాం సందర్శన మపి భవిష్య తీ'తి. అవధూతవాసా అబ్రవీత్: 'రాజన్! తత్ తాదృశం రాజ్యం పరిత్యజ్య కథం దేశాన్తరం పరిభ్రమసి? కుతోఽపి మధ్యే వికృతి శ్చేత్ కిం కరిష్యసి?' రాజా:—'అహం సర్వ మపి రాజ్యభారం మన్త్రి హస్తే నిధాయ సమాగచ్ఛమ్,' అవధూతవాసాః:—''అయే! త్వయా నీతిశాస్త్ర విరోధః క్రియతే. ఉక్తం చ:

నియోగిహస్తార్పితరాజ్యభారా స్తిష్ఠన్తి యే స్వైరవిహారధీరాః,
బిడాలబృన్దార్పితదుగ్ధభాణ్డాః స్వపన్తి తేమూఢధియః క్షితీన్ద్రాః. 185

పదునాలవ కథ.

184. ప్రాదాత్ = ఇచ్చెను. వామనః=పొట్టివాఁడు, అధిగన్తుం=పొందుటకు, జగదమ్బికా మహాప్రాసాదః = కాళికాదేవాలయము, అన్వయుంక్త = అడిగెను. అధ్వనీనః = బాటసారిని, ఉత్కణ్ఠా = ఆశ, వికృతిః = అపాయము.

185. మూఢధియః = బుద్ధిహీనులయిన, యే-క్షితీన్ద్రాః = ఏరాజులు, నియోగి...భారాః-నియోగి = మంత్రులయొక్క, హస్త=చేతులయందు, అర్పిత = ఉంచఁ

అస్య చ్చ, రాజ్యం స్వవశంవద మభూ దితి నోపేక్షణీయమ్. స్వాయత్తమపి పునః సుదృఢం కర్తవ్యమ్. తథా చోక్తమ్:

> కృషిర్విద్యా వణిగ్భార్యా ధనం సామ్రాజ్యసంపదః,
> కర్తవ్యం సుదృఢం సర్వం కృష్ణసర్పముఖం యథా," 186

తచ్ఛ్రుత్వా రాజా బభాణః—"భగవన్! సర్వ మేత త్త్వదుక్త మనర్థకమ్, కింతు, దైవ మేవ సర్వస్య మూలమ్. సుదృఢేఽపి రాజ్యే సత్యా మపి సాధనసమృద్ధౌ సంపన్నేఽపి పౌరుషే దైవవైముఖ్యా న్నరః పరిభూయతే. తథా హి:

> నేతా యస్య బృహస్పతిః ప్రహరణం వజ్రం సురాః సైనికాః
> స్వర్గో నిగ్రహదుర్గమః ఖలు హరే రైరావణో వారణః,
> ఇత్యాశ్చర్యబలాన్వితోఽపి బలభిద్భగ్నః పరైః సంగరే
> తద్యుక్తం నను దైవమేవ శరణం ధిగ్ధిగ్వృథా పౌరుషమ్. 187

తథా చ: నైవాఽకృతిః ఫలతి నైవ కులం న శీలం
> విద్యాఽపి నైవ న చ యత్నకృతాఽపి సేవా;
> భాగ్యాని పూర్వతపసా కిల సంచితాని
> కాలే ఫలన్తి పురుషస్య యథైవ వృక్షాః. 188

బడిన, రాజ్యభారాః = రాజ్యమను భారముగలవారై, స్వైరవిహారధీరాః-స్వైర = స్వేచ్ఛగా, విహార=తిరుగుటయందు, ధీరాః=ఆసక్తిగలిగినట్టివారై, తిష్ఠన్తి = ఉన్నారో, తే=వారు, బిడాల...భాణ్డాః-బిడాల=పిల్లియొక్క, హస్త=చేతియందు, అర్పిత = ఉంచఁబడిన, దుగ్ధభాణ్డాః=పాలకుండలుగలవారై, స్వపన్తి=నిద్రించుచున్నారు.

తా. పాలకుండలను పిల్లులకడ నుంచిన నవి యెట్లాపాలను ద్రాగివేయునో, అట్లు మంత్రులవశముచేసిన రాజ్యమును దామే యపహరింతురు.

స్వవశంవదం = తనయధీనము, దైవవైముఖ్యాత్ =దైవప్రతికూలతవలన, పరిభూయతే = అవమానపడుచున్నాఁడు.

187. నేతా = నడుపువాఁడు, ప్రహరణం = ఆయుధము, నిగ్రహదుర్గమః= తిరస్కరించుటచేఁ బ్రవేశింపరానిది. వారణః = ఏనుఁగు - వాహనము, హరేః = ఇంద్రునికి, బలభిత్ = ఇంద్రుఁడు, భగ్నః = ఓడింపఁబడెను, సంగరే = యుద్ధమునందు, ధిక్ ధిక్ = ఛీఛీ.

188. తం. రూపము ఫలింపదు. కులమును ఫలింపదు. నడతయు ఫలింపదు. చదువును ఫలింపదు. ప్రయత్నముతోఁ జేసిన సేవయు ఫలింపదు. పూర్వజన్మములందలి తపస్సుచే సంపాదింపఁబడిన పురుషుని భాగ్యములు వృక్షములవలె నకాలమున ఫలించుచున్నవి.

అపిచ: యేనాఽఖణ్డలదన్తిదన్తముసలాన్యాకుఞ్చితాన్యాహవే
ధారా యేన పినాకపాణిపరశోశ్చాకుణ్ఠితా చాహతా,
జాయా దాశరథేః ప్రభావవసతేః సంక్లేశితా జానకీ
దైత్యః సోఽపి హతో విధిర్హి బలవాన్ లోకైరలఙ్ఘ్యః ఖలు.

వృద్ధౌ క్షయే చ దైవ మేవ నిదాన మితి కిం స్వామీ న జానాతి?

భగ్నాశస్య కరణ్డపిణ్డితతనోర్మ్లానేన్ద్రియస్య క్షుధా
కృత్వాఽఽఖుర్వివరం స్వయం నిపతితో నక్తం ముఖే భోగినః,
తృప్తస్తత్పిశితేన సత్వర మసౌ తేనైవ యాతః పథా
స్వస్థా స్తిష్ఠత దైవమేవ హి పరం వృద్ధౌ క్షయే కారణమ్. 190

---

189. ఆహవే=యుద్ధమునందు, యేన = ఏరావణాసురునిచేత, అఖణ్డ...సలాని-అఖణ్డలదన్తి = ఇంద్రునియేనుఁగుయొక్క (ఐరావతముయొక్క) దన్తముసలాని = రోఁకళ్లవంటికోరలు, ఆకుఞ్చితాని = విఱుకఁబడినవో, యేన = ఏరావణునిచేత, అకుణ్ఠితా = మొక్కవోని, పినాకపాణిపరశోః = (పినాకమనువిల్లు చేతఁగలిగిన వానియొక్క) శివునియొక్క గండ్రగొడ్డలియొక్క, ధారా = అంచు, ఆహతా - చ = కొట్టఁబడినదో, ప్రభావవసతేః = ప్రభావమున కునికిపట్టగు, దాశరథేః = రాముని యొక్క, జాయా = భార్యయగు, జానకీ = సీతాదేవి, సంక్లేశితా = కష్ట పెట్టఁబడినదో, సోఽపి-దైత్యః = అట్టిరక్కసుఁడు సైతంబు, హతః = చంపఁబడెను, విధిః = దైవము, బలవాన్-హి = బలిమిగలదిగా, లోకైః = జనులచేత, అలంఘ్యః ఖలు= దాఁటఁగూడనిది గదా.

క్షయే = నాశమునందు, నిదానం = కారణము.

190. ఆఖుః = ఒకఎలుక, వివరం = రంధ్రమును, కృత్వా = చేసికొని, భగ్న-ఆశస్య = భంగమునొందిన యాశగల (ఆశయుడిగిన), కరణ్డపి...తనోః— కరణ్డ=పాములబుట్టయందు, పిణ్డిత = చుట్టుకొన్న, తనోః = దేహముగల, క్షుధా= ఆఁకలిచేత, మ్లాన - ఇన్ద్రియస్య = వాఁడిన యింద్రియములు గల, భోగినః = సర్పము యొక్క, ముఖే = నోటియందు, స్వయం = తానుగా, నక్తం = రాత్రి యందు, నిపతితః = పడెను. అసౌ = ఈపాము, తత్పిశితేన = దానిమాంసముచేత, తృప్తః = తనివి నొందినదై, సత్వరం = వడిగా, తేన-పథా-ఏవ = ఆమార్గముననే, యాతః = వెళ్లెను. స్వస్థాః = నెమ్మది గలవారుగ, తిష్ఠత = ఉండుఁడు. దైవమేవ= భాగ్యమే, వృద్ధౌ - క్షయే = పెంపుతఱుగుదలలయందు, పరం = ముఖ్యమైన, కారణం = హేతువు.

అన్యచ్చ: అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం
సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి,
జీవేత్ తథాఽనాథోఽపి వనే విసర్జితః
కృతప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి. 191

అపిచ, భగవన్! శ్రూయతామ్. రాజశేఖరో నామ రాజా కశ్చి దాసీత్, స చైకదా మనస్యేవ మకరోత్:—'యో మమ తరుతలనివాసినో రాజ్య మదిశత్-సఏవ రాజ్యం నిర్వహతు.' ఇతి విసృష్టభారే రాజని, దేవః స్వయం వైరిణో నిర్జిత్య రాజ్య మకణ్టక మకరోత్."

ఇ తీమాం కథాం కథయతి వసున్ధరాధినాథే, తపస్వీ ప్రహృష్ట స్తస్మై కాశ్మీరలిఙ్గ మేకం దత్త్వా బభాణ: 'భో రాజన్! ఏతత్ కాశ్మీరలిఙ్గం చిన్తామణి రివ చిన్తితాని వస్తూని దదాతి; తస్మా దేతత్ సాధు పూజయ.' రాజా బాఢ మితి తం ప్రణమ్య త దాదా యాగచ్ఛన్ నగరమార్గే కఞ్చన బ్రాహ్మణ మపశ్యత్. స చ రాజానముద్దిశ్య,

'పాతు వో గిరిజా మాతా యస్య ద్వాదశలోచనః,
తథైవ గిరిజామాతా ద్వాదశార్ధార్ధలోచనః.' 192

తా. ఒక సర్పము తప్పించుకొను ఆశయుడిగి, పాముల బుట్టయందు చుట్ట చుట్టుకొని ఆఁకటిచే నింద్రియములు వాడి యందు పడియుండఁగా, నొకయెలుక ఆ బుట్టలో భక్ష్యములున్నవి తాను తినవచ్చునని యాసతో ఆబుట్టను కొఱికి బొఱియ చేసికొని లోపలఁ బ్రవేశించెను. అంత ఆబుట్టలో నున్న పాము సంతసించి తన నోటఁ జిక్కిన యెలుకను జంపి తిని, సత్తువ వచ్చుటచే నా మార్గముగుండానే వెలికి పోయెను. ఓ జనులారా! నెమ్మదిగా నుండుఁడు. సంపదయొక్క రాక పోకలకు భాగ్యమే కారణము.

వైరిణః = శత్రువులను, అకణ్టకం = అల్ప శత్రువులు లేకుండు నట్లుగా, చిన్తితాని = కోరఁబడిన, బాఢం = మంచిది.

192. యస్య = ఏకుమారస్వామికి, గిరిజా = పార్వతి, మాతా = తల్లియో (సః = ఆ), ద్వాదశలోచనః = పన్రెండు కన్నులు గల, తథైవ = అట్లే, ద్వాదశ-అర్ధ-అర్ధలోచనః = పన్రెండింటిలో సగములో సగము-మూఁడు-నేత్రములుగల, గిరి-జామాతా=హిమవంతుని యల్లుఁడగు ఈశుఁడును, వః = మిమ్ము, పాతు = రక్షించును గాక.

ఇత్యాశివ ముక్త్వాబ్రవీత్.— 'రాజన్, మమ సుచిరాభ్యర్చితం శివలిఙ్గం కేనాప్యపహృతమ్. త్రిచతురైర్దివసైరహ ముపవసామి. అనారాధ్య లిఙ్గం న భక్షయేయమ్ యదీదం లిఙ్గం దాస్యసి, తర్హి కృతార్థో భవిష్యామి.' రాజా తు తచ్ఛ్రుత్వా తస్మై తల్లిఙ్గం దత్త్వా నిజాన్తఃపురం జగామ.

ఇతీమాం కథాం భోజః శ్రుత్వా నాహ మర్హామీతి విరరామ.

ఇతిచతుర్దశోపాఖ్యానమ్.

అథ పఞ్చదశోపాఖ్యానమ్.

నగర్యాం కస్యాశ్చిద్విబుధవనితాయాస్తు భవనే
కటాహే సమ్మగ్నో జ్వలనపరితప్యత్తిలరసే,
ఉదన్తం యస్తస్యాః సమవదదముష్మై ప్రియతమాం
దదా వేనా మేష క్షితిపతి రితి స్వాదు వదతి. 193

అథైకదా యథాపూర్వం సింహాసన మారోఢు మాగచ్ఛతి ధారాధినాథే, సాలభఞ్జికాన్యా విహస్య రాజాన మభాణీత్.—కథమివ భూయోఽపి సమాగమః? అద్యాపి సమాకర్ణయ తస్య విక్రమస్య మహౌదార్యమ్:

విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి తస్య పురోహితో వసుమిత్రో నామ. సోఽత్యన్త రూపవాన్, సకలకలాభిజ్ఞః, రాజ్ఞోఽత్యన్తం ప్రియతమః, పరోపకారీ, సర్వలోకప్రియో, మహాధనసంపన్నశ్చ. తస్య చైవంవిధస్య చేతస్యేవం బుద్ధి రుదభూత్:—

ఉపార్జితానాం పాపానాం గఙ్గాస్నానా దృతే క్షయో నాస్తి. ఉక్తం చ:

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ యజ్ఞైస్త్యాగేన వా పునః,
గతిం న లభతే జన్తుర్గఙ్గాం సంసేవ్య తు వ్రజేత్. 194

సుచిర అభ్యర్చితం = పెక్కునాళ్లనుండి పూజింపఁబడిన, త్రిచతురైః = మూఁడు నాలుగు.

పదునాలవకథ ముగిసెను.

పదునైదవ కథ.

193. విబుధవనితాయాః = అచ్చరయొక్క, భవనే = ఇంటియందు, కటాహే = బానయందు, జ్వలన...రసే-జ్వలన = అగ్నిచేత, పరితప్యత్ = కాఁగుచున్న, తిలరసే = నూనెగల, స్వాదు = తిన్నగా, ఉదన్తం = వృత్తాంతమును, ధారా - అధినాథే = ధారానగరరాజు (భోజుఁడు), సమాగమః = వచ్చితివి.

194. త్యాగేన = దానముచేత.

స్నాతానాం శుచిభి స్తోయైర్గాఙ్గేయైర్నియతాత్మనామ్,
పుష్టి ర్భవతి యా పుంసాం న సా క్రతుశతై రపి. 195
అపహృత్య తమ స్తీవ్రం యథా యాత్యుదయం రవిః,
తథాపహృత్య పాపాని భాతి గఙ్గాజలాప్లుతః. 196
అగ్నిం ప్రాప్య యథా సద్యస్తూలరాశిర్వినశ్యతి,
తథా గఙ్గాజలే నైవ సర్వపాపం వినశ్యతి. 197
చాన్ద్రాయణసహస్రేణ యః కుర్యాత్ కాయశోషణమ్,
పిబేద్యశ్చాపి గఙ్గామ్భః సమౌ స్యాతా ముభావపి. 198
యస్తు సూర్యాంశుసంతప్తో గాఙ్గేయం సలిలం పిబేత్,
విధియుక్తం చ పీత్వాపి సర్వపాపాత్ ప్రముచ్యతే. 199
భూతానామపి సర్వేషాం దుఃఖోపహతచేతసామ్,
గతిమన్వేషమాణానాం నాస్తి గఙ్గాసమా గతిః. 200
మహద్భిరశుభైర్గ్రస్తాన్ భూతాంశ్చ ప్రసభేన సా,
ఉద్ధృత్య నరకా ద్ఘోరా ద్గఙ్గా రక్షతి సేవనాత్. 201

---

195. గాఙ్గేయైః = గంగానది యందలి, తోయైః = నీటిచేత, నియత ఆత్మనాం = పావనమైన శరీరముగల, పుష్టిః = పెంపు.

196. తీవ్రం = హెచ్చిన, తమః = చీకటిని, గఙ్గాజలఆప్లుతః = గంగానది యందలి నీటిచే స్నానము చేసినవాఁడు.

197. తూలరాశిః = దూదిప్రోగు.

198. సూర్యాంశుసంతప్తః = ఎండవేఁడిమిచే వాడినవాఁడై, విధియుక్తం = శాస్త్రప్రకారముగా.

తా. ఎండవేఁడిమిచే సొమ్మసిల్లి దప్పి దీర్చుకొనుటకై గంగాజలమును త్రాగినను, శాస్త్రరీతిచే స్నానముచేసి యాచమనాది పూర్వకముగా జలము పానము చేసినను సకలపాపము నశించును.

200. దుఃఖ ఉపహతచేతసాం = వ్యసనముచేఁ గొట్టఁబడిన మనస్సుగలవారికి, గతిం = దిక్కును.

201. అశుభైః = కీడులచేత, గ్రస్తాన్ = చుట్టుకోఁబడిన, ప్రసభేన = బలాత్కారముగా.

సప్త పూర్వాన్ సప్త పరాన్ పితౄన్ తేభ్యశ్చ యే పరే,
పరం తారయతే గఙ్గా దృష్టా పీతాఽవగాహితా. 202
దర్శనాత్ స్పర్శనాద్ధ్యానాత్ తథా గఙ్గేతి కీర్తనాత్,
పునాతి పురుషం పుణ్యా శతశోఽథ సహస్రశః. 203
తే జాత్యన్ధేషు జాత్యన్ధా మృగేషు చ మృగాః స్మృతాః,
సమర్థా యే న పశ్యన్తి గఙ్గాం పాపప్రణాశినీమ్. 204

ఏవం విచార్య వారాణసీం జగామ. తత్ర గఙ్గాయాం యథావిధి స్నాత్వా విశ్వేశ్వరం మాధవం చ ప్రణమ్యాభ్యర్చ్య పఞ్చక్రోశయాత్రాం విధాయ పునః ప్రయాగే మాఘస్నానం గయాశ్రాద్ధం చ విధాయ స్వనగరాభిముఖ మాగచ్ఛన్ మార్గే నగర మేక మగమత్.

తత్ర నగరే శాపదగ్ధా సురాఙ్గనా కాచిద్రాజ్య మకరోత్. తస్యాః పతిర్నాసీత్. తత్ర లక్ష్మీనారాయణస్య మహాన్ ప్రాసాదోఽదృశ్యత. తస్య చ గోపురాగ్రే చిరాత్ తప్తే మహతి లోహకటాహే తైలం సంతప్యతే స్మ. తత్ర నియుక్తాః పురుషాః వైదేశికాన్ జనా నేవం బ్రువన్తోఽవర్తన్త 'యః సత్త్వాధికః కోఽపి పురుషోఽస్మిన్ కటాహే నిపతేత్, తస్యేయం మన్మథసంజీవినీ నామాప్సరాః కణ్ఠే మాలికా మర్పయిష్యతీ'తి. వసుమిత్రోఽపి తం వృత్తాన్తం శ్రుత్వా తత్ సర్వం దృష్ట్వా స్వనగర మాజగామ.

ఆగత్య చ సర్వైర్బన్ధుభిః సహ మిలిత్వా ప్రభాతే రాజమన్దిరం గత్వా రాజానం దృష్ట్వా రాజ్ఞే గఙ్గోదకం విశ్వేశ్వరప్రసాదం చ దత్త్వోపవివేశ. రాజా.— 'ఆర్య వసుమిత్ర, దిష్ట్యా భవన్తం చిరా యాపశ్యమ్. కిం సుఖేన నిర్వర్తితా పుణ్యతీర్థయాత్రా?' వసుమిత్రః.—'భో రాజన్, తవ ప్రసాదాత్ తీర్థయాత్రాం విధాయ క్షేమేణ సమాగతోఽస్మి.' రాజా.—'తత్ర దేశాన్తరే కిం కిమపూర్వ మపశ్యః?' వసుమిత్రః సురాఙ్గనాతప్తతైలవృత్తాన్త మకథయత్.

తా. గంగానది చూడఁబడినను, త్రాగఁబడినను, స్నానము చేయఁబడినను, ఏడుతరములు ముందువారిని, ఏడుతరములు వెనుకవారిని వారికి ముందు వెనుకల వారిని దప్పక తరింపఁజేయుచున్నది.

203. పునాతి = పరిశుద్ధినిఁ జేయుచున్నది.

204. జాత్యన్ధాః = పుట్టుగ్రుడ్డివారు.

వారాణసీం = కాశికి, యథావిధి = శాస్త్రప్రకారము, పఞ్చక్రోశయాత్రాం = ఐదుకోసులయాత్రను, వైదేశికాన్ = పరదేశమునుండివచ్చిన, మాలికాం = పూవుల

తచ్ఛ్రుత్వా రాజాపి తేన సహ తత్స్థానం గత్వా తత్ర నద్యాం కృతాభిషేకో లక్ష్మీనారాయణం నమస్కృత్య తప్తతైలమధ్యే పపాత. తత్రత్యా జనా మహాన్తం కోలాహలమకుర్వన్. రాజ్ఞస్తు శరీరం మాంసపిణ్డాకారమభూత్. తచ్ఛ్రుత్వా మన్మథసంజీవినీ పీయూషమానీయ మాంసపిణ్డమభిషిషేచ. తతో రాజా దివ్యరూపధరః కుమారః సంవృత్తః. తతో మన్మథసంజీవినీ కుసుమమాలాం మహీపతేః కణ్ఠే నివేశయితుమాజగామ. తదా రాజా:—'భద్రే, మదీయాసి. మామకం ఛన్దమనువర్తస్వ.' మన్మథసంజీవినీ:—'ఆదిశత్వార్యపుత్త్రః.' రాజా:—'తర్హ్యముం మమ పురోహితం వృణీష్వ.' మన్మథసంజీవినీ మహాప్రసాద ఇతి పురోహితకణ్ఠే కుసుమమాలామక్షిపత్, రాజాపి తయోర్వివాహం కృత్వా తం వసుమిత్రం తత్త్రైవ రాజ్యేఽభిషిచ్య నిజనగరమగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజానమబ్రవీత్. 'కిమాకర్ణితమౌదార్యం దేవస్య విక్రమార్కస్య? తదుపరి యథార్హం విధేహి.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీమ్భూతస్తస్థౌ.

ఇతి పఞ్చదశోపాఖ్యానమ్.

అథ షోడశోపాఖ్యానమ్.

విక్రమధరాధినాథో విప్రాయ ప్రవయసే దరిద్రాయ.
కన్యాసమానభారం కాఞ్చనమదిశన్ముదేతి వక్త్యేషా. 205

భూయోఽపి కదాచన ససంభ్రమమాగచ్ఛన్తం భోజమపరా పాఞ్చాలికా జగాద:—రాజన్నుపసంహర సంభ్రమం, తిష్ఠ; సర్వమప్యాకర్ణయ విక్రమార్కస్య వదాన్యభావమ్.

రాజా విక్రమస్త్వేకదా దిగ్విజయార్థం కృతసన్నాహో నిర్గత్య పూర్వదక్షిణపశ్చిమోత్తరా దిశో విదిశశ్చ పరిభ్రమ్య సర్వానపి నృపతీన్ నిజపాదపద్మసమాక్రాన్తాన్ విధాయ తైః సమర్పితాన్ రథగజాశ్వాదీనుపదాః స్వీకృత్య నిజనగరీముజ్జ

దండను, కృత అభిషేకః = స్నానము చేసినవాఁడై, పీయూషం = అమృతమును, మామకం = నాదగు, ఛన్దం = అభిప్రాయమును, తదుపరి = తర్వాత, విధేహి = చేయుము.

పదునైదవ కథ ముగిసెను.

పదునాఱవ కథ.

205. ప్రవయసే = ముసలివాఁడయిన, అదిశత్ = ఇచ్చెను, ముదా = సంతోషముతో, వక్తి = చెప్పుచున్నది, ఉపసంహర = ఆఁపుము, వదాన్యభావం = దాతృత్వమును, కృతసన్నాహః = చేయఁబడిన పూనికగలవాఁడై (ప్రయత్నముచేసినవాఁడై), విదిశః = మూలలను, ఉపదాః = కానుకలను, స్వీకృత్య = కైకొని,

యినీం ప్రతి సమాగత్య యావత్ ప్రావివిక్షత్, తావత్ ప్రధానో దైవజ్ఞః ప్రాహ— 'దేవ, చత్వారో వాసరా నార్హన్తి పురప్రవేశమ్.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా నగరా ద్బహిరుద్యానే నివాసం పరికల్పయేతి సచివ మాదిదేశ. సుమన్త్రో నామ సచివః ససంభ్రమం సముచితం నివాసం కారయామాస. తత్రాన్తరే ఋతు ర్వసన్తోఽపి శనై రుద్యానం నిషేవే. తదా మన్త్రీ రాజాన మబ్రవీత్:—దేవ, దిష్ట్యా సమయః కుసుమాకరోఽపి సమాగమత్. పశ్య:

వకుళా ముకుళాన్ వహన్తి సద్యః
సకలాశా భ్రమరీనినాదగీతాః,
కమలాయతలోచనా వనాన్తే
విచరన్తి ప్రమదాః ప్రసూనలోలాః. 206

అపి చ. మాకన్ద మగ్ర్యమకరన్దమహానురాగా
దిన్దిన్దిరా నిబిడయన్తి సమన్ద్రనాదాః.
మన్దానిలాశ్చ వనితావదనారవిన్దా
మోదాధివాసమధురా భువి వాన్త్యజస్రమ్. 207

ప్రావివిక్షత్ = చొచ్చెనో, ప్రధానః = ముఖ్యుఁడయిన, దైవజ్ఞః = జోస్యుఁడు, సచివం = మంత్రిని, నిషేవే = కొలిచెను (ఆశ్రయించెను). కుసుమఆకరః = పువ్వులకుఁగనియైన, సమయః = కాలము (వసంతర్తువు).

206. వకుళాః = పొగడచెట్లు, ముకుళాన్ = మొగ్గలను, సకలఆశాః = అన్నిదిక్కులును, భ్రమరీనినాదగీతాః = ఆఁడుతుమ్మెదల ఝుంకారము అనెడి పాటలు గలిగి, కమలఆయతలోచనాః = తామర రేకులవలె నిడుదలైన కన్నులుగల, ప్రమదాః = జవరాండ్రు, ప్రసూన లోలాః = పువ్వులయందు దాసగలవారలై, వనాన్తే = వనమధ్యమందు, విచరన్తి = తిరుగుచున్నారు.

207. ఇన్దిన్దిరాః = తుమ్మెదలు, అగ్ర్య = మంచి, మకరన్ద = పూఁదేనె యందలి, మహత్ = గొప్పదైన, అనురాగాత్ = ప్రీతివలన, సమన్ద్రనాదాః = గొప్పనాదములోఁ గూడినవై, మాకన్దం = తియ్యమామిడి చెట్టును, నిబిడయన్తి = సందులేనట్లు చేయుచున్నవి (కమ్మియున్నవి), మన్దఅనిలాః = తిన్నని గాలులు, వనితా...మధురాః—వనితా = అతివలయొక్క, వదన అరవిన్ద = కమలమునుబోలు మోములయొక్క, ఆమోద = సువాసనయొక్క, అధివాస = వాసన కట్టుచేత, మధురాః = గమగమ యని వాసనగలవై, భువి = నేలమీఁద, అజస్రం = ఎల్లప్పుడు, వాన్తి = వీఁచుచున్నవి.

లతాం పుష్పవతీం స్పృష్ట్వా స్నాతో విమలవారిషు,
పున స్స్పర్శనశఙ్కీవ మన్దం చలతి మారుతః. 208

ఏవం బ్రువాణం మన్త్రిణం రాజా వసన్తపూజాసంవిధానసంపాదనే న్యయుఙ్క్త. తతః స మన్త్రీ సుమనోహరం మణ్టప మేకం కారయిత్వా వేదశాస్త్రపురాణజ్ఞాన్ బ్రాహ్మణాన్ తౌర్యత్రికనిపుణాన్ నర్తకీ ర్విలాసినీశ్చ సమాహ్వయత్. తత్ర సభామధ్యే నవరత్నఖచితే సింహాసనే లక్ష్మీనారాయణప్రతిమాద్వయం ప్రతిష్ఠాప్య, తస్యపూజార్థం కుఙ్కుమకస్తూరీకర్పూరచన్దనాగరుప్రభృతీని సుగన్ధద్రవ్యాణి మల్లికాశతపత్రమరువకచమ్పకకేతకీకరవీరప్రభృతీని కుసుమాని చ సమానీయ సర్వమపి సజ్జీకృత మితి రాజ్ఞే నివేదయామాస. రాజాపి స్వయమేవ దేవం సంపూజ్య బ్రాహ్మణాన్ యథార్హ మభ్యర్చ్య సర్వా నపి లోకాన్ యథోచితం సంభావ్య వాదిత్రాది వినోదేన కాలం నయన్ సుచిరం సుఖ మువాస.

తత్రాన్తరే కశ్చిద్వృద్ధో బ్రాహ్మణో హస్తే కాఞ్చన కలశాం గృహీత్వా రాజసమీప మాగత్య-

కల్యాణదాయి భవతోఽస్తు పినాకపాణేః
పాణిగ్రహే భుజగకఙ్కణభీషితాయాః,

208. మారుతః = వాయువు, పుష్పవతీం = పువ్వులుగల (రజస్వలయైన), లతాం = తీఁగను (ఒకస్త్రీని), స్పృష్ట్వా = తాఁకి, విమలవారిషు = నిర్మలజలము లందు, స్నాతః = స్నానము చేసినవాఁడై, పునః = మరల, స్పర్శనశఙ్కీ-ఇవ = తాఁకుటవలన భయపడినది వోలె, మన్దం = మెల్లఁగా, చరతి = తిరుగుచున్నది.

తా. వసంత మాసమునందు విరియఁబూచిన పువ్వుల నెత్తావినిగొని, చల్లని నీటిమీఁదుగాఁ దిన్నగ వీచుచున్నది. మఱియొక యర్థము ధ్వనించుచున్నది. ఒకపురుషుఁడు తెలియక రజస్వలయైన యువ్వలిని తాఁకి యంటుపడి, నిర్మలమయిన తటాకమునందు మునిఁగి, మరల నెక్కడ మైలపడుదునో యని మెల్లఁగా నడిచిపోవును. అని యర్థాంతరము ధ్వనించుచున్నది.

సంవిధాన = వస్తువులయొక్క, న్యయుంక్త = ఏర్పాటుచేసెను, తౌర్యత్రికనిపుణాః = నృత్తగీత వాద్యములందు నేర్పుగల, నర్తకీః = ఆటకత్తెలను, విలాసినీః = భోగపు చానలను, శతపత్ర = తామరపువ్వులు, కేతకీ = మొగలి, కరవీర = గన్నేరు, సమానీయ = తెచ్చి, సజ్జీకృతం = సిద్ధము చేయఁబడినది, వాదిత్ర ఆదివినోదేన = వాద్యములు మొదలగు వేడుకచేత, నయన్ = కడపుచు.

209. పినాకపాణేః = శివునియొక్క, పాణిగ్రహే = వివాహమునందు, భుజగ కఙ్కణ భీషితాయాః = పాముకడియములచే కలవింపఁబడిన, అంబికా

సభ్రాన్తదృష్టి సహసైవ 'నమః శివాయే'
త్యుక్త్వార్ధలజ్జితనతం ముఖ మమ్బికాయాః. 209

ఇత్యాశిషం ప్రయుజ్య రాజ్ఞా నిర్దిష్టాం బృసీ మాస్థాయ రాజాన మేవ మవాదీత్. 'రాజన్, విజ్ఞాపన మస్తి.' రాజా:—'నిశ్శఙ్కం నివేదయతు భవాన్' బ్రాహ్మణః— "అహం నదీవర్ధమాననామనగరనివాసీ. మ మాష్టౌ పుత్రాః సమజాయన్త. కన్యకా పునః కాపి నాజని. తతః సభార్యోఽహం జగదమ్బికాయాః పురత ఏవం సంకల్ప మకార్షమ్. 'అమ్బ యది మమ కన్యకా భవిష్యతి, తాం త్వన్నామాఙ్కితాం తత్తులితేన సువర్ణేన సహ కస్మైచి చ్చతుర్వేదవిదే వరాయ దాస్యామీ'తి. తతః కతిపయై రేవ దివసై ర్జగదమ్బికాప్రసాదా దేషా కన్యా జాతా. ఇదానీ మస్యాః పాణిగ్రహణ సమయః సమతిక్రామతి. అతోఽనయా తులితం సువర్ణం దాతుం విక్రమా దన్యః కోఽపి నాస్తీతి శ్రుత్వా తవా న్తిక మహ మాగమమ్." రాజా:—'సాధు సమనుష్ఠితం త్వయా, యావతో ధనస్య తృప్యసి, తావ ద్గృహాణ' ఇ త్యుక్త్వా భాణ్డారిక మాహూ యాదిదేశ 'ఏతస్మై బ్రాహ్మణా యైతత్కన్యకామితం సువర్ణం దేహి. భూయోఽప్యష్టకోటిసువర్ణం దీయతా మి' తి. కోశాధ్యక్షోఽపి మహాప్రసాద ఇతి విప్రాయ తావత్ కాఞ్చనం దదౌ. బ్రాహ్మణోఽప్యతిసంతుష్టః సన్ కన్యకయా సహ జగామ. తతో రాజాపి శుభే ముహూర్తే పురం వివేశ.

ఇతి కథాం పాఞ్చాలికోదీరితాం నిశమ్య భోజో నిర్జగామ.

ఇతి షోడశోపాఖ్యానమ్.

యాః = పార్వతియొక్క, సభ్రాన్తదృష్టి = చెదరిన చూపు గలదియు, సహసా ఏవ = వెంటనే, "నమః - శివాయ" = "శివునికి నమస్కారము" ఇతి - ఉక్త్వా = అని చెప్పి, అర్ధలజ్జితనతం=సగము లజ్జచే వంగిన, ముఖం = మోము, భవతః = నీకు, కల్యాణ దాయి = మేలునిచ్చునది, అస్తు = అగుఁగాక.

ఆశిషం-ప్రయుజ్య=దీవించి, బృసీం = దర్భాసనమును, నఅజని = పుట్టలేదు, అకార్షం = చేసితిని, త్వత్-నామ-అఙ్కితాం = నీపేరు గుర్తుగల, తత్ తులితేన = దానితో సమానమైన, వరాయ = పెండ్లి కుమారునికి, సమతిక్రామతి=మీఱిపోవుచున్నది, తులితం=తూఁచిన, భాణ్డారికం = బొక్కసపుకాఁపరిని, మితం = తూఁచిన, కోశఅధ్యక్షః=బొక్కసపు అధికారి, ఉదీరితాం=చెప్పఁబడిన.

పదునాఱవ కథ ముగిసెను.

అథ సప్తదశోపాఖ్యానమ్.

కేనాపి రాజ్ఞా వసులాభహేతోర్దినేదినే కల్పితమాత్మనాశమ్,
నిశమ్య తత్సాహసమన్తరేణ తస్యేప్సితం చక్ర ఇతీహ వక్తి.

పునరపి రాజానం భోజమాగతమన్యా సాలభఞ్జికా భణతి—'రాజన్, అత్ర సింహాసనే సముపవేష్టుం స ఏవ క్షమో యస్య విక్రమస్యౌదార్యాదయో గుణాః సన్తి.' రాజా:—'సాలభఞ్జికే, కథయ తస్యౌదార్యాదివృత్తాన్తమ్.' సాలభఞ్జికా భణతి. శృణు రాజన్. తస్యౌదార్యమేవ త్రిభువనే కీర్తిం వితస్తార. సర్వే జనాస్తమేవ రాజానం తుష్టువుః. అన్యచ్చ, అర్థినాం స్వస్తివచనం దాతౄణాం ప్రీత్యై భవతి; నతు శౌర్యాదయో గుణాః. ఉక్తం చ:

యుధ్యన్తే పక్షిపశవః పఠన్తి శుకశారికాః,
దదాతి కోఽపి దానం యః స శూరః స చ పణ్డితః. 211

తథా చ: దాతౄణామేవ సుప్రీతిః స్వస్తివాచా యథార్థినః,
సంప్రహర్షో న హి తథా రణదున్దుభినిస్వనైః. 212

శౌర్యజ్ఞానానుష్ఠానాదయో గుణాః సర్వేషామపి భవిష్యన్తి, న త్వౌదార్యమ్.

ఏవం త్యాగగుణాః శ్లాఘ్యాః సర్వేషు గుణరాశిషు,
త్యాగాజ్జగతి పూజ్యన్తే పశుపాషాణపాదపాః. 213

అన్యచ్చ: త్యాగో గుణో గుణశతాదధికో మతో మే
విద్యా విభూషయతి తం యది కిం బ్రవీమి,
శౌర్యం హి నామ యది తత్ర సమోఽస్తు తస్మై
తచ్చ త్రయం యది భవేదతిచిత్రమేతత్. 214

పదము నేడవకథ.

210. వసులాభహేతోః=ద్రవ్యలాభము నిమిత్తము, క్షమః=యోగ్యుఁడు, త్రిభువనే = ముల్లోకములయందు, వితస్తార = వ్యాపింపఁజేసెను, అర్థినాం = యాచకులయొక్క, స్వస్తివచనం = వాక్యము.

211. శుకశారికాః = చిలుకలు గోరువంకలు.

212. రణదుందుభినిస్స్వనైః = యుద్ధములందలి భేరీవాద్యములమ్రోఁతలచేత.

213. పశు పాషాణ పాదపాః = మృగములు, ఱాలు, వృక్షములు.

తా. దాతృత్వము నూఱుగుణములకంటె మేలు. దాతృత్వమునకు తోడుగా విద్యయున్న నేమి చెప్పవలెను. ఆరెండుగుణములు గలచోట శౌర్యమున్నచో నొక్క నమస్కారము. అవి మూఁడునుండుట మిక్కిలి చిత్రముగానుండును.

తచ్ఛ్రుత్వాయం తస్మిన్ విక్రమార్కోఽవర్తత.

ఏకదా పరమణ్డలే కస్యచి ద్రాజ్ఞః పురతః కేనచిత్ స్తుతిపాఠకేన విక్రమస్య గుణావళి రపాఠి. తాం శ్రుత్వా రాజా పర మనూయయా వన్దిన మువాచ:-'రే వన్దిన్! కుతః స్తుతిపాఠకా విక్రమార్క మేవ స్తువన్తి? కిమన్యో రాజా తాదృశో నాస్తి?' వన్దీ:-'దేవ! ధైర్యే త్యాగే పరోపకారే సాహసే దయాయాం చ తేన సదృశో రాజా త్రిభువనేఽపి నాస్తి. పరోపకారకరణే స్వదేహేఽపి తస్య మహాత్మనో మమత్వం నాస్తి' తదాకర్ణ్య స రాజా 'అహ మపి పరోపకారం కరిష్యామీ' తి మనసి కృత్వా కఞ్చన యోగిన మాహూయోవాచ:-'భో యోగిన్! పరోపకారార్థం మమ ప్రీతి రనుదిన మేధతే; యది కశ్చి దుపాయః స్యాత్ తం నివేదయ.' యోగీ.—'భోః కిం వా నాస్తి?' రాజా.—'అస్తి చే దుపదిశ, సాధయామి.' యోగీ.—కృష్ణచతుర్దశ్యాం చతుష్షష్టియోగినీచక్రం పూజయ, తత్పురతో జపం కృత్వా దశాంశహోమం విధేహి; హోమావసానే పూర్ణాహుతినిమిత్తం స్వశరీర మేవోపకల్పయ; తతో యోగినీచక్రం ప్రసన్నం భవిష్యతి. యత్ త్వయా ప్రార్థ్యతే త ద్దాస్యతి. పున [illegible] నవం శరీరం తవ భవిష్యతి.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా సర్వ మపి త థై వానుష్ఠాయ పూర్ణాహుతినిమిత్తం స్వయ మేవాగ్నౌ పపాత. తతో యోగినీచక్రదేవతా ప్రసన్నా భూత్వా రాజ్ఞే నవం శరీరం దత్త్వా భణతిస్మ:-'రాజన్! తుష్టాఽస్మి, వరం వృణీష్వ.' రాజా.—'అమ్బ! ప్రసన్నా యది, తర్హి మమ గృహం సప్తఘటసువర్ణపరిపూర్ణం విధేహి.' దేవతా.—'త్వ మేవం ప్రతిదినం శరీర మగ్నౌ హోష్యసి చే దహం తథా కరిష్యామి.' రాజాఽపి త థేత్యూరీకృత్య నిత్య మగ్నౌ శరీరం సువర్ణార్థం జుహ్వ దాస్త.

ఏకదా విక్రమార్కోఽపి తాం వార్తాం శ్రుత్వా తత్ స్థానం సమాగత్య పూర్ణాహుతిసమయే స్వయ మేవాగ్నౌ పపాత. తతో యోగినీ స్వయ మచిన్తయత్:'కిమద్యతనం మాంస మతీవ స్వాదుతరం దృశ్యతే? అస్య హృదయం సారభూత మివాస్తీ' తి. పునః శరీరం దత్త్వా జగాద: 'భో మహాసత్త్వ! కో భవాన్! తవ శరీరత్యాగేన కిం ప్రయోజనమ్? త ద్బ్రూహి దాస్యామీ'తి. రాజా.—'యది ప్రసన్నాఽసి, తర్హ్యయం రాజా ప్రతిదినం మరణాన్మహాకష్ట మనుభవతి, త న్నివారయతు భవతీ. అస్య గృహే సప్త మహాఘటాః ప్రతిదినం సువర్ణేన పూరణీయాః.' యోగినీ తథా కరిష్యా

పరమణ్డలే = శత్రురాజ్యమునందు, అనూయయా = చూపోపమిలో, వన్దినం = స్తుతిపాఠకుని, స్తువన్తి = పొగడుచున్నారు. మమత్వం = నాది యనుట, ఏధతే = వృద్ధిపొందుచున్నది. సాధయామి = చేసెదను, దశాంశ = పదవపాలు, సప్తఘట సువర్ణ పరిపూర్ణం = ఏడుబిందెల బంగారముతో నిండిన దానిని, ఊరీకృత్య = ఒప్పుకొని, జుహ్వత్ = వేల్చుచు, అద్యతనం =

మీ త్యజ్జీకృత్య తస్య గృహే ప్రతిదినం సప్త మహాఘటాన్ సువర్ణేన పూరయామాస రాజానం మరణా న్నివారయామాస. విక్రమోఽపి స్వనగరం ప్రత్యాగతః.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్:—'రాజన్! త్వ యీదృశః పరోపకారః కి మస్తి?' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి సప్తదశోపాఖ్యానమ్.

అథాష్టాదశోపాఖ్యానమ్.

ఉదయశిఖరిగఙ్గా స్తమ్భమార్గేణ గత్వా
ప్రతిదిన మతిమాత్రస్వర్ణదాం కర్ణభూషామ్,
ఖరకిరణసకాశాత్ ప్రాప్య తాం బ్రాహ్మణాయ
వ్యతర దతిదరిద్రా యేతి సైషాఽగ్య వక్తి. 215

పున రపి రాజని సింహాసన మారోఢు మాగచ్ఛ త్యపరా పాఞ్చాలికా ప్రాహ: 'భో రాజన్! విక్రమార్కస్యౌదార్యాదిగుణా యస్య సన్తి, తేనై వైతత్సింహాసన మధ్యాసితవ్యమ్.' రాజా. —'కథయ త స్యౌదార్యాదివృత్తాన్తమ్.' సాఽబ్రవీత్ :-రాజన్! శ్రూయతామ్:—

విక్రమార్కో రాజా నీతి మణుమాత్ర మపి నోల్లఙ్ఘయేత్. మణిపురే గోవిన్దశర్మా నామ బ్రాహ్మణః స్వపుత్త్రాయ నీతి రుపాదిక్షత్; అహ మ ప్యశ్రౌషమ్; తత్ తుభ్యం నివేదయామి, శ్రూయతామ్.

మనీషీ పురుషో దుర్జనైః సహ సంసర్గం న కుర్వీత; యతో మహానర్థాః ప్రవర్తేరన్ ఉక్తంచ:

ఇప్పటి, స్వాదుతరం = మిక్కిలి మధురముగా, పూరణీయాః = నింపఁగాఁ దగినవి.

పదునేడవ కథ ముగిసెను.

పదునెనిమిదవ కథ.

215. ఉదయశిఖరి...ర్గేణ-ఉదయశిఖరి = ఉదయపర్వతమందలి, గఙ్గాస్తమ్భ =గంగనుండిలేచు స్తంభముయొక్క, మార్గేణ=దారిగుండా, అతిమాత్రస్వర్ణదాం =ఎక్కువ బంగారు నిచ్చునది, కర్ణభూషాం = కమ్మను, ఖరకిరణసకాశాత్ = వేఁడికిరణములవానియొక్క (సూర్యునియొక్క) సమీపమునుండి, వ్యతరత్ =ఇచ్చెను.

అధ్యాసితవ్యం = ఎక్కఁదగినది: అణుమాత్రం = ఇంచుక, నకుర్వీత = చేయరాదు.

దుర్వృత్తసంగతి రనర్థపరమ్పరాయా
హేతుః సతా మధిగతం వచనీయ మత్ర,
లఙ్కేశ్వరే హరతి దాశరథేఃకళత్రం
ప్రాప్నోతి బన్ధ మథ దక్షిణసిన్ధురాజః. 216

తస్మాత్ సజ్జనసఙ్గం విదధీత. లోకే సత్సఙ్గాత్ పరో నాస్తి. ఉక్తం చ:

కన్దళయ త్యానన్దం నిన్ద త్యనిలేన్దుచన్దనాని భృశం,
మణ్డయతి మన్దహాసం సంధత్తే సంపదోఽపి సత్సఙ్గః. 217

అన్యచ్చ, కేనాపి వైరం న కుర్వీత. పరేషాం సంతాపం కుర్వీత. అపరాధం వినా భృత్యాన్ న దణ్డయేత్, మహాదోషం వినా భార్యాం న త్యజేత్; యతోఽక్షయం నరకం భవేత్.

ప్రజ్ఞాసంపాదనే దక్షాం వీరసూం ప్రియవాదినీమ్,
యోఽదృష్టదోషాం త్యజతి సోఽక్షయం నరకం వ్రజేత్. 218

లక్ష్మీః స్థిరేతి న మన్యేత; యతోఽత్యన్తచఞ్చలా సా. ఉక్తం చ:

అనుభవత దత్త విత్తం మాన్యం మానయత సజ్జనం భజత,
అతిపరుషపవనలులితా దీపశిఖే వాతిచఞ్చలా లక్ష్మీః. 219

స్త్రీభ్యో గుహ్యం న నివేదయేత్. భవిష్యచ్చిన్తాం న కుర్యాత్. వైరిణామపి హితమేవ చిన్తయేత్. దానాధ్యయనాదిభి ర్వినా దివసం ముధా నాపనయేత్. పితరౌ సేవేత. చోరైః సహ న సల్లపేత్. కదాఽపి నిష్ఠురాణి న భాషేత. అల్పనిమిత్తం బహుభయం న కల్పయేత్. ఉక్తంచ:

---

216. దుర్వృత్తసంగతిః = చెడ్డవారితోడి సహవాసము, అనర్థపరమ్పరాయాః = చేటులవరుసకు, అధిగతం = స్నేహము, కళత్రం = భార్యను.

217. కన్దళయతి = మొలకలెత్తునట్లు చేయుచున్నది. నిన్దతి = పరిహసించును. అనిల-ఇన్దు-చన్దనాని = గాలిని, చంద్రుని, గంధమును, మణ్డయతి = అలంకరించును. సంధత్తే = కలుగఁజేయును.

218. ప్రజ్ఞాసంపాదనే = బుద్ధికలిగించుటయందు, దక్షాం = నేర్పరితెయు, వీరసూం = కొడుకునిఁగన్నదియు.

219. చూడుము, 76 శ్లోకము.

గుహ్యం = రహస్యమును. భవిష్యత్ చిన్తాం = రాఁబోవుదానింగూర్చిన విచారమును, హితం - ఏవ = మేలే. న - అపనయేత్ = పుచ్చఁగూడదు. పాణ్డిత్యం = నేర్పు, భూరిరత్నానాం = ఎక్కువగుదానియొక్క కొఁవుదల, ధర్మస్థానే = కొల్వునందు

న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయే న్మతిమా న్నరః,
ఏత దేవ హి పాణ్డిత్యం యత్ స్వల్పా ద్భూరిరక్షణమ్. 220

ఆర్యేభ్యో దద్యాత్. ధర్మస్థానే మృషా న భాషేత. మనసా వాచా కర్మణా పరోపకారం కుర్వీత. యే పరోపకారిణ స్తే సుజనాః. ఏతత్ సామాన్యతః పురుషాణాం నీతిశాస్త్ర ముపదిష్టమ్.

స తు విక్రమో రాజా స్వభావత ఏవ సకలనీతిశాస్త్రజ్ఞః, ఏవం కాలే గచ్ఛతి, ఏకదా కశ్చి ద్వైదేశికో రాజానం దృష్ట్వోపావిశత్. రాజా.—'భోః కుత్రత్యో భవాన్?' పురుషః.'—భో రాజన్! అహం వైదేశికః, మమ కో౽పి నివాసో నాస్తి! సర్వదా పరిభ్రమ న్నేవ కాలం నయామి.' రాజా.—'పృథివీపర్యటనాత్ త్వయా కిం కి మపూర్వం దృష్టమ్? కథయ.' పురుషః—"ఉదయపర్వతే మహా నాదిత్యస్య ప్రాసాదో౽స్తి. తత్ర గఙ్గా నామ కా౽పి నదీ ప్రవహతి. తద్గఙ్గాప్రవాహాత్ కశ్చిత్ సువర్ణస్తమ్భో నిర్గచ్ఛతి. త స్యోపరి నవరత్నఖచితం సింహాసన మేక మస్తి. స చ సువర్ణస్తమ్భః ప్రాగుదయతి విభావసౌ పృథివ్యా నిర్గత్య, గగనమధ్య మధ్యారూఢే స్వయ మపి సన్నిధత్తే; అ స్త ముపగచ్ఛతి చ తస్మి న్క్రమే ణావతీర్య స్వయం గఙ్గాప్రవాహే నిమజ్జతి. ప్రతిదిన మేవం తత్ర భవతి. ఏత న్మహాశ్చర్యం మయా దృష్టమ్."

రాజా విక్రమో౽పి త చ్ఛ్రుత్వా తేన సహ తత్ స్థానం గతో రాత్రౌ సుఖం సుష్వాప. ప్రభాతాయాం చ శర్వర్యాం గఙ్గాప్రవాహా ద్వరసింహాసనయుక్తో హేమస్తమ్భో మన్దం మన్దం నిరగమత్. తస్మిం స్తమ్భే రాజా స్వయ ముపావిశత్. స్తమ్భో౽పి యావత్ సూర్యమణ్డలసమీప మగమత్, తావ దగ్నికణసముద్గారిభిః సూర్యకిరణై రదహ్యత రాజ్ఞః శరీరమ్. తతో రాజా మాంసపిణ్డీభూతే నైవ శరీరేణ సూర్యమణ్డలం ప్రాప్యాస్తావీత్.

నమః సవిత్రే జగదేకచక్షుషే జగత్ప్రసూతిస్థితినాశహేతవే, 221
త్రయీమయాయ త్రిగుణాత్మధారిణే విరిఞ్చినారాయణశఙ్కరాత్మనే.

మృషా = అసత్యము, కుత్రత్యః = ఎచ్చటివాఁడవు. అపూర్వం = క్రొత్తది. విభావసౌ = సూర్యుఁడు, పృథివ్యాః = భూమినుండి, నిర్గత్య = లేచి, అధ్యారూఢే = ఎక్కఁగా, సన్నిధత్తే = దగ్గఱించుచున్నది. శర్వర్యాం ప్రభాతాయాం = రాత్రి గడవఁగా, సముద్గారిభిః = క్రక్కునట్టి.

221. జగత్-ఏకచక్షుషే = లోకమునకు ఒకటే నేత్రమైన, జగత్ ప్రసూతి స్థితి నాశ హేతవే = లోకముల యుత్పత్తి రక్షణ నాశము వీనికిఁ గారణమయిన, త్రయీమయాయ = ఋగ్యజుస్సామవేద స్వరూపుఁడైన, త్రిగుణ-ఆత్మధారిణే = సత్త్వరజస్తమోగుణములు గలస్వరూపమును ధరించిన, విరించి = బ్రహ్మ, అర్యమణం = సూర్యుని,

ఇతి బహుధా స్తుత్వా పరమాత్మాన మర్యమణం నమశ్చకార. తతః సూర్య స్త మమృతే నాసిఞ్చత్. తతో రాజ్ఞః శరీరం భూయోఽప్యవర్ధత. రాజాఽవదత్:—'ధన్యోఽహమస్మి.' సూర్యః.—'భో రాజన్! త్వం మహాసత్త్వాధికోఽసి; ఏత న్మమ మణ్డలం దుష్ప్రాప మన్యై రుపాగతః; త దహం ప్రసన్నోఽస్మి; వరం వృణీష్వ.' రాజ్ఞోక్తమ్.—'భో దేవ! కి మతః పర మధికో వరోఽస్తి! మహామునీనా మప్యలభ్యం తవ సందర్శనం య దహ మభజమ్! తవ ప్రసాదాన్మమ సర్వ మప్యర్థజాతం నిర పాయం విద్యతే.' తద్వచనే నాతిసంతుష్టో భగవాన్ విభావసుః స్వకీయే రత్నకుణ్డలే దత్త్వా భో రాజన్! ఏతత్ కుణ్డలద్వయం ప్రతిదిన మేకైకం సువర్ణభారం ప్రయచ్ఛతి.' ఇ త్యుక్త్వా ప్రేషయామాస.

తతో రాజా కుణ్డలద్వయం గృహీత్వా పున ర్నమస్కృత్య తస్మాత్ స్వర్గ స్తమ్భా దవతీర్య యావ దుజ్జయినీ మాజగామ, తావత్ కశ్చి ద్బ్రాహ్మణో మార్గే సమాగత్య.—

వేదాన్తేషు య మాహు రేకపురుషం వ్యాప్య స్థితం రోదసీ
యస్మి న్నీశ్వర ఇత్యనన్యవిషయ శ్శబ్దో యథార్థాక్షరః,
అన్త ర్య శ్చ ముముక్షుభి ర్నియమితప్రాణాదిభి ర్మృగ్యతే
స స్థాణుః స్థిరభక్తియోగసులభో నిశ్శ్రేయసా యాస్తు వః. 222

అసిఞ్చత్ = తడిపెను. మహాసత్త్వ - అధికః = ధైర్యశాలులలో మేటివి. దుష్ప్రాపం= పొందరాని, అర్థజాతం= ద్రవ్యసమూహము, కుణ్డలే = కర్ణభూషణములను, స్వకీయే = తనవగు, సువర్ణభారం = బంగారముయొక్క బరువును.

222. వేదాన్తేషు = ఉపనిషత్తులందు, యం = ఏపరమాత్మను, రోదసీ = భూమ్యాకాశములను, వ్యాప్య = అల్లుకొని, స్థితం = ఉన్నట్టి, ఏకపురుషం = ఒకయాత్మనుగాను, ఆహుః = చెప్పుదురో, యస్మిన్ = ఏపరమాత్మయందు, ఈశ్వరః - ఇతి, శబ్దః = 'ఈశ్వరుఁడు' అనుశబ్దము, అనన్యవిషయః = ఇతరులకు గోచరముకానిది, యథార్థ-అక్షరః = నిక్కపుటర్థముగల యక్షరములుగలదిగా, (అస్తి = ఉన్నదో), (కిఞ్చ = మఱియు), యః = ఏ పరమాత్మ, నియమితప్రాణ-ఆదిభిః=కట్టఁబడినప్రాణములు మొదలుగాఁ గల, ముముక్షుభిః = మోక్షేచ్ఛగలయోగులచే, అన్తః = మనసులోపల, మృగ్యతే= వెదకఁబడుచున్నాఁడో, సః = అట్టి, స్థిర...సులభః - స్థిర= కదలని, భక్తియోగ = సేవామార్గముచే, సులభః = సులభముగాఁ బొందఁదగిన, స్థాణుః=శివుఁడు, వః = మీయొక్క, నిశ్శ్రేయసాయ = మోక్షముకొఱకు, అస్తు= అగునుగాక.

ఇత్యాశిషం కృత్వాఽభణత్: 'భో రాజన్! అహం కుటుమ్బీ బ్రాహ్మణః, పరందరి ద్రః. సర్వత్ర భిక్షాటనం కరోమి. తథాఽప్యుదరం న పూర్యతే.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తస్మై కుణ్డలద్వయం దత్త్వాఽవదత్:-'ఏతత్ ప్రతిదిన మేకైకం సువర్ణ భారం దాస్యతి.' ఇతి రాజ్ఞో వచనం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణః సంతుష్టో రాజానం బహు శః స్తుత్వా నిజాలయ మగమత్. రాజాఽప్యుజ్జయినీం ప్రత్యాగచ్ఛత్.

ఇమాం కథాం కథయన్త్యాం సాలభఞ్జికాయాం భోజ స్తూష్ణీం మాసీత్.

ఇ త్యష్టాదశోపాఖ్యానమ్.

అథైకోనవింశోపాఖ్యానమ్.

రాజా వరాహ మనుధావ్య బిలం ప్రవిశ్య
దృష్ట్వా బలిం సముధిగమ్య చ తత్సపర్యామ్,
దత్తం రసాయన మవాప్య రసం చ విప్రా
యాదా దితి ప్రతిమయా వినివేద్య తేఽద్య. 223

పున రపి రాజానం భోజం సింహాసనసమారురుక్షాసమాకులితహృదయ మపరా నివార్య జగాద.

మహీపాల! శ్రూయతామ్. విక్రమే రత్నాకరమేఖలా మిమాం శాసతి సర్వేఽపి లోకాః పరమానన్దపరిపూర్ణహృదయాః సమభూవన్. బ్రాహ్మణాః షట్కర్మనిరతాః, స్త్రియః పతివ్రతాః, శతాయుషః పురుషాః. వృక్షాః సదా ఫలకుసుమభరితాశ్చాసన్. పర్జన్యః కాలే వర్షతి స్మ. మహీ సర్వ దోర్వరాఽదృశ్యత. లోకానాం

కుటుమ్బీ = కుటుంబముగలవాఁడు.

పదునెనిమిదవకథ ముగిసెను.

పందొమ్మిదవ కథ.

రసాయనం = దేహపుష్టికరమగు లేహ్యమును, సమాకులితహృదయః = కలవరపడిన మనస్సుగలవాఁడై, రత్నాకరమేఖలాం = సముద్రమే ఒడ్డాణముగాఁగలదానిని (భూమిని), షట్కర్మనిరతాః = ఇచ్చుట, పుచ్చుకొనుట, చదువుట, చదివించుట, పూజించుట, పూజచేయించుట అను ఆఱుకర్మలయందు శ్రద్ధగల, శత-ఆయుషః = నూఱేండ్లయాయుస్సుగలవారు, పర్జన్యః = మేఘము, సర్వదా = ఎల్లప్పుడు,

భూతేషు దయా పాపభీతిః అతిథిసత్కారః గురుసేవా సత్పాత్రే దానంచ ప్రావర్తన్త. తత ఏకదా విక్రమార్కః సింహాసన మధ్యాసామాస. తత్ర సభాయా ముపవిష్టాః సుమనసః శాస్త్రాణి విచారయామాసుః. వన్దినో వివిధాపదానాని పేఠుః. మల్లాః పునః స్వభుజబల మదర్శయన్. సవయసో రాజకుమారా నఖాఙ్కురసముల్లాసితశ్మశ్రవోఽన్యోన్యం హసన్తః శరణాగతపరిపాలనప్రతిజ్ఞాప్రావీణ్య ముద్గిరన్తః, కేచ నాఽఽముష్మికప్రీతి మావిష్కుర్వన్తః, కేచన ధర్మసంగ్రహప్రాథవ ముద్భావయన్తో రాజాన మసేవన్త. తదా కశ్చి న్మృగవధాజీవః సమాగత్య రాజానం ప్రణమ్య సప్రశ్రయం వ్యజిజ్ఞపత్: 'అరణ్యమధ్యే కశ్చి దఞ్జనాచలసంకాశో మహాన్ వరాహః కతిపయై ర్దివసైః పరిభ్రమతి. వనైకవసతే ర స్యాపి జన స్యాశ్రుతపూర్వోఽహాయ మీదృశో జన్తుః, కింపున రదృష్టచర ఇతి. త దేష దేవస్య దృష్టిపథ మవతరితు మర్హతి. తదుపరి దేవః ప్రమాణ మి' తి విరరామ.

తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తైస్తై రాజకుమారైః సహ వనం వివేశ. ప్రవిశ్య చ నదీతటే కుత్రాపి నికుఞ్జాన్తరే శయానం సూకర మపశ్యత్. తతః స వరాహో మృగయూనాం కోలాహలం శ్రుత్వా ఘుర్ఘురారవముఖరం నిర్జగామ. తతః సర్వేఽపి రాజకుమారా అహమహమికయా స్వహస్తకౌశలాని దర్శయన్తః సర్వాయుధాని చిక్షిపుః. స చ

ఉర్వరా=సకల సస్యములతోఁగూడినదై, అతిథి సత్కారః = వచ్చినవారికి మర్యాద చేయుట, అధ్యాసామాస = ఎక్కెను. సుమనసః = పండితులు, అపదానాని = ముందుచేసిన విక్రమపుఁగార్యములను, పేఠుః = చదువుచుండిరి. మల్లాః = జెట్టులు, సవయసః = సరియీడుగల, నఖ-అఙ్కుర...శ్రవః-నఖ-అఙ్కుర=గోళ్లకొనలతో, సముల్లాసిత = ఒడవేయఁబడిన, శ్మశ్రవః = మీసములుఁగలవారై, అన్యోన్యం = ఒండొరులను, హసన్తః = ఎక్కసక్కెములాడుచు, శరణా...వీణ్యం-శరణాగత= శరణుచొచ్చినవారియొక్క, రక్షణ = కాపాడుటయును, ప్రతిజ్ఞా=పంతమునందలి, ప్రావీణ్యం = నేర్పును, ఉద్గిరన్తః = వెలిపుచ్చుచు, ఆముష్మిక = పరలోకమునందు, ఆవిష్కుర్వన్తః= తెలియఁజేయుచు, ప్రాథవం= నేర్పును, ఉద్భావయన్తః=చూపుచు, మృగవధాజీవః = బోయవాఁడు, సప్రశ్రయం = వినయములోఁగూడినట్లు, వ్యజిజ్ఞపత్ = విన్నవించెను. అఞ్జనాచలసంకాశః= కాటుకకొండతోనీడగు, వన-ఏకవసతేః= అడవియే ముఖ్యమయిన నివాసముగాఁగలిగిన, అస్య జనస్య-అపి = ఈజనమునకును (నాకును), అశ్రుతపూర్వః=ఇంతకుమున్ను వినఁబడనిది, అదృష్టచరః=ముందుచూడఁబడనిది, అవతరితుం=దిగుటకు-చూచుటకు, దేవః-ప్రమాణం=దేవరచిత్తము, నికుఞ్జ-అన్తరే = పొదరింటిలోపల, శయానం = పరుండిన, సూకరం = అడవిపందిని, మృగయూనాం = బోయలయొక్క, అహమహమికయా=నేనుముందు నేనుముందు

తా న్యగణయన్ పశ్యతా మేవ శూరమానినాం కి మపి పర్వతకన్దరం వివేశ. రాజాఽపి తం పృష్ఠతోఽనుధావన్ బహి రశ్వం నిబధ్య స్వయ మపి బిలం ప్రవివేశ. మహత్యన్ధకారే సుదూరం గత్వా మహా న్తం ప్రకాశ మపశ్యత్. తతః కిఞ్చి దివాతిక్రమ్య నగర మేకం సువర్ణప్రాకార మభ్రఙ్కషప్రాసాదోపశోభితం దేవతాయతనై రుపవనై రలంకృతం సమ స్తవస్తుసంపూర్ణ విపణిరమణీయం ధనికలోకసమాకులం నానావిలాసినీజనసంసేవ్యమాన మతిమనోహర మపశ్యత్. అథ కథ మపి ప్రవిశ్య విపణిమధ్యే గచ్ఛన్నతిమనోహరం హరశిఖరిసహోదరం రాజభవన మపశ్యత్. తత్ర విరోచనసుతో బలీ రాజ్యం కుర్వ న్నా స్తే. రాజాఽపి సభాం ప్రవిశ్య సింహాసనోపవిష్టేన బలినా ఝడితి సమాలిఙ్గితోఽతిరమణీయే భద్రాసనే సముపవేశితః. అనన్తరం బలీ రాజాన మప్రాక్షీత్: 'సఖే! కుత్ర తే నివాసః? కాని తవ నామాక్షరాణి? కథ మిమ దురవగాహ మిమం దేశం ప్రవిష్టోఽసి?' రాజా:—'విక్రమనామానం మా మాహుః. ఉజ్జయినీ మే నివాసః. భవత్సందర్శనార్థం క మపి వారాహ మనుసరన్ కథ మపి సమాగతోఽస్మి.' బలిః.—'ధన్యోఽస్మి. అద్యైవ సఫలాః సంవృత్తా మే మనోరథాః.' విక్రమః.—'భో రాజన్! త్వం పవిత్రభూతాన్తఃకరణః; తవైవ జీవితం శ్లాఘ్యమ్; యతః సాక్షా ద్వైకుణ్ఠభవనో నారాయణ స్తవ మార్గణతా మాలలమ్బే.' బలిః.–'యది భవాన్మే మిత్రం, తర్హి మదీయం కి మపి వస్తు పరిగృహాణ.' విక్రమః.—'భవదనుగ్రహాదహ మపి పూర్ణకామోఽస్మి.' బలిః–"సఖే! మైవమ్. ఏత దేవ హి బన్ధులక్షణమ్:

దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్య మాఖ్యాతి పృచ్ఛతి,
భుఙ్క్తే చ భోజయ త్యేవ షడ్విధం బన్ధులక్షణమ్. 224

తథా చ: పాపా న్నివారయతి యోజయతే హితాని
గుహ్యం నిగూహతి గుణాన్ ప్రకటీకరోతి,
ఆపద్గతం చ న జహాతి దదాతి కాలే
సన్మిత్రలక్షణ మితి ప్రవద న్తి స న్తః. 225

అను తలంపుతో, ఘుర్ఘుర - ఆరవముఖరం = గుఱ్ఱుగుఱ్ఱుమని యఱచుచు, కాళ్లలాని = చేర్పులను, చిక్షిపుః = వేసిరి. అగణయన్ = లెక్కింపనిదై, శూరమానినాం = తాము శౌనగాండ్రమని తలఁచువారు, పశ్యతా మేవ = చూచుచుండఁగానే, కన్దరం = గుహను, నిబధ్య = కట్టి, అన్ధకారే = చీకటియందు, అభ్రఙ్కష = ఆకసమునంటెడి, ఉపవనైః = తోఁటలతో, విపణి = అంగడి వీథులలో, హరశిఖరిసోదరం = శివుని కొండతో సమానమగు, బలీ = బలిచక్రవర్తి, ఝడితి = త్వరగా, భద్రాసనే = సింహాసనమందు, మార్గణతాం = యాచకుఁడగుటను, ఆలలంబే = అవలంబించెనో (పొందెనో).

224. ఆఖ్యాతి – చెప్పుచున్నాఁడు.

కిం చ: నోపకారం వినా ప్రీతిః కస్యాపి భువి జాయతే,
ఉపయాన్తి చ దానేన యతో దేవా అభీష్టదాః. 226

తథా చ: తావత్ ప్రీతి ర్భవే ల్లోకే యావ ద్దానం ప్రదీయతే,
వత్సః క్షీరక్షయం దృష్ట్వా స్వయం త్యజతి మాతరమ్. 227

అన్యచ్చ: పుత్త్రా దపి ప్రియతరం నియమేన దానం
మన్యే పశో రపి వివేకవివర్జితస్య,
దత్తే స్వలే తు నిఖిలం ఖలు యేన దుగ్ధం
నిత్యం దదాతి మహిషీ వినివర్త్య వత్సమ్." 228

ఏవం భణిత్వా విక్రమాయ రాజ్ఞే రసం రసాయనం చ దదౌ.

తతో రాజని తస్మా ద్వనస్థానాత్ ప్రస్థాయ లీలా న్నిర్గత్యాశ్వ మారుహ్య నిజపురం ప్రత్యాగత్య రాజమార్గే సమాగచ్ఛతి, మహాదుర్గతిపీడితః సపుత్త్రః కశ్చి ద్బ్రాహ్మణః సమాగత్య స్తుత్వాభాషత్:—'భో రాజన్, పర మహం దరిద్రః. అద్య సకుటుమ్బస్య మమ కి మపి భోజనపర్యాప్తం ధనం దేహి, మహాత్మ బుభుక్షయా సహాకులాః స్మః' తదా రాజా,—'భో బ్రాహ్మణ, ఇదానీం మమ హస్తే కి మపి ధనం నాస్తి. పరం తు రసో రసాయనం చేతి వస్తుద్వయ మస్తి. అనేన రసేన సంపర్కే సతి సప్తధాతవః సువర్ణాని భవన్తి. ఇదం రసాయనం యస్తు సేవతే స జరామరణవర్జితో భవిష్యతి. ఉభయో రేకం గృహాణ,' తదా బ్రాహ్మణః— 'యేన పుమాన్ జరామరణవర్జితో భవిష్యతి. త ద్గృహాణామ.' తదా తస్య పుత్త్రః ప్రాహ: 'కిం క్రియతే తాతేన రసాయనసేవనే? జరామరణరహితే నాపి పున ర్దారిద్ర్య మేవానుభవితవ్యమ్. యేన సంపర్కే సతి ధాతుః సువర్ణం భవతి, స ఏవ రసో గ్రాహ్యః' ఇత్యుభయో ర్వివాదో రాజసమక్ష మేవ సమభూత్. తతో రాజా ఉభయో ర్వివాదం దృష్ట్వా రసం రసాయనం చ తాభ్యాం దదౌ. తౌ రాజానం స్తుత్వా నిజాలయం జగ్మతుః. రాజాఽపి నిజనివాస మాజగామ.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా భోజరాజ మబ్రవీత్-భో రాజన్, కిమద్య మన్యసే?' ఇ త్యుక్త్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇ త్యేకోనవింశోపాఖ్యానమ్.

---

226. ఉపయాన్తి = వచ్చుచున్నారు.

227. వత్సః = దూడ.

228. దుగ్ధం = పాలను, మహిషీ = గేదె. దుర్గతి = పేదిమిచేత, బుభుక్షయా = ఆఁకలితో, ధాతవః = లోహములు.

పందొమ్మిదవకథ ముగిసెను.

అథ వింశోపాఖ్యానమ్.

సదఙ్గాక్షాం ఖటికాం మునేస్తు గృహీతరాజ్యాయ విపక్షభూపైః,
దిదేశ రాజన్యకుమారకాయ రాజేతి సైషా ప్రతి మాభిధత్తే.

పున రపి రాజా సింహాసన మారురోహ. తావ దన్యా సాలభఞ్జికా తమ్ప్య జగాద-'భో రాజన్, విక్రమ స్యౌదార్యాదిగుణా యస్య సన్తి, సోఽస్మిన్ సింహాసన ఉపవిశతు.' రాజా.—'కథయ తస్యౌదార్యాదివృత్తాన్తమ్.' సావదత్.-రాజన్, శ్రూయతామ్.

విక్రమో రాజా షణ్మాసాన్ రాజ్యం కృత్వా షణ్మాసాన్ దేశాన్తరం పరిభ్రమన్నాస్త. ఏవ మేకదా నానాదేశాన్ పరిభ్రమ్య పద్మాలయం నామ నగర మగమత్. తన్నగరా ద్బహిస్స్థితే ఉద్యానవనే మనోహరం విమలోదకం చ సరోవరం దృష్ట్వా తత్రోదకం పీత్వా తు త్రాపి తరుతలే సుఖ ముపవివేశ. త త్రాన్యే కేచన వైదేశికాః సమాగత్య జలపానం విధా యోపవిశ్య పరస్పరం గోష్ఠీ మకుర్వన్త: 'అహో! అస్మాభి ర్బహవో దేశా దృష్టాః, బహూని తీర్థాని సేవితాని, అతిదుర్గమాః పర్వతాః సమారూఢాః; పర మేక త్రాపి మహాపురుషదర్శనం నాభూత్.'

తేష్వేకః-"కథం మహాపురుషదర్శనం భవిష్యతి? యత్ర మహాపురుషో వర్తే తత దతీవ దుర్గమ మేవ భవేత్. బహవోమధ్యే విఘ్నాః సమాపతన్తి. దేహ స్యాపి నాశో భవతి. యత్ర చ శరీర మేవ నశ్యేత్, సోఽయ ముద్యమః కతమాయ ఫలాయ? ప్రథమ మాత్మైవ రక్షణీయో బుద్ధిమతా పురుషేణ. ఉక్తం చ:

ఆపదర్థం ధనం రక్షే ద్దారాన్ రక్షే ద్ధనై రపి,
ఆత్మానం సర్వదా రక్షే ద్దారై రపి ధనై రపి. 230

తస్మాత్ సర్వత ఏ వాత్మానం గోపాయేత్. అన్య చ్చ, సర్వధర్మాణాం శరీర మేవ ప్రథమం సాధనమ్. తథా హి:

ఇరువదియవ కథ.

229. సదఙ్గాక్షాం = కట్టతోను బొంతతోను గూడిన, ఖటికాం=బలపమును, విపక్షభూపైః = శత్రురాజులచేత, దిదేశ = ఇచ్చెను. షణ్మాసాన్ = ఆఱునెలలు (అత్యంతసంయోగద్వితీయ), ఉద్యమః = ప్రయత్నము, కతమాయ = ఎట్టి, సమాపతన్తి = సంభవించుచున్నవి, గోపాయేత్ = రక్షింపవలెను, క్షేత్రం = చేను, మనీషీ = విద్వాంసుఁడు.

అపి క్రియార్థం సులభం సమిత్కుశం?
జలాన్యపి స్నానవిధిక్షమాణి తే?
అపి స్వశక్త్యా తు తపః ప్రవర్తతే?
శరీర మాద్యం ఖలు ధర్మసాధనమ్. 231

తథా చ: పున ర్జాయా పున ర్విత్తం పునః క్షేత్రం పున స్సుతాః,
పునః శుభాశుభం కర్మ శరీరం న పునః పునః. 232

తస్మా న్మనీషీ సాహసం న కుర్వీత తథా చోక్తమ్:
అఫలాని దురన్తాని సమవ్యయఫలాని చ,
అశక్యాని చ కార్యాణి నారభేత విచక్షణః. 233

కిం చ: పర్వతం విషమం ఘోరం బహువ్యాఘ్రసమాకులమ్,
నారోహతి నరః ప్రాజ్ఞః సంశయో హి కదాచన. 234

యత్కార్యం పురుషేణ క్రియతే తద్విచార్యైవ కర్తవ్యమ్. యత్ర చ ఫలం నాస్తి, స్వల్పంచ యత్ర ఫలం భవతి, తస్మిన్ కార్యే శరీరస్యైవ నాశో భవిష్యతీతి తన్న కుర్యాత్."

రాజాపి తస్యవచనం శ్రుత్వా సన్నిధాయావదత్.—"వైదేశికాః, కిమేవ ముచ్యతే? యావత్ పురుషేణ పౌరుషం సాహసం చ న క్రియేత, తావత్ సర్వమపి దుర్లభమ్. ఉక్తం చ:

వస్తూని దుర్లభా న్యపి లభ్యన్తే వాఞ్ఛితాని సాహసికైః,
సంజీవిన్యమృతాద్యా హనుమద్గరుడాదిభి ర్హృతా హి ఖలు.
విశతి కదాచి ద్గగనం ఖాతాత్ పాతాళతోఽపి జల మేతి,
దైవ మచిన్త్యం బలవ ద్బలవా నిహ గణ్యఏవ పౌరుషవాన్.

అక్లేశతః సుఖాని న లభ్యన్తే. తథా చ:

దురధిగమః పరభాగో యావత్ పురుషేణ పౌరుషం నకృతమ్,
హరతి తులా మధిరూఢో భాస్వానుద్యన్హిజలదపటలాని.

తత స్తద్రాజవచనం శ్రుత్వా వైదేశికా అపృచ్ఛన్ - 'భో మహాసత్త్వ, తర్హి కింకార్యం కథయ.' రాజా—'మహాపురుషదర్శన మేవకర్తవ్యమ్. అస్మాన్నగరా

---

233. ప్రయోజనములేనివి, తుదిలేనివి, సమమగు ఆదాయవ్యయములుగలవి, అలవికానివియునగు పనులను బుద్ధిమంతుఁ డారంభింపఁ గూడదు.

235. వాఞ్ఛితాని = కోరఁబడిన, ఖాతాత్ = భూమినుండి, తులాం = త్రాసును (తులారాశిని), భాస్వాన్ = సూర్యుఁడు, ఉద్యన్ = ఉదయించుచు,

ద్వాదశయోజనపర్యన్తం యది గమ్యతే, తత్ర మహారణ్యమధ్యే విషమః కశ్చిత్ పర్వతోఽస్తి, తదుపరి త్రికాలనాథో నామ యోగీ విద్యతే. స తు సేవితో వాఞ్ఛితార్థం దాస్యతి. అహం తత్ర గమిష్యామి.' వైదేశికాః.—'తర్హి వయమపి తత్రాగమిష్యామః' రాజా.—'సుఖమాగమ్యతామ్.' తతస్తే రాజ్ఞా సహ నిర్గత్య మహదరణ్యమతివిషమం దృష్ట్వా రాజానమూచుః—'భో మహాసత్త్వ, కియద్దూరే పర్వతోఽస్తి?' రాజా.—'ఇతోఽష్టౌ యోజనాని విద్యన్తే.' వైదేశికాః.—'తర్హి వయం నాగమిష్యామః, మహద్దూరమస్తి. మార్గోఽప్యతివిషమ ఇవ దృశ్యతే.' రాజా—"వైదేశికాః, వ్యవసాయినాం కిన్నామ దూరమ్?

నాత్యుచ్చం శిఖరం మేరోర్నాతినీచం రసాతలమ్,
వ్యవసాయప్రసక్తానాం నాతిపారో మహోదధిః. 237
కోఽతిభారః సమర్థానాం కః పరః ప్రియవాదినామ్?,
కో విదేశః సవిద్యానాం? కిం దూరం వ్యవసాయినామ్? 238

పునరపి కతిచిద్యోజనాని కథమప్యతీత్య పురతో మహాకరాళవదనం విషాగ్నిముద్వమన్తమతిభయఙ్కరం సర్పం మార్గమావృత్య స్థితమద్రాక్షుః. తే తు తం దృష్ట్వా భయాత్ పలాయామ్బభూవుః. రాజా పునరపి గన్తుం ప్రావర్తత. తతః స సర్పః సమాగత్య రాజానం పరివేష్ట్యాదశత్, తతస్తేన వేష్టితో విషవేగాన్మూర్ఛన్నప్యతిదుర్గమం తం పర్వతమారుహ్య యోగినం త్రికాలనాథం దృష్ట్వా నమశ్చకార. యోగిసందర్శనమాత్రేణ సర్పస్తం ముక్త్వాపససార. రాజాపి నిర్విషో బభూవ. యోగీ.—'భో మహాసత్త్వ, మహాప్రమాదభూయిష్ఠమేతదమానుషం స్థానమతిక్లేశేన కిమర్థమాగతోఽసి?' రాజా,—'స్వామిన్, అహం భవత్సందర్శనార్థమేవ సమాగతోఽస్మి.' యోగీ.—'తర్హి మహాకష్టమనుభూతం త్వయా.' రాజా.—"కిమపి కష్టం నాస్తి. భవత్సందర్శనమాత్రేణ సకలమపి కల్మషం నామశేషమభూత్. కష్టం తు కియత్? అద్యాహం ధన్యోఽస్మి, యతో మహతాం సందర్శనమతిదుర్లభ

అతివిషమం = మిక్కిలి యెగుడుదిగుడైన, వ్యవసాయినాం = ప్రయత్నముగల వారికి.

237. అతినీచం = కడులోతు, రసాతలం = పాతాళము, అతిపారః = దవ్వునుండుగట్టుగలది, వ్యవసాయప్రసక్తానాం = పూనికయందు చేరిక గలవారికి, ఉదధిః = సముద్రము, విదేశః = పరదేశము, ఉద్వమన్తం = క్రక్కుచున్న, పరివేష్ట్య = చుట్టుకొని, అదశత్ = కఱచెను. మూర్ఛన్ = సొక్కుచు, అపససార = పఱుగెత్తెను. భూయిష్ఠం = నిండిన, నామశేషం = పేరితో మిగిలినది, అభవం = పొందితిని.

మథజమ్. కించ, యావ దిదం శరీరం దృఢం, యావ దిన్ద్రియాణి స్వస్థాని, పురుషేణ పుణ్యేన తావ దాత్మహిత మనుష్ఠేయమ్. తథా చోక్తమ్:

యావత్ స్వస్థ మిదం శరీర మరుజం యావ జ్జరా దూరతో
యావ చ్చేన్ద్రియశక్తి రప్రతిహతా యావత్ క్షయో నాయుషః,
ఆత్మశ్రేయసి తావ దేవ విదుషా కార్యః ప్రయత్నో మహాన్
సందీప్తే భవనే తు కూపఖననం ప్రత్యుద్యమః కీదృశః? 239

తతః ప్రసన్నో యోగీ రాజ్ఞే ఖటికాం యోగదణ్డం కన్థాం చ దత్త్వా బ్రవీత్: "భో రాజ, అనయా ఖటికయా భూమౌ యావత్యో రేఖా లిఖ్యన్తే తావన్తి యోజనా న్యేకస్మిన్ క్షణే గన్తుం శక్యతే. అమునా యోగదణ్డేన దక్షిణహస్తవిధృతేన స్పృశ్యతే యది మృతం సైన్యం సజీవం భూత్వో త్తిష్ఠతి; వామహస్తే ధృత్వా వైరిసైన్యం స్పృశ్యతే యది తదా సర్వ మపి తన్నశ్యేత్. ఇయం కన్థా పున రీప్సితం వస్తు దదాతి." రాజా తత స్తాని గృహీత్వా యోగినం నమస్కృత్యానుజ్ఞాం లబ్ధ్వా ప్రత్యాజగామ. తావన్మార్గే కశ్చిద్రాజకుమారోఽభ్యగ్ని వర్తమానః కాష్ఠసంచయేన తం వర్ధయన్ పతన్నున్ముఖ ఇ వాదృశ్యత. రాజా తమపృచ్ఛత్ - 'భోః సౌమ్య, కి మేతత్ క్రియతే?' కుమారః.—'అహం కస్యచిద్రాజ్ఞః కుమారః. మమ రాజ్యం దాయాదై రపహృతమ్. దరిద్రోఽహం జీవితం ధారయితు మసహమానోఽగ్నిం ప్రవేష్టుం కాష్ఠాని సంచినోమి.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తస్యాశిషం దత్త్వా ఖటికాం యోగదణ్డం కన్థాం చ దత్త్వా తేషాం గుణా నకథయత్. తదనన్తరం సంతుష్టచిత్తో రాజకుమారో రాజానం ప్రణమ్య స్వదేశ మగమత్, రాజా విక్రమాఽప్యుజ్జయినీనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మవదత్ - 'భో రాజన్, త్వయ్యేవ మౌదార్యం ధైర్యం పరోపకారశ్చ యది విద్యన్తే, తర్హ్యస్మిన్ సింహాసన ఉపవిశ.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీ మపససార.

ఇతి వింశోపాఖ్యానమ్.

239. అరుజం = రోగములేనిదై, అప్రతిహతా = కొట్టఁబడినదై, కూపఖననం = బావిత్రవ్వుట.

కన్థాం = బొంతను, యోగదణ్డం = యోగులకఱ్ఱను, రేఖాః = గీతలు, అభ్యగ్ని = అగ్నిహోత్రమునియెదుట, కాష్ఠసంచయేన = కట్టెల రాశిచేత, పతన్నున్ముఖఇవ = పడుటకు ఆయితుఁడై యున్నట్లు, దాయాదైః = బంధువులచేత.

ఇరువదియవ కథ ముగిసెను.

అథైకవింశోపాఖ్యానమ్.

అత్రానర్గళనామ్నా కథితం తప్తోదకం సరః ప్రాప్య,
అమరీదత్తాః సిద్ధీర్వ్యాప్తా యాఽష్టౌ దదా వితి బ్రూతే. 240

భూయోఽప్యేకదా భోజరాజః సింహాసనసమారోహణసముచితవేషః సమాగత్య పాఞ్చాలికయా నివారితస్తాం మాహ: 'కథయ తస్యౌదార్యవృత్తాన్తమ్.' సా బ్రవీత్. శ్రూయతాం రాజన్.

విక్రమే రాజ్యం కుర్వతి బుద్ధిసిన్ధుర్నామ తస్య మన్త్రీ సమభవత్. తస్య పుత్రోఽనర్గళః, స ఘృతోదనం భుక్త్వా కుమారవృత్త్యా కాల మనయత్. క మపి విద్యాభ్యాసం నాకరోత్. ఏకదా పితా త మవాదీత్:—

భో అనర్గళ, త్వం మహోదరా జ్జాతోఽసి. పరం దుర్బుద్ధయో, విద్యాభ్యాసం న కరోషి, మూర్ఖ స్తిష్ఠసి, శృణు,

అపుత్రస్య గృహం శూన్యం దేశః శూన్యో హ్యబాన్ధవః,
మూర్ఖస్య హృదయం శూన్యం సర్వశూన్యా దరిద్రతా. 241

మ మాపి కోఽప్యర్థ స్త్వత్తో నాస్తి. తథా చోక్తమ్:

కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన యో న విద్వా న్న ధార్మికః,
తయా గవా కిం క్రియతే యా న దోగ్ధ్రీ న గర్భిణీ. 242

తథా చ: వరం గర్భస్రావో వర మృతుషు నైవాభిగమనం
వరం జాతః ప్రేత వర మపి చ కన్యైవ జనితా,
వరం వన్ధ్యా భార్యా వర మగృహవాసే నిరసనం
న చే ద్విద్వా న్కశ్చి ద్ద్రవిణమదయుక్తోఽపి తనయః. 243

ఏత చ్ఛ్రుత్వా స పశ్చాత్తాపసంతప్తోఽనర్గళో వైరాగ్యం ప్రాప్య దేశాన్తరం జగామ. తస్మి న్దేశాన్తరే కస్యచి దుపాధ్యాయస్య సకాశాత్ సకలశాస్త్రాణి

ఇరువదియొకటవ కథ.

అనర్గళనామ్నా=అనర్గళుఁ డను పేరివానిచేత, అమరీ = దేవతాస్త్రీచే, ఘృతోదనం= నేతియన్నము, కుమారవృత్త్యా=పనికతనముతో, కోఽపిఅర్థః=ఒకప్రయోజనమును, త్వత్తః = నీవలన, ఋతుషు = ఋతుకాలములందు, నఅభిగమనం - ఏవ = సంగమింపకుండుటయే, వన్ధ్యా = గొడ్రాలు, అగృహవాసే = పాడింటియందు, [illegible] — నాడేబడెను. బాఢం = మంచి, అతస్పృత్య = తిరిగివచ్చి, పరేద్యుః =

మహతా కాలేన పఠిత్వా నిజనగరం ప్రత్యాగచ్ఛన్, మార్గే మధ్యేరణ్యం కమపి దేవాలయ మపశ్యత్. దేవాలయసమీపే పద్మషణ్డమణ్డితం చక్రవాకమిథునాలంకృత మతివిమలోదకం సరోవరమాసీత్. తత్సరోవరైకదేశేఽతిసంతప్తముదకమదృశ్యత. ఏతత్ సర్వం పశ్యన్ తత్రోపవివేశ. తతః సూర్యోఽస్తమగమత్. తదనన్తర మర్ధరాత్రసమయే తప్తోదకమధ్యా దష్ట దివ్యస్త్రియో నిర్జగ్ముః. తా దేవాలయం గత్వా దేవ స్యావాహనాదీన్ షోడశోపచారాన్ కృత్వా నృత్తగీతాదిభి ర్దేవమతోషయన్. తతో దేవః ప్రసన్నో భూత్వా తాభ్యః ప్రసాద మదాత్. ఏతత్ సర్వ మప్యనఙ్గశః పశ్యన్ ప్రభాతసమయే నిర్గమనవేలాయాం తాభి ర్వ్యలోకి. తాసా మేకా జగాద 'భోః సౌమ్య, ఏ హ్యస్మన్నగరం గమిష్యామః.' సోఽపి బాఢ మితి తయా సహాగచ్ఛన్ తప్తోదకమధ్యప్రవిష్టాసు తాసు భయా దపసృత్య స్వనగర మాగత్య పితృప్రముఖాన్ సర్వాన్ బన్ధూ నపశ్యత్, పరేద్యు రాజదర్శనార్థం గత్వా రాజానం ప్రణమ్యోపవివేశ. రాజా సకుతూహల మపృచ్ఛత్ - 'భో అనఙ్గ ఏతావన్తి దినాని కుత్ర గతోఽసి?' అనఙ్గః.—'విద్యాభ్యాసార్థం దేశాన్తరం గతోస్మి.' రాజా.—'తస్మిన్ దేశే కిం కి మపూర్వం దృష్టమ్?' అనఙ్గశేన తప్తోదకవృత్తాన్తోఽభ్యధాయి.

తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తేన సహ తత్స్థానం గతవాన్. తతః సూర్యోఽస్తం జగామ. తత్రార్ధరాత్రసమయే తా దివ్యస్త్రియ స్తస్మాత్ సరోవరతప్తోదకమధ్యాన్నిర్గత్య దేవసమీపం గత్వా పూజాం విధాయ నృత్తగీతాదినా దేవ ముపస్థాయ ప్రభాతే న్యవర్తన్త. తావత్ తాసాం మధ్యే కాచి దఙ్గనా రాజానం దృష్ట్వా సమవదత్ - 'భోః సౌమ్య, ఏహి మమ నగరం గచ్ఛామః.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తా అనుససార. తాః సర్వా స్తప్తోదకమధ్యే ప్రవిష్టాః సత్యః పాతాలే నిజనగరం జగ్ముః. రాజాపి తప్తోదకమధ్యే మగ్నః సన్ సహైవ తాభి ర్జగామ. తత స్తాస్తం దృష్ట్వా తవ సేవాం కరిష్యామ ఇ త్యూచుః. రాజా.—'కిం మ దన్యో రాజా నాస్తి? మ మాపి రాజ్య మస్తి. అహ మేతత్ కుతూహలం ద్రష్టుం సమాగతోఽస్మి.' కన్యాః.—'భో మహాసత్త్వః వయం ప్రసన్నాః; వరం వృణీష్వ.' రాజా.—'భవత్యః కాః?' కన్యాః.—'వయం మహాసిద్ధయః' రాజా.—'తర్హి మహ్య మష్టా సిద్ధీ ర్దిశత.' తతో రాజ్ఞే తా అష్టౌ రత్నాని దదుః. తా న్యష్టసిద్ధియుక్తాని రత్నాని గృహీత్వా తప్తోదకాన్నిర్గత్య స్వనగర మాజగామ.

తావ న్మార్గే కశ్చి ద్బ్రాహ్మణః సమాగత్య,-

మఱుసటినాఁడు, ఏతావన్తి = ఇన్ని, అభ్యధాయి = చెప్పఁబడెను, ఉపస్థాయ = పూజించి.

'ఉత్పన్నో నాభికమలే హరే ర్యశ్చతురాననః,
స పాతు సతతం యుష్మా న్వేదానా మర్థపారగః,' 244

ఇత్యాశిషం కృత్వా ప్రాహ:—

శూరః సురూపః సుభగః సుదృక్ చ
శాస్తా చ శాస్త్రార్థవిదాం వరిష్ఠః,
అర్థం వినా నైవ కలాకలాపం
ప్రాప్నోతి మర్త్యోఽత్ర మనుష్యలోకే. 245

కిం చ: తానీన్ద్రియా ణ్యవికలాని త దేవ నామ
సా బుద్ధి రప్రతిహతా వచనం తదేవ,
అర్థోష్మణా విరహితః పురుషః క్షణేన
సోఽప్యన్య ఏవ భవతీతి విచిత్ర మేతత్.— 246

ఇత్యుక్త్వా 'రాజ న్నహం మహాదారిద్ర్యపీడితో బహుపుత్రపౌత్రాదికుటుమ్బః సంసారం పరిత్యజ్య గఙ్గాప్రవేశం కరిష్యామీతి నిర్గతోఽస్మి. అత స్తత్రభవతా మమ దారిద్ర్యనివారణం కర్తవ్యమ్.' ఇత్యవదత్. రాజా తద్వచనం శ్రుత్వా తస్య తా న్యష్ట రత్నాని దదౌ. స విప్రో రాజానం స్తుత్వా తాని రత్నాని గృహీత్వా స్వపురం జగామ. రాజా పునరుజ్జయినీ మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్-'భో రాజన్, త్వయ్యాదృశ మౌదార్యం ధైర్యం చ విద్యేతే చేత్, తర్హ్యస్మి న్సింహాసన ఉపవిశ.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీ మగమత్.

ఇతి త్రయోవింశోపాఖ్యానమ్.

244. అర్థపారగః = అర్థములయంతయునొందిన.

245. సుభగః = అదృష్టవంతుఁడును, కలాకలాపం=విద్యలసమూహమును.

246. అవికలాని = మొఱవపోని, ఊష్మణా = వేఁడిమిచేత.

ఇరువదియొకటవ కథ ముగిసెను.

అథ ద్వావింశోపాఖ్యానమ్.

అత్ర హి నీలమహీధ్రే కామాక్షీమన్దిరే బిలాత్ సహసా,
ఉద్ధృత్య తు రసకుమ్భం ద్విజాతయే దత్తవానితి బ్రూతే. 245

భూయోఽపి ధారానగరీధూర్వహే విక్రమార్కాధినాథే సమాగతే పాఞ్చాలికా న్యాబ్రవీత్: భో రాజన్, శ్రూయతామ్:—

విక్రమాదిత్యో రాజ్యం కుర్వ న్నేకదా పృథ్వీపర్యటనార్థం నిర్గత్య నానా దేవాలయతీర్థపర్వతాదికం దృష్ట్వా కదాచి న్మహారత్నమయప్రాకారపరివృత మభ్రంలిహప్రాసాదోపశోభిత మనేకహరిహరాలయపవిత్రితం నగర మేక మపశ్యత్. తత్ర నగరోపాన్తగం నారాయణాలయం గత్వా తత్ర సరోవరే స్నాత్వా దేవం నమస్కృత్య తుష్టావ.

మయా జ్ఞాతం జగన్నాథ మాన మేవ జగత్ స్థలే,
కో జానాతి పరం బ్రహ్మ హరిం వాచా మగోచరమ్. 246

నాన్యం వదామి న శృణోమి న చిన్తయామి
నాన్యం స్మరామి న భజామి న చాశ్రయామి,
ముక్త్వా త్వదీయచరణామ్బుజ మాదరేణ
శ్రీశ్రీనివాస పురుషోత్తమ దేహి దాస్యమ్. 247

కరచరణకృతం వా కర్మ వాక్కాయజం వా
శ్రవణనయనజం వా మానసం వాపరాధమ్,
విహిత మవిహితం వా సర్వ మేతత్ క్షమేథా
జయ జయ కరుణాబ్ధే శ్రీపతే శ్రీముకున్ద. 248

ఇరువదిరెండవ కథ.

245. నీలమహీధ్రే = కాటుకకొండయందు, రసకుంభం = పాదరసపుకుండను, ద్విజాతయే = బ్రాహ్మణునకు, బ్రూతే = చెప్పుచున్నది, ధారానగరీధూర్వహే = ధారాపురపు బరువు మోయునట్టి (ధారాపురిని పాలించునట్టి), అభ్రంలిహ = నింగిని దాఁకునట్టి, ఉపాన్తగం = సమీపమునున్నట్టి.

246. వాచాం - అగోచరం = మాటలకు విషయముగాని.

247. ముక్త్వా = విడిచి, దాస్యం = కొలువును.

248. క్షమేథాః = మన్నింపుము, విహితం = చేయఁబడినది, అవిహితం =

ఏవమాది బహుధా స్తుత్వా రజ్జుమణ్టపే విశశ్రామ.

తత్ర కశ్చి ద్బ్రాహ్మణః సమాగత్య రాజసమీపే సముపవివేశ. తదాత్వే రాజావదత్-'భో బ్రాహ్మణ, కుతస్త్యో భవాన్?' బ్రాహ్మణః.—'అహం కశ్చిత్ తీర్థయాత్రాం కరోమి, భవాన్ కుతః సమాగతః?' రాజా.—'అహం భవాదృశః కశ్చిత్ తీర్థయాత్రాపరాయణః' బ్రాహ్మణః సమ్యగ్రాజాన మవలోక్యాపృచ్ఛత్: "కో భవానతితేజస్వీ దృశ్యతే? త్వయి రాజలక్షణాని సర్వాణి దృశ్యన్తే. త్వం రాజసింహాసన మర్హసి; కుతః పృథివీం పర్యటసి? అథ వా లలాటలిఖితం కో వా లఙ్ఘయతి?

త్రిలోకేశః శార్ఙ్గీ శబరశరలక్ష్యత్వ మగమ
ద్విధాతా లోకానా మలభత శిరఃకృన్తనవిధిమ్,
ప్రయాతౌ తౌ రాహో ర్దినకరశశాఙ్కౌ కబళతాం
ప్రభు ర్నగ్నః శమ్భుః శిరసి లిఖితం లఙ్ఘయతి కః. 249

కించ: హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి,
లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్ష్టుం న శక్యతే."

తద్వచనం శ్రుత్వా రాజాప్యఙ్గీచకార. ఉక్తం చ:

యుక్తియుక్త ముపదేయం వచనం బాలకాదపి,
విదుషామపి తత్ త్యాజ్య మయుక్తం పద్మజన్మనః. 250

రాజా.—'భో బ్రాహ్మణ, కిమర్థ మతిశ్రాన్త ఇవ దృశ్యసే?' బ్రాహ్మణః—'శ్రమకారణం కథయామి. కష్ట మతీవ ప్రాప్తోఽస్మి.' రాజావదత్—'కథ్యతాం తస్య కష్టస్య కారణమ్.' బ్రాహ్మణః—"భో రాజన్, శ్రూయతామ్. ఇతో నాతిదూరే నీలో నామ పర్వతోఽస్తి. తత్ర కిఞ్చిత్ పాతాళబిల మస్తి. తన్మధ్యే కామాక్షీ నామ దేవతా వసతి. మధ్యే చ తస్య కశ్చి ద్రసకుమ్భో దృశ్యతే. తేన చ రసేన ధాతవః సువర్ణతాం యాన్తి. ద్వాదశ వర్షాణి కామాక్షీమన్త్రజప మకరవమ్. మయా బిలద్వారం

చేయఁబడనిది, కరుణాబ్ధే = దయకు సముద్రమైనవాఁడా! విశశ్రామ = శ్రమతీర్చుకొనెను, తదాత్వే = ఆసమయమున, భవాదృశః = నీవంటివాఁడును.

249. శార్ఙ్గీ = విష్ణువు - కృష్ణుఁడు, శబరశరలక్ష్యత్వం = బోయవానిబాణమునకు గురియాటను, విధాతా = సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ, శిరఃకృన్తనవిధిం=శిరశ్ఛేదరూపమైనకార్యమును, దినకరశశాఙ్కౌ=సూర్యచంద్రులు, కబళతాం=రాహువునకాహారపు ముద్దయగుటను, నగ్నః = బట్టలులేనివాఁడు,

250. పరిమార్ష్టుం = తుడుచుటకు, పద్మజన్మనః = బ్రహ్మవలననైనను,

నోద్ఘాట్యతే. తే నాతిదుఃఖితోఽస్మి.'' రాజా బ్రవీత్ — 'తత్ స్థానం మమ దర్శయ. కోఽప్యుపాయః క్రియతే.'

తత స్తేన రాజ్ఞే తత్ స్థానం దర్శితమ్: తత స్తస్యా మేవ రాత్రౌ రాజ్ఞః స్వప్నే దేవతా సమాగత్య జగాద—'రాజన్, త్వం కిమర్థ మాగతోఽసి? అత్ర ద్వాత్రింశల్లక్షణయుక్తస్య పురుషస్య కణ్ఠరక్తసేచనం వినా బిలద్వారం నోద్ఘాట్యతే.' ఏత ద్దేవతా వచనం శ్రుత్వా రాజా ప్రబుధ్య బిలద్వారసమీపం గత్వా నిజకణ్ఠంఛేత్తుముపచక్రమే తావ ద్దేవతా.—'భోరాజన్, సాహసప్రియ, త వాహం ప్రస న్నాస్మి. వరం వృణీష్వ.' రాజా.—'దేవి, యది ప్రసన్నాసి, తర్హ్యస్మై బ్రాహ్మణాయ రసకుమ్భం ప్రయచ్ఛ.' దేవతాపి బాఢమితి బిలద్వార ముద్ఘాట్య బ్రాహ్మణాయ రసకుమ్భం దదౌ. సోఽపి రాజానం స్తుత్వా నిజస్థానం జగామ. రాజాపి. నిజనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్. 'భోరాజన్, త్వ య్యేవ మౌదార్యం సాహసం పరోపకారశ్చ విద్యన్తే చేత్, తర్హ్యస్మిన్ సింహాసనే సముపవిశ.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం గతః.

ఇతి ద్వావింశోపాఖ్యానమ్.

అథ త్రయోవింశోపాఖ్యానమ్.

ఏష హి విక్రమభూపో దుస్స్వప్నా లోకనోపశమనాయ,
నిజకోశం త్రీణి దినా న్యకరో జ్జనసా దితి బ్రూతే. 251

పున రపి రాజా యావత్ సింహాసన మారోఢు మాజగామ, తావ దన్యా సాలభఞ్జికాభణత్:—'భోరాజన్, తవ సింహాసన సమారురుక్షా గరీయసీ దృశ్యతే; ఇదం పున రాసనం విక్రమాదిత్యసదృశ మేవ క్షమేత.' శృణు తస్య రాజ్ఞో గుణాన్.

ఏకదా విక్రమో మహీం పరిభ్రమన్ నిజనగరమాగచ్ఛత్. తదానగరవాసినః సర్వే పరమానన్ద మవాపుః. రాజాపి స్వశుద్ధాన్తం ప్రవిశ్య మధ్యాహ్నసమయే సుగన్ధి తైలాక్తః స్నాత్వానన్తరం వస్త్రాభరణాదిభి రలంకృతః సన్ దేవ మర్చయిత్వా,

---

న-ఉద్ఘాట్యతే = తెరవఁబడదు, ఉద్ఘాట్య = తెఱచి, ప్రయచ్ఛ = ఇమ్ము.

ఇరువదిరెండవకథ ముగిసెను.

ఇరువదిమూఁడవ కథ.

దుస్స్వప్న ఆలోకన ఉపశమనాయ = చెడ్డకలకనుటయొక్క శాంతికై, కోశం = బొక్కసమును, జనసాత్ = జనుల యధీనము, గరీయసీ = మిక్కిలి గొప్పదిగా, క్షమేత = ఓర్చును, సుగన్ధితైల అక్తః = సువాసనగలతైలముతోఁ దలయంటు

'త్వమేవ మాతాచ పితా త్వమేవ త్వమేవ బన్ధుశ్చ గురుస్త్వమేవ
త్వమేవ విద్యా ద్రవిణం త్వమేవ త్వమేవ సర్వం మమ దేవదేవ.
నమో నమః కారణకారణాయ నారాయణాయామితవిక్రమాయ,
శ్రీశార్ఙ్గచక్రాసిగదాధరాయ నమో నమస్తే పురుషోత్తమాయ.'

ఇతి దేవం స్తుత్వా నమస్కృత్య గోభూతిలాది నానావిధ నిత్యదానాని నిర్వర్త్య దీనాన్ధబధిరకుబ్జపఙ్గ్వాదిభ్యో భూరి దత్త్వా భోజనగృహం ప్రవిశ్య బాలాసువాసినీవృద్ధాదీన్ భోజయిత్వా స్వయ మన్యై ర్బన్ధుభిః సాక మభ్యవజహార. సాధు చేదమ్:

బాలాన్ సువాసినీర్వృద్ధాన్ గర్భిణ్యాతురకన్యకాః,
సంభోజ్యాతిథివృద్ధాంశ్చ దమ్పత్యోః శేషభోజనమ్. 225

అన్య చ్చ: ఏక ఏవ న భుఞ్జీత యదీచ్ఛేద్వృద్ధి మాత్మనః,
ద్విత్రైస్తు బన్ధుభిః సాకం భోజనం కారయే న్నరః. 255
అభీష్టఫలసంసిద్ధి రిష్టకార్యార్థసంపదః,
ద్విత్రైస్తు బన్ధుభిః సాకం భోజనేన ప్రజాయతే. 256

తతః కఞ్చిత్ కాలం కతిపయాని పదాని పరిక్రమ్యోపవివేశ. ఉక్తం చ:

భుక్త్వోపవిశత స్తున్దం భుక్త్వా సంవిశతః సుఖమ్,
ఆయుష్యం క్రమమాణస్య మృత్యుర్ధావతి ధావతః. 257
అత్యమ్బుపానాదతిసంగమాచ్చ దివా చ సుప్తేర్నిశి జాగరాచ్చ,
నిరోధనాన్మూత్ర పురీషయోశ్చషడ్భిర్నిదానైః ప్రభవన్తిరోగాః.258

అథ రాజని సమానవయోభిర్విద్వద్భిః ప్రియమిత్రై ర్గోష్ఠీం కుర్వతి, క్రమేణ భగవాన్మరీచిమాలీ చరమగిరిశిఖర మవతతార. అథ రాజా సముత్థాయ సాయన్తనం కర్మ

కౌన్నవాఁడై, దీనఅన్ధ బధిరకుబ్జ పఙ్గు ఆదిభ్యః = దరిద్రులు, గ్రుడ్డి, చెవిటి, గూని, కుంటి మున్నగువారికొఱకు, భూరి=ద్రవ్యమును, అభ్యవజహార = భోజనముచేసెను, సాధు=మంచిది.

254. సువాసినీః=ముత్తైదువలను, ఆతుర=రోగులను.

255. ద్విత్రైః=ఇరువురు ముగ్గురు.

257. సంవిశతః = అనుభవించు.

258. దివా = పగలు, జాగరాత్ = మేల్కొంచుటవలన, మూత్రపురీషయోః = మూత్రమలములయొక్క, నిదానైః = కారణములచేత, ప్రభవన్తి = పుట్టుచున్నవి, మరీచిమాలీ=సూర్యుఁడు, చరమగిరిశిఖరం = అస్తమయ పర్వతపుకొనను,

కలాపం నిర్వర్త్య భుక్త్వా శయనగృహం ప్రవిశ్య తత్ర శశికరనికరప్రభాభాసుర పట పరిస్తీర్ణే సురభికుసుమవికీర్ణే విచిత్రతరోల్లోచసముల్లాసితే పర్యఙ్కే సుఖం సుష్వాప. ప్రభాతసమయే స్వప్నే స్వయ మాత్మానం మహిష మారుహ్య దక్షిణాం దిశం గచ్ఛన్తం దృష్ట్వా సహసా ప్రబుద్ధో విష్ణుం స్మరన్ సముత్థాయ సన్ధ్యాదికర్మ సమనుష్ఠాయ సింహాసనే సముపవిష్టో బ్రాహ్మణానాం పురతః స్వప్నవృత్తాన్త మకథయత్.

తచ్ఛ్రుత్వా సర్వజ్ఞభట్ట నామా ప్రాహ:—“భో రాజన్, స్వప్నాస్తు ద్వివిధాః. కేచన శుభాః శుభఫలం ప్రయచ్ఛన్తి; కేచ నాశుభా అశుభఫలం ప్రయచ్ఛన్తి.
తత్ర శుభాః:—

ఆరోహణం గోవృషకుఞ్జరాణాం ప్రాసాదశైలాగ్రవనస్పతీనామ్,
విష్ఠానులేపో రుదితం నితాన్తం శుభాస్యగమ్యాగమనం తథైవ.

అశుభాశ్చ:—

ఆరోహణం కణ్టకవృక్షవాహవైర్యుష్ట్రకాణా మథ దర్శనాని,
కార్పాసతీవ్రోరగపోత్రిశాఖామృగాదిమానామశుభాని లోకే.
ఖలోష్ట్రమహిషవ్యాఘ్రాన్ స్వప్నే యస్త్వధిరోహతి,
షణ్మాసాభ్యన్తరే తస్య మృత్యుర్భవతి నిశ్చయాత్. 261

ఫలకాలశ్చ:—

స్వప్నస్తు ప్రథమే యామే వత్సరేణ విపాకభాక్,
ద్వితీయే చాష్టభిర్మాసై స్త్రిభిర్మాసై స్తృతీయకే. 262
అరుణోదయవేలాయాం దశాహేన ఫలం భవేత్,
గోవిసర్జనవేలాయాం సద్యః స్వప్నఫలం భవేత్. 263

కిం బహునా? భో రాజ న్నయం దుస్స్వప్నః తవారిష్టకారీ.”

సముత్థాయ = లేచి, సాయన్తనం = సాయంకాలము చేయవలసిన, శశికర...పరిస్తీర్ణే-శశి = చంద్రునియొక్క, కర = కిరణములయొక్క, నికర = గుంపుయొక్క, ప్రభా = డాలువలె, భాసుర = వెలిఁగెడి, పట = వస్త్రముచేత, పరిస్తీర్ణే = పఱపఁబడిన, విసర = గుంపుచేత, వికీర్ణే = చల్లఁబడిన, ఉల్లోచ = మేల్కట్టుచేత, పర్యఙ్కే = పాన్పునందు, ప్రభాతసమయే = వేఁకువను, వృష = ఎద్దుయొక్క, కుఞ్జరాణాం = ఏనుఁగులయొక్క, విష్ఠాఅనులేపః = మలమురొక్క పూఁత, అగమ్యాగమనం = పొందరానిదాని పొందు, కణ్టవృక్ష = ముండ్లచెట్లు, వాహవైరి = దున్నపోతు, ఉష్ట్రక = ఒంటె, కార్పాస = దూది, తీవ్రఉరగ = క్రూరసర్పము, పోత్రి = పంది, శాఖామృగ = కోఁతి, ఆదిమానాం = మొదలుగాఁగలవానియొక్క, అరిష్టకారీ = కీడుచేయునది, అజ్యఅవే

రాజా:—'భో బ్రాహ్మణ, అస్య దుస్స్వప్నస్య ప్రాయశ్చిత్తం కిం కరవాణి?' సర్వజ్ఞభట్టః—"స్నాత్వా వస్త్రాద్యలంకృతః స న్నాజ్యావేక్షణం కృత్వా త ద్వస్త్రాదికం బ్రాహ్మణాయ దేహి. పున ర్నవ వస్త్రాదికం ధృత్వా దేవస్యాభిషేకం కారయిత్వా నవరత్నైః సంపూజ్య బ్రాహ్మణేభ్యో గవాది దశ దానాని దేహి. దీనాంధ బధిరపఙ్గ్వాదిభ్యో భూరి ప్రయచ్ఛ. అనేనానుష్ఠానేన బ్రాహ్మణాశీర్వాదేన చ దుస్స్వప్నజాతారిష్టఫలం నశ్యతి." రాజా ప్యేతత్ సర్వజ్ఞభట్టవచనం శ్రుత్వా యథోక్త మనుష్ఠాయ భూరిదానాగ్రం దినత్రయం భణ్డారం ముక్తవాన్. యథాభిలషితం సర్వే జహ్రుః.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్—'భో రాజన్, త్వయ్యేవ మౌదార్యం కిం విద్యతే?' తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం జగామ.

ఇతి త్రయోవింశోపాఖ్యానమ్.

అథ చతుర్వింశోపాఖ్యానమ్.

పురన్దరపురీవణి క్తనుజదాయభాగక్రమం
నిశమ్య ధురి తత్కృతా సహ విగృహ్య యుద్ధే జితః,
ఉపాస్య పథి వాసుకిం త్వమృతకుమ్భ మాదాయ తం
దదౌ ద్విజనృపే ముదే త్యభిదధాతి పాఞ్చాలికా. 264

పున రపి భోజభూపాల మాగత మాలక్ష్యాన్యా సాలభఞ్జికాబ్రవీత్—'భో రాజ న్నేతత్ సింహాసనం సమారోఢుం విక్రమార్కసదృశ ఏవ క్షమః' రాజా—'భోః సాలభఞ్జికే, కథయ తస్య గుణాన్.' సాబ్రవీత్. రాజ న్నాకర్ణ్యతామ్.

క్షణం = నేతియందు (తనముఖమును) చూచుటను, గవాది = గోదానము మొదలగు గాఁగల, భణ్డారం = బొక్కసమును, జహ్రుః = కైకొనిరి.

ఇరువదిమూఁడవ కథ ముగిసెను.

ఇరువదినాలుగవ కథ.

264. పురందర పురీవణిక్ తనుజదాయ భాగక్రమం = పురందరవర్తకునికొడుకుల పంపకపురీతిని, ధురి = ముందటి, తత్ కృతా-సహ = ఆపంపకము చేసినవానితో (శాలివాహనునితో), విగృహ్య = కలహించి, ద్విజనృపే = బ్రాహ్మణునికొఱకు.

ఆక్షిప్య = అడ్డగించి, చతురః = నలుగురను, పరేతే = మృతినొందఁగా, మృత

విక్రమాదిత్యస్య రాజ్యే పురన్దరపురీ నామ కాచన నగరీ సమభూత్. తత్ర మహాధనికః కశ్చిద్వణి గాసీత్. తస్య చత్వారః పుత్త్రాః సమభూవన్. తతో మహతి కాలే గచ్ఛత్యతివృద్ధః స వైశ్యో మరణసమయే చతురః పుత్త్రా నాహూయావాదీత్: 'భోః పుత్త్రాః, మయి పరేతే భవతాం మైత్త్రీ సుతరాం భవతి వా న వా. పశ్చాద్వివాదో భవిష్యతి. త దహం జీవ న్నేవ భవతాం చతుర్ణాం జ్యేష్ఠానుక్రమేణ విభాగం కరవాణీ'తి. తథా చ కృత్వోవాచ-'అస్య మఞ్చస్య చతుర్ణాం పాదానా మధ శ్చత్వారో భాగా నిక్షిప్తాః. తాన్ జ్యేష్ఠక్రమేణ గృహ్ణీధ్వమ్.' పుత్త్రా బాఢ మిత్యఙ్గీచక్రుః. తత స్తస్మిన్ పరలోకం గతే చత్వారో భ్రాతరో మాస మేకత్ర తస్థుః. తత స్తేషాం స్త్రీణాం కలహః శనై రుదియాయ. తదనన్తరం జ్యాయా ననువాచ: 'కిమర్థం కోలాహలః క్రియతే? తాతపాదై శ్చతుర్ణాం విభాగః ప్రాగేవ కృతః. త న్మఞ్చాధ స్స్థితం ద్రవ్యం గృహీత్వా విభక్తా ఏవ సుఖిన స్తిష్ఠామః.' త థేతి సర్వేఽప్యూరీకృత్య మఞ్చస్యాధ శ్చఖ్నుః. తావ చ్చతుర్ణాం పాదానాం తలే చత్వారి తామ్రసంపుటా న్యదృశ్యన్త. తేషా మేకత్ర సంపుటే మృత్, ఏకత్రాఙ్గారః, అన్యత్రాస్థీని, పరత్ర పలాలం చాసీత్. ఏతచ్చతుష్టయం దృష్ట్వా తే చత్వారః పరస్పరం విస్మితాః ప్రోచుః 'అహో! అస్మత్పిత్రా సమ్య గేవ కృతో విభాగః! కిమత్ర నిదాన మితి న జ్ఞాయతే.' ఇతి విచార్య రాజసభాం ప్రవిశ్య నివేదయామాసుః. త చ్ఛ్రుత్వా సభ్యా నిర్ణేతుం న శేకుః. పున స్తే ప్రతినగర మేత్య ప్రాజ్ఞేభ్యో న్యవేదయన్. పర న్తేషు కోఽపి నిర్ణేతా న నిశ్చక్రామ.

అనన్తర ముజ్జయినీం సమాగతా రాజసభా మాగత్య వృత్తాన్త మకథయన్. తతో రాజ్ఞా చ విభాగక్రమో న జ్ఞాయతే స్మ. తదనన్తర మేకదా ప్రతిష్ఠాననగర మాగతా స్తత్రత్యేభ్యో జనేభ్యో జగదుః. తైరపి నిర్ణయో న కృతః. తస్మిన్ సమయే కుమ్భకారగృహే స్థితః శాలివాహనోఽముం వృత్తాన్త మాకర్ణ్య తత్రాగత్య బ్రాహ్మణాన్ మహాజనా నేవం భణతి స్మ:—'భోః సౌమ్యాః, కి మత్ర దుర్బోధ మస్తి? కేనాయం విభాగక్రమో న జ్ఞాయతే భవద్భిః?' తేఽవదన్ 'కుమార, అస్మాభిర్నావబుధ్యతే. యది జానాసి, కథయ కథ మయం విభాగక్రమ ఇతి.' తదా శాలివాహనః—"ఏతే చత్వార ఏకస్యైవ పుత్త్రాః. జీవ న్నేవ తేషాం పితా జ్యేష్ఠకనిష్ఠానుక్రమేణ విభాగం కృతవాన్. యతో జ్యేష్ఠస్య మృత్తికా దత్తా, తేన యా సముపార్జితా భూమిః సర్వాపి తస్మై దత్తేతి జ్ఞాయతామ్. ద్వితీయస్య పలాలో దత్తః, తేన సర్వమపి ధాన్యం దత్తమ్. తృతీయ స్యాఙ్గారో దత్తః, తేన సర్వ మపి సువర్ణం దత్తమ్. చతుర్థ స్యాస్థీని

రాం = మిక్కిలి, వివాదః = కలహము, కరవాణి = చేసెదను, పాదానాం = కాళ్లయొక్క, ఉదియాయ = పుట్టెను, జ్యాయాన్ = పెద్దవాఁడు, తాతపాదైః = పూజ్యులగు తండ్రిగారిచేత, ఊరీకృత్య = ఒప్పుకొని, చఖ్నుః = త్రవ్విరి, మృత్ =

దత్తాని, తేన సర్వాణి గోధనాని దత్తాని." ఇతి శాలివాహనేన తేషాం విభాగక్రమ నిర్ణయః కృతః. తేఽపి సంతుష్టాః స్వనగరం జగ్ముః.

రాజా విక్రమోఽపీమాం విభాగనిర్ణయవార్తాం శ్రుత్వాతివిస్మయం గతః ప్రతిష్ఠాననగరమహాజనాన్ ప్రతి పత్రికాం ప్రేషయామాస. తథాహి:—"స్వస్తిశ్రీయజన యాజనాధ్యయనాధ్యాపన దాన ప్రతిగ్రహ షట్కర్మ నిరతాన్యమనియమాదిగుణగరిష్ఠాన్ ప్రతిష్ఠాననగరవాసినో మహాజనాన్ కుశలప్రశ్నప్రశంసాపూర్వకం రాజా విక్రమో వదతి:—భవన్నగరే చతుర్ణాం వణిక్పుత్రాణాంవిభాగనిర్ణయో యేనకృతఃసోఽస్మదన్తికం ప్రేషయితవ్య ఇతి." ఏవం మహాజనా రాజ్ఞా ప్రేషితాం పత్రికాం వాచయిత్వా శాలివాహనం తమాహూయావాదిషుః—"శాలివాహన, రాజాధిరాజః శ్రీవీరప్రతాపశాలీ ప్రత్యర్థిపృథ్వీనాథనమస్కృతచరణసహస్రపత్రః శ్రీవిక్రమాదిత్య మహారాజ ఉజ్జయినీనగరవతంసః సకలార్థిలోకకల్పవృక్షః త్వాం సమాహ్వయతి. త్వం తత్రగచ్ఛ." శాలివాహనః—'విక్రమో నామ రాజా కియాన్? తేనాహూతో న గచ్ఛామి. యది తస్య ప్రయోజనమస్తి, స్వయమేవాగచ్ఛతు. మమ తదన్తికే కిమపి ఫలం నాస్తి.' తస్య వచనం శ్రుత్వా మహాజనాః స నాయాతీతి పునః పత్రికాం లిఖిత్వా కమపి దూతం ప్రైషయన్. తతో రాజా పత్రికాం గృహీత్వా క్రోధానలేన దేదీప్యమానవిగ్రహోఽష్టాదశాక్షౌహిణీబలేన నిర్గత్య ప్రతిష్ఠాననగరమాగత్య శాలివాహనాయ దూతం ప్రైషయత్. తతో దూతః సమాగత్య శాలివాహనం

మన్ను, అఙ్గారః = కట్టెనిప్పు, అస్థీని = ఎముకలు, పలాలం = మాంసము, నిదానం = కారణము, సభ్యాః = సభవారు, న-శేకుః = చాలరైరి, నిర్ణేతా = నిర్ణయించువాఁడు, కేన = ఏకారణముచేత, యజన...నిరతాన్-యజన = యాగముచేయుట, యాజన = యాగములుచేయించుట, అధ్యయన = వేదములుచదువుట, అధ్యాపన = వేదములు చదివించుట, దాన = ఇచ్చుట, ప్రతిగ్రహ = పుచ్చుకొనుట, షట్కర్మ = ఆఱుకర్మములయందు, నిరతాన్ = శ్రద్ధగల, యమ...రిష్ఠాన్ - యమ = వెలుపలియింద్రియముల నణఁచుట, నియమ = లోపలియింద్రియము (మనస్సు) నణచుట, ఆది = మొదలు గాఁగల, గుణ = సుగుణములచేత, గరిష్ఠాన్ = మిక్కిలిపూజ్యులయిన, ప్రేషయితవ్యః = పంపఁదగినవాఁడు-పంపవలెను, ప్రత్యర్థిపృథ్వీనాథ = శత్రురాజులచేత, నమస్కృత = మ్రొక్కఁబడిన, చరణసహస్రపత్రః = కమలములంబోలు పాదములుగలవాఁడును, వతంసః = శిరోభూషణమైనవాఁడు! ప్రైషయన్ = పంపిరి, క్రోధ అనలేన = కోపమనెడి నిప్పుచేత, దేదీప్యమానవిగ్రహః = కడుమెఱయు శరీరముగలవాఁడై, అష్టాదశ-అక్షౌహిణీబలేన = పదునెనిమిది యక్షౌహిణుల సేనతో, (౨౧౮౭౦ రథములు, ౨౧౮౭౦ ఏనుఁగులు, ౬౫౬౧౦ గుఱ్ఱములు, ౧౦౯౩౫౦ కాల్బంటులుంగల సేన అక్షౌ

దృష్ట్వాఽవాదీత్:—'భోః శాలివాహన! సకలరాజాధిరాజో విక్రమాదిత్య స్త్వాం సమాహ్వయతి. తస్య సందర్శనార్థ మాగచ్ఛ.' శాలివాహనః.—'రే నాహ మేకాకీ రాజానం ద్రక్ష్యామి. చతురఙ్గబలసమేతః సన్ సమరాఙ్గణే విక్రమం పశ్యేయమ్. ఏవం రాజ్ఞే నివేదయ.' తస్య వచనం శ్రుత్వా దూతో రాజ్ఞే నివేదయామాస. తచ్ఛ్రుత్వా విక్రమో యుద్ధాయ సంగరరఙ్గ మాజగామ.

శాలివాహనోఽపి కుమ్భకారగృహే మృణ్మయం హస్త్యశ్వరథపాదాతం మన్త్రేణ సముజ్జీవ్య తేన బలేన నగరాన్నిర్గత్య సమరాఙ్గణ మవజగాహే. తదాత్వే,

దిక్చక్రం చలితం భయాజ్జలనిధిర్జాతో భృశం వ్యాకులః
పాతాళే చకితో భుజఙ్గమపతిః పృథ్వీధరాః కమ్పితాః,
భ్రాన్తా సా పృథివీ మహావిషధరాః క్ష్వేళం వమన్త్యుత్కటం
ఏవం వృత్త మభూద్గజపతేః సర్వం చమూనిర్గమే. 265

తథాచ: పవనమతిగతీనాం వాజినాం భూరిబృన్దై
ర్ఘననిభగజయూథా రాజతే వీరసేనా,
రథరుచిరపతాకాప్రావృతం ఖం సమస్తం
పటహపటునినాదై ర్భజ్యతే స్మ త్రిలోకీ. 266

అశ్వాఙ్ఘ్ర్యుత్థితరేణుభిర్బహుళై ర్వ్యాప్తం త్వశేషం నభ
శ్శస్త్రై రావృత మన్తరాళ మఖిలం వ్యాప్తా విశాలా ధరా,

హిణి యన(బడును,) రే = ఓరీ, చతుర్ - అఙ్గబలసమేతః = గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, రథములు, బంటు లను నాలుగంగములు గలసేనతోఁ గూడినవాఁడనై, సమర-అఙ్గణే = యుద్ధభూమియందు, అవజగాహే = చొచ్చెను, దిక్చక్రం = దిక్కులవలయము, చలితం = కదలెను, వ్యాకులః = కలవరపడినది, భుజఙ్గమపతిః = పాఁపఱేఁడు ఆదిశేషుఁడు, పృథ్వీధరాః = పర్వతములు. క్ష్వేళం = విషమును, వమన్తి = క్రక్కుచున్నవి, చమూనిర్గమే = సేన వెడలఁగనప్పుడు.

266. పవనమతిగతీనాం = గాలియొక్కయు మనసుయొక్కయు వేగముంబోలు వేగముగల, వాజినాం = గుఱ్ఱములయొక్క, భూరిబృన్దైః = గొప్పకూటములచేత, ఘననిభగజయూథా = మబ్బులంబోలు ఏనుఁగుల గుంపుగల, పతాకా = టెక్కెము, ఖం = ఆకసము, పటహపటునినాదైః = తప్పెటలగొప్పరొదలచేత, భజ్యతే = బద్దలు చేయఁబడుచున్నది, త్రిలోకీ = మూల్లోకములు.

267. అంఘ్రి = పాదములనుండి, నభః = ఆకసము, అన్తరాళం = సందు. ధరా =

నిర్ఘోషై రథజై స్తతః ప్రతిహతో వాక్యాపి న శ్రూయతే
వీరాణాం నినదైః ప్రభూతభయదై ర్వ్యక్తా ప్రసన్నా చమూః. 267

అనన్తర ముభయోః సైన్యయోః సంకులం యుద్ధం సమభూత్. తతో విక్రమార్కేణ శాలివాహనసైన్యం సర్వ మపి నిపాతితమ్. శాలివాహనోఽప్యతివిహ్వలః సన్ 'ఆపత్కాలే మాం స్మరే'తి పితృదత్తం వరం స్మృత్వా శేషం నాగేన్ద్రం పితరం సస్మార. శేషోఽపి సర్వాన్ సర్పాన్ ప్రేషయామాస. తై రాశీవిషై ర్దష్టమాత్రం విక్రమస్య సైన్యం నిఖిలం నిపపాత.

తదనన్తరం విక్రమో రాజా స్వయ మేకాకీ నివృత్య స్వసైన్యసముజ్జీవనార్థం తీర్థోదకే వర్ష మేకం వాసుకిం ప్రతి వ్రత మన్వతిష్ఠత్. తతో వాసుకిః ప్రసన్నో భూత్వా బభాషే: 'భో రాజన్! వరం వృణీ ష్వే'తి. రాజా.—'భోః సర్పరాజ! యది ప్రసన్నోఽసి, తర్హి భుజఙ్గవిషవేగేన మూర్ఛితం మమ సైన్యం సంజీవయ.' 'తథే'తి వాసుకి రమృతఘట మేక మదాత్. త మమృతఘటం గృహీత్వా రాజా విక్రమః సత్వర మాజగామ. తావ ద్బ్రాహ్మణః కశ్చిత్ సమాగత్య-

'హరే ర్లీలావరాహస్య దంష్ట్రాదణ్డః స పాతు వః,
హేమాద్రిః కలశో యత్ర ధాత్రీ చ్ఛత్రశ్రియం దధౌ.' 268

ఇత్యాశిష ముక్తవాన్. రాజా:—'భో బ్రాహ్మణ! కుతః సమాగతోఽసి?' బ్రాహ్మణః. 'అహం ప్రతిష్ఠాననగరా దాగచ్ఛమ్.' రాజా:—'యత్ త్వయా యాచ్యతే త దహం దాస్యామి.' బ్రాహ్మణః.—'భవా నర్థిజనచిన్తామణిః, యత శ్చిన్తితం వస్తు దాతుం ప్రభవసి. అతో మ మైతస్మి న్ వస్తుని మహతీ ప్రీతి రస్తి; త ద్దీయతా మయ మమృతకుమ్భః.' రాజా.—'త్వం కేన ప్రేషితోఽసి?' బ్రాహ్మణః:—'అహం శాలివాహనేన ప్రేషితోఽస్మి.' తతో రాజా విచారయామాస: 'మయా పూర్వ మస్మై

పుడమి, ప్రభూత = ఎక్కువ, చమూః = సేన, సస్మార = తలంచెను, ఆశీవిషైః = పాములచే, భుజఙ్గ=పాములయొక్క, సంజీవయ=బ్రతికింపుము.

268. లీలావరాహస్య = విలాసపువరాహమైన, హరేః = విష్ణువుయొక్క, సః-దంష్ట్రాదణ్డః=ఆకోరయనుకొమ, వః-పాతు = మిమ్మురక్షించుగాక. యత్ర = ఏకొమకు, హేమాద్రిః=మేరుపర్వతము, కలశః = గుబ్బగా, ధాత్రీ=భూమి, ఛత్రశ్రియం= గొడుగుకాంతిని, దధౌ=ధరించెనో.

తా. విష్ణువు వరావతార మెత్తినప్పుడు భూమి గొడుగుగాను, కోఱ కొమ గాను, మేరుపర్వతము గుబ్బగాను నుండెను.

అర్థిజనచిన్తామణిః = యాచకులకు చింతామణివంటివాఁడవు, అనృతం = కల్ల,

దాస్యామీ త్యుక్తమ్: ఇదానీం న దీయతేచే ద్వృత్తి ర్తథర్మో౽పి స్యాత్; అతః సర్వథా దాతవ్య మేవ.' బ్రాహ్మణః:—“రాజన్! కిం విచార్యతే? భవాన్ సజ్జనః. సజ్జనస్తు ద్వి ర్న భాషతే. తథా చోక్తమ్.

ఉదయతి యది భానుః పశ్చిమే దిగ్విభాగే
ప్రచలతి యది మేరుః శీతతాం యాతి వహ్నిః,
వికసతి యది పద్మం పర్వతాగ్రే శిలాయాం
భవతి త దనృతం నై భాషితం సజ్జనానామ్. 269

తథా చ: అద్యాపి నోజ్ఝతి హరః కిల కాలకూటం
కూర్మో బిభర్తి ధరణీం ఖలు పృష్ఠభాగే,
అమ్భోనిధి ర్వహతి దుస్సహబాడబాగ్ని
మఙ్గీకృతం సుకృతినః పరిపాలయన్తి.” 270

రాజా: 'సత్యమాహ భవాన్. గృహ్యతా మమృతఘటో౽య' మి' తి తస్మై దదౌ. సో౽పి రాజానం స్తుత్వా నిజస్థానం గతః. రాజా౽ప్యుజ్జయినీ మగాత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా త మవోచత్:-'భో రాజన్! యది త్వమ మాత్మానం మన్యసే, తర్హ్యుపవిశ.' ఇ త్యుక్త్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి చతుర్వింశోపాఖ్యానమ్.

అథ పఞ్చవింశోపాఖ్యానమ్.

ద్వాదశవార్షిక మధికావగ్రహం భావినం సమాకర్ణ్య,
ఆశాపూరణ్యై నిజశిరో బలిం దత్తవా నితి బ్రూతే. 271

న-ఉజ్ఝతి = విడువఁడు, సుకృతినః = పుణ్యాత్ములు, అఙ్గీకృతం = ఒప్పుకొన్నదానిని.

ఇరువదినాలుగవకథ ముగిసెను.

ఇరువదియైదవ కథ.

271, ద్వాదశవార్షికం = పండ్రెండేండ్లుండునట్టి, భావినం = రాఁబోవు, అవగ్రహం = వఱపును-అనావృష్టిని, ఆశాపూరణ్యై=ఆశాపూరణియను పేరుగల దేవతకొఱకు. జ్యోతిషికః=జోస్యుఁడు.

పునరపి రాజా యావత్ సింహాసన ఉపవేష్టు ముపాక్రమత, తావ దన్యా సాఽలభఞ్జికాఽబ్రవీత్. శ్రూయతాం రాజన్:—

విక్రమాదిత్యే రాజ్యం కుర్వ త్యేకదా కశ్చి జ్జ్యోతిషిక ఆగత్య,—
సూర్యః శౌర్యమథేన్దు రిన్ద్రపదవీం సన్మఙ్గళం మఙ్గళః
సద్బుద్ధిం చ బుధో గురుశ్చ గురుతాం శుక్రః శుభం శం శనిః,
రాహుర్బాహుబలం కరోతు సతతం కేతుః కులస్యోన్నతిం
నిత్యం భూతికరా భవన్తు భవతః సర్వేఽనుకూలా గ్రహాః.272

ఇత్యాశిష ముక్త్వా పఞ్చాఙ్గ మకథయత్. రాజా పఞ్చాఙ్గం శ్రుత్వా జ్యోతిషికమపృచ్ఛత్:—'భో దైవజ్ఞ! కీదృశ మేతత్సంవత్సరఫలమ్?' దైవజ్ఞః:—అస్మిన్ సంవత్సరే రాజా రవిః, మన్త్రీ మఙ్గళః, ధాన్యాధిపతిః శనిః. అన్యచ్చ, శనైశ్చరో భౌమశ్చ రోహిణీశకటం భిత్త్వా యాస్యతః. తస్మాత్ సర్వథాఽనావృష్టి ర్భవిష్యతి. ఉక్తంచ వరాహమిహిరేణ:

అర్కసుతేన హి భగ్నే భౌమః శుక్రశ్చ రోహిణీశకటే,
ద్వాదశ చాబ్దాన్ నహినహి వర్షతి వర్షాణి వారిదో నియతమ్.273
రోహిణీశకటమర్కసూనునా భిద్యతే రుధిరవాహినీ సరిత్,
కిం బ్రవీమి? నహి వారిసాగరే సర్వలోక ఉపయాతి సంక్షయమ్.274
మతాన్తరే: యదా భినత్తి మన్దోఽయం రోహిణ్యాః శకటం తదా,
వర్షాణి ద్వాదశాత్యన్త వారివాహో న వర్షతి.'' 275

ఇదం దైవజ్ఞవచనం శ్రుత్వా రాజాఽబ్రవీత్:— 'ఏతదవగ్రహనివారణే కమప్యుపాయం నివేదయ.' దైవజ్ఞః:—'నవగ్రహహోమాద్యనుష్ఠానం కర్తవ్యమ్, తతో వృష్టిర్భవిష్యతి.,

తతో విక్రమార్కః శ్రోత్రియాన్ బ్రాహ్మణానాహూయ తేభ్యః పూర్వవృత్తాన్త ముక్త్వా తైర్హోమం కారయితు ముపక్రాన్తవాన్. తతః సర్వా హోమసామగ్రీ సంపాదితా. బ్రాహ్మణైః కల్పోక్తప్రకారేణ నవగ్రహావాహనమపి కృతమ్. హోమసాద్గుణ్యార్థం పూర్ణాహుతి రపి నిర్వర్తితా. రాజా దివ్యవస్త్రాదినా బ్రాహ్మణా నతోషయత్.

---

272. మఙ్గళః = అంగారకుఁడు, శం = సుఖమును, కేతుః = కేతుగ్రహము, రవిః = సూర్యుఁడు, రోహిణీశకటం = బండిరూపుగల రోహిణీ నక్షత్రమును, వరాహమిహిరేణ=వరాహమిహిరుఁ డను పేరుగల జ్యోస్యునిచేత, అర్కసుతేన = శనైశ్చరునిచేత, భౌమః = అంగారకుఁడు, ద్వాదశ-అబ్దాన్ = పండ్రెండేండ్లు, వారిదః= మేఘము.

274. సరిత్ = నది.

తతో భూరిదానేన దీనాన్ధబధిరపఙ్గుకుబ్జాదయోఽపి సంతోషితాః. తథాఽపి వృష్టిర్నాభూత్. తదనన్తరమనావృష్ట్యా సర్వోఽపి లోకః పరం క్లేశమగమత్. రాజాఽపి తేషాం దుఃఖేన స్వయం దుఃఖితః స న్నేకదా యజ్ఞశాలాయాముపవిష్టో వ్యచిన్తయత్. తావదశరీరిణీ వాగాసీత్; "భో రాజన్! తవ పరోపకారో యది, పురస్థితదేవాలయవాపిన్యా ఆశాపూరణ్యా దేవతాయాః పురో ద్వాత్రింశల్లక్షణయుక్తస్య పురుషస్య కణ్ఠరక్తేన బలిం దేహి. తతో వృష్టిర్భవిష్యతి, అవగ్రహోఽపి నశ్యతి." ఇతి శ్రుత్వా రాజా దేవాలయం గత్వా దేవతాం నమస్కృత్య కణ్ఠే ఖడ్గం న్యధాత్. తావద్దేవతా: 'రాజన్! తవ ధైర్యేణ ప్రసన్నాఽస్మి. వరం వృణీష్వ.' రాజాఽభణత్:—'దేవి! అనావృష్టిం నివారయ.' దేవతా 'తథా కరిష్యామీ' త్యుక్త్వా సద్యశ్చకార. తతో రాజా నిజభవనమగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా భోజరాజమబ్రవీత్: 'భో రాజన్! ఏవంవిధం సాహసం త్వయి విద్యతే చే దస్మిన్ సింహాసన ఉపవిశ.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇతి పఞ్చవింశోపాఖ్యానమ్.

అథ షడ్వింశోపాఖ్యానమ్.

పరోపకారిత్వపరీక్షణాయ స్వారాణ్ణియుక్తాంబహుపఙ్కమగ్నామ్,
ఉద్ధృత్య రాజా సురభిం ద్విజాయ దదావితివ్యాహరతీహ సైషా. 276

పునరపి రాజా యావత్ సింహాసనే సముపవేష్టుమయతిష్ట, తావదన్యా సాలభఞ్జికాఽవదత్:-'భో రాజ!న్నత్ర సింహాసనే స్థిత్వా రాజ్యం కర్తుం విక్రమ ఏవ ప్రభవతి.' రాజా:—'సాలభఞ్జికే! కథయ తస్య మహిమానమ్.' సాఽబ్రవీత్:—భో రాజన్! నిశమ్యతామ్:

విక్రమాదిత్యసదృశో రాజాఽన్యః సత్త్వౌదార్యాదిగుణైర్నాస్తి. అన్యచ్చ, యదుక్తం తదన్యథా న కరోతి. యచ్చిత్తే తిష్ఠతి తదేవ వదతి. యద్వాచా వదతి తదేవ కరోతి. అతః సజ్జనో విక్రమార్కః.

---

275. వారివాహాః = మేఘములు, హవనం = హోమము, న్యధాత్ = ఉంచెను.

ఇరువదియైదవకథ ముగిసెను.

ఇరువదియాఱవ కథ.

276. స్వారాట్ నియుక్తాం=ఇంద్రునిచే నియమింపఁబడిన, పఙ్కే = అడుసునందు, సురభిం = గోవును, వ్యాహరతి = చెప్పుచున్నది, సత్త్వ = బలము.

యథా చిత్తం తథా వాక్యం యథా వాక్యం తథా క్రియా,
చిత్తే వాచి క్రియాయాం చ సాధూనామేకరూపతా. 277

తథాచ: ఉపకర్తుం ప్రియం వక్తుం కర్తుం స్నేహ మకృత్రిమమ్,
సజ్జనానాం స్వభావోఽయం యథేన్దోః శిశిరో గుణః. 278

అథైకదా సురనగర్యాం సింహాసన మలంచకార భగవాన్ సహస్రాక్షః.తదాచ తమష్టాదశ సహస్రాణి మహర్షయః, త్రయస్త్రింశత్ కోటయో దేవాః, అష్టౌ లోకపాలాః, ఏకోనపఞ్చాశ న్మరుద్గణాః, ద్వాదశాదిత్యాః, శ్చన్ద్రాఙ్గారకాదయో గ్రహాః, నారదాదయో దేవర్షయః, మేనకోర్వశీతిలోత్తమానుకేశీఘృతాచీమఞ్జుఘోషా ప్రియదర్శినీప్రభృతయో దివ్యాఙ్గనాః, సర్వే గన్ధర్వాదయోగణాః, శ్చాసేవన్త. అత్రాన్తరే నారదః—'భూమణ్డలే విక్రమసదృశః పరోపకారీ మహాసత్త్వసంపన్నో వా రాజా కోఽపి నాస్తి.' తద్వచన మాకర్ణ్య సర్వోఽపి సభాపరం విస్మయం జగామ. కామధేనుః—"కోఽత్ర సందేహః? న కిమ ప్యత్ర విస్మయనీయమ్,

దానే తపసి శౌర్యే చ విజ్ఞానే వినయే నయే,
విస్మయో హి న కర్తవ్యో బహురత్నా వసున్ధరా. 279

తథాచ: వాజివారణలోహానాం కాష్ఠపాషాణవాససామ్,
నారీపురుషతోయానామ న్తరా మహద న్తరమ్." 280

తదనన్తర మిన్ద్రః సురభి మవాదీత్:—'త్వం మర్త్యలోకం గత్వా విక్రమస్య పరోపకారగుణాన్ నిశ్చిత్య మమ నివేదయ.'

అథ సురభి ర్విక్రమార్కస్య హృదయపరీక్షార్థం రాజాగమనమార్గే దుర్బలా సతీ తత్రాపి ఘోరే పఙ్కే నిమమజ్జ.రాజాఽపి తాం దృష్ట్వా సహసా స్వరూపాభిమాన

277. వాచి = మాటయందు, ఏకరూపతా = ఒకటేతీరుననుండుట. సహస్రాక్షః=ఇంద్రుఁడు, అష్టాదశసహస్రాణి = పదునెనిమిదివేలు, త్రయస్త్రింశత్ కోటయః = ముప్పదిమూఁడు కోట్లు, అష్టౌ = ఎనమండ్రు, ఏకోనపఞ్చాశత్ - మరుద్గణాః = నలుబది తొమ్మండ్రువాయువుల, సమూహములు, దివ్యాఙ్గనాః = అప్సరలు.

279. నయే = నీతియందు, వసున్ధరా = భూమి, బహురత్నా = పెక్కుశ్రేష్ఠవస్తువులుగలది, (భూమిలో ననేకు లుత్తము లున్నారని తా.)

280. తోయ = ఉదకము, అంతరం = వార, ఘోరే = భీకరమైన, నిమమజ్జ=దిగఁబడెను, స్వరూప-అభిమానం=ఆత్మగౌరవమును, ఘానముష్టిం = పిడికిటి గడ్డిని, కండూయన = గీకుట.

ముపహాయ దురవగాహే వనే ప్రవిశ్య స్వయ మేవ తాం పశ్చాదాశ్రిత్య ప్రత్యూష్య తస్యై ఘాసముష్టిం దత్త్వా కణ్డూయనాదిభి రుపచచార. తదా కామధేను ర్నిజరూపం ధృత్వా ప్రసన్నా భూత్వాఽవదత్:-'భో రాజన్! వరం వృణీష్వ.' రాజా:- 'యది మమ సుప్రసన్నాఽసి, తర్హి నిజరూపేణ మమగృహే సర్వదా నివసతు భవతీ.' తథేత్యుక్త్వా సా సురభీ రాజ్ఞో హస్తగతాఽభూత్. తదా కశ్చి ద్విప్రః సమాగత్య,

'సానన్దం నన్దిహస్తాహతమురజరవాహూతకౌమారబర్హి
త్రాసాన్నాసాగ్రరన్ధ్రం విశతి ఫణిపతౌ భోగసంకోచభాజి,
గణ్డోడ్డీనాలిమాలాముఖరితకకుభ స్తాణ్డవే శూలపాణే
ర్వైనాయక్య శ్చిరం వో వదనవిధుతయః పాన్తు ఫీత్కారవత్యః.' 281

ఇత్యాశిషం ప్రయుజ్యావాదీత్:

రాజన్! సర్వా నహం యాచే న మాం కశ్చన యాచతే,
అహో దైవవిపాకోఽయ మీశ్వరాణా మపీశ్వరః. 282

యస్తు దారిద్ర్యముద్రిత స్తస్య గృహే సర్వం శూన్యం వర్తతే. తథాహి:

---

281. శూలపాణేః=శివునియొక్క, తాణ్డవే=నాట్యసమయమందు, సానన్దం=వేడ్కతోడ, నన్ది...త్రాసాత్ - నన్ది = నందికేశ్వరునియొక్క, హస్త = చేతిలో, ఆహత = కొట్టఁబడిన, మురజ = మద్దెలయొక్క, రవ = ధ్వనిచేత, ఆహూత = పిల్వఁబడిన, కౌమార=కుమారస్వామిదయిన, బర్హి = నెమ్మి వలని, త్రాసాత్=భయము వలన, ఫణిపతౌ = సర్పశ్రేష్ఠుఁడు, భోగసంకోచభాజి = పడగయొక్క ముడుచుకోలును బొందినవాఁడై, నాసాగ్రరన్ధ్రం = ముక్కులకొనరంధ్రములను, విశతిసతి = ప్రవేశింపఁగా, గణ్డో...కకుభః-గణ్డ = చెక్కిళ్లయందు, ఉడ్డీన = ఎగురుచున్న, అలి = తుమ్మెదలయొక్క, మాలా = వరుసలచేత, ముఖరిత = మ్రోఁగఁ జేయఁబడిన, కకుభః = దిక్కులుగల, ఫీత్కారవత్యః=ఫీయనుధ్వనిగల, వైనాయక్యః=విఘ్నేశ్వరుని సంబంధమైన, వదనవిధుతయః = మోముయొక్క విదిలించుటలు, వః=మిమ్ము, చిరం = చాలకాలము, పాన్తు = రక్షించునుగాక.

తా. ఈశ్వరుఁడు ప్రదోషసమయమున నాట్యమాడుచుండఁగా, నందికేశ్వరుఁడు మద్దెల వాయించెను. ఆధ్వని విని కుమారుని వాహనమగు నెమలి మేఘగర్జన మనుతలంపుతో నెలుపలికి వచ్చెను. ఆ నెమలిని జూచి శివుని దేహమున భూషణ మయిన పాము భయపడి, తనపడగ ముడుచుకొని వినాయకుని తొండమున దూరెను. అప్పుడు వినాయకుఁడు తలయూచెను. అట్టి తలయూఁపులు మిమ్ము రక్షించుఁగాక.

గ్రాసం మే పథికాయ దేహి సుభగే హా హా గిరో నిష్ఫలాః
కస్మాద్బ్రూహి సఖే౽స్తి నూతనమిదం కో వావధిర్నాస్తి వై,
యావజ్జీవమిదం న జాతి రపరా విత్తప్రభావా దియం
కో జాతో మమ సర్వవిత్తహరణో దారిద్ర్యనామా సుతః. 283

రాజ్ఞోక్తమ్:—'భో బ్రాహ్మణ! కిం యాచ్యతే త్వయా?' బ్రాహ్మణః:—'భవనాశ్రిత కల్పవృక్షః. యావజ్జీవం మమ దారిద్ర్యదుఃఖం మాస్తు.' రాజా 'ఇయం కామధేను స్తవేప్సితం దాస్యతి. ఇమాం గృహాణే,తి తస్మై కామధేనుం దదౌ. బ్రాహ్మణ స్తాం గృహీత్వా నిజభవన మయాసీత్. రాజా౽పి నిజనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మవదత్:—'కిం తథా దాతుం ప్రభవసి?' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీ మగచ్ఛత్.

ఇతి షడ్వింశోపాఖ్యానమ్.

---

283. ఈశ్లోకము భార్యాభర్తలకు ప్రశ్నోత్తరరూపము.

భర్త:—సుభగే! పథికాయ-మే-గ్రాసం దేహి=ఓసౌందర్యవతీ! దారినడచి వచ్చిన నాకు అన్నమిడుము.

భార్య:—హాహా-గిరః- నిష్ఫలాః=అయ్యయో ఆమాటలు వ్యర్థములు.

భర్త:—కస్మాత్-బ్రూహి = ఏలనో చెప్పుము?

భార్య:—సఖే! నూతనం-ఇదం-అస్తి=చెలికాఁడా! ఇదేమిక్రొత్తయా?

భర్త:—కో వా - అవధిః - నాస్తివై = ఏదియైన ముగింపులేదా?

భార్య:—యావజ్జీవం = జీవమున్నంతవఱకు ఇది.

భర్త:—అపరా-జాతిః న =వేఱొకజన్మములేదు.

భార్య:—విత్తప్రభావాత్ - ఇయం=ధనప్రభావముచేత నే యీజన్మము.

(ఈ జన్మమున సంపదయుండి దానధర్మములుచేసిన, మంచి జన్మము గలుగును. వేఱొక్క జన్మమునను మన కీ జన్మము ప్రాప్తించునో! లేదో! మన మంతటి పుణ్యము చేయలేదు గనుక ముందటి కేజన్మ మెత్తుదుమో).

భర్త:—కో జాతో మమ సర్వవిత్తహరణః=నాయావద్ద్రవ్యము నపహరించువాఁడెవఁడు పుట్టినవాఁడు?

భార్య:—దారిద్ర్యనామా సుతః = దారిద్ర్యమను కొడుకు.

ఇరువదియాఱవకథ ముగిసెను.

అథ సప్తవింశోపాఖ్యానమ్.

ఆత్మకణ్ఠరుధిరేణ భైరవం తోషయన్ వసుమయం ఘటత్రయమ్,
దేవదత్తకితవాయ దత్తవా నిత్యసౌ భణతి సాలభఞ్జికా. 284

పునర ప్యేకదా భోజే మహీపతౌ సింహాసన మారోఢుం సమాగచ్ఛతి, తావ దన్యా సాలభఞ్జికా నిరాచకార, వ్యాజహార చ: రాజన్! శ్రూయతామ్:—

విక్రమార్కో రాజా పృథ్వీం శాస న్నేకదా ధరాపర్యటనార్థం నిజనగరా న్నిర్గత్య నగర మేక మగమత్. తత్రత్యా రాజానః పరం ధార్మికాః, శ్రుతిస్మృతి విహితానుష్ఠానతత్పరాః, చాతుర్వర్ణ్యం సాధు పర్యపాలయన్. సర్వే జనాః సదాచారా అతిథిప్రియా దయాపరా శ్చాసన్. రాజా విక్రమ స్తత్ర పఞ్చ దినాని స్థాస్యామీతి కస్మిం దతిమనోహరం దేవాలయం గత్వా దేవం నమస్కృత్య రఙ్గమణ్టప మధ్యాస్త. అత్రాన్తరే కశ్చి ద్రాజకుమార ఇ వాతిమనోహరరూపో దుకూలవస్త్రధారీ నానాలం కరణాలంకృతః కర్పూరకుఙ్కుమాగురుమృగనాభిసుగన్ధమిళితచన్దనానులిప్తతనుర్గణి కాభిః సాకం తత్రాఽఽగత్య నానావిధాః క్రీడాకథా విధాయ కఞ్చిత్ కాలమపనీయ పున రపి తాభిః సార్ధం నిర్జగామ. రాజాఽపి తం దృష్ట్వా కోఽయ మితి విచారయ న్నాస్త. పరేద్యుః స ఏకాకీ దీనవదనో వస్త్రాదిరహితః కౌపీనమాత్రశేషః సమాగత్య రఙ్గమణ్టపే పపాత. రాజా తం దృష్ట్వా భణతి స్మ:—'భోః పూర్వేద్యు ర్వస్త్రాభరణాదినాఽలంకృతశరీరో రాజకుమార ఇవ వేశ్యాభిః సహ సమాగతోఽసి. అద్య పున రేవం దృశ్యసే. కి మేతత్?'

స పురుషః:—"భో మహాపురుష! కి మేవ ముచ్యతే? అహం పూర్వేద్యు స్తథైవ స్థితః. ఇదానీం దైవయోగా దేవం తిష్ఠామి. తథా హి:

యే వర్ధితాః కరికపోలమదేన భృఙ్గాః
ప్రోత్ఫుల్లపఙ్కజరజస్సురభీకృతాఙ్గాః,

ఇరువదియేడవ కథ.

284. రుధిరేణ = నెత్తుటిచేత, వసుమయం = బంగారుమయమైన, కితవాయ= జూదగానికి, నిరాచకార = ఆక్షేపించెను.

ధరా=భూమియందు, చాతుర్వర్ణ్యం = నాలుగువర్ణములవారిని, అధ్యాస్త = కూర్చుండెను. దుకూల = తెల్లపట్టు, గణికాభిః - సాకం = వేశ్యలతోడ, కౌపీన= గోఁచి.

285. యే - భృంగాః = ఏతుమ్మెదలు, ప్రోత్ఫుల్ల ...అఙ్గాః - ప్రోత్ఫుల్ల =

తే సాంప్రతం ప్రతిదినం గమయన్తి కాలం
నిమ్బేషు చార్కకుసుమేషు చ దైవయోగాత్. 285
వికసితసహకారపుష్పవాటీ
పరిమళకేళిపరాయణో హి భృఙ్గః,
విలసతి మధుతున్దిలః పురా యః
స విధిబలాదధునా తి చాల్పవృత్తిః. 286
యే వర్ధితాః కనకపఙ్కజకేసరాగ్రై
ర్మన్దాకినీవిమలతుఙ్గతరఙ్గసౌధే,
తే సాంప్రతం ప్రతిదినం ఖలు రాజహంసాః
శైవాలజాలజటిలం జల మాశ్రయన్తే. 287
వాతాన్దోళితగాఙ్గపఙ్కజరజఃపిఙ్గాఙ్గరాగోజ్జ్వలో
యః శృణ్వన్ కలకూజితం మధులిహాం సంజాతహర్షోత్సవః,
కాన్తాచఞ్చుపుటావలమ్బితబిసగ్రాసగ్రహేऽవ్యక్షమః
సోऽయం సంప్రతి హంసకో మరుగతః కష్టం తృణం మార్గతే.

చక్కఁగా వికసించిన, పఙ్కజ = కమలములయొక్క, రజః = పుప్పొడిచేత, సుర భీకృత = సువాసనగలవిగాఁ జేయఁబడిన, అఙ్గాః = అవయవములుగలవై, కరికపోల మదేన = ఏనుఁగుల చెక్కిళ్లగబ్బుచేత, వర్ధితాః = పోషింపఁబడినవో, తే = అట్టి తుమ్మెదలు, సాంప్రతం = ఇప్పుడు, నిమ్బేషు = వేపచెట్లయందు, అర్కకుసుమేషు= జిల్లేటిపువ్వులయందు. కాలం గమయన్తి = ప్రొద్దుపుచ్చుచున్నవి.

286. సహకార=తియ్యమామిడిచెట్లయందలి, వాటీ=వరుసలయొక్క, మధు తున్దిలః=తేనియుగ్రోలుటచే బొజ్జ యొత్తిన. అధునా = ఇప్పుడు.

287. కనకపఙ్కజకేసరాగ్రైః = బంగారుతామరపూవుల కింజల్కములకొనల చేత, మన్దా...సౌధే-మన్దాకినీ = గంగానదియందలి, విమల=నిర్మలములైన, తుఙ్గ= ఎత్తగు, తరఙ్గ=అలలనెడి, సౌధే = మేడయందు, శైవాలజాలజటిలం=పాఁచిలీఁగల గుంపుచే జడలుగలదగు, జలం = నీటిని.

288. వాతా...జ్జ్వలః-వాత=గాలిచేత, ఆన్దోళిత=కదలింపఁబడిన, గాఙ్గ=గం గానదియందుఁబుట్టిన, పఙ్కజ = కమలములయొక్క, రజః=పుప్పొడిచేత, పిఙ్గ = పసుపుపచ్చని, అఙ్గరాగ=మైపూఁతచేత, ఉజ్జ్వలః = ప్రకాశించునట్టి, యః-హంస కః=ఏరాయంచ, మధులిహాం = తుమ్మెదలయొక్క, కలకూజితం = ఇంపగుకూఁతను, శృణ్వన్ = వినుచు, సంజాత...త్సవః = పుట్టిన సంతోషముగు వేడుకయుఁగలదై,

కర్మణా నియమితే జన్మని, కో వా కష్టం న ప్రాప్నోతి? తథా చోక్తమ్:

బ్రహ్మా యేన కులాలవన్నియమితో బ్రహ్మాణ్డభాణ్డోదరే
విష్ణుర్యేన దశావతారగహనే క్షిప్తో మహాసంకటే,
రుద్రో యేన కపాలపాణిపుటకే భిక్షాటనం సేవతే
సూర్యో భ్రామ్యతి యేన ఖేఽనవరతం తస్మై నమః కర్మణే.''289

రాజా:—'కో భవాన్?' పురుషః:—'అహం కితవః.' రాజా:—'త్వం ద్యూతక్రీడాం జానాసి కిమ్?' పురుషః:—''దురోదరవిషయేఽహమేవ విచక్షణో, నాన్యః. అన్యచ్చ, వారిక్రీడాం వరాటముష్టించ జానామి. పరంత్వహమేవ బలవత్. ఉక్తంచ.

శశిదివాకరయోర్గ్రహపీడనం గజభుజఙ్గవిహఙ్గమబన్ధనమ్, 290
మతిమతాంచ సమీక్ష్య దరిద్రతాం విధిరహో బలవానితి మే మతిః.''

రాజా:—'భో దేవదత్త! త్వమతీవ ప్రాజ్ఞోఽసి. కథమేవం పాపే ద్యూతకర్మణీచ్ఛాం కరోషి?' దేవదత్తః:—''ప్రాజ్ఞోఽపి పురుషః కర్మణా ప్రేర్యమాణః కిం న కుర్యాత్?

కిం కిం న కుర్యాత్ ప్రాజ్ఞోఽపి ప్రేర్యమాణః స్వకర్మభిః,
ప్రాగేవ హి మనుష్యాణాం బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ. 291

రాజా:—ద్యూతం పునర్మహాపాపమూలమ్. సర్వేషాం వ్యసనానాం మాత్రాయభూతో ద్యూతవిధిః. తథోక్తమ్:

భువనమిదమకీర్తేశ్చౌరవేశ్యాదిదక్షం
వ్యసననిధిరుదగ్రాపన్నిధిః పాపబీజమ్,
విషమనరకమార్గేష్వగ్రయాయీవ మర్త్యః
క ఇహ విశదబుద్ధిర్ద్యూతకార్యం కరోతి? 292

కాన్తా...గ్రహేఽపి—కాన్తా=తన ప్రియురాలియొక్క, చంచుపుట=ముక్కుతొట్టిల చేత, అవలంబిత=పట్టుకొనఁబడిన, గ్రాస=కబళముయొక్క, గ్రహేఽపి=పట్టుకొనుట యందును, అక్షమః=ఓపికలేనిదో, సః-అయం=అట్టియీహంస, మరుగతః=నీరులేనితావును బొంది, తృణం=గడ్డిని, మార్గతే=వెదకుచున్నది.

289. నియమితే=కట్టఁబడిన, కులాలవత్=కుమ్మరవానివలె, అనవరతం=ఎల్లప్పుడు, వరాటముష్టిం=ఒకవిధమయిన ఆట, దురోదర=జూదము, విషమ=ఎచ్చుతక్కువ లైన, అగ్రయాయీ=ముందుగాఁబోవునది, విశదబుద్ధిః=నిర్మలబుద్ధిగల, త్యాజ్యాని=విడువఁదగినవి.

తన్మహాపాపాని సప్త వ్యసనాని బుద్ధిమతా త్యాజ్యాని. ఉక్తం చ:

ద్యూతమాంససురావేశ్యాఽఽఖేటచౌర్యపరాఙ్గనాః,
మహాపాపాని సప్తైవ వ్యసనాని త్యజేద్బుధః. 293

అన్యచ్చ: యస్త్వేకవ్యసనేన యుక్తః సతు నియమేన నశ్యతి; కిం పునః సప్తవ్యసనాభిభూతః? ఉక్తం చ:

ద్యూతాద్ధర్మసుతః పలాదిహ బకో మద్యాద్యదోర్నన్దనాః
శక్రో జారతయా మృగాన్తకతయా స బ్రహ్మదత్తో నృపః,
చౌరత్వాచ్చ యయాతి రన్యవనితాసఙ్గాద్దశాస్యో మహా
నేకైకవ్యసనార్జితా యత ఇమే సర్వైర్న కో నశ్యతి? 294

తతస్త్వమప్యేతాని సప్త వ్యసనాని పరిత్యజ.'' దేవదత్తః—'భోః స్వామిన్! మమైతదేవ జీవనం, కథం పరిత్యజేయమ్? యది కృపాం విధాయ కమపి ధనోపార్జనోపాయం కథయిష్యసి, తదాఽహం దురోదరం త్యజామి.' అస్మిన్నవసరే విదేశవాసినా ద్వౌ బ్రాహ్మణా వాగత్య దేవాలయస్యైకదేశే సముపవిష్టా పరస్పరమమన్త్రయేతామ్. తత్రైకః-''మయా పిశాచభాషాలిపిమన్త్రకల్పోఽవలోకితః. తత్రైవం వర్ణావలిర్దృశ్యతే-అస్య దేవాలయస్యేశానదిగ్భాగే పఞ్చధనుః ప్రమాణే శ్వభ్రే నవరత్నాదిపూరితం ఘటత్రయమస్తి. తత్సమీపే భైరవప్రతిమాఽస్తి. త్వం భైరవం స్వకణ్ఠరక్తేన సిక్త్వా తద్గృహాణేతి.''తదా రాజా తద్వచనం శ్రుత్వా తత్ర గత్వా స్వకణ్ఠరక్తేన భైరవం సిషేచ, తావత్ ప్రసన్నో భైరవో జగాద:—'భో రాజన్! ప్రసన్నోఽస్మి; వరం వృణీష్వ.' రాజా:—'యది మమ ప్రసన్నోఽసి తర్హ్యస్మై ద్యూతకారాయ నవరత్నపూరితం ఘటత్రయం దేహి.' తతో భైరవేణ తద్ధనం కితవాయ దత్తమ్. ద్యూతకారోఽపి రాజానం స్తుత్వా నిజస్థానం గతః. రాజా విక్రమోఽపి నిజనగరమగమత్.

ఇతి కథాం కథయామాస సాలభఞ్జికా. తచ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం గతః.

ఇతి సప్తవింశోపాఖ్యానమ్.

---

293. సురా = కల్లుద్రావుట. ఆఖేట = వేఁటాడుట, పరఅఙ్గనాః = ఒరుల స్త్రీలతోడి కూటమి, నియమేన=విధిచేత-తప్పకుండ.

294. బకః=బకాసురుఁడు, పలాత్=నరమాంసమందలి యాసవలన, పఞ్చధనుః ప్రమాణే=ఐదువిండ్లలోఁతుగల, శ్వభ్రే=పల్లమునందు, సిషేచ = అభిషేకము చేసెను, ద్యూతకారాయ=జూదగానికి.

ఇరువదియేడవకథ ముగిసెను.

అష్టావింశోపాఖ్యానమ్.

అత్ర హి వేతాళపురే కశ్చన చణ్డ్యా నివార్య బలిభావాత్,
తత్రాపనునోద నృణాం తత్ప్రథమం బలివిధానమితి వక్తి.

పున రపి రాజా కదాచన సింహాసన మధిరోఢుకామః పాఞ్చాలికామస్తకే పాదం నిధాతు ముపచక్రమే; తావ దష్టావింశతితమా ప్రతిమా జగాద.— యద్యపి భవాన్ మహీం పాలయతి, తథాఽపి విక్రమార్క ఇవ భద్రాసన మిద మధిరోఢుం నార్హతి; శ్రూయతామ్.

విక్రమాదిత్యో రాజా పృథివీపర్యటనార్థ మేకదా స్వనగరా న్నిర్గతో నగర మేక మగమత్. తన్నగరసమీపే నిర్మలోదకా కాఽపి తరఙ్గిణీ ప్రవహతి. తత్తీరే నానావిధకుసుమఫలభరితవిటపికులసంకులం వన మేక మపశ్యత్, మధ్యే చ తస్య సముత్తుఙ్గగోపురవరణరమణీయం దేవతాయతన మద్రాక్షీత్. దృష్ట్వా చ తత్ర నదీజల మవగాహ్య త మాలయ మలంకుర్వాణం దేవం ప్రణమ్య తత్రోపవివేశ, తత్రాన్తరే వైదేశికా శ్చత్వారః సమాగత్య రాజసమీపే సముపవివిశుః. తతో రాజా తా నప్రాక్షీత్: యూయం కుతః సమాగచ్ఛథ? తత్ర కశ్చి దువాచ: 'పూర్వదేశా దాగచ్ఛామః.' రాజా:—'తత్ర కి మద్భుత మపశ్యత?' తే ప్రోచుః: 'స్వామిన్! మహ దపూర్వం లోచనగోచర మకుర్మ. యత్ ప్రాణాన్ హస్తే గృహీత్వా వయ మాగచ్ఛామ.' రాజా:—తత్ కిం కథయథ.' పురుషాః:—'తత్ర దేశే వేతాళపురీ నామ వర్తతే. తత్ర శోణితప్రియా నామ దేవతాఽస్తి. తత్రత్యా మహాజనా రాజా చ ప్రతిసంవత్సరం స్వమనోరథపూరణార్థం తస్యై పురుషోపహారం ప్రయచ్ఛన్తి. తస్మిన్ దినే కోఽపి వైదేశికః సమాయాతి యది, త మేవ దేవతాయాః పురః పశు మివ సమర్పయన్తి. వయ మపి తస్మి న్నేవ దినే మార్గవశాత్ తన్నగరం ప్రాప్తాః. తత్రత్యా అస్మా నుపహర్తు మయతిషత. తాం ప్రవృత్తిం కర్ణపరమ్పరయా నిశమ్య వయం ప్రాణత్రాణపరాయణాః కథమపి పలాయన మేవ శరణం మన్వానాః సమాగతాః స్మః. ఏత న్మహ దాశ్చర్య మస్మాభి ర్దృష్టమ్.''

ఇరువదియెనిమిదవ కథ.

చణ్డ్యాః = కాళికకు, బలిభావాత్ = బలియగుటనుండి, అపనునోద = మాన్పెను, తత్ప్రథమం = ఆదిమొదలు, అష్టావింశతితమా = ఇరువదియెనిమిదవ. తరఙ్గిణీ = నది, విటపికుల = చెట్లగుంపు, సముత్తుంగ = మిక్కిలియెత్తైన, వరణ = ప్రాకారము, పూర్వదేశాత్ = తూర్పుదేశమునుండి, ఉపహర్తుం = బలియిచ్చుటకు, అయతిషత = ప్రయత్నపడిరి, పలాయనం = పరుగిడుట, మన్వానాః = తలంచుచు, అధిశిశ్యే = పరుండెను.

తచ్ఛ్రుత్వా రాజా విక్రమ స్తత్ర గత్వా దేవతాయతన మతిథయఙ్కరం విలోక్య దేవతాం నమస్కృత్యాస్తావీత్:

బ్రాహ్మీ వారిరుహేన్దుసౌమ్యవదనా మాహేశ్వరీ లీలయా
కౌమారీ రిపువర్గనాశనకరీ చక్రాయుధా వైష్ణవీ,
వారాహీ ఘనఘోరఘర్ఘరరవా చైన్ద్రీ చ వజ్రాయుధా
చాముణ్డా గణనాథరుద్రసహితా రక్షన్తు మాం మాతరః. 296

ఇతి స్తుత్వా తత్ర రఙ్గమణ్డప మధిశిశ్యే.

తస్మిన్ సమయే కశ్చిద్దీనవదనో వైదేశికో మహాజనై ర్వాద్యపురస్సర మనీయత. రాజాఽపి తం దృష్ట్వా స్వమనసి విచారయతి స్మ:—అయ మేవ దేవతాబలినిమిత్తం మహాజనైః సమానీతః; తతో దీనవదనో దరిదృశ్యతే. అస్మిన్ సమయే మమ శరీరం దత్త్వాఽముం మోచయిష్యామి. ఇదం శరీరం శతం వర్షాణి స్థిత్వాఽపి సర్వథా నాశ మేవ యాస్యతి. అతః స్వదేహవ్యయేనాపి ధర్మం కీర్తిం చ సమార్జయిష్యామి. ఉక్తం చ:

చలా లక్ష్మీశ్చలాః ప్రాణాశ్చలో దేహోఽపి యౌవనమ్,
చలం చలశ్చ సంసారః కీర్తి ర్ధర్మశ్చ నిశ్చలౌ. 297

అర్థాః పారదచఞ్చలా గిరినదీవేగోపమం యౌవనం
మానుష్యం జలవీచిబిన్దుచపలం ఫేనోపమం జీవితమ్,
ధర్మం యో న కరోతి నిశ్చలమతిః స్వర్గార్గళోద్ఘాటనం
పశ్చాత్తాపయుతో జరాపరిగతః శోకాగ్నినా దహ్యతే. 298

296. వారిరుహ-ఇన్దుసౌమ్యవదనా = కమలమువలె చంద్రునివలె సొగసయిన మోముగలదానా.

బ్రాహ్మీ = బ్రాహ్మియు. రిపు...కరీ-రిపువర్గ = శత్రుసమూహములను, నాశనకరీ=నశింపఁజేయు, ఘన...రవా-ఘన=గొప్ప, ఘోర=భయంకరమైన, ఘర్ఘర = ఘర్ఘరయను, రవా = ధ్వనిగలదియు, ఐన్ద్రీ = ఇంద్రాణియు, మాతరః = ఏడుగురు తల్లులు, (బ్రాహ్మి, మహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, ఇంద్రాణి, చాముండ, వారాహి-ఈయేడ్గురు సప్తమాతృకలు,) వాద్యపురస్సరం=వాద్యములు మున్నుగాఁగల యట్లు, సమార్జయిష్యామి = సంపాదించెదను, నిశ్చలౌ=శాశ్వతములు. పారద=పాదరసము వలె, గిరినదీవేగ-ఉపమం = సెలయేటి వేగమే సాటిగాఁగలది, జలవీచిబిందు చపలం=నీటియలలబొట్టువలె కదలునది, ఫేన-ఉపమం=నురుగే సాటిగాఁగలది, స్వర్గ అర్గళ-ఉద్ఘాటనం = స్వర్గపురముయొక్క గడియమ్రానిని తెఱచునట్టి, పశ్చాత్తాప=వెనుకటిచింతతో, జరాపరిగతః=ముదుసలితనముచేఁ జుట్టఁబడినవాఁడై (ముదిమిలోఁ

ఏవం విచార్య రాజా తాన్ మహాజనా నపృచ్ఛత్: 'అయం దీనవదనః కుత్ర కిమర్థం నీయతే?' జనాః:—'అముం దేవతాబలినిమిత్తం నయామః.' రాజా:—'కిం కారణమ్?' జనాః:—'దేవతాఽనేన పురుషోపహారేణ తుష్టా స త్యస్మన్మనోరథం పూరయిష్యతి.' రాజా:—"భో మహాజనాః! అయ మత్యన్త మల్పతనుః, పరం భీతశ్చ. అస్య శరీరోపహారేణ దేవతాయాః కా నామ తుష్టి ర్భవిష్యతి? తస్మా దముం ముఞ్చన్తు భవన్తః. అహమేవ తదర్థం మమ శరీరం దాస్యామి. అహం పుష్టాఙ్గోఽస్మి. మమ మాంసోపహారేణ దేవతా సంతుష్టా భవిష్యతి. అతో మాం నయత." ఇతి భణిత్వా రాజా తం విమోచ్య స్వయ మేవ దేవతాయాః సమక్షం గత్వా స్వఖడ్గం కణ్ఠే చకార. తావ ద్దేవతా మణ్డలాగ్ర మాకృష్య జగాద:-'భో మహాసత్త్వ! త వౌదార్యేణ ధైర్యేణ చ సంతుష్టాఽస్మి; వరం వృణీష్వ.' రాజా —'దేవి! యది మమ ప్రసన్నాఽసి, తర్హ్యద్యప్రభృతి పురుషమాంసోపహారం పరిత్యజ.' దేవతాఽప్యఙ్గీచకార. తత్ర మహాజనా రాజాన మవదన్: "మహీపాల! త్వం నిజసుఖనిరభిలాషః సన్ పరార్థ మేవ పరం ఖేదం వహసి మహాద్రుమ ఇవ. తథా హి:

స్వసుఖనిరభిలాషః ఖిద్యసే లోకహేతోః
ప్రతిదిన మథ వా తే వృత్తి రేవంవిధైవ,
అనుభవతి హి మూర్ధ్నా పాదప స్తీవ్ర ముష్ణం
శమయతి పరితాపం ఛాయయా స్వాశ్రితానామ్" 299

తతో రాజాఽపి తదనుజ్ఞాం గృహీత్వా నిజనగర మగమత్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్:—'ధారానగరధురన్ధర! త్వయ్యేవ మౌదార్యం విద్యతే?' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇత్యష్టావింశోపాఖ్యానమ్.

గూడినవాఁడై, నయామః = కొనిపోవుచున్నాము, మణ్డలాగ్రం = కత్తిని, ఆకృష్య= తీసి, నిరభిలాషః = కోరికలేనివాఁడవు.

299. తా. ఓరాజా! నీవు స్వసుఖముం దాశలేనివాఁడవై జనులకొఱకు నలయుచున్నావు. ఓరాజా! నీవిట్లు శ్రమపడుట వింతకాదు. నీవృత్తి ఎల్లప్పుడిట్టిదే, ఏలయన, వృక్షము తాను ఓర్వరాని యెండను నెత్తిచే ననుభవించుచున్నది. అయినను, తన్నాశ్రయించినవారికి నీడ యొసఁగి వారి యలసటను బోఁగొట్టుచున్నది.

ధారానగరధురన్ధర = ధారారాజ్యపు భారమును మోయువాఁడా!

ఇరువదియెనిమిదవ కథ ముగిసెను.

అష్టావింశోపాఖ్యానమ్.

ఏవ హి విక్రమభూపః కస్మైచి ద్వన్దినే దరిద్రాయ,
రత్నాని యావదిష్టం హర్తుం కోశం దదావితి బ్రూతే. 300

భూయోఽపి సమాగతం భోజరాజ మపరా వ్యాజహార: నేద మధిష్ఠాతు మర్హతి భవాన్: శ్రూయతాం రాజన్!:—

ఏకదా విక్రమార్కో రాజా రాజన్యకుమారైః సంసేవ్యమానః సభాయా ముప వివేశ. తదా కశ్చన స్తుతిపాఠకః సమాగత్య ప్రణమ్య,

"యావద్వీచీతరఙ్గాన్ వహతి సురనదీ జాహ్నవీ పుణ్యతోయా
యావచ్చాకాశమార్గే తపతి దినకరో భాస్కరో లోకపాలః,
యావద్వజ్రేన్ద్రనీలస్ఫటికమణిమయం విద్యతే మేరుశృఙ్గః
తావత్పుత్రైః సపౌత్రైః స్వజనపరివృతో భుఙ్క్ష్వ రాజ్యం నృపాల.
యథా తోయం సమాకాఙ్క్షీ మయూరో గ్రీష్మపీడితః,
నిరీక్షతేఽథ జీమూతం తథాఽహం తవ దర్శనమ్.

అహం తు హిమవన్నికటా ద్భవతః కీర్తిం సమాకర్ణ్య దూరా దాగ తోఽస్మి.' ఇత్యు క్త్వాఽస్తావీత్:—

కర్పూరా దపి కైరవా దపి దళత్కున్దా దపి స్వర్ణదీ
కల్లోలా దపి కైతకా దపి గలత్కాన్తాదృగన్తా దపి,

ఇరువది తొమ్మిదవ కథ.

301. వీచీతరఙ్గాన్ = అలలతరఁగలను, జాహ్నవీ = గంగానది, భాస్కరః= సూర్యుఁడు, వజ్ర-ఇంద్రనీల స్ఫటికమణిమయం=రవలు, నీలములు, పుష్యరాగములతో నిండినదియగు. భుఙ్క్ష్వ = పాలింపుము.

302. వేసవికి దస్సి నెమ్మి యుదకము గోరి మేఘముల నెదురు చూచునట్లు, దారిద్ర్యపీడితుఁడనైన నేను నీరాకను నిరీక్షించుచున్నాను.

303. కైరవాత్ = తెల్లకలువకంటెను, దళత్ కుందాత్ = విరిసిన మొల్ల మొగ్గ కంటె, స్వర్ణదీకల్లోలాత్ = గంగలోని గొప్పయలకంటె, కైతకాత్ = మొగలి పువ్వుకంటె, గళత్ కాన్తాదృగన్తాత్=జాఱుచున్న చెలువయొక్క కడగంటికంటె, దూరో...భద్దాత్, దూర = దవ్వున, ఉన్ముక్త = విడిచిన, శశఙ్క = మచ్చగల,

దూరోన్ముక్తకళఙ్కశఙ్కరశిరశ్శీతాంశుఖణ్డా దపి,
శ్వేతాభి స్తవ కీర్తిభి ర్ధవళితా సప్తార్ణవా మేదినీ. 303
దేవ దేవతరుచ్ఛాయా మాశ్రితోఽస్మి మహీపతే!,
కిం నామ ఖలు దైన్యం మే ధన్యో నాన్యోఽస్తి మద్భువి. 304
దేవ! సర్వస్వదాతారం భవన్తం పశ్యతో మమ,
గాహతే హృదయం భూపం తం వదాన్యశిరోమణిమ్. 305

రాజా:—'క స్తే స్మరణవీథీ మాగతః?' వన్దీ:—దేవ! అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి హిమవత్పర్వతో త్తరదిగ్భాగే జమ్భారనగరే ధనేశ్వరో నామ రాజా. స తావ దర్థినాం దారిద్ర్యదుఃఖం నివార్య తాన్ ధనపతీన్ కరోతి. ఏకదా తేన ధనేశ్వరేణ మాఘశుద్ధసప్తమ్యాం వసన్తపూజా విహితా; తత్ర దానార్థ మష్టాదశకోటిసువర్ణం పరికల్పితమ్. ఏవ మౌదార్యగుణగరిష్ఠః స రాజా జాగర్తి. అస్మిన్ దేశే దేవ ఏవ ఏవ తాదృశో దృష్టః'. తస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా భాణ్డారిక మాహూయ యావాదీత్: 'అముం వన్దినం భణ్డారం నీత్వా మహార్ఘాణి రత్నాని దర్శయ. తతోఽయం యావన్తి వాఞ్ఛతి తావన్తి రత్నాని గృహ్ణాతు.' తథా కోశాధ్యక్ష స్తం భణ్డారం నీత్వా దివ్యాన్యనేకరత్నా న్యదర్శయత్. స్తుతిపాఠకోఽపి స్వేప్సితాని రత్నాని యథేష్టం గృహీత్వా పరిపూర్ణమనోరథో రాజసమీప మాగత్య భణతి స్మ: "భో దేవ! తవ ప్రసాదా దహం ధనపతి ర్జాతోఽస్మి, నవాపి నిధయో మమ హస్తే ప్రాప్తా ఇవ. మహారాజ! హిరణ్యగర్భాదయోఽపి భవత్తుల్యాం నాధిరోహన్తి. తథా హి:

వేధా వేదమయో విష్ణు ర్గోవిన్దోఽపి గదాధరః,
శమ్భుః శూలీ విషాదీ చ దేవః కేనోపమీయతామ్?" 306

శఙ్కరశిరః = ఈశ్వరునితలయందలి, శీతాంశుఖండాత్ =చంద్రకళకంటెను, సప్తార్ణవా=ఏడుసముద్రములుగల, మేదినీ=భూమి, ధవళితా= తెల్లనిదిగాఁ జేయఁబడినది.

304. దేవదేవతరుచ్ఛాయాం = దేవర యనుకల్పవృక్షపు నీడను, దైన్యం = దిగులు, మత్ = నాకంటె.

305. వదాన్యశిరోమణిం=దాతలలో మేటియైన, భూపం = రాజును, జాగర్తి = వెలయుచున్నాఁడు, మహార్ఘాణి = ఎక్కువవెలగల.

306. వేధాః=బ్రహ్మ, వేదమయః=దర్భచీఁపురే, స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు. (వేదస్వరూపుఁడయినవాఁడు) విష్ణుః = విష్ణువు, గోవిన్దః - అపి = పసులకొఁ పరియు,(లోకపాలుఁడు.) గదాధరః-గదా-అధరః=రోగముచే నీచుఁడు (గదనుధరించువాఁడు), శంభుః=శివుఁడు, శూలీ = శూలరోగముగలవాఁడు (శూలాయుధముగ

ఇతి స్తుత్వా బ్రహ్మాయు ర్భవేత్యాశిష మభిధాయ నిజనివాస మయాసీత్.

ఇతి కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా రాజాన మబ్రవీత్:—'భో రాజన్! కి మాకర్ణిత మౌదార్యం విక్రమార్కస్య?' రాజా తూష్ణీం బభూవ.

ఇ త్యేకోనత్రింశోపాఖ్యానమ్.

అథ త్రింశోపాఖ్యానమ్.

ఇన్ద్రజాలవిదుషః ప్రవీణతాం భూమిజాని రవలోక్య విస్మితః,
పాణ్డ్యభూపతిసమర్పితం ధనం దత్తవానితి హి వక్తి సాంప్రతమ్.

అథ భూయోఽపి భద్రాసన మధిరోఢు మభిలషన్త మన్యా సాలభఞ్జికాఽభణత్:—'మహీపాల! విక్రమస్యౌదార్యం త్వయి కిం విద్యతే?' రాజా:—'భోః సాలభఞ్జికే! కీదృశం తత్?' సాఽబ్రవీత్: రాజన్! శ్రూయతామ్.

ఏకదా విక్రమః సకలసామన్తరాజకుమారై రుపసేవ్యమానః సింహాసన మధ్యాస్తే. తత్ర కశ్చి దైన్ద్రజాలికః సమాగత్య రాజానం నమస్కృత్య జగాద:—'దేవ! సకలకలాభిజ్ఞస్య తవ సమీప మాగత్య బహవ ఐన్ద్రజాలికా నిజలాఘవ మదర్శయన్ కిల. మమ తావ దిద మేకం లాఘవం తత్రభవాన్ ప్రసన్నేన చేతసా విలోకయతు.' రాజా:—'నేదానీమవసరోఽస్మాకమ్. స్నానసమయః సంప్రాప్తః. శ్వః ప్రభాతే ద్రష్టాస్మః.' అథ పరేద్యుః ప్రభాతే రాజా విక్రమ స్తత్కాలోచితం సర్వ మనుష్ఠానజాతం విధాయ ప్రియబాన్ధవైః సహ శరీరవృత్తిం నిర్వర్త్య వస్త్రాభరణగన్ధమాల్యాద్యై రలంకృతః సకల సామన్తమహీకాన్తహితపురోహిత సేవితః సుధర్మాభిధానం సభాభవన మవగాహ్య తదిద మమరపరిబృఢప్రసాదసమాసాదిత మాసన మాస్థాయ తమైన్ద్రజాలిక మాహ్వాయయత్. ఐన్ద్రజాలికో మహాకాయో మహాశ్మశ్రుభి ర్దీప్యమానవదనో దక్షిణహస్తే ఖడ్గం ధృత్వా, అతిమనోహరరూపలావణ్య ప్రేక్షణీయాం కా మపి కమల

వాఁడు), విషాదీ = దుఃఖముగలవాఁడు. (విష-అదీ = గరళమును దిన్నవాఁడు.)
ఉపమీయతాం = పోల్పవచ్చును?

ఇరువదితొమ్మిదవకథ ముగిసెను.

ముప్పదియవ కథ.

భూమిజానిః = భూమియే భార్యగాఁ గలవాఁడు (విక్రమార్కమహారాజు), సామన్త = చుట్టుపట్లనున్న, ఐన్ద్రజాలికః = యక్షిణీవిద్యచేయువాఁడు. తత్రభవాన్ = దేవరవారు, శ్వః = రేపు, మహీకాన్త = రాజులు, అమర...సాదితం-అమరపరి

లోచనాం పరిగృహ్య, రాజాస్థానమణ్టపం ప్రవిశ్య, రాజానం ప్రణమ్య తదా సర్వేఽపి సామాజికాః సవిస్మయ మప్రాక్షుః, అప్రాక్షుశ్చ:'కో భవాన్? కుత స్త్వం?' ఇతి. ఐన్ద్రజాలికః—"అహం మహేన్ద్రసేవకః, కదాచిత్ స్వామినా శప్తో భూమణ్డలే తిష్ఠామి. ఇయం మమ ప్రేయసీ. అద్య స్వర్గే దేవానాం పూర్వదేవానాం చ మహ ద్యుద్ధం ప్రవర్తతే. అహం తత్ర గచ్ఛామి. అయం తు రాజా విక్రమాదిత్యః పరనారీసహోదర ఇత్యశ్రౌషమ్. అతోఽహ మస్య సవిధే ప్రియా మిమాం నిక్షిప్య యుద్ధార్థం గమిష్యామి." త చ్ఛ్రుత్వా రాజా విక్రమాదిత్యః పరమాద్భుతభరితహృదయః కథ మప్యురరీకృతవాన్. సోఽపి విక్రమహస్తే ప్రణయినీం సమర్ప్య తం ప్రణమ్య ఝుడితి గగన ముదపతత్.

తావ దాకాశే, 'రే రే మారయ ఘాత యే' తి ఘోరతరా వాగభూత్. అథ సర్వేఽపి సభ్యా యుగప దున్నమితవదనాః సకౌతుక మపశ్యన్. అనన్తరం ముహూర్తమాత్రే రాజసమక్షం దృఢముష్టినిపీడితకృపాణో రుధిరధారారూషితో బాహు రేకో దివః పపాత. రాజా విలోక్య సభ్యా నవాదీత్:—మహా నయం వీరః సంగ్రామే ప్రతిభటై ర్న్యపాతి. త స్యైకః సఖడ్గో బాహు రత్ర పతితః.' ఏవం వద త్యేవ రాజని కబన్ధో న్యపతత్. సమనన్తర మేవ శిరోఽపి పత దదృశ్యత. త ద్దృష్ట్వా సా వనితా సకరుణం జగాద:—'భో దేవ! మమ భర్తా రణాఙ్గణే యుద్ధం విధాయ శత్రుభి ర్నిహతః. త స్యేదం శరీరం సఖడ్గో బాహుః శిర శ్చ మమ ప్రాణప్రియం యావ దమరో న్యైర్న వృణతే, తావ దహం గమిష్యామి. మమాగ్ని ర్దీయతామ్." ఏవం తస్యా వచనం శ్రుత్వా రాజాఽబ్రవీత్:—'అయి పుత్రి! కిమర్థ మగ్నిం ప్రవేక్ష్యసి? త్వా మహం తనయామివ పరిపాలయామి; రక్షాత్మశరీరమ్.'

వనితా:—దేవ! కి మభిధీయతే! యదర్థ మేతచ్ఛరీరం, స మే స్వామీ దశా మిమా మనుభవతి. దేవ! తదేతచ్ఛరీరం కస్య కృతే రక్షామి. దేవోఽప్యేవం మా వాదీత్. యతః ప్రమదాః పతివర్త్మగా ఇతి స్వతస్సిద్ధోఽయం పన్థాః. తథా హి.

బృథ=దేవేంద్రునియొక్క, ప్రసాద = దయచేత, సమాసాదితం = పొందఁబడిన, మహాశ్మశ్రుభిః = బుఱ్ఱమీసాలతో, ప్రేక్షణీయాం = చూడఁదగిన, ప్రేయసీ = ప్రియురాలు, అద్య=ఇప్పుడు, పూర్వదేవానాం = రక్కసులకు, సవిధే = దాపున, ఉరరీకృతవాన్ = ఒప్పుకొనెను, ప్రణయినీం = ప్రియురాలిని, ఝుడితి = వేగిరముగా, సభ్యాః = సభలోనుండువారు, ఉన్నమిత = పైకెత్తఁబడిన, న్యపాతి = త్రోయఁబడెను. ప్రతిభటైః = శత్రువీరులచే, కబన్ధః = మొండెము, న వృణతే = కోరరో, కస్య-కృతే=ఎవనికొఱకు, మా-వాదీత్ = చెప్పరాదు. ప్రమదాః=స్త్రీలు, పంథాః = దారి.

శశినా సహ యాతి కౌముదీ సహ మేఘేన తటిత్ ప్రలీయతే,
ప్రమదాః పతివర్త్మగా ఇతి ప్రతిపన్నం హి విచేతనైరపి. 308

తథా చ స్మృతిః:—

మృతే భర్తరి యా నారీ సమారోహేద్ధుతాశనమ్,
సాఽరుంధతీసమా భూత్వా స్వర్గలోకే మహీయతే. 309
యావచ్చాగ్నౌ మృతే పత్యౌ భార్యాఽఽత్మానం ప్రదాహయేత్,
తావన్న ముచ్యతి నో దేహం స్త్రీ గరిష్ఠా కథఞ్చన. 310
మాతృకం పైతృకం చైవ యత్ర చైవ ప్రదీయతే,
కులత్రయం పునా త్యేషా భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి. 311
తిస్రః కోట్యోఽర్ధకోటీ చ యాని రోమాణి మానవే,
తావత్కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి. 312
వ్యాళగ్రాహీ యథా వ్యాళం బిలా దుద్ధరతే బలాత్,
తథా స్త్రీ పతి ముద్ధృత్య సహ తేనైవ మోదతే. 313
దుర్వృత్తం వా సువృత్తం వా సర్వపాపరతం తథా,
భర్తారం తారయ త్యేషా భార్యా ధర్మే సునిష్ఠితా. 314

రాజన్! పతిహీనాయా జీవితేన కిం ప్రయోజనమ్! ఉక్తం చ:

దీనాయాః పతిహీనాయాః కిం నార్యా జీవితే ఫలమ్,
శ్మశానవటవ త్తస్యాః శరీరం నిష్ప్రయోజనమ్. 3.5

---

308. శశినా = చంద్రునితో, కౌముదీ = వెన్నెల, తటిత్ = మెఱుము, ప్రలీయతే = చేరియున్నది.

310. గరిష్ఠా = గొప్పదగు.

311. పైతృకం = తండ్రిదైన, యత్ర ప్రదీయతే-చైవ = ఎక్కడనియ్యఁబడుచుండునో ఆకొలమునను.

312. వ్యాళగ్రాహీ = పాములవాఁడు, వ్యాళం = సర్పమును, బిలాత్ = కలుగునుండి, మోదతే = సంతసించును.

314. తారయతి = దరిజేర్చును.

315. నార్యాః = ఆఁడుదానికి, వటవత్ = మఱ్ఱిచెట్టువలె.

కించ. అపి బన్ధుశతై ర్నారీ బహుపుత్త్రగణైర్యుతా,
శోచ్యా భవతి సా నారీ పతిహీనా తపస్వినీ. 316
గన్ధై ర్మాల్యై స్తథా ధూపై ర్వివిధై ర్భూషణైరపి,
వాసోభిః శయనై శ్చైవ విధవా కిం కరిష్యతి. 317
నాతన్త్రీ వాద్యతే వీణా నాచక్రో యాతి వై రథః,
నాపతిః సుఖ మాప్నోతి నారీ బన్ధుశతైరపి. 318
మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః,
అమితస్య తు దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్. 319
దరిద్రో వ్యసనీ వృద్ధో వ్యాధితో వికల స్తథా,
పతితః కృపణో వాపి స్త్రీణాం భర్తా పరా గతిః 320
నాస్తి భర్తృసమో బన్ధు ర్నాస్తి భర్తృసమః సుహృత్,
నాస్తి భర్తృసమో నాథో నాస్తి భర్తృసమః ప్రియః. 321
వైధవ్యసదృశం దుఃఖం స్త్రీణా మన్య న్న విద్యతే,
ధన్యా సా యోషితాం మధ్యే మ్రియతే భర్తు రగ్రతః. 322

ఇత్యేవ ముక్త్వా సా హుతాశనదానాయ రాజ్ఞః పాదయో ర్న్యపతత్. రాజాఽపి తస్యాః పతిభక్తిపవిత్త్రం వచః శ్రవణసాత్ కృత్వా కరుణారసార్ద్రాన్తఃకరణః శ్రీఖణ్డాదిభి శ్చితాం విరచయ్య తా మన్వజ్ఞాసీత్ సాఽపి రాజ్ఞః సకాశా దనుజ్ఞాం ప్రాప్య భర్తృశరీరేణ సహ పావకం ప్రావిశత్. తతః సూర్యోఽపి సంకుచితకరసహస్రశ్చరమగిరిశిఖరగహ్వర మవాగాహత. అథ రాజాఽపి సాయన్తనం కర్మజాతం నిర్వర్త్య క్రమేణ నిశా మనైషీత్.

---

316. శోచ్యా = వగవఁదగినది.

317. వాసోభిః = బట్టలచేత.

318. అతన్త్రీ = తంత్రులులేని.

320. వికలః = కుంటివాఁడు, కృపణః = లోభి, నాథః = రక్షకుఁడు, శ్రవణసాత్ కృత్వా = చెవులయధీనముచేసి, కరుణా...రణః = దయయనెడి రసముచే తడిసిన మనస్సుగలవాఁడై, శ్రీఖణ్డాదిభిః = శ్రీగంధపుచెక్కలు మున్నగువానిచేత, చితాం = కాష్ఠమును, అన్వజ్ఞాసీత్ = అనుజ్ఞ యిచ్చెను. పావకం = అగ్నిని, ప్రావిశత్ = చొచ్చెను, సంకుచితకరసహస్రః = లోఁబఱచుకొన్న వేయిచేతులుగలవాఁడయి, చరమగిరిశిఖరగహ్వరం = అస్తమాన పర్వతంపుఁగొనకొండలి గుహయందు, త్రియా

అథ ప్రభాతాయాం త్రియామాయా ముదయమహీధరశేఖరాయితతనౌ తిగ్మ భానౌ రాజా సింహాసనోపవిష్టః సకలసామన్తసంహతిప్రణతీ ర్యావ దఙ్గీకుర్వ న్నాస్త, తావ త్సవీరో యథాపూర్వం ఖడ్గహస్తో దేదీప్యమానవిగ్రహో నభస్స్థలాదవతీర్య రాజ్ఞః కణ్ఠే సురతరుకుసుమనిర్మితాం పరిమళలుబ్ధమధుకరనికురుమ్బనిరన్తరా మమ్లానాం దివ్యమాలాం సమర్ప్య మహేన్ద్రసందేశం తస్మై నివేద్య నానావిధప్రధనానుబద్ధాః కథాః కథయితు ముపాక్రంస్త. తతః సర్వాఽపి సభా విస్మితా జాతా. తదా వీరో ఽవదత్:—“అహ మితో నిర్గత్య స్వర్గం గతోఽస్మి కిల. తత్ర దేవానాం దైత్యానాం చ మహాన్ సంగ్రామః ప్రవృత్తః తత్ర చ మయా బహవో దానవా నిపాతితాః కేచన కాన్దిశీకా ఆసన్. ఏవం సంగ్రామే సకామ ఏవ సంవృత్తే, దేవః సహస్రలోచనః సప్రసాదం మా మవలోక్యావదత్:-‘అయే వీర! చిరాద్దృష్టోఽసి. ఏతావన్తం కాలం కుత్ర స్థితోఽసి?’ తతోఽవాదిషమ్:—‘స్వామినః కృపా దేతావన్తి దినాని భూలోకే స్థితోఽస్మి. అద్య స్వామినో దైత్యైః సహ యుద్ధం ప్రాప్త మాకర్ణ్య సహాయార్థ మాగతః.’ తదా పరం ప్రసన్నచిత్తో మహేన్ద్రః ‘అయే! ఇద మ్ప్రథమం మధ్యమలోకం మాగచ్ఛతాత్. సంప్రతి త్వాహం ప్రసన్నోఽస్మి. గృహాణ కనకవలయ’ మితి స్వకరాన్మణికఙ్కణ మున్ముచ్య మమ హస్తే స్వయ మే వాచకలత్. పున రహం ‘భోః స్వామిన్నహ మత్రాఽగచ్ఛన్ విక్రమార్కభార్యాం నిక్షిప్యాఽఽగతోఽస్మి. తాం గృహీత్వా ఝటితి పునః సమాగమిష్యామి దేవపాదమూల మి’తి విజ్ఞాప్య సమాగతోఽస్మి తత్ క్వ మే ప్రేయసీ? ప్రేష్యతామ్.” రాజా శ్రుత్వా తద్వచనం విస్మయం గత్వా తూష్ణీ మభూత్. ఐన్ద్రజాలికః:—‘రాజన్! కి మితి జోష మాస్యతే? తదా సభ్యైః కశ్చి దాహ:—‘తవ భార్యాఽగ్నిం ప్రవిష్టా’ ఐన్ద్రజాలికః:—హన్త కి మేతత్?’ సర్వే పరస్పరవదనాని విలోకయన్తో నిరుత్తరీభూతా ఆసన్. త దైన్ద్రజాలికః.—‘భో రాజవతంస! పరదారసహోదరః సకలార్థిలోకకల్పతరు శ్చేతి మహతీం కీర్తి మాసాద్య మమ ప్రాణప్రియా మన్తఃపురే సంగోప్య కిమర్థం తూష్ణీం స్థితోఽసి? కి

మాయాం = రాత్రి, ఉదయ...తనౌ, ఉదయమహీధర = పొడుపుగుబ్బలియొక్క, శిఖర=కొనకు, శేఖరాయిత = తలమానికమైనట్టి, తనౌ = దేహముగలవాఁడు కాఁగా, తిగ్మభానౌ=వేఁడికిరణములుకలవాఁడు (సూర్యుఁడు), సమస్త సామన్త-సంహతి ప్రణతీః = అందఱు తగ్గురాజులగుంపుల మ్రొక్కులను, సురతరు = కల్పవృక్షముల, పరిమళ...నిరన్తరాం = సువాసనయందు ఆసగల, తుమ్మెదలగుంపులచే సందులేని, అమ్లానాం=వాఁడని, సందేశం=చెప్పిపంపిన సంగతిని, ప్రధనఅనుబద్ధాః = యుద్ధమునకుసంబంధించిన, ఉపాక్రంస్త = ప్రారంభించెను. సంగ్రామః = పోరు, దానవాః=రక్కసులు, కాన్దిశీకాః=వెఱపుచేఁబరుగెత్తినవారు, మాగచ్ఛతాత్=పోవలదు

మేత దపచరితమ్?' ఇత్యుక్తవతి తస్మిన్, రాజా సంకుచితమనాః శుద్ధాన్తచరాన్ సౌవిదల్లా నాహూ యావాదీత్:—'సౌవిదల్లాః! సత్యం బ్రూత, కి మస్య దయితాఽన్త ర్వర్తతే?' సౌవిదల్లాః.—'స్వామి! స్నానసజ్జనస్య దేవ్యాః సల్లపన్తీ సుఖ మాస్తే.' రాజా:—'తర్హి శీఘ్ర మానయత.' తత స్తే మహాప్రసాద ఇతి సత్వర మన్తఃపురం ప్రవిశ్య తామానైషుః. రాజా తాం దృష్ట్వా సామాజికైః సహ మహాన్తం విస్మయ మవాప్నోత్. అత్రాన్తరే స వీరః స్థిత్వాఽస్తావీత్: "జయ, మహారాజ! సకలమహీపాల ముకుటకోటిమణికిరణపాటలిత పాదపీఠ! జయ, నిరర్గళదానోదకధారాపూర ప్లవమాన నిఖిలమార్గణ! విక్రమ! వసున్ధర! ధురన్ధర! అహ మైన్ద్రజాలికః: మయైత దిన్ద్రజాల విద్యాలాఘవం దర్శితమ్." రాజా పరమాశ్చర్యతరఙ్గితా న్తరఙ్గోఽభూత్. తస్మిన్ సమయే భాణ్డారిక ఆగత్యాభాణీత్:—'భోః స్వామిన్! పాణ్డ్యరాజేన స్వామినే కరః ప్రేషితః, రాజా:—'కిం ప్రేషితమ్?' భాణ్డారికః:—"దేవ!

అష్టౌ హాటకకోటయ స్త్రినవతి ర్ముక్తాఫలానాం తులాః
పఞ్చాశ న్మదగన్ధలుబ్ధమధుపాః క్రోధోద్ధరాః సిన్ధురాః,
అశ్వానాం త్రిశతం చతుర్దశ రథాః పణ్యాఙ్గనానాం శతా
న్యేతద్విక్రమభూమిపాల! భవత స్తత్పాణ్డ్యరాట్ప్రేషితమ్."

తతో రాజా సర్వమైన్ద్రజాలికా యదీయతా మి త్యాదిక్షత్. తదా తేన తత్సర్వం తస్మై దత్తమ్.

ఇమాం కథాం కథయిత్వా సాలభఞ్జికా భోజరాజ మబ్రవీత్:—'భో రాజ న్నీదృశ మౌదార్యం విద్యతే చే దుపవిశ.' త చ్ఛ్రుత్వా భోజరాజో వ్రీడితస్తూష్ణీం గృహం గతః.

ఇతి త్రింశోపాఖ్యానమ్.

అచకలత్ = తొడిగెను. జోషం ఆస్యతే = ఊరకయున్నావు. అపచరితం = అన్యాయము, శుద్ధాన్తచరాన్ = అంతఃపురమునఁ దిరుగునట్టి, సౌవిదల్లాన్=బంటులను, ఆనైషుః = తెచ్చిరి, సామాజికైః = సభ్యులతోడ, పాటలిత = ఎఱ్ఱగాఁ జేయఁబడిన, నిరర్గళ...ర్గణ-నిరర్గళ = అడ్డులేని, దాన-ఉదక = దానపునీటియొక్క, పూర = ప్రవాహమునందు, ప్లవమాన = తేలుచున్న, నిఖిలమార్గణ = పెక్కండ్రు యాచకులుగలవాఁడా, భాణ్డారికః=బొక్కసపుటధికారి, కరః = కప్పము.

323. తా. ఎనిమిదికోట్లబంగారు తొంబదిమూఁడు తులముల ముత్యాలు మదగంధమునం దాశగల తుమ్మెదలుగల బరువుమ్రోయఁగల యేఁబదియేనుఁగులును, మున్నూఱు గుఱ్ఱములును, పదునాలుగురథంబులును, నూఱువురు వేశ్యలును పాండ్యరాజుచేఁ బంపఁబడినవి.

ముప్పదియవకథ ముగిసెను.

అథైకత్రింశోపాఖ్యానమ్.

అత్రాయం మతికౌశలాద్విలసతో బేతాళతః స్వాం మృతిం
దూరేఽపోహ్య తతశ్చ హన్తుమనసం సంహృత్య దిగ్వాససం,
బేతాళం స్వవశంవదం చ కలయన్నష్టౌ చ సిద్ధీః పరాః
ప్రాప్యోద్దామయశాః శశాస వసుధామిత్యేవమాభాషతే. 324

పునరప్యేకదా రాజా సింహాసనమారోఢుమాజగామ, తావదస్యాః పాఞ్చాలికా జగాద: 'భో మహీవల్లభ! విక్రమార్కసదృశమేవ వహేరితి మహేన్ద్రేణ దత్తాదేశమిదమాసనమ్, తదీయా మఙ్గళగుణాస్త్వయ్యపి యది, కామమధివిశ.' రాజా:—'భోః సాలభఞ్జికే! కథయ తస్య భవ్యగుణాన్.' ప్రతిమా:— రాజన్! శ్రూయతామ్.

విక్రమార్కే రాజ్యం కుర్వత్యేకదా కశ్చిద్దిగమ్బర ఆగత్య,
'శ్రీశో దదాతు భగవాన్ భక్తానాం వః సమీహితమ్,
యద్భక్తిః శుల్కతామేతి ముక్తికన్యాకరగ్రహే. 325
ధ్యానవ్యాజముపేత్య చిన్తయసి కామున్మీల్య చక్షుః క్షణం
పశ్యానఙ్గశరాతురం జనమముం త్రాతాఽపి నో రక్షసి,

ముప్పది యొకటవ కథ.

324. మతికౌశలాత్ = బుద్ధియొక్క నేర్పువలన, విలసితః = సంతసించిన, అపోహ్య = తొలఁగించి, హన్తుమనసం = చంపఁదలఁచిన, దిగ్వాససం = దిగంబరుని, స్వవశంవదం = తనయధీనుని, ఉద్దామ = మీఱిన, శశాస = పాలించెను.

వహేః = మోయుము.

కామం = ఇష్టప్రకారము.

325. సమీహితం = కోరికను, శుల్కతాం = సుంకమగుటను, ముక్తికన్యాకరగ్రహే = మోక్షమనెడికన్యయొక్క వివాహమందు.

326. తా. ధ్యానవ్యాజం = ధ్యానమనెడిసాకును, ఉపేత్య = పెట్టికొని, కాం = ఎవతెను, చిన్తయసి = తలఁచెదవు. క్షణం-చక్షుః-ఉన్మీల్య = క్షణకాలము కన్ను దెఱచి, అముం-అనఙ్గశర-ఆతురం-జనం-పశ్య = ఈమన్మథబాణపీడితమైన జనమును చూడు. త్రాతా-అపి-నో-రక్షసి = కాపాడువాఁడవయ్యును గాపాడవు.

మిథ్యాకారుణికో౽సి నిర్ఘృణతర స్త్వత్తో౽ స్తికో౽న్యః పుమాన్
సేర్ష్యం మారవధూభిరిత్యభిహితో దేవో జినః పాతు వః. 826
యచ్చాపగా శ్రీః సదనం సురాణాం యన్మన్దిరా పద్మభువో ముఖాని,
యత్తూణమమ్భోధరపానభూమి ర్దేవః సభూయాద్భవతాం శివాయ.
ఏకం ధ్యాననిమీలనాముకులితం చక్షుర్ద్వితీయం పునః
పార్వత్యా వదనామ్బుజే మదలసద్భృఙ్గాయితం యస్య వై,
అన్యద్దూరవికృష్టచాపమదనే క్రోధానలోద్దీపితం
శమ్భోర్భిన్నగ్గళదం సమాధిసమయే నేత్రత్రయం పాతు వః.' 828

ఇ త్యాశిష ముక్త్వా రాజ్ఞో హస్తే ఫల మేక మదాత్. అథ రాజనిర్దిష్ట మాసన మధ్యాసీనో వాచ మేత ముదఞ్చయామాస:-'రాజ! న్నహం మార్గశీర్ష చతుర్దశ్యాం నిశ్శ్మశానే హవనం కరిష్యామి. భవాన్ హి పరోపకారీ, మహాసత్త్వాధిక శ్చ. త ద్భవతు మామకహవనసహాకారీ.' రాజా:—'మయా కిం కర్తవ్యమ్?' దిగమ్బరః—'మహాశ్మశానస్యానతిదూరే శమీపాదపమూలే కశ్చి ద్వేతాళో పరివృత్యతే. స త్వయా మౌనేన సమానేతవ్యః.' రాజా ఓ మిత్యురరీచకార.

మిథ్యా కారుణికః-అసి = నీవు బూటకపు జాలిగలవాఁడవుగ నున్నావు, త్వత్తః-నిర్ఘృణతరః-కః-అన్యః-పుమాన్-అస్తి=నీకంటె దయమాలినవాఁ డెవ్వఁడున్నాఁడు, సేర్ష్యం = అసూయతో, మారవధూభిః = మన్మథుఁడు పంపిన కాంతలచేత, ఇతి-అభిహితః-జనః-పాతు = ఇట్లు చెప్పఁబడినమన్మథుఁడు మిమ్ము రక్షించును గాక.

827. యత్ చాపగా-శ్రీః-సురాణాం-సదనం=ఎవనివింటినొందినకాన్తి వేల్పు లయిల్లో (ఎవనికి మేరుపర్వతము విల్లో), యన్మన్దిరా-పద్మ-భువః-ముఖాని = ఎవని గుడిపురాల బ్రహ్మముఖములో (బ్రహ్మముఖమునుండి వెడలిన వేదము లెవ్వనికి గుడిములో), యత్తూణం - అంభోధరపానభూమిః = ఎవనియమ్ములపొది మేఘములు త్రాగుతావో (ఎవనికి సముద్రము అమ్ములపొదియో), సః-దేవః-భవతాం - శివాయ భూయాత్ = ఆశంకరుఁడు మీకు శుభములను చేయును గాక.

828. ధ్యాననిమీలనాముకులితం = ధ్యానమందుమూసికొనుటచే ముడిచికొను నది, వదన అంబుజే=మోముఅనెడి కమలమందు, మదలసత్-భృంగాయితం=మదముచే నొప్పుతుమ్మెదయై యుండునది, దూర...మదనే-దూర = దవ్వునకు, వికృష్ట = ఈడ్వఁబడిన, చాప=విల్లుకల, మదనే=మన్మథునియందు, క్రోధ-అనల-ఉద్దీపితం=కోపమనెడినిప్పుచే వెలిగింపఁబడినది, ఉదఞ్చయామాస = వెలిపుచ్చెను, పరివృత్యతే=

క్షపణకః కృష్ణచతుర్దశ్యాం హోమద్రవ్యాణి సంగృహ్య మహాశ్మశానవాట మగాహత. రాజాఽపి కృపాణపాణి ర్మహాశ్మశానం వివేశ. తత్ర చ దిగమ్బరో వేతాళపరిగ్రహార్థం శమీమహీరుహ మదర్శయత్. తేన చ మార్గేణ భూరుహం తం ప్రాప్య వేతాళం స్కన్ధే గృహీత్వా శ్మశానమార్గే సమాగచ్ఛతి భూపాలే వేతాళో జగాద:—'భో రాజన్! మార్గశ్రమాపనయాయ కాఽపి కథా కథ్యతామ్.' రాజా మౌనభఙ్గభయాత్ తూష్ణీం జగామ. పున ర్వేతాళః 'కథాం న కథయసి. మౌనభఙ్గభయా న్న జల్పసి. త ర్హ్యహం కథయామి. కథావసానే మమ ప్రశ్నోత్తరం జ్ఞాత్వాఽపి మౌనభఙ్గభయా న్న కథయిష్యసి చేత్, తవ శిరః సహస్రధా ఫలిష్య తీ, తి భణిత్వా కథాం కథయితు మారేభే.

భో రాజన్! శ్రూయతామ్:—దక్షిణేన హిమవన్తం విన్ధ్యవతీ నామ నగరీ, తత్ర సువిచారో నామ రాజా వసతి స్మ. తస్య పుత్త్రో జయత్సేనః. స ఏకదాఽఽఖేటనాయ మహదరణ్య మవగాహ్య తత్ర కరిణ మేకం దృష్ట్వా త మనుధావన్ సుదూర మతిపపాత. అథ కథఞ్చి న్నగరమార్గ ముపలక్ష్య మన్దం మన్ద మేకాకీ సమాగచ్ఛన్ మధ్యే కామపి తరఙ్గిణీ మద్రాక్షీత్. తత్ర తీరే కశ్చి ద్బ్రాహ్మణోఽనుతిష్ఠ న్నతిష్ఠత్. రాజపుత్ర స్తత్సమీపం గత్వాఽవదత్:—'భో బ్రాహ్మణ! యావ దహం జలం పిబామి, అము మశ్వం గృహాణ.' బ్రాహ్మణః:—కిం తవ ప్రేష్యోఽహ మశ్వం గ్రహీతుమ్?' తత స్తేన కశయా తాడితో బ్రాహ్మణో రుదన్ రాజసమీప మాగత్య సర్వం వృత్తాంతం నివేదయామాస. స రాజాఽపి త చ్ఛ్రుత్వా రోషారుణలోచనః పుత్త్రం స్వదేశా న్నిర్వాసయితు మియేష. తస్మి న్నవసరే సచివః ప్రాహ:—'దేవ! రాజ్యభారోద్వహనయోగ్యం కుమారం కిమితి దేశా న్నిర్వాసయసి? నైత దుచితం మన్యే.' రాజా:—''సఖే! సముచిత మే వేద మస్య మన్యే, య ద్బ్రాహ్మణం కశయా జఘాన. బుద్ధిమతా పురుషేణ బ్రాహ్మణద్వేషో న కార్యః. ఉక్తం చ:

న విషం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞో న క్రీడేత్ పన్నగైః సహ,
న నిన్దే ద్యోగిబృన్దం చ బ్రహ్మద్వేషం న కారయేత్. 329

తిరుగుచుండును, శమీపాదప = జమ్మిచెట్టు, సమానేతవ్యః = తేఁదగినవాఁడు, ఓం= అట్లే, క్షపణకః=సన్న్యాసి, వాటం=ప్రదేశమును, స్కన్ధే=భుజముమీఁద అపనయనాయ=పోవుటకై, ఫలిష్యతి=పగులును, హిమవన్తం-దక్షిణేన = హిమాలయపర్వతమునకు దక్షిణమున, ఆఖేటనాయ=క్రీడకొఱకు, అనుధావన్=వెంబడించి పరుగెత్తుచు, కథంచిత్=ప్రయాసచేత, అనుతిష్ఠన్=సంధ్యావందనాదికర్మ లను చేసికొనుచు, కశయా=కొరడాతో, నిర్వాసయితుం=వెడలనడుచుటకు, ఇయేష=కోరెను.

భో మన్త్రిణ! కిం త్వయా న శ్రుతాని పురాణాని? పురా బ్రాహ్మణశాపా దీశ్వరస్య లిఙ్గం పపాత. తథా చ:

అత్యున్నతపదం ప్రాప్తః పూజ్యం నైవావమానయేత్,
నహుషః శక్రతాం ప్రాప్త శ్చ్యుతో౽గస్త్యావమానతః. 330

అతో బ్రాహ్మణాః సర్వేపి పూజనీయా ఏవ: ఉక్తం చ:

ద్విజాశ్చ నావమన్తవ్యా స్త్రైలోక్యేశ్వరపూజితాః,
దేవవత్ పూజనీయాస్తే దానమానార్చనాదిభిః. 331

యైః కృతః సర్వభక్షో౽గ్ని రపేయః స మహోదధిః,
క్షయీ చ స కృత శ్చన్ద్రః కో౽నష్టో విప్రకోపనాత్. 332

యతః సోమం సదా౽శ్నన్తి హవ్యాని త్రిదివౌకసః,
కవ్యాని చైవ పితరః కిం భూత మధికం తతః. 333

తథా చ: యే పూజితాః సురాః సర్వే మనుష్యాశ్చైవ భారత,
తపోవ్రతధనా యే చ కస్తాన్ జగతి నార్చయేత్. 334
పూర్వం పీతః సముద్రోయై ర్విన్ధ్యో యై ర్వినిపాతితః,
యై శ్చాపి దేవతాః పుష్టాః కిం భూత మధికం తతః. 335
య ఏవం దేవ మన్విచ్ఛే దారాధయితు మవ్యయమ్,
సర్వోపాయైః ప్రయత్నేన సంతోషయతు స ద్విజాన్. 336

తథా చ: ద్వారవత్యాం భగవతా కృష్ణే నాప్యుక్తమ్:

ఘ్నన్తం శపన్తం పరుషం వదన్తం
యో బ్రాహ్మణం నార్చయతే తథా మామ్,
స పాపకృత్ బ్రహ్మదవాగ్ని మధ్యే
వధ్య శ్చ దణ్డ్య శ్చ న చాస్మదీయః. 337

కిం చ: య శ్చ మాం పరయా భక్త్యా హ్యారాధయితు మిచ్ఛతి,
తేన పూజ్యా ద్విజాః సమ్య గేవం తుష్టో భవా మ్యహమ్. 338

---

330. శక్రతాం = ఇంద్రత్వమును.

332. అపేయః = త్రాగరానిది.

333. అశ్నన్తి=తిందురు, హవ్యాని = హోమద్రవ్యములను, కవ్యాని = పితృదేవతల కియ్యఁబడు హోమద్రవ్యములను.

ఇత్యుక్త్వా పునః 'అనేన దురాత్మనా యేన హస్తేన బ్రాహ్మణ స్తాడితః తస్య చ్ఛేద ఏవ ప్రతీకార' ఇతి కరచ్ఛేదం నిర్ణినాయ. తావదేవ బ్రాహ్మణః సమాగత్య తం రాజాన మభాణీత్:—భో రాజన్! సుతో బాలిశ స్తథా కృతవాన్. అద్యప్రభృతీదృశ మనుచితం న కుర్యాత్. అద్యోఽయ మపరాధో మర్షణీయః. అహం పునర్మర్షయా మ్యేన మి' తి. తస్య వచనం శ్రుత్వా రాజా స్వపుత్రం విససర్జ. బ్రాహ్మణోఽపియథా గత మగాత్.

ఇతి కథాం కథయిత్వా వేతాళః ప్రాహ:—'యది జానాసి బ్రూహి, అనయోః బ్రాహ్మణభూపాలయోః గుణాధికః కః?' రాజా:—'భూపాల ఏవ గుణాధికః.' తచ్ఛ్రుత్వా మానభఙ్గో జాత ఇతి వేతాళః శమీతరు మాజగామ. రాజాఽపి పున స్తత్ర గత్వా తం స్కన్ధే సమారోప్య యావదాజగామ, తావత్ పునరపి కథాం కథయతి స్మ. ఏవంవిధాః కథాః పఞ్చవింశతిం కథయామాస. తతో వేతాళో విక్రమస్య బుద్ధి కౌశలం కథాగ్రహణవైదగ్ధ్యం కృపారసౌదార్యాదిమాంశ్చ గుణాన్ నిరీక్ష్య తస్మిన్ ప్రసన్నో భూత్వా విక్రమ మవాదీత్:—'భో రాజ! న్నయం దిగమ్బర స్త్వాం హన్తుం ప్రయతతే' రాజా:—'కథమివ?' వేతాళః:—''యదా త్వం మాం తత్ర ప్రేష్యసి, తదా స ఏవం త్వాం వదిష్యతి:—'భో రాజన్! త్వ మతిశ్రాన్తోఽసి. ఇదానీ మిద మగ్నికుణ్డం ప్రదక్షిణీకృత్య దణ్డవత్ ప్రణమ్య నిజస్థానం గచ్ఛ.' ఇత్యుక్త స్త్వం ప్రణామం కర్తుం నమ్రీభవిష్యసి తదా దిగమ్బరః ఖడ్గేన భవన్తం ప్రహృత్య తావకేన మాంసేన హోమం కృత్వా పూర్ణాహుతిం విధాయ తత్ర హోమే బ్రహ్మాణం మాం కృత్వా సర్వమేవేదం కర్మ బ్రహ్మార్పణం కరిష్యతి. ఏవం కృతేఽస్య దిగమ్బర స్యాణిమాద్యా అష్ట సిద్ధయో భవిష్యన్తి.'' విక్రమః:—'సఖే! కిమహం కరవాణి?' వేతాళః:—''త్వమేవం కురు: యదా స దిగమ్బర స్త్వాం నమస్కర్తు మాదేక్ష్యతి, తదా 'అహం సార్వభౌమః, సర్వే రాజానో మామేవ ప్రణమన్తి, మయా ప్రణామః కదాఽపి న కృతః. తదహం న జానే. త్వం ప్రథమం ప్రణామ మనుష్ఠాయ దర్శయ. అనన్తర మహం కరిష్యామీ'తి బ్రూహి తతః స యదా ప్రణామం కర్తుం నమ్రీభవిష్యతి, తదా త్వం తస్య శిరశ్ఛిన్ద్యాః. అహం తవ బ్రహ్మా భూత్వా హవనం పూరయిష్యామి. తావాష్టౌ మహాసిద్ధయో వశంవదా భవిష్యన్తి.'' ఇత్యుక్తో రాజా తథైవ కృతవాన్. తతో వేతాళః స్వయం నిర్వర్త్య హవనం, దిగమ్బరస్య శిరః పూర్ణాహుతిం కృత్వా, సర్వం బ్రహ్మార్పణం విధాయ, అణిమాదీ రష్ట మహాసిద్ధీ రాజసాత్ కృత్వా జగాద.—'భో విక్రమార్క మహీపాల! తవాహం

---

887. ఘ్నన్తం = చంపునట్టి, దవాగ్నిమధ్యే = కాఱుచిచ్చునడుమను, ప్రతీకారః = దండన, బాలిశః = మూర్ఖుఁడు, మర్షణీయః = మన్నింపఁదగినది, వైదగ్ధ్యం = నేర్పును, ఆదేక్ష్యతి = ఆనతిచ్చునో, సార్వభౌమః = చక్రవర్తి

ప్రసన్నోఽస్మి, వరం వృణీష్వ.' రాజా:—'యది మమ ప్రసన్నో జాతోఽసి తర్హి మాం దిగమ్బరం సముద్ధర. యదాఽహం తవ స్మరిష్యామి, తదా త్వ మాగన్తు మర్హసి.' స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ దిగమ్బరం సముద్ధృత్య నిజనివేశం ప్రవివేశ. రాజా విక్రమోఽపి తస్మై దిగమ్బరాయ తా అష్ట మహాసిద్ధీ ర్దత్త్వా స్వనగరం వివేశ.

ఇతి కథయన్త్యాం సాలభఞ్జికాయాం భోజరాజః 'సత్య మాహ భవతీ, నాహం విక్రమార్కస్య శతతమీం కలా మర్హామి. ము ధైవాయ ముద్యమో మయా బహువార మకారి.' ఇతి విరరామ.

ఇ త్యేకత్రింశోపాఖ్యానమ్.

అథ ద్వాత్రింశోపాఖ్యానమ్.

శ్రీధారాపురధూర్వహో గుణనిధా భోజక్షమావల్లభే
భూయోఽపిస్పృహయా సమేత్య శనకై రారోఢు ముత్కణ్ఠితే,
సాటోపం ప్రతిమా నివార్య చరమా సింహాసనే జాగ్రతీ
ముఖ్యాన్ విక్రమరాజశేఖరగుణానాఖ్యాతి లోకోత్తరాన్.

శ్రీభోజరాజే జ్ఞాత్వాఽపి పున రాగతే చరమా సాలభఞ్జికా జగాద:—'హన్త! కథ మియం తే దురాశా! వివృత్తకామోఽపి పున రాగతోఽసి. అద్యాపి సమాకర్ణయ శ్రీవిక్రమార్కగుణాన్.' భోజః:—అయి సాలభఞ్జికే! క్షమస్వ, భూయోఽపి కథయ తస్య చారిత్రం గుణాంశ్చ.' సాలభఞ్జికా:—భోజరాజ! శ్రూయతామ్.

విక్రమార్కస్య సదృశం కమపి న పశ్యామి. యః కాష్ఠమయఖడ్గేన చతురకూపారపరిక్షిప్తక్షితితలగతా న్నరపతీన్ విజిత్య నిస్సపత్నం రాజ్యం కృతవాన్. యః పరేషాం శకం నిరాకృత్యాఽఽత్మశకం వర్తయామాస. సమస్తదుర్జననిరాకరణం సమస్తయాచకలోకదుర్గతిహరణం అవగ్రహనిరసనం చైతత్ సర్వమపి విక్రమో మహీమణ్డలే

న జానే = ఎఱుఁగను, ఛిన్ద్యాః = నఱుకుము, శతతమీం = నూఱవ, కలాం = భాగము, అకారి = చేయఁబడెను.

ముప్పదియొకటవకథ ముగిసెను.

ముప్పదిరెండవ కథ.

889. క్షమావల్లభే = రాజు, స్పృహయా = కోరికతో, చరమా = కడపటి కాష్ఠమయఖడ్గేన = కొయ్యతోఁ జేసినకత్తితో, చతుర...గతాన్ - చతుర =

నిరవశేషం కృతవాన్. తత స్తత్సమః పురుషో నాస్తి. ఏవంవిధసత్త్వసాహసౌదార్యధైర్యాదిగుణా స్త్వయి విద్యన్తే యది సింహాసనేఽస్మి న్నుపవిశ.

త చ్ఛ్రుత్వా రాజా తూష్ణీ మవతస్థే.

ఇతి ద్వాత్రింశోపాఖ్యానమ్.

అత్రాన్తరే కాచన పుత్త్రికా చిత్రార్పిత మివ త్రపాభరా దవస్థితం భోజ మవాదీత్:—"భో భోజరాజ! భవా నపి విక్రమార్కప్రతీకాశ ఇత్యేవ మస్యే, యతో యువాం ద్వావపి నరనారాయణాత్మధారిణౌ. ఇదానీం త్వత్తః పవిత్రచరిత్రః సకలకలాప్రవీణః శౌర్యౌదార్యాదిసుగుణభూషణో రాజా నాస్తి. అత స్తవ ప్రసాదా దస్మాకం ద్వాత్రింశతః పుత్త్రికాణాం పాపపరిహారో జాతః. శాపా ద్విముక్తాః స్మః." తదా భోజః.—'కథం వః శాపో జాతః? తన్మూలం కథయ.' పుత్త్రికాఽకథయత్. భో రాజన్! శ్రూయతామ్.

వయం ద్వాత్రింశత్ సురాఙ్గనాః, పార్వత్యా వయస్యాః, తస్యాః పరమప్రేమాస్పదీభూతాః, ప్రత్యేకమస్మాకం నామధేయాని శ్రూయన్తామ్:— సుకేశీ, ప్రభావతీ, సుప్రభా, చన్ద్రసేనా, అనఙ్గజయా, ఇన్దుమతీ, కురఙ్గనయనా, లావణ్యవతీ, కామకారికా, చన్ద్రికా, విద్యాధరీ, ప్రబోధవతీ, నిరుపమా, హరిమధ్యా, మదనసున్దరీ, విలాసరసికా, మన్మథసంజీవినీ, రతిలీలా, మదనవతీ, చిత్రరేఖా, సురతగహ్వరా, ప్రియదర్శనా, కామోన్మాదినీ, చన్ద్రరేఖా, హంసప్రబోధా, కామశరోన్మాదినీ, సుఖసాగరా, మదనమోహినీ, చన్ద్రముఖీ, లావణ్యలహరీ, మరాళగమనా, జగన్మోహినీ చ. ఏతా వయమేకదా కు త్రాపి రజతశిలాతలే సముపవిష్టాః కిమపి కిమపి సల్లపన్త్యః సుఖమాస్మ. తదా పరమేశ్వరః సానన్ద మస్మాసు రాగరమణీయాం దృష్టిం న్యవేశయత్. తత్రాన్తరే తం దృష్ట్వా దేవీ పార్వతీ సకోపాఽస్మానేవమశపత్:—'భవత్యో నిర్లజ్జాః

నాలుగు, అకూపార=సముద్రములచేత, పరిక్షిప్త = చుట్టఁబడిన, క్షితితల = భూప్రదేశమును, గతాన్ = పొందిన, నిస్సపత్నం = శత్రువులులేకుండ, శకం = ఏండ్లయొక్కయొన్నిక, నిరాకరణం=అణఁచుటను, నిరసనం = పోఁగొట్టుటను.

పుత్త్రికా = బొమ్మ, త్రపాభరాత్ =సిగ్గనెడిబరువువలన, ప్రతీకాశః = సమానుఁడవు, యువాం = మీరు.

వయస్యాః = చెలికత్తెలము, ఆస్పదీభూతాః = ఉనికిపట్టుగ నైనవారము, రజతశిలాతలే= వెండిబండమీఁద, ఆస్మ = ఉంటిమి. రాగ = కోరికచే, క్షేత్రే=చే

వృత్తికా భూత్వా వాసవసింహాసనే తిష్ఠన్త్వి' తి. తతోఽస్మాభిః ప్రణిపత్య శాపావసానం యాచితా దేవీ కృపారసార్ద్రాన్తఃకరణాఽస్మానవదత్; 'కలియుగే విక్రమాదిత్య స్తత్సింహాసన మిన్ద్రలోకా ద్భూమిం నేష్యతి. తదా తస్మి న్నుపవిష్టః స రాజచూడామణి ర్బహూని వర్షాణి రాజ్యం పరిపాలయిష్యతి. తస్మిన్ పరలోకం గతే కస్మింశ్చిత్ పవిత్రే క్షేత్రే తదాసనం సచివా నివేశయిష్యన్తి. తతః కతిపయైర్దివసై స్త ద్భోజరాజహస్తగతం భవిష్యతి. తత స్తన్నగరం నీత్వా ప్రతిష్ఠాప్య తదారోఢుం యదా భోజభూపాలః సమాయాస్యతి, భవతీభిః సహ సల్లాపం కరిష్యతి, తదా విక్రమార్కచరిత్రం భోజరాజాయ కథయత, యూయం శాపా ద్విమోక్ష్యధ్వే'ఇతి.

ఇతి నిజవృత్తాన్త ముక్త్వా పునరపి భోజ మవదన్:—'భో రాజన్! వయం ప్రసన్నాః స్మ. వరం వృణీష్వ.' తదా భోజః:—"మమ కిం నా మాపేక్షణీయమ్? సంపూర్ణకామోఽస్మి. తథాఽపి పరోపకారార్థం కి మపి మయా ప్రార్థ్యతే. యే మర్త్యా ఏతచ్చరిత్రం శృణ్వన్తి లిఖన్తి వా తేషాం ప్రౌఢప్రతాపకీర్తిధై ర్యౌదార్యాది గుణాః ప్రవర్ధన్తామ్. ఏతచ్చరిత్ర మాకల్ప మవిచ్ఛిన్నం మహీమణ్డలే వర్తతామ్. శ్రోతౄణాం భూత ప్రేత పిశాచ శాకినీ ఢాకినీ మారీ యక్ష రాక్షసాదిభయం మనా గపి మా భూత్. వ్యాఘ్ర భల్లూక ప్రముఖశరారునికరా దపి భీతి ర్మాజాయతామ్." ఇతి ప్రార్థితాః సాలభఞ్జికా యథాభిలషిత మస్త్వితి రాజ్ఞే వరం దత్త్వా సర్వా అపి పరిగృహీతసురసున్దరీవిగ్రహా దివ ముత్పేతుః.

తతో భోజరాజ స్తత్సింహాసనం విచిత్రహాటకానర్ఘనవమణిఖచితే ప్రాసాద శిఖరే సంస్థాప్య తదుపరి పరమేశ్వరం నిధాయ దేవం సింహాసనం చ ప్రతిదిన మర్చయన్ సుఖేన మహీం సుచిరం శశాస.

శ్రీమతో విక్రమార్కస్య చరిత్రం మహిమోత్తరమ్,
ద్వాత్రింశత్ప్రతిమాప్రోక్తం సమాప్తి మగమత్తరామ్.

యందు, ఆకల్పం=ప్రళయమువఱకు, ప్రౌఢ=ఎక్కువయిన, అవిచ్ఛిన్నం = నాశము నొందనిదై. శరారు = ఘాతుక మృగములయొక్క, నికరాత్-అపి = గుంపునుండి, మా-జాయతాం=కలుగరాదు, సురసున్దరీ విగ్రహాః=అప్సరసలదేహములు గలవారై, హాటక=బంగారు, అనర్ఘ=విలువలేని, శశాస = పాలించెను.

విక్రమార్కచరిత్రము
సంపూర్ణము.

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1950.

[illegible] సంస్కృతగ్రంథములు

[illegible] ప్రతి 1-కి రూ. అ.

సంస్కృతకావ్యములు.

ఋతుసంహారము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	12
కాదంబరి, మేలుప్రతి	...	(అచ్చు)	
కుమారసంభవము, సవ్యాఖ్యానము, మేలుప్రతి	...	1	8
,, సంస్కృతాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	8	0
గీతగోవిందము, (అష్టపది) ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసహితము	...	2	8
కవిరాక్షసీయము, ద్వ్యర్థికావ్యము, సంస్కృతాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	12
దశకుమారచరిత్రము, క్రొత్తకూర్పు	...	(అచ్చు)	
నైషధము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు	...	2	8
నీతిశాస్త్రము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	4
పుష్పబాణవిలాసము, సంస్కృతాంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము	...	0	6
ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల, సటీకాతాత్పర్యము	...	0	12
బిల్హణచరిత్ర, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	(అచ్చు)	
భర్తృహరిసుభాషితము, సాంధ్రపద్యతాత్పర్యము	...	2	0
డిటో సవ్యాఖ్యానాంధ్ర టీకాతాత్పర్యము, ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి, ఎలకూచి బాలసరస్వతి, పుష్పగిరి తిమ్మన - ఈముగ్గురి ఆంధ్రపద్యములు గూడ నిందు చేర్పఁబడినవి	...	5	0
భామినీవిలాసము, సటీకాతాత్పర్యము	...	0	10
భారవి, సవ్యాఖ్యానము, 9 సర్గలు	...	1	8
భోజచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	2	0
మణిమంజరీభేదిని, రామయోగీంద్రవిరచితము	...	0	8
మాఘము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు, చక్కనికూర్పు	...	1	4
,, 8 సర్గలు, సమాసతాత్పర్యసంస్కృతాంధ్ర వ్యాఖ్యానసహితము	...	(అచ్చు)	
మేఘసందేశము, సవ్యాఖ్యానము	...	0	12
,, సంస్కృతాంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము, చిన్నసైజు	...	1	12